BUNGE LA TANZANIA

______

MAJADILIANO YA BUNGE

______

MKUTANO WA KUMI NA NNE

Kikao cha Saba – Tarehe 7 Februari, 2024

(Bunge Lilianza Saa Tatu Asubuhi)

D U A

Mwenyekiti *(Mhe. Daniel B. Sillo) Alisoma Dua*

MWENYEKITI: Waheshimiwa Wabunge, tukae.

Katibu.

NDG. LAWRENCE MAKIGI – KATIBU MEZANI:

HATI ZILIZOWASILISHWA MEZANI

Hati zifuatazo ziliwasilishwa Mezani na: -

MHE. ATHUMAN A. MAIGE K.n.y. MWENYEKITI WA KAMATI YA KUDUMU YA BUNGE YA USTAWI NA MAENDELEO YA JAMII:

Taarifa ya Kamati ya Kudumu ya Bunge ya Ustawi na Maendeleo ya Jamii kuhusu Shughuli za Kamati kwa mwaka 2023.

MWENYEKITI: Ahsante sana, Mwenyekiti wa Kamati ya Kudumu ya Bunge ya Elimu, Utamaduni na Michezo kwa niaba yake Mheshimiwa Nashon.

MHE. NASHON W. BIDYANGUZE K.n.y. MWENYEKITI WA KAMATI YA KUDUMU YA BUNGE YA ELIMU, UTAMADUNI NA MICHEZO:

Taarifa ya Kamati ya Kudumu ya Bunge ya Elimu, Utamaduni na Michezo kuhusu Shughuli za Kamati kwa mwaka 2023

MWENYEKITI: Ahsante sana.

Katibu.

NDG. LAWRENCE MAKIGI – KATIBU MEZANI:

MASWALI NA MAJIBU

MWENYEKITI: Maswali tunaanza na Ofisi ya Waziri Mkuu, Mheshimiwa Latifa Khamis Juwakali, Mbunge wa Viti Maalum, swali lake litaulizwa na Mheshimiwa Rashid Shangazi.

Na. 107

Tathmini ya mafunzo wanayopata vijana

MHE. RASHID A. SHANGAZI K.n.y. MHE. LATIFA KHAMIS JUWAKALI aliuliza:-

Je, Serikali imefanya tathmini ya mafunzo wanayopatiwa vijana chini ya Ofisi ya Waziri Mkuu baada ya kumaliza mafunzo?

MWENYEKITI: Mheshimiwa Naibu Waziri, majibu.

NAIBU WAZIRI, OFISI YA WAZIRI MKUU, KAZI, AJIRA, VIJANA NA WENYE ULEMAVU (MHE. PASCAL P. KATAMBI) alijibu:-

Mheshimiwa Mwenyekiti, kwa niaba ya Mheshimiwa Waziri Mkuu naomba kujibu swali la Mheshimiwa Latifa Khamis Juwakali, lililoulizwa kwa niaba yake na Mheshimiwa Rashid Shangazi kama ifuatavyo:-

Mheshimiwa Mwenyekiti, Ofisi ya Waziri Mkuu inatekeleza Programu ya Taifa ya Kukuza Ujuzi nchini ambayo iliandaliwa baada ya kufanya utafiti wa nguvu kazi wa mwaka 2014 ambapo ulionesha kiwango cha ujuzi wa nguvu kazi ya Taifa ni asilimia 3.6 kwa ujuzi wa juu, asilimia 16.4 kwa ujuzi wa kati na asilimia 79.9 ujuzi wa kiwango cha chini.

Mheshimiwa Mwenyekiti, mwaka 2021/2022 Serikali ilifanya tena utafiti wa nguvukazi na kuonesha kiwango cha ujuzi wa nguvukazi kimeanza kuwa bora na nguvukazi yenye kiwango cha chini cha ujuzi ilifikia asilimia 76.9 ya nguvu kazi kutoka asilimia 79.9 na kiwango cha kati kimefikia asilimia 19.9 ya nguvukazi kutoka asilimia 16.

Mheshimiwa Mwenyekiti, ili kujiridhisha na ubora wa mafunzo yanayotolewa kupitia Programu ya Taifa ya Kukuza Ujuzi, Serikali imepanga kufanya tathmini ya mafunzo yanayotelewa kwa kufanya *tracer study* katika mwaka wa fedha 2024/2025, ahsante.

MWENYEKITI: Mheshimiwa Rashid Shangazi, swali la nyongeza.

MHE. RASHID A. SHANGAZI: Mheshimiwa Mwenyekiti, pamoja na majibu mazuri ya Serikali nina maswali mawili ya nyongeza.

Swali la kwanza, vijana wanatofautiana katika sifa, makundi na mahitaji; je, ni kwa kiasi gani programu hizi zimezingatia changamoto hiyo?

Swali la pili, tumeona katika sekta ya elimu sasa tumekuja na mtaala mpya ambapo mafunzo ya stadi kwa maana ya amali yataanza katika ngazi ya msingi; je, katika hayo maboresho ambayo Serikali inakusudia kuyafanya Serikali iko tayari kuzingatia eneo hili la mtaala mpya wa elimu?

MWENYEKITI: Mheshimiwa Naibu Waziri, majibu.

NAIBU WAZIRI, OFISI YA WAZIRI MKUU, KAZI, AJIRA, VIJANA NA WENYE ULEMAVU (MHE. PASCAL P. KATAMBI): Mheshimiwa Mwenyekiti, naomba kujibu swali la nyongeza la Mheshimiwa Rashid Shangazi ambalo kwanza ni kuhusiana na sifa na makundi mbalimbali ya vijana, jinsi ambavyo Serikali imeweka programu za kuweza kuwasaidia.

Mheshimiwa Mwenyekiti, ni kweli Serikali tumeweka programu mbalimbali kulingana na mtawanyiko wa makundi pia mikakati imewekwa kwa ajili ya kuangalia namna gani ambavyo vijana hawa wanaweza kufikiwa wote katika Taifa. Moja ya programu ambazo tumeziweka tumeangalia pia programu kisekta, kwa mfano kwenye sekta ya elimu, vijana walio wengi kama viongozi wa baadaye wa Taifa hili wamewekewa programu na Serikali ya kupewa msaada wa elimu bure au elimu bila malipo mpaka Kidato cha Sita na akimaliza Kidato cha Sita ataenda Chuo Kikuu ambako anakutana na mkopo na sasa Dkt. Samia Suluhu Hassan amefikisha mkopo wa elimu ya juu kufikia shilingi bilioni 734.

Mheshimiwa Mwenyekiti, programu nyingine ambayo ipo ya kisekta ni kwenye eneo la uchumi, biashara na uwekezaji. Hapo pia tuna Baraza la Uwezeshaji Wananchi Kiuchumi, sambamba na hilo kwenye Halmashauri zetu tumeweka programu ya utoaji wa mikopo pia fursa za ajira na mitaji. Katika eneo hilo zile asilimia nne zinaenda kwa ajili ya vijana na watu wenye ulemavu lakini pia wanawake, wanasaidiwa hata awe amemaliza Chuo Kikuu au hayupo kwenye sekta ya kisomo anaweza akapata fedha zikamsaidia.

Mheshimiwa Mwenyekiti, pia kwenye sekta ya madini, tumeenda kisekta katika Wizara kuangalia, sekta ya madini pia wapo wale wachimbaji wadogo wadogo vijana, nao wanawezeshwa huko kulingana na programu na miongozo ambayo tumeiweka.

Mheshimiwa Mwenyekiti, katika sekta ya kilimo pia tuna *BBT LIFE* ambayo ni *Building Better Tommorrow* kwa ajili ya kuwasaidia vijana waweze kujifunza namna ya kunenepesha mitamba ya

ng'ombe na pia kufanya *cage fishing* na mafunzo mengine yanayoendana na masuala ya uchumi wa bahari. Zaidi ya hapo kwenye kilimo tuna vijana, tuna *BBT LIFE* ambayo ni kilimo biashara. Mafunzo yanaendelea na zaidi ya vijana 800 walikuwa wanufaika na programu hizi ni endelevu.

Mheshimiwa Mwenyekiti, kuna sekta nyingine ya ajira na kazi, tuna kitengo maalum cha ajira kupitia Ofisi ya Waziri Mkuu cha *TAESA,* ambapo vijana wanaomaliza vyuo vikuu wanaenda kwa ajili ya mafunzo ya utayari kazini. Pia tuna programu za ukuzaji ujuzi, tuna programu za wanagenzi, zote hizi zinalenga kuwagusa vijana kwenye makundi mbalimbali. Zipo pia programu kwenye sekta ya michezo na sekta nyingine kwa sababu ya muda, lakini uone jinsi gani Serikali ya Dkt. Samia Suluhu Hassan imewaangalia vijana katika maeneo yote. Hata wale ambao wana-*aspire* kwenye uongozi wa Taifa kwenye maeneo ya siasa, vyama vya siasa tumefanya mabadiliko ya Sheria hapa kwamba vijana waangaliwe pia katika kupewa fursa kwenye vyama vyao na kuweza kupata fursa za uongozi. Ahsante. *(Makofi)*

MWENYEKITI: Ahsante sana Mheshimiwa Naibu Waziri kwa majibu ya maswali ya Waheshimiwa Wabunge. Tunaendelea na Ofisi ya Rais, TAMISEMI, Mheshimiwa Boniphace Mwitara Getere, Mbunge wa Bunda, sasa aulize swali lake.

MHE. BONIPHACE M. GETERE: Mheshimiwa Mwenyekiti, ninaitwa Boniphace Mwita Getere na siyo Mwitara

Na. 108

Hitaji la majokofu Kituo cha Afya Mugeta - Bunda

MHE. BONIPHACE M. GETERE aliuliza:-

Je, lini Serikali itatimiza ahadi ya kupeleka majokofu manne ya mochwari kwenye Kituo cha Afya Mugeta?

MWENYEKITI: Mheshimiwa Naibu Waziri, Ofisi ya Rais, TAMISEMI, Mheshimiwa Dkt. Festo Dugange majibu.

NAIBU WAZIRI, OFISI YA RAIS, TAWALA ZA MIKOA NA SERIKALI ZA MITAA (MHE. DKT. FESTO J. DUGANGE) alijibu:-

Mheshimiwa Mwenyekiti, kwa niaba ya Waziri wa Nchi, Ofisi ya Rais, Tawala za Mikoa na Serikali za Mitaa, naomba kujibu swali la Mheshimiwa Boniphace Mwita Getere, Mbunge wa Jimbo la Bunda, kama ifuatavyo:-

Mheshimiwa Mwenyekiti, Serikali imeendelea kuboresha upatikanaji wa vifaatiba ikiwemo majokofu ya kuhifadhia maiti katika vituo vya huduma za afya. Katika mwaka wa fedha 2023/2024 Serikali ilitenga na kupeleka shilingi milioni 700 kwa ajili ya ununuzi wa vifaatiba kwa Halmashauri ya Bunda.

Mheshimiwa Mwenyekiti, kati ya fedha hizo, kiasi cha shilingi milioni 32.7 kimetengwa kwa ajili ya ununuzi wa jokofu moja la milango sita la Kituo cha Afya cha Mugeta. Taratibu za manunuzi zinafanyika kupitia Bohari Kuu ya Dawa *(MSD)* na inatarajiwa kukamilika kati ya mwezi huu Februari na Machi 2024. Ahsante.

MWENYEKITI: Mheshimiwa Mwita Getere, swali la nyongeza.

MHE. BONIPHACE M. GETERE: Mheshimiwa Mwenyekiti, ahsante. Kuna majibu mengine yanasikitisha sana. Kituo cha Mugeta kimeisha mwaka 2019, wakati kituo hiki tunajenga tulipewa shilingi milioni 700, siyo kwamba hela zinatafutwa hapana, shilingi milioni 700, shilingi milioni 400 wakasema tujenge majengo kwa kushirikiana na wananchi na shilingi milioni 300 zinaenda *MSD* vifaatiba.

Mheshimiwa Mwenyekiti, tulipoenda kufuatilia mwaka 2020 tukaambiwa vifaatiba vitakuja vya shilingi milioni 161 na vimeshakuja. Wakasema vifaa vingine vya shilingi milioni 139 viko njiani, leo unaambiwa kuna bajeti inatengwa, hizi shilingi milioni 300 zilizoenda *MSD* ziko wapi?

Mheshimiwa Mwenyekiti, nataka kujua tutatengaje bajeti ambayo tayari ilishaenda? Kwa hiyo, naomba hili jokofu la Mugeta lipelekwe, fedha zipo *MSD*. *(Makofi)*

Swali la pili, tumejenga Kituo cha Afya Hunyari lakini hakina *theater,* sasa naomba kujua ni lini hii *theater* ya Kituo cha Afya Hunyari itakamilika?

MWENYEKITI: Ahsante, Mheshimiwa Naibu Waziri majibu.

NAIBU WAZIRI, OFISI YA RAIS, TAWALA ZA MIKOA NA SERIKALI ZA MITAA (MHE. DKT. FESTO J. DUGANGE): Mheshimiwa Mwenyekiti, naomba kujibu maswali mawili ya nyongeza ya Mheshimiwa Boniphace Mwita Getere, kama ifuatavyo:-

Mheshimiwa Mwenyekiti, kwanza namwelewesha Mheshimiwa Mbunge kwamba fedha za vifaatiba haimaanishi ni fedha za kununua jokofu la mochwari peke yeke. Tukikamilisha ujenzi wa kituo cha afya vifaatiba vya kipaumbele ni vifaa ambavyo vitakwenda kutibu wananchi. Vifaa vya upasuaji, vifaa vya wodini, vitanda, magodoro na kadhalika.

Mheshimiwa Mwenyekiti, hatua ya pili tunakwenda kupeleka vifaa kwa ajili ya kuhifadhia maiti kwa maana ya majengo ya mochwari pamoja na majokofu. Kwa hiyo, hiyo shilingi milioni 300 ambayo ilikwenda *MSD* ilinunua vifaatiba ambavyo viliwezesha kituo cha afya hicho kuanza kutoa huduma kwa wananchi. Mwaka huu wa fedha tayari Mheshimiwa Rais Dkt. Samia Suluhu Hassan ameshawaletea shilingi milioni 700 kwa ajili ya kununua vifaatiba vingine likiwemo jokofu la mochwari. Naomba Mheshimiwa Mbunge tuishukuru Serikali kwamba imefanya kazi kubwa, imeleta fedha nyingi za vifaatiba, jokofu litanunuliwa kati ya Februari na Machi ili wananchi wa Bunda waweze kupata huduma nzuri za afya.

Mheshimiwa Mwenyekiti, jambo la pili kuhusu Kituo cha Afya cha Hunyari ni kweli kwamba kuna majengo ambayo yamejengwa lakini bado hatuna jengo la upasuaji. Safari ni hatua, Serikali inaendelea kutafuta fedha kwa awamu ili twende kukamilisha majengo mengine kwa ajili ya Kituo cha Afya cha Hunyari. Ahsante. *(Makofi)*

MWENYEKITI: Ahsante. Mheshimiwa Jafari Chege, swali la nyongeza.

MHE. JAFARI W. CHEGE: Mheshimiwa Mwenyekiti, nashukuru kwa kunipa nafasi. Kwanza naishukuru Serikali kwa kutupatia gari la *ambulance* katika Kituo cha Afya cha Kinesi. Kituo cha Afya cha Kinesi kinahudumia tarafa mbili kwa maana ya vijiji zaidi ya 25. Kwa sasa tunapopata maafa Wananchi hutulazimu kusafirisha miili ya ndugu zetu hawa kwenda Musoma Mjini kwa kutumia mtumbwi ama boti.

Mheshimiwa Mwenyekiti, kwa kuwa tayari tuna jengo la mochwari katika kituo hiki, ni nini mpango wa dharura kuhakikisha kwamba mnatupatia jokofu ili kunusuru na kuondoa adha wanayopata Wananchi wakati wanapopata maafa haya?

MWENYEKITI: Mheshimiwa Naibu Waziri majibu.

NAIBU WAZIRI, OFISI YA RAIS, TAWALA ZA MIKOA NA SERIKALI ZA MITAA (MHE. DKT. FESTO J. DUGANGE): Mheshimiwa Mwenyekiti, naomba kujibu swali la nyongeza ya Mheshimiwa Jafari Wambura Chege, kama ifuatavyo:-

Mheshimiwa Mwenyekiti, ni kweli kwamba Serikali ilipeleka fedha kwa ajili ya ujenzi wa Kituo cha Afya cha Kinesi, kimekamilika na kinatoa huduma. Tunafahamu kwamba kituo hiki bado hakijakamilisha ujenzi wa jengo la kuhifadhia maiti na upo katika hatua ya asilimia 85. Tunafahamu pia kwamba jengo hili halijapata mashine kwa maana ya jokofu la kuhifadhia miili ya marehemu.

Mheshimiwa Mwenyekiti, naomba kuchukua fursa hii kumuelekeza Mkurugenzi wa Halmashauri ya Rorya kwa niaba ya Mheshimiwa Waziri wa Nchi, Ofisi ya Rais, TAMISEMI ambaye alishatoa maelekezo hayo, kwamba wahakikishe kupitia mapato ya ndani wanakamilisha asilimia 15 iliyobaki kukamilisha jengo la mochwari. Mheshimiwa Rais ameshapeleka shilingi milioni 400 kwa ajili ya kununua vifaatiba na kati ya fedha hiyo watenge hiyo

shilingi milioni 32.5 kwa ajili ya kununua jokofu la kuhifadhia maiti kwa ajili ya Kituo cha Afya cha Kinesi.

Mheshimiwa Mwenyekiti, nasema kwa ujumla, tumekuwa na hoja nyingi za Waheshimiwa Wabunge kutoka katika Majimbo yote, Mheshimiwa Rais amepeleka fedha shilingi milioni 500, vituo vya afya vimekamilika vimeanza kutoa huduma. Wakurugenzi wa Halmashauri, Waheshimiwa Wakuu wa Wilaya wasimamie mapato ya ndani kukamilisha majengo ya kuhifadhia maiti katika vituo vyote ambavyo vimekamilika ili kuondoa kero hiyo kwa wananchi. Kwa sababu Mheshimiwa Rais ameshaleta fedha ni kazi ndogo ya shilingi milioni 30 tu kukamilisha yale majengo lakini pia waweke kipaumbele kununua majokofu kwa ajili ya majengo hayo katika vituo hivyo. Ahsante.*(Makofi)*

MWENYEKITI: Mheshimiwa Kajege, swali la nyongeza.

MHE. CHARLES M. KAJEGE: Mheshimiwa Mwenyekiti, tatizo lililopo kwa Getere na mimi liko kwangu Mwibara; je, ni lini Serikali itajenga majokofu katika Vituo vya Afya vya Kasaunga, Kisolya, Kasuguti na Isanju?

MWENYEKITI: Mheshimiwa Naibu Waziri, majibu.

NAIBU WAZIRI, OFISI YA RAIS, TAWALA ZA MIKOA NA SERIKALI ZA MITAA (MHE. DKT. FESTO J. DUGANGE): Mheshimiwa Mwenyekiti, nakushukuru na naomba kujibu swali la nyongeza ya Mheshimiwa Kajege, kama ifuatavyo:-

Mheshimiwa Mwenyekiti, tumeshaelekeza Halmashauri zetu zote kutenga fedha za mapato ya ndani kwa ajili ya kukamilisha majengo ya mochwari, pia kutenga fedha ambazo zinapelekwa kwa ajili ya vifaatiba kwa ajili ya kununua majokofu ya mochwari. Kwa hiyo, nakuhakikishia Mheshimiwa Mbunge kwamba tutafuatilia kuona Halmashauri ya Rorya Jimbo la Mwibara pia wanatenga na kuhakikisha kwamba wananchi wanapata huduma zinazostahili. Ahsante.

MWENYEKITI: Mheshimiwa Chumi, swali la nyongeza.

MHE. COSATO D. CHUMI: Mheshimiwa Mwenyekiti, nashukuru kwa kunipa nafasi.

Mheshimiwa Mwenyekiti, Wananchi wa Kijiji cha Lungemba na Kitelewasi kwa kushirikiana na Halmashauri na Mfuko wa Jimbo wamejenga majengo ya mama na mtoto; je, Serikali iko tayari kuwasapoti kwa kuwaletea vifaatiba katika majengo hayo?

MWENYEKITI: Mheshimiwa Naibu Waziri majibu.

NAIBU WAZIRI, OFISI YA RAIS, TAWALA ZA MIKOA NA SERIKALI ZA MITAA (MHE. DKT. FESTO J. DUGANGE): Mheshimiwa Mwenyekiti, ahsante sana na naomba kujibu swali la nyongeza ya Mheshimiwa Cosato Chumi, kama ifuatavyo:-

Mheshimiwa Mwenyekiti, kwanza nawapongeza Wananchi wa Lungemba na Kitelewasi kwa kuchangia nguvu zao kwa ajili ya ujenzi wa majengo ya huduma ya mama, baba na mtoto. Namhakikishia Mheshimiwa Mbunge kwamba vituo vyote ambavyo vimejengwa kwa nguvu za wananchi vikishasajiliwa Serikali inachangia nguvu zake, kwa maana ya kupeleka fedha kuhakikisha kwamba vinaanza kutoa huduma. Kwa hiyo, tuko tayari kuwaunga mkono wananchi kwa ajili ya kuanza kutoa huduma katika majengo haya, ahsante.

MWENYEKITI: Mheshimiwa Profesa Ndakidemi, swali la nyongeza.

MHE. PROF. PATRICK A. NDAKIDEMI: Mheshimiwa Mwenyekiti, nakushukuru sana kwa kunipa nafasi. Tunaishukuru sana Serikali kwa kutupatia gari la wagonjwa ambalo tumelipeleka katika Kituo cha Afya cha Umbwe. Kituo hiki cha afya kinahudumia Kata sita katika Tarafa ya Kibosho na hakina *mortuary.* Je, Serikali ina mpango gani wa kutusaidia kutujengea *mortuary* katika kituo hiki?

MWENYEKITI: Mheshimiwa Naibu Waziri, majibu.

NAIBU WAZIRI, OFISI YA RAIS, TAWALA ZA MIKOA NA SERIKALI ZA MITAA (MHE. DKT. FESTO J. DUGANGE): Mheshimiwa Mwenyekiti, nakushukuru sana na naomba kujibu swali la nyongeza ya Mheshimiwa Profesa Ndakidemi, kama ifuatavyo:-

Mheshimiwa Mwenyekiti, kwanza natumia fursa hii kuwashukuru Waheshimiwa Wabunge na kuwapongeza kwa kupokea magari ya wagonjwa ambayo Mheshimiwa Rais amenunua kwa ajili ya Majimbo yetu na Halmashauri zetu zote kote nchini. Pamoja na hilo tunaendelea kuboresha sana huduma za *mortuary,* natumia nafasi hii kumuelekeza Mkurugenzi wa Halmashauri ya Moshi Vijijini kutenga fedha ya mapato ya ndani kwa ajili ya jengo la *mortuary* na kutumia fedha ya vifaatiba kwa ajili ya kununua majokofu ili kuboresha huduma kwa wananchi, ahsante. (*Makofi*)

MWENYEKITI: Mheshimiwa Jackson Kiswaga, swali la nyongeza.

MHE. JACKSON G. KISWAGA: Mheshimiwa Mwenyekiti, ahsante sana kwa kunipa nafasi ya kuuliza swali la nyongeza.

Mheshimiwa Mwenyekiti, Kituo cha Afya Kiponzero ni moja ya vituo kongwe katika Jimbo la Kalenga, bahati mbaya mpaka leo hakina cha chumba cha *mortuary;* je, ni lini Serikali itatupa jokofu pamoja na chumba cha *mortuary?*

MWENYEKITI: Mheshimiwa Naibu Waziri majibu.

NAIBU WAZIRI, OFISI YA RAIS, TAWALA ZA MIKOA NA SERIKALI ZA MITAA (MHE. DKT. FESTO J. DUGANGE): Mheshimiwa Mwenyekiti, ahsante sana na naomba kujibu swali la nyongeza ya Mheshimiwa Jackson Kiswaga kama ifuatavyo:-

Mheshimiwa Mwenyekiti, nasisitiza na narejea kusema kwamba maelekezo yameshatolewa kuhakikisha kwamba Wakurugenzi wanajenga majengo ya kuhifadhia maiti. Pia wananunua majokofu katika vituo vyote vilivyopo ambavyo vinatoa huduma kote nchini.

Mheshimiwa Mwenyekiti, kwa niaba ya Mheshimiwa Waziri wa Nchi, Ofisi ya Rais, TAMISEMI, namuelekeza Mkurugenzi wa Halmashauri ya Iringa Vijijini kuhakikisha wanaanza kujenga jengo la *mortuary,* lakini pia wananunua jokofu kwa ajili ya Kituo cha Afya cha Kiponzero, ahsante.

MWENYEKITI: Ahsante, Mheshimiwa Norah Waziri Mzeru, Mbunge wa Viti Maalum, swali lake litaulizwa kwa niaba yake na Mheshimiwa Dkt. Christine Ishengoma.

Na 109

Ujenzi wa zahanati Kata ya Mafisa

MHE. DKT. CHRISTINE G. ISHENGOMA K.n.y. MHE. NORAH W. MZERU aliuliza:-

Je, lini Serikali itamalizia ujenzi wa zahanati ya Uwanja wa Ndege katika Kata ya Mafisa Mkoani Morogoro?

MWENYEKITI: Mheshimiwa Naibu Waziri, Ofisi ya Rais, Tawala za Mikoa na Serikali za Mitaa, majibu.

NAIBU WAZIRI, OFISI YA RAIS, TAWALA ZA MIKOA NA SERIKALI ZA MITAA (MHE. DKT. FESTO J. DUGANGE) alijibu:-

Mheshimiwa Mwenyekiti, kwa niaba ya Waziri wa Nchi, Ofisi ya Rais, Tawala za Mikoa na Serikali za Mitaa, naomba kujibu swali la Mheshimiwa Norah Waziri Mzeru, Mbunge wa Viti Maalum, kama ifuatavyo:-

Mheshimiwa Mwenyekiti, katika kusogeza huduma za afya kwa wananchi wa Uwanja wa Ndege, mwaka wa fedha 2017/2018, Serikali ilipeleka shilingi milioni 70 kwa ajili ya ujenzi wa Zahanati ya Uwanja wa Ndege iliyopo katika Kata ya Kiwanja cha Ndege Manispaa ya Morogoro. Ujenzi umekamilika na huduma zimeanza kutolewa mwezi Mei, mwaka 2022. Zahanati hii kwa wastani huhudumia wagonjwa wapatao 750 kwa mwezi na wagonjwa 9,000 kwa mwaka, ahsante.

MWENYEKITI: Mheshimiwa Dkt. Christine Ishengoma, swali la nyongeza.

MHE. DKT. CHRISTINE G. ISHENGOMA: Mheshimiwa Mwenyekiti, ahsante. Kwanza kabisa naishukuru Serikali kwa ujenzi wa Zahanati, Vituo vya Afya na Hospitali kwenye Mkoa wetu wa Morogoro. Hii Zahanati ya Uwanja wa Ndege ina upungufu wa wafanyakazi hasa manesi na madaktari. Je, ni lini mtapeleka hao Manesi na Madaktari ili kutimiza ikama? *(Makofi)*

Mheshimiwa Mwenyekiti, swali la pili, Kituo cha Afya Mafiga kimekuwa na tatizo sana la *theatre* na wanawake wengi wajawazito wanapenda sana kujifungulia pale, na mara wanapopata matatizo, wanapelekwa Hospitali Kubwa ambapo kuna mwendo. Je, ni lini Kituo hiki cha *theatre* kitajengwa? Ahsante. *(Makofi)*

MWENYEKITI: Mheshimiwa Naibu Waziri, majibu.

NAIBU WAZIRI, OFISI YA RAIS, TAWALA ZA MIKOA NA SERIKALI ZA MITAA (MHE. DKT. FESTO J. DUGANGE): Mheshimiwa Mwenyekiti, ahsante sana na naomba kujibu maswali mawili ya nyongeza ya Mheshimiwa Dkt. Christine Ishengoma, Mbunge wa Viti Maalum, kama ifuatavyo: -

Mheshimiwa Mwenyekiti, tunafahamu kwamba Zahanati hii ya Uwanja wa Ndege ina watumishi watano; Afisa Tabibu mmoja, Wauguzi wawili, Mtaalamu wa Maabara mmoja na Mhudumu wa Afya mmoja. Kwa idadi ya wananchi ambao wanatibiwa pale, tunahitaji kuongeza wataalamu. Nimhakikishie Mheshimiwa Mbunge, tayari Serikali imeshaitambua Zahanati hiyo, mara ajira zitakapojitokeza, tutahakikisha tunawapa kipaumbele kwa ajili ya kuongeza idadi ya watumishi.

Mheshimiwa Mwenyekiti, nikijibu swali la pili, Kituo cha Afya cha Mafiga ni kweli kipo mjini na kinahudumia wananchi wengi na kina upungufu wa baadhi ya miundombinu ikiwepo majengo ya upasuaji na majengo mengine. Tushamwelekeza Mkurugenzi wa Manispaa ya Morogoro kuandaa mchoro wa upanuzi wa

Kituo cha Afya cha Mafiga. Nitumie fursa hii kumhakikishia Mheshimiwa Mbunge kwamba tutafuatilia ili tuweze kuona umefikia hatua gani na tuone uwezekano wa kuongeza majengo katika Kituo cha Afya cha Mafiga, ahsante. *(Makofi)*

MWENYEKITI: Mheshimiwa Gulamali, swali la nyongeza.

MHE. SEIF K. S. GULAMALI: Mheshimiwa Mwenyekiti, nashukuru na naomba kumwuliza Mheshimiwa Naibu Waziri; je, ni lini Serikali itaongeza fedha za ujenzi wa Zahanati kwenye vijiji hasa Majimbo ya Vijijini? Ahsante. *(Makofi)*

MWENYEKITI: Mheshimiwa Naibu Waziri, majibu.

NAIBU WAZIRI, OFISI YA RAIS, TAWALA ZA MIKOA NA SERIKALI ZA MITAA (MHE. FESTO J. DUGANGE): Mheshimiwa Mwenyekiti, ahsante sana na naomba kujibu swali la nyongeza la Mheshimiwa Gulamali, kama ifuatavyo: -

Mheshimiwa Mwenyekiti, Serikali imekuwa ikijenga Vituo vya Afya katika maeneo ya vijijini kwa kuchangia nguvu za wananchi kwa kutoa shilingi milioni 50 kwa ajili ya umaliziaji. Fedha hiyo shilingi milioni 50 ilianza kutolewa mwaka 2016/2017 na ukizingatia kasi ya *inflation* kwa sasa, tumeshapitia bajeti za ujenzi wa Vituo vya Afya, Zahanati na pia Hospitali za Wilaya. Kwa hiyo, namhakikishia Mheshimiwa Mbunge kwamba tayari Serikali imeshafanya kazi hiyo ya kubadili au kuongeza kiasi cha fedha kwa ajili ya ukamilishaji wa zahanati. Taarifa rasmi itatolewa na Waheshimiwa Wabunge mtaipata na fedha zinazokuja zitakuwa na mabadiliko ili kuendana na *inflation* iliyojitokeza, ahsante. *(Makofi)*

MWENYEKITI: Mheshimiwa *Engineer* Samweli Hhayuma, swali la nyongeza.

MHE. SAMWELI X. HHAYUMA: Mheshimiwa Mwenyekiti, ahsante kwa kunipa nafasi. Baadhi ya zahanati ambazo zimejengwa Makao Makuu ya Kata hasa Sirop, Dirma, Laghanga,

Getanuwas na Ishponga hazina jengo la mama na mtoto; je, Serikali ina kauli gani ili kuboresha afya ya mama na mtoto?

MWENYEKITI: : Mheshimiwa Naibu Waziri, majibu.

NAIBU WAZIRI, OFISI YA RAIS, TAWALA ZA MIKOA NA SERIKALI ZA MITAA (MHE. DKT. FESTO J. DUGANGE): Mheshimiwa Mwenyekiti, naomba kujibu swali la nyongeza la Mheshimiwa *Engineer* Samweli Hhayuma, kama ifuatavyo: -

Mheshimiwa Mwenyekiti, zahanati zote ambazo zimejengwa na zina upungufu wa majengo ya Huduma za Afya ya Mama, Baba na Mtoto, tumeshatoa ramani nyingine kwa ajili ya kuongeza majengo hayo kwenye zahanati hizo ili huduma hizi ziweke kupatikana. Kwa hiyo, nimhakikishie Mheshimiwa Mbunge kwamba zahanati ambazo amezitaja hapa tutazipa kipaumbele pia kuhakikisha kwamba zinajenga majengo hayo, ahsante.

MWENYEKITI: Mheshimiwa Yustina Rahhi, swali la nyongeza.

MHE. YUSTINA A. RAHHI: Mheshimiwa Mwenyekiti, nakushukuru. Nami naomba kuuliza swali la nyongeza. Je, ni lini Serikali itakamilisha ujenzi wa Zahanati ya Nahasey Wilayani Mbulu ambayo iko katika mazingira magumu hasa sehemu ya mama na mtoto na kutoa huduma? Ahsante.

MWENYEKITI: Mheshimiwa Naibu Waziri, majibu.

NAIBU WAZIRI, OFISI YA RAIS, TAWALA ZA MIKOA NA SERIKALI ZA MITAA (MHE. DKT. FESTO J. DUGANGE): Mheshimiwa Mwenyekiti, naomba kujibu swali la nyongeza la kama ifuatavyo: -

Mheshimiwa Mwenyekiti, zahanati hizi ambazo zinaendelea kujengwa katika maeneo yetu, zinatumia fedha za mapato ya ndani na pia fedha kutoka Serikali Kuu. Kwa hiyo, naichukua hoja ya Mheshimiwa Mbunge na baada ya hapa tutafuatilia kule Bunda tuone chanzo cha fedha ambacho kinaweza kupatikana mapema iwezekanavyo ili tuweze kukamilisha ujenzi wa zahanati

hii yakiwemo hayo majengo ya Huduma ya Afya ya Mama, Baba na Mtoto, ahsante.

MWENYEKITI: Ahsante. Tunaendelea na Mheshimiwa Hamisi Shabani Taletale, Mbunge wa Morogoro Kusini Mashariki, sasa aulize swali lake.

Na. 110

Ujenzi Kituo cha Afya – Ngerengere

MHE. HAMISI S. TALETALE aliuliza: -

Je, lini Serikali itakamilisha Ujenzi wa Kituo cha Afya Kata ya Ngerengere?

MWENYEKITI: Mheshimiwa Naibu Waziri, majibu.

NAIBU WAZIRI, OFISI YA RAIS, TAWALA ZA MIKOA NA SERIKALI ZA MITAA (MHE. DKT. FESTO J. DUGANGE) alijibu: -

Mheshimiwa Mwenyekiti, kwa niaba ya Waziri wa Nchi, Ofisi ya Rais, Tawala za Mikoa na Serikali za Mitaa, naomba kujibu swali la Mheshimiwa Hamisi Shabani Taletale, Mbunge wa Jimbo la Morogoro Kusini Mashariki, kama ifuatavyo: -

Mheshimiwa Mwenyekiti, Kituo cha Afya Ngerengere kilisajiliwa mwezi Mei, 1995 na kinatoa huduma ya ngazi ya Kituo cha Afya ikiwa ni pamoja na huduma za upasuaji wa dharura na huduma nyingine. Aidha, kituo hiki kinahudumia wastani wa wagonjwa 1,200 kwa mwezi na 14,000 kwa mwaka.

Mheshimiwa Mwenyekiti, kituo hiki kina upungufu wa baadhi ya miundombinu ikiwemo jengo la Huduma za Mama na Mtoto na Upasuaji, jengo la Maabara, jengo la kuhifadhia maiti na jengo la kufulia. Eneo la Kituo hicho lina ukubwa wa ekari nne na nusu, hivyo halitoshelezi mahitaji.

Mheshimiwa Mwenyekiti, Halmashauri ya Wilaya ya Morogoro, inaendelea kufanya mazungumzo na Shirika la Posta ambalo linamiliki eneo mkabala lenye ukubwa wa ekari mbili ambalo halijaendelezwa ili litumike kupanua Kituo cha Afya cha Ngerengere, ahsante.

MWENYEKITI: Mheshimiwa Hamisi, swali la nyongeza.

MHE. HAMISI S. TALETALE: Mheshimiwa Mwenyekiti, nashukuru sana kwa majibu mazuri ya Mheshimiwa Naibu Waziri.

Mheshimiwa Mwenyekiti, sasa kama yote hayo wanayafahamu, sasa ni zaidi ya mwaka wa tatu tumesimama hapa kuomba Kituo cha Afya cha Ngerengere, hakina jengo la Huduma ya Mama na Mtoto, *Mortuary* hakuna. Wakazi wa Kata ya Ngerengere ni 15,000, Kata ya jirani ya Kidugalo ni 8,000, leo hii Mheshimiwa Waziri anajibu majibu ambayo anafahamu tatizo liko wapi, mpaka nashindwa kuelewa. Naomba kumwuliza swali Mheshimiwa Waziri; je, ni lini mtakwenda kutatua hili tatizo? Siyo kwamba majibu mnayo na utatuzi hakuna, ahsante. *(Makofi)*

MWENYEKITI: Mheshimiwa Naibu Waziri, majibu.

NAIBU WAZIRI, OFISI YA RAIS, TAWALA ZA MIKOA NA SERIKALI ZA MITAA (MHE. DKT. FESTO J. DUGANGE): Mheshimiwa Mwenyekiti, ahsante sana na naomba kujibu swali la nyongeza la Mheshimiwa Hamisi Shabani Taletale, kama ifuatavyo: -

Mheshimiwa Mwenyekiti, kwanza nampongeza Mheshimiwa Mbunge kwa ufuatiliaji wa upanuzi wa Kituo cha Afya cha Ngerengere. Nasi kama Serikali, taarifa hii tunaifahamu na ndiyo maana tulitoa maelekezo kwa Mkurugenzi, kuongeza eneo la ujenzi wa Kituo cha Afya, ekari 4 na nusu hazitoshi kujenga Kituo cha Afya.

Mheshimiwa Mwenyekiti, Kituo cha Afya hiki kilikuwa ni cha *Mission,* kwa hiyo, kilichukuliwa na Serikali kikiwa tayari kinatoka *Mission*. Namhakikishia Mheshimiwa Mbunge kwamba mara hili eneo la ekari mbili la Posta ambalo halijaendelezwa, ambalo liko

mkabala kabisa na Kituo hiki, likishachukuliwa na kuwa na ekari sita na nusu, basi mapema iwezekanavyo tutatafuta fedha kwa ajili ya kuongeza majengo haya ambayo yanapungua katika Kituo cha Afya cha Ngerengere, ahsante. *(Makofi)*

MWENYEKITI: Mheshimiwa Mariam Kisangi, swali la nyongeza.

MHE. MARIAM N. KISANGI: Mheshimiwa Mwenyekiti, ahsante sana kwa kunipatia nafasi nami niweze kuuliza swali la nyongeza. Kwa kuwa Kata ya Mbande ya Chamazi katika Mkoa wa Dar es Salaam ni kata ambayo ina idadi kubwa ya watu, lakini wana Zahanati ya Mbande: Ni lini sasa Serikali itaipandisha Zahanati ya Mbande kuwa Kituo cha Afya?

MWENYEKITI: Mheshimiwa Naibu Waziri, majibu.

NAIBU WAZIRI, OFISI YA RAIS, TAWALA ZA MIKOA NA SERIKALI ZA MITAA (MHE. DKT. FESTO J. DUGANGE): Mheshimiwa Mwenyekiti, ahsante sana na naomba kujibu swali la nyongeza la Mheshimiwa Mama Mariam Kisangi, kama ifuatavyo: -

Mheshimiwa Mwenyekiti, ni kweli kwamba idadi ya wananchi katika Kata ya Mbande kule Chamazi ni kubwa na Zahanati ile ya Mbande kwa kweli inazidiwa na idadi ya wananchi na sisi Ofisi ya Rais, TAMISEMI tumeshaainisha kwamba eneo la Zahanati ya Mbande ni sehemu ya eneo la kimkakati kuona uwezekano wa kujenga Kituo cha Afya.

Mheshimiwa Mwenyekiti, nimhakikishie Mheshimiwa Mbunge kwamba jambo hilo tunalifanyia kazi na tutahakikisha kwamba tunatafuta eneo linalotosheleza kama lile la Zahanati linatosha ama tunahitaji kupata eneo lingine kwa ajili ya kujenga Kituo cha Afya kwa manufaa ya wananchi walio wengi katika eneo lile, ahsante. *(Makofi)*

MWENYEKITI: Mheshimiwa Aida, swali la nyongeza.

MHE. AIDA J. KHENANI: Mheshimiwa Mwenyekiti, nakushukuru sana kwa kunipatia nafasi nami niulize swali dogo la nyongeza.

Mheshimiwa mwenyekiti, wananchi wa Kata ya Kabwe wana changamoto ya kijiografia na wanapata shida kubwa sana ya matibabu kuja Hospitali ya Wilaya; na ile ni ahadi ya Mheshimiwa Waziri Mkuu kujengewa Kituo cha Afya. Ni lini mtapeleka fedha kumalizia kujenga kituo hicho ili wananchi wapate huduma?

MWENYEKITI: Mheshimiwa Naibu Waziri, majibu.

NAIBU WAZIRI, OFISI YA RAIS, TAWALA ZA MIKOA NA SERIKALI ZA MITAA (MHE. DKT. FESTO J. DUGANGE): Mheshimiwa Mwenyekiti, ahsante sana na naomba kujibu swali la nyongeza la Mheshimiwa Aida Khenani, kama ifuatavyo: -

Mheshimiwa Mwenyekiti, namhakikishia Mheshimiwa Mbunge kwamba ahadi zinazotolewa na viongozi wetu wa Kitaifa ni kipaumbele katika utekelezaji. Kwa sababu hii ni ahadi ya Mheshimiwa Waziri Mkuu, na ninakumbuka nilikuwa kwenye ziara yake, nakuhakikishia tayari tumeshaingiza kwenye Mpango Mkakati kwa ajili ya kutafuta fedha na kwenda kujenga Kituo cha Afya katika Kata ya Kabwe, ahsante. *(Makofi)*

MWENYEKITI: Mheshimiwa Boniventura Kiswaga, swali la nyongeza.

MHE. BONIVENTURA D. KISWAGA: Mheshimiwa Mwenyekiti, nakushukuru, kwa kuwa Tarafa ya Ndagalu Kata ya Ng’haya, Serikali ya Mheshimiwa Dkt. Samia Suluhu ilitoa fedha kwa ajili ya kuweka miundombinu kwenye Zahanati ya Ng’haya ili kuipandisha hadhi kuwa Kituo cha Afya.

Je, ni lini Serikali itatoa fedha kwa ajili ya kukamilisha miundombinu ya zahanati hiyo kuwa Kituo cha Afya?

MWENYEKITI: Mheshimiwa Naibu Waziri, majibu.

NAIBU WAZIRI, OFISI YA RAIS, TAWALA ZA MIKOA NA SERIKALI ZA MITAA (MHE. DKT. FESTO J. DUGANGE): Mheshimiwa Mwenyekiti, ahsante na naomba kujibu swali la nyongeza la Mheshimiwa Kiswaga, Mbunge wa Magu, kama ifuatavyo: -

Mheshimiwa Mwenyekiti, natumia nafasi hii kumsisitiza na kumkumbusha Mkurugenzi wa Halmashauri ya Magu, kwamba tulishawaelekeza kwanza kufanya tathmini ya majengo yanayopungua kwenye ile zahanati ili iwe na hadhi ya kupandishwa kuwa Kituo cha Afya. Kwa hiyo, nitafuatilia Mheshimiwa Kiswaga, tuweze kuona wamefikia hatua gani kwa maana ya Mkurugenzi na timu yake, pia tuone namna gani tunapata fedha, iwe ni kwa mapato ya ndani ya Halmashauri au kwa fedha kutoka Serikali Kuu ili tuweze kupandisha hadhi hii Zahanati ya Ng'haya iweze kuwa Kituo cha Afya, ahsante. *(Makofi)*

MWENYEKITI: Mheshimiwa Dkt. Kimea, swali la nyongeza.

MHE. DKT. ALFRED J. KIMEA: Mheshimiwa Mwenyekiti, nakushukuru. Mwaka 2021 Kata ya Mgombezi kwenye Jimbo langu la Korogwe Mjini walipatiwa shilingi milioni 250 kwa ajili ya ujenzi wa Kituo cha Afya. Baadhi ya majengo yalijengwa lakini mpaka sasa tunapoongea, shilingi milioni 250 za ziada hazijafika kwenye ile Kata ya Mgombezi, zaidi ya miaka miwili. Nataka kumuuliza Mheshimiwa Waziri, je, ni lini Serikali itatuletea shilingi milioni 250 zilizobaki ili kwenda kumalizia Kituo cha Afya cha Mgombezi?

MWENYEKITI: Ahsante. Mheshimiwa Naibu Waziri, majibu.

NAIBU WAZIRI, OFISI YA RAIS, TAWALA ZA MIKOA NA SERIKALI ZA MITAA (MHE. DKT. FESTO J. DUGANGE): Mheshimiwa Mwenyekiti, ahsante sana na naomba kujibu swali la nyongeza la Mheshimiwa Dkt. Kimea, kama ifuatavyo: -

Mheshimiwa Mwenyekiti, ni kweli kwamba kuna Vituo vya Afya katika Majimbo mengi hapa nchini ambavyo vilipewa shilingi milioni 250 mwaka wa fedha 2021/2022 na majengo ya shilingi

milioni 250 yamekamilika, yameanza huduma za awali za *OPD* kwenye baadhi ya Vituo lakini kuna majengo yanayohitajika kwa ajili ya kukamilisha ngazi ya Kituo cha Afya. Naomba kumhakikishie Mheshimiwa Kimea kwamba tunatambua Vituo vyote ambavyo vimepata shilingi milioni 250 na bado shilingi milioni 250.

Mheshimiwa Mwenyekiti, Mheshimiwa Rais Dkt. Samia Suluhu Hassan, ametupa kibali kuweka kwenye bajeti ambayo tunaanza kuipanga hivi karibuni, kuhakikisha Vituo vyote vya Afya vilivyopata shilingi 250 na bado shilingi milioni 250, vinapelekewa mwaka ujao wa fedha ili vituo vile viweze kukamilika, ahsante. *(Makofi)*

MWENYEKITI: Mheshimiwa Grace Tendega, swali la nyongeza.

MHE. GRACE V. TENDEGA: Mheshimiwa Mwenyekiti, ahsante sana; Mji wa Mafinga ni Mji ambao unakuwa kwa kasi kubwa sana. Kuna Kituo cha Afya cha Upendo ambacho wananchi walishaanza kukijenga. Ni lini Serikali itakamilisha ujenzi wa Kituo hicho?

MWENYEKITI: Mheshimiwa Naibu Waziri, majibu kwa ufupi.

NAIBU WAZIRI, OFISI YA RAIS, TAWALA ZA MIKOA NA SERIKALI ZA MITAA (MHE. DKT. FESTO J. DUGANGE): Mheshimiwa Mwenyekiti, ahsante na naomba kujibu swali la nyongeza la Mheshimiwa Grace Tendega, kama ifuatavyo: -

Mheshimiwa Mwenyekiti, namhakikishia tu Mheshimiwa Mbunge kwamba Serikali inathamini nguvu za wananchi na tutakwenda kufanya tathmini ili tuone namna gani tunachangia kukamilisha Kituo cha Afya cha Upendo. Ahsante. *(Makofi)*

MWENYEKITI: Mheshimiwa Munde, swali la nyongeza.

MHE. MUNDE T. ABDALLAH: Mheshimiwa Mwenyekiti, ahsante; nimekuwa nikiuliza kila siku kuhusu Zahanati ya *Town*

Clinic ambayo ina msongamano mkubwa wa watu kufikia kuzalisha wanawake 200 kwa mwezi, na Mheshimiwa Naibu Waziri amekuwa akinijibu Mkurugenzi alete michoro; je, Mheshimiwa Naibu Waziri ana mkakati gani wa kumwandikia sasa Mkurugenzi kwa maandishi ili aweze kuleta huo mchoro na Zahanati ya *Town Clinic* iwe Kituo cha Afya? *(Makofi)*

MWENYEKITI: Mheshimiwa Naibu Waziri, majibu kwa ufupi.

NAIBU WAZIRI, OFISI YA RAIS, TAWALA ZA MIKOA NA SERIKALI ZA MITAA (MHE. DKT. FESTO J. DUGANGE): Mheshimiwa Mwenyekiti, nakushukuru na naomba kujibu swali la nyongeza la Mheshimiwa Munde, kama ifuatavyo: -

Mheshimiwa Mwenyekiti, nampongeza sana Mheshimiwa Munde, alikuja, tulimwita Mkurugenzi wa Halmashauri ya Manispaa ya Tabora, tulikaa naye mimi, Mheshimiwa Mbunge na Mkurugenzi, tukampa mkakati wa kwenda kuandaa michoro hiyo aweze kuiwasilisha. Si kwa barua, bali tulimwita na tukakutana. Kwa hiyo, namhakikishia Mheshimiwa Mbunge kwamba tayari tuna taarifa zote za hatua ambazo zinaendelea kwa ajili ya kupandisha hadhi Zahanati ile ya *Town* kuwa Kituo cha Afya.

Mheshimiwa Mwenyekiti, nasisitiza kwa Mkurugenzi wa Manispaa ya Tabora kuleta michoro ile haraka iwezekanavyo Ofisi ya Rais, TAMISEMI ili tuweze kuona namna gani tunaanza ujenzi wa Kituo cha Afya cha *Town*. Ahsante. *(Makofi)*

MWENYEKITI: Mheshimiwa Musukuma, swali la nyongeza.

MHE. JOSEPH K. MUSUKUMA: Mheshimiwa Mwenyekiti, nakushukuru sana, namuuliza Mheshimiwa Naibu Waziri, Zahanati ya Kijiji cha Nkome nimekizungumza humu mara tatu; inazalisha shule kila mwezi, maana yake watoto zaidi ya 550; na kwa sasa tumeenda zaidi tunafika karibia 600 kwa mwezi; mliniahidi kuongeza uwezo wa ile zahanati ili iwe Kituo cha Afya, tathmini zote zimefanyika na mwezi huu wametoka kukagua tena, na fedha ipo shilingi milioni 500; lini hiyo fedha itakuja? Lini

Mheshimiwa Naibu Waziri atakuja ili akaangalie huo uzalishaji wa hiyo zahanati?

MWENYEKITI: Mheshimiwa Musukuma, swali la nyongeza huwa ni moja. Kwa hiyo, Mheshimiwa Naibu Waziri, chagua moja ujibu.

NAIBU WAZIRI, OFISI YA RAIS, TAWALA ZA MIKOA NA SERIKALI ZA MITAA (MHE. DKT. FESTO J. DUGANGE): Mheshimiwa Mwenyekiti, nakushukuru na naomba kujibu swali la nyongeza la Mheshimiwa Musukuma, kama ifuatavyo: -

Mheshimiwa Mwenyekiti, tunafahamu kwamba Zahanati hii ya Nkome aliyoitaja Mheshimiwa Mbunge, kwa kweli imezidiwa kwa idadi kubwa ya wananchi katika eneo lile na Serikali ishaweka mpango wa kupandisha hadhi kuwa Kituo cha Afya. Mwenyewe amesema wiki moja, mbili zilizopita wataalamu kutoka Ofisi ya Rais, TAMISEMI, walifika kufanya tathmini kwa ajili ya kutumia fedha za Benki ya Dunia kujenga Kituo cha Afya.

Mheshimiwa Mwenyekiti, namhakikishia Mheshimiwa Mbunge kwamba jambo hili liko *on track* na tutahakikisha tunajenga Kituo cha Afya hiki mapema iwezekanavyo. Ahsante. *(Makofi)*

MWENYEKITI: Ahsante sana Mheshimiwa Naibu Waziri, kwa majibu ya Waheshimiwa Wabunge.

Tunaendelea na Ofisi ya Rais, Mipango na Uwekezaji, Mheshimiwa Zaytun Seif Swai, sasa aulize swali lake.

Na. 111

Kuvutia wawekezaji wa viwanda vya maziwa – Arusha

MHE. ZAYTUN S. SWAI aliuliza: -

Je, Serikali ina mpango gani wa kuvutia wawekezaji kujenga viwanda vya maziwa Mkoa wa Arusha?

MWENYEKITI: Mheshimiwa Naibu Waziri wa Viwanda na Biashara kwa niaba ya Mheshimiwa Waziri wa Mipango na Uwekezaji, majibu.

NAIBU WAZIRI WA VIWANDA NA BIASHARA K.n.y. WAZIRI WA NCHI, OFISI YA RAIS, MIPANGO NA UWEKEZAJI alijibu: -

Mheshimiwa Mwenyekiti, nakushukuru na kwa niaba ya Waziri wa Nchi, Ofisi ya Rais, Mipango na Uwekezaji, napenda kujibu swali la Mheshimiwa Zaytun Seif Swai, Mbunge wa Viti Maalum, kama ifuatavyo: -

Mheshimiwa Mwenyekiti*,* fursa za ujenzi wa viwanda vya maziwa katika Mkoa wa Arusha hutangazwa kupitia makongamano ya uwekezaji yanayoratibiwa na Kituo cha Uwekezaji Tanzania *(TIC)*. Vilevile, Kituo hiki huandaa safari na mikutano ya uwekezaji nje ya nchi ambapo hutangaza fursa za uwekezaji zilizopo nchini ikiwa ni pamoja na fursa za uwekezaji wa viwanda vya kusindika maziwa katika Mkoa wa Arusha.

Mheshimiwa Mwenyekiti, kupitia kampeni ya kitaifa ya kuhamasisha uwekezaji nchini, Watanzania wanahimizwa kuendelea kuwekeza nchini kwa kutumia malighafi zilizopo katika maeneo yetu husika, nakushukuru.

MWENYEKITI: Mheshimiwa Zaytun Swai, swali la nyongeza.

MHE. ZAYTUN S. SWAI: Mheshimiwa Mwenyekiti, ahsante kwa majibu ya Mheshimiwa Naibu Waziri japo yamekaa kiujumla mno, naomba kuuliza maswali mawili ya nyongeza.

Je, ni upi mkakati wa muda mfupi wa Serikali wa kuwasaidia wafugaji wa Mkoa wa Arusha kuweza kusindika maziwa yao ambayo kwa sasa kiasi kikubwa yanapotea? *(Makofi)*

Mheshimiwa Mwenyekiti, swali langu la pili. Mkoa wa Arusha ulikuwa ni miongoni mwa Mikoa inayoongoza kwa viwanda hapa nchini, kama *General Tyre*, Kiwanda cha *Kiltex* na viwanda vya

kusindika vyakula mbalimbali ambavyo kwa sasa vimetelekezwa. Je, ni upi mpango wa Serikali wa kufufua viwanda hivi ambavyo ni chanzo kikibwa cha ajira kwa wananchi? *(Makofi)*

MWENYEKITI: Mheshimiwa Naibu Waziri, majibu.

NAIBU WAZIRI WA VIWANDA NA BIASHARA K.n.y. WAZIRI WA NCHI, OFISI YA RAIS, MIPANGO NA UWEKEZAJI: Mheshimiwa Mwenyekiti, nakushukuru, ni kweli Mkoa wa Arusha ni moja ya Mikoa ambayo inazalisha maziwa kwa wingi na ndiyo Mkoa ambao unaoongoza kwa kuwa na viwanda vingi sana vya kusindika maziwa kwa maana ya kuwa na viwanda 18. Kama tunavyojua Tanzania ina mifugo mingi hasa ng'ombe kwa maana nchi kama ya tatu katika Afrika. Sasa, changamoto kama alivyosema, ni kweli kuna upotevu wa maziwa mengi ambayo yanazalishwa katika mkoa huu na mikoa mingine.

Mheshimiwa Mwenyekiti, mkakati wa Serikali uliopo sasa hivi, moja, ni kuona tunakuja na uwekezaji katika maeneo ya utunzaji *(storage facilities)* ambayo yatasaidia kuhakikisha viwanda hivi vinapata maziwa katika ubora wake. Kwa sababu mpaka sasa, viwanda vilivyopo katika Mkoa wa Arusha na hata viwanda vingine bado vinazalisha chini ya uwezo wake uliosimikwa. Maana yake ni nini? Ni kwamba katikati hapa kutoka kwa wafugaji ambao wanaleta maziwa viwandani, kuna uharibifu wa upotevu wa maziwa kiasi kwamba viwanda vyenyewe havipati maziwa ya kutosha.

Mheshimiwa Mwenyekiti, mkakati wa pili kama tulivyosema, tunaendelea kuhakikisha sasa wafugaji na pia hata wanunuzi wanaendelea kuchukua, kusaidiana, kuwe na mikataba kati ya wenye viwanda na wafugaji ili kuhakikisha maziwa yote yanayozalishwa yanapata soko kwenye viwanda hivi vilivyopo.

Mheshimiwa Mwenyekiti, kuhusiana na maendeleo ya viwanda ambavyo vilikuwepo na vingine vilibinafsishwa ambavyo havifanyi kazi, Serikali kupitia Wizara ya Viwanda na Biashara tumeshapitia na kufanya tathmini ya namna ya kuvifufua viwanda hivyo. Vingine vilikuwa vimebinafsishwa na wawekezaji

ambao wamevitelekeza, lakini hata vingine ambavyo havifanyi kazi ili tuweze kuhakikisha navyo vinaendelea kufanya kazi na kuleta viwanda vingine vipya, nakushukuru.

MWENYEKITI: Ahsante. Mheshimiwa Jacqueline Kainja, swali la nyongeza.

MHE. JACQUELINE K. ANDREA: Mheshimiwa Mwenyekiti, ahsante kwa kunipatia nafasi. Kwa kuwa Mkoa wetu wa Tabora una maeneo mengi ya kutosha na wafugaji ni wengi; nini mpango wa Serikali kutenga fedha kwa ajili ya kuwekeza kwenye viwanda vya maziwa? Ahsante.

MWENYEKITI: Mheshimiwa Naibu Waziri, majibu.

NAIBU WAZIRI WA VIWANDA NA BIASHARA K.n.y. WAZIRI WA NCHI, OFISI YA RAIS, MIPANGO NA UWEKEZAJI: Mheshimiwa Mwenyekiti, nakushukuru, kweli kama nilivyosema Tabora pia ni eneo ambalo kuna wafugaji wengi na ng'ombe wengi, kama nilivyosema hamasa kubwa ni kuona tunaendelea kuhamasisha uwekezaji kwa wawekezaji wa ndani pia hata wa nje.

Mheshimiwa Mwenyekiti, nitumie nafasi hii kuwaomba watanzania wenzangu hata Wabunge wenzangu kuendelea na kushiriki, kutumia fursa hizi zilizopo katika maeneo yetu. Bahati nzuri, Rais wetu mpendwa Dkt. Samia Suluhu Hassan ameshatoa kodi nyingi kwenye maeneo haya kwenye viwanda vya maziwa, kwenye *storage facilities.* Kwa hiyo, tutumie fursa hii kuwekeza huko ili tuweze kukwamua au kuwasaidia wafugaji ambao wanakosa soko la kuuza maziwa yao ambayo naamini tukizalisha bidhaa zinazotokana na maziwa tutapata fursa kubwa ya kuuza ndani ya nchi pia nje ya nchi kwa sababu tayari bidhaa hii inahitajika sana, nakushukuru sana.

MWENYEKITI: Ahsante sana. Mheshimiwa Tunza Malapo, swali la nyongeza.

MHE. TUNZA I. MALAPO: Mheshimiwa Mwenyekiti, nakushukuru nataka kujua Serikali imefikia hatua gani katika

uwekezaji wa kiwanda cha mbolea katika Mkoa wa Mtwara kwa sababu sisi tuna malighafi ambazo zinaweza kuzalisha mbolea?

MWENYEKITI: Ahsante. Mheshimiwa Naibu Waziri majibu kwa ufupi.

NAIBU WAZIRI WA VIWANDA NA BIASHARA K.n.y. WAZIRI WA NCHI, OFISI YA RAIS, MIPANGO NA UWEKEZAJI: Mheshimiwa Mwenyekiti, nakushukuru sana, ni kweli moja ya maeneo ambayo tunaangalia kwa uzito sana ni uwekezaji viwanda vya mbolea hapa nchini na ninyi mashahidi sasa tumeendelea kufanya hivyo na sasa kiwanda kikubwa ambacho kipo hapa Dodoma kinaendelea *INTRACOM*.

Mheshimiwa Mwenyekiti, lakini Mtwara ni maeneo mahususi ambako tunategemea kuwekeza viwanda vinavyotumia gesi. Kwa hiyo, mchakato uliopo bado tunaendelea kuongea na wawekezaji walioonesha nia ya kuwekeza katika maeneo haya na hasa kule Kilwa ambapo tutatumia gesi ile kuzalisha mbolea. Kwa hiyo, mipango ya uwekezaji bado ipo katika sekta ya mbolea, ahsante sana.

MWENYEKITI: Ahsante. Mheshimiwa Noah Lemburis, swali la nyongeza.

MHE. NOAH L. S. MOLLEL: Mheshimiwa Mwenyekiti, naomba kuuliza swali la nyongeza kwamba Wizara imeanzisha ujenzi wa vituo vya maziwa, ikiwemo kituo kidogo cha maziwa katika Kata Oltrumet ambayo imefikia eneo la *lintel* mpaka sasa vituo hivyo havijamalizika. Je, Serikali inatoa kauli gani juu ya kumalizia vituo hivyo vya maziwa?

MWENYEKITI: Mheshimiwa Naibu Waziri, majibu kwa ufupi.

NAIBU WAZIRI WA VIWANDA NA BIASHARA K.n.y. WAZIRI WA NCHI, OFISI YA RAIS, MIPANGO NA UWEKEZAJI: Mheshimiwa Mwenyekiti, nakushukuru sana, ni kweli Serikali ya Awamu ya Sita imeweka nia ya dhati na haya ni maelekezo ya Mheshimiwa Rais kwamba tuone namna gani tunapunguza upotevu wa maziwa

na hivyo vituo hivi vinavyojengwa ni utekelezaji wa mpango *BBT* mifugo ambayo Wizara ya Mifugo inasimamia. Naamini vituo hivi vitakamilika hasa tukijua kwamba Mheshimiwa Rais ameshaongeza fedha nyingi katika Wizara ya Mifugo na Uvuvi.

Mheshimiwa Mwenyekiti, kwa hiyo, Mheshimiwa Mwenyekiti nimhakikishie Mheshimiwa Mbunge kwamba vituo hivi vitakamilika mara moja ili viweze kusaidia wananchi.

MWENYEKITI: Ahsante. Mheshimiwa Miraji Mtaturu, swali la nyongeza.

MHE. MIRAJI J. MTATURU: Mheshimiwa Mwenyekiti, ahsante sana na naomba niulize swali la nyongeza kwamba kwa sababu ili Serikali iweze kuweka uvutiaji wa wawekezaji katika sekta ya maziwa ni wajibu wake pia kujenga vituo vya kukusanyia maziwa. Ni nini mpango wa Serikali kujenga vituo vya kukusanyia maziwa katika Mkoa wa Singida ili iwe rahisi wawekezaji kuja kuwekeza kwenye sekta hiyo?

MWENYEKITI: Mheshimiwa Naibu Waziri majibu kwa ufupi.

NAIBU WAZIRI WA VIWANDA NA BIASHARA K.n.y. WAZIRI WA NCHI, OFISI YA RAIS, MIPANGO NA UWEKEZAJI: Mheshimiwa Mwenyekiti, nakushukuru sana, ni kweli kama nilivyosema kwenye majibu ya nyongeza, kwamba; moja ya maeneo ambayo Serikali ya Awamu ya Sita inaweka msisitizo sana ni maeneo ya vituo vya kukusanya maziwa na hasa na kuweka *storage facilities* ambazo zitasaidia kutunza maziwa.

Mheshimiwa Mwenyekiti, kwa hiyo nimhakikishie Mheshimiwa Mtaturu kwamba, eneo hilo pia nako tutakuja kuweka vituo hivi vya kukusanyia maziwa na hasa vifaa hivi vya kutunzia maziwa ili yasiharibike wakati yanasubiri kwenda kwenye viwanda.

MWENYEKITI: Ahsante sana Mheshimiwa Naibu Waziri kwa maswali ya Waheshimiwa Wabunge.

Tunaendelea na Wizara ya Uchukuzi, Mheshimiwa Stella Martin Manyanya, Mbunge wa Nyasa sasa aulize swali lake.

Na. 112

Hitaji la alama za kuongoza meli kwenye maegesho - Ziwa Nyasa

MHE. ENG. STELLA M. MANYANYA aliuliza:-

Je, Serikali ina mpango gani wa kuweka alama za kuongoza meli katika eneo la kuegesha meli kwenye Ziwa Nyasa?

MWENYEKITI: Mheshimiwa Naibu Waziri, Wizara ya Uchukuzi, Mheshimiwa Kihenzile, majibu.

NAIBU WAZIRI WA UCHUKUZI alijibu:-

Mheshimwa Mwenyekiti, kwa niaba ya Waziri wa Uchukuzi naomba kujibu swali la Mheshimiwa Stella Martin Manyanya, Mbunge wa Nyasa, kama ifuatavyo:-

Mheshimwa Mwenyekiti, Serikali kupitia Mamlaka ya Usimamizi wa Bandari nchini *(TPA)* ina mpango wa kujenga miundombinu ya bandari katika Ziwa Nyasa hususani Bandari ya *Mbamba Bay*. Ujenzi wa bandari hizi utahusisha pia usimikaji wa vifaa vya kuongozea meli.

Mheshimiwa Mwenyekiti, aidha, *TPA* ina mpango wa kuweka alama za kuongozea meli katika bandari za maeneo mengine kuanzia mwezi Machi, 2024 kwani kupitia Mradi wa Upanuzi na Maboresho ya Miundombinu ya Bandari ya Dar es Salaam *(Dar es Salaam Maritime Gateway Program – DMGP)* maboya yaliyopo Bandari ya Dar es Salaam yataondoshwa kwa sababu mradi huo unahusisha pia uwekaji wa maboya mapya katika Bandari ya Dar es Salaam lakini kwa kuwa maboya hayo bado yapo katika matumizi yatasimikwa katika bandari nyingine.

MWENYEKITI: Mheshimiwa Stella Manyanya, swali la nyongeza.

MHE. ENG. STELLA M. MANYANYA: Mheshimiwa Mwenyekiti, ahsante sana na kwanza nimshukuru sana Mheshimiwa Waziri kwa majibu yake mazuri yenye kutia moyo. Pia, kwa niaba ya wananchi wa Jimbo la Nyasa na jirani zao tunapenda kushukuru sana na kumpongeza Mheshimiwa Rais kwa ujenzi wa Bandari ya *Mbamba Bay*. Baada ya hapo naomba niulize maswali mawili ya nyongeza. *(Makofi)*

Mheshimiwa Mwenyekiti, kwa kuwa Bandari ya *Mbamba Bay* itakuwa ni kubwa na ya kisasa na itahitaji mzigo mkubwa kwa ajili ya kuhudumia Tanzania pamoja na nchi za jirani. Je, Serikali ina mpango gani wa kuhakikisha sasa reli ya kutoka Mtwara mpaka *Mbamba Bay* inajengwa ili kuhakikisha kwamba bandari hii inatumika kiukamilifu?

Mheshimiwa Mwenyekiti, swali la pili; kwa kuwa Bandari ya *Mbamba Bay* inategemeana sana mizigo yake na bandari ndogondogo zilizopo Kando ya Ziwa Nyasa. Bandari kama Liuli, Njambe, Lipingu na kule Manda katika Wilaya ya Ludewa. Nini mpango wa Serikali kuboresha bandari hizi ili ziweze kusaidia na kuhakikisha kwamba mizigo yote inachukuliwa vizuri?

MWENYEKITI: Mheshimiwa Naibu Waziri, majibu.

NAIBU WAZIRI WA UCHUKUZI: Mheshimwa Mwenyekiti, kwanza kwa niaba ya Serikali nipokee pongezi za dhati za Mheshimiwa Manyanya kwa sababu ni kwa muda mrefu Wananchi wa Ruvuma na mikoa ya jirani wamekuwa wakitamani kuona bandari hii inafanyiwa uboreshaji na tayari Serikali ya Awamu ya Sita imeshaanza utekelezaji.

Mheshimiwa Mwenyekiti, swali lake pili anauliza kuhusu bandari ndogondogo kama za Liuli, Njambe na maeneo mengine. Hizi bandari zote zimejumuishwa katika mpango kabambe ambao ni *The Updated National Proposed Master Plan* 2022/2023 mpaka 2026/2027 ambazo zipo kwenye mpango wa kuboreshwa.

Mheshimiwa Mwenyekiti, nikija kwenye swali la kwanza ambalo ndio swali kubwa linaulizwa na Wabunge karibu wote wa Nyanda za Juu Kusini pamoja na Kusini. Kwamba ni lini sasa reli ya *SGR* ya kutoka Mtwara mpaka *Mbamba Bay* itaanza kujengwa na pengine reli hii wengine wanakwenda mbele zaidi wanataka kufahamu kuunganisha mpaka Liganga na Mchuchuma.

Mheshimiwa Mwenyekiti, pengine nieleze kwa ufupi tu kwamba, Serikali inao mpango kwamba inatambua umuhimu na ukubwa wa mradi huu wa *SGR* ya *Southern Corridor* ambao ndani yake una miradi zaidi ya sita.

Mheshimiwa Mwenyekiti, moja reli hii ikijengwa ya kilometa 1,000 kutoka Mtwara kwenda mpaka *Mbamba Bay* kwenda mpaka Liganga na Mchuchuma utawezesha kusafirisha makaa ya mawe ambapo Mungu ametujalia zaidi ya *metric tons* milioni 400 na yaligundulika zaidi ya miaka pengine mia moja iliyopita.

Mheshimiwa Mwenyekiti, pili itatusaidia makaa ya mawe yale yakishatengenezwa yataanza kuzalisha umeme zaidi ya megawati 600; nusu yake yakayeyushe chuma pale Liganga, nusu yake yaingie kwenye Gridi ya Taifa lakini kama haitoshi meli hii pia inakwenda kutoa ajira na inakwenda kutoa pia chuma ambacho kinakwenda kutengenezea magari na vitu mbalimbali.

Mheshimiwa Mwenyekiti, ninyi mnafahamu Watanzania kwamba kwa sehemu kubwa zaidi ya asilimia 100 tunaagiza chuma kutoka nje jambo ambalo linachukua fedha zetu nyingi zaidi. Hivyo basi, Serikali kwa kutumbua umuhimu huo mkubwa; moja, imeshaanza kutengeneza uboreshaji mkubwa wa Bandari ya Mtwara ili mzigo upatikane kwa wingi zaidi; lakini pili, inaongeza bandari nyingine ya pili ya kisiwa mgao ili bidhaa chafu zote kwa maana ya makaa ya mawe, simenti na kadhalika ipitie pale.

Mheshimiwa Mwenyekiti, tatu ipo kwenye mpango wa kuhuisha stadi iliyofanyika miaka ya nyuma kwa maana ya kutafuta mshauri mwelekezi kuhuisha ile reli ili tuweze kujua mahitaji yake ni yapi. Mara tu baada ya kukamiliisha

tunategemea kuanza kuijenga kwa mfumo wa *PPP* na hatimaye tunaamini likikamilika hili ni moja kati ya mambo ambayo Mheshimiwa Rais wetu anayapigania na kwa msaada wa Mwenyezi Mungu atakayakamilisha na hivyo kwenda kufufua uchumi wetu kwa kiasi kikubwa zaidi.

MWENYEKITI: Ahsante sana. Mheshimiwa Sylvia, swali la nyongeza.

MHE. SYLVIA F. SIGULA: Mheshimiwa Mwenyekiti, ahsante sana, ukanda wa Ziwa Tanganyika yaani Mkoa wa Kigoma, Rukwa na Katavi tumesubiri kwa muda mrefu ukarabati wa meli ya *MV* Liemba. Je, ni lini Serikali itakamilisha ukarabati wa meli ya *MV* Liemba ili kunusuru usafiri huo?

MWENYEKITI: Mheshimiwa Naibu Waziri majibu.

NAIBU WAZIRI WA UCHUKUZI: Mheshimwa Mwenyekiti, Serikali ya awamu ya sita imejipambanua katika kutenda. *MV* Liemba ni kiungio kubwa la Ziwa Tanganyika na wananchi wote wanaotumia ziwa hilo. Tumekwishasaini mkataba mwaka jana mwezi Novemba na ndani ya mwaka mmoja tutakuwa tumeshakamilisha ukarabati na ili Wananchi wa Kigoma na maeneo jirani wasubiri kwa hamu tunakwenda kukamilisha meli yao.

MWENYEKITI: Mheshimiwa Hassan Mtenga, swali la nyongeza.

MHE. HASSAN S. MTENGA: Mheshimiwa Mwenyekiti, kwa kuwa kuna agenda ya *Mtwara Corridor* na tunapozungumza *Mtwara Corridor* tunazungumza bandari, tunazungumza *Airport* pia tunazungumza reli ya Liganga na Mchuchuma.

Mheshimiwa Mwenyekiti, umekuwa ni wimbo toka mwaka 2020 mpaka leo hii Serikali kila ikija hapa wanasema ipo kwenye mpango. Tunataka sasa tufahamu ni lini sasa ujenzi wa reli hii ya Liganga na Mchuchuma.

MWENYEKITI: Mheshimiwa Naibu Waziri majibu kwa ufupi.

NAIBU WAZIRI WA UCHUKUZI: Mheshimwa Mwenyekiti, nafikiri Mheshimiwa Mtenga anataka kupata pengine ufafanuzi wa ziada. Nimekwishasema na naomba nirejee. Tulishaanza *SGR* ya kutoka Dar es Salaam kwenda mpaka Isaka, tumekwishaenda na *SGR* kutoka Dar es Salaam tumekwenda mpaka Kigoma sasa tunakwenda mpaka Msongati Burundi. Awamu inayofuatia Serikali ya Awamu ya Sita imejipambanua na imejiwekea malengo ya kwenda *SGR* Kusini.

Mheshimiwa Mwenyekiti, nimtoe mashaka uongozi wa Serikali ya Awamu ya Sita unakwenda kujenga reli ya *SGR* ya kusini ambayo ni *Mtwara Corridor* kama nilivyosema. Hii inakwenda kuungana pamoja na uboreshaji mkubwa wa *Airport* kama nilivyosema sambamba na uboreshaji mkubwa wa maeneo ambayo nimeyaeleza pale awali, kwa hiyo, nimtoe mashaka Mheshimiwa Mbunge.

MWENYEKITI: Ahsante. Mheshimiwa Felix swali la nyongeza.

MHE. KAVEJURU E. FELIX: Mheshimiwa Mwenyekiti, nikushukuru kwa kunipa nafasi ya kuuliza swali la nyongeza. Serikali imekuwa ikitoa ahadi ya kujenga meli kwa ajili ya abiria na mizigo katika Ziwa Tanganyika ili kutatua changamoto ya usafiri katika Mikoa ya Kigoma, Katavi na Rukwa. Je, ujenzi huo utatekelezwa lini?

MWENYEKITI: Ahsante. Mheshimiwa Naibu Waziri majibu.

NAIBU WAZIRI WA UCHUKUZI: Mheshimwa Mwenyekiti, siyo tu meli ya mizigo na abiria kama alivyouliza Mheshimiwa Mbunge. Serikali imesaini tayari mkataba, tumeanza kujenga kiwanda cha kutengeneza meli nyingi nyingi katika Ziwa Tanganyika. Ambapo kiwanda hicho kitahusika na kutengeneza meli za mizigo na abiria na kukarabati zilizopo, hili linakwenda sambamba na uboreshaji mkubwa wa meli ambazo zipo za akina Mwongozo, Sangala pamoja na kina Liemba kama ilivyoulizwa na Mheshimiwa Sylvia pale awali.

MWENYEKITI: Mheshimiwa Venant Daud, swali la nyongeza.

MHE. VENANT D. PROTAS: Mheshimiwa Mwenyekiti, ahsante kwanza niwapongeze Serikali kwa kujenga reli ya kisasa ambayo ya *SGR* kutoka Makutupora Tabora. Reli ile mpaka sasa hivi wamefukua makaburi ya watu wa Igalula, watu wa Goweko, Tula hamjawalipa mpaka leo. Je, ni lini mtawalipa fedha ambazo mliwarudishia msiba mpaka leo hamjawalipa kwa sababu reli inataka ipite?

MWENYEKITI: Mheshimiwa Naibu Waziri, majibu.

NAIBU WAZIRI WA UCHUKUZI: Mheshimwa Mwenyekiti, hii hoja ya Mheshimiwa Venant naomba niichukue tuifatilie halafu tuifanyie kazi baada ya kupata taarifa zake za kina.

MWENYEKITI: Ahsante sana Mheshimiwa Naibu Waziri kwa majibu ya maswali ya Waheshimiwa Wabunge.

Tunaenda Wizara ya Kilimo, Mheshimiwa Joseph George Kakunda, Mbunge wa Sikonge, sasa aulize swali lake.

Na. 113

Mbolea kuwekwa kwenye vifungashio ujazo tofauti

MHE. JOSEPH G. KAKUNDA aliuliza: -

Je, lini Serikali itaweka utaratibu wa mbolea kuwekwa kwenye vifungashio vya kilo tano, kumi, 15, 25 na 50?

MWENYEKITI: Mheshimiwa Waziri wa Kilimo, Mheshimiwa Hussein Bashe, majibu.

WAZIRI WA KILIMO alijibu:-

Mheshimiwa Mwenyekiti, naomba kujibu swali la Mheshimiwa Joseph George Kakunda, Mbunge wa Sikonge, kama ifuatavyo:-

Mheshimiwa Mwenyekiti, Serikali inatambua kuwa mahitaji ya mbolea kwa wakulima yanatofautiana hususan kwa wakulima wa mazao ya bustani na mazao mengine ya nafaka. Uhitaji wa mbolea ya mazao ya bustani ni wa kiasi kidogo ikilinganishwa na mazao mengine ikiwemo nafaka na mizizi.

Mheshimiwa Mwenyekiti, ili kukidhi mahitaji ya aina hiyo na matakwa ya Sheria na Kanuni ya 32(4) ya Kanuni za Mbolea za Mwaka 2011, Wizara ya Kilimo kupitia Mamlaka ya Udhibiti wa Mbolea *(TFRA)* imeelekeza waingizaji, wazalishaji na wasambazaji wa mbolea nchini kuanza kufungasha mbolea katika ujazo unao tofautiana kuanzia kilo 5, 10, 25 na 50 ili kuwawezesha wakulima kupata mbolea kulingana na mahitaji yao.

Mheshimiwa Mwenyekiti, katika msimu wa 2023/2024, Kampuni tatu zimeshaanza kufungasha mbolea, kampuni hizo ni *(ETG Inputs Limited, Yara Tanzania Limited na Minjingu Mines and Fertilizers Limited)* hata hivyo Serikali inaendelea kuhimiza Kampuni za Mbolea nchini kufungasha katika ujazo tofauti ili kukidhi mahitaji ya wakulima, kuongeza matumizi ya mbolea na kupunguza vitendo vya baadhi ya mawakala kufungua mifuko.

MWENYEKITI: Mheshimiwa Joseph Kakunda, swali la nyongeza.

MHE. JOSEPH G. KAKUNDA: Mheshimiwa Mwenyekiti, nashukuru sana na nipende kuishukuru sana Serikali kwa maelekezo ambayo imeshayatoa mpaka sasa hivi. Sasa nina maswali mawili ya nyongeza.

Mheshimiwa Mwenyekiti, swali la kwanza; tutarajie lini sasa hizi mbolea zilizofungashwa kwenye kilo 5, 10, 20 na 50 zitafika hasa madukani na kwa mawakala ili wananchi waweze kufaidika?

Mheshimiwa Mwenyekiti, swali la pili; bei elekezi imekuwa inagusa zaidi mfuko wa kilo 50 wa mbolea; je, ni lini Serikali itatoa bei elekezi kwa kilo moja ya mbolea?

MWENYEKITI: Mheshimiwa Waziri wa Kilimo, majibu.

WAZIRI WA KILIMO: Mheshimiwa Mwenyekiti, naomba kujibu maswali mawili ya Mheshimiwa Kakunda, kama ifuatavyo:-

Mheshimiwa Mwenyekiti, lini mbolea hizi zitaanza kuonekana? Nataka tu nimtaarifu kwamba mbolea hizi tayari zimeshaanza kufungwa na Mkoa wa Tabora kwenye ghala kuu la Yara ni moja kati ya ghala ambalo linafunga mbolea hizi za kilo tano na hivi karibuni lilipata tatizo baada ya kugundua kwamba tulivyowapa nafasi ya kufunga mbolea za kilo tano/tano waliamua kufungasha vilevile na mbolea ambazo zimepitwa na wakati, tukalifunga ghala la Tabora na ghala la Iringa kwa sababu hiyo lakini makampuni tayari yameshaanza kufunga na kuuza.

Mheshimiwa Mwenyekiti, lini zitaanza kuuzwa kwa bei elekezi? Bei elekezi ya kilo 50 kama ni shilingi 75,000 maana yake mfungashaji yoyote anapofungasha kilo tano hatakiwi zile kilo tano/tano mifuko 10 thamani yake izidi kiwango cha shilingi 75,000 ya bei elekezi na tumeshachukua hatua. *(Makofi)*

Mheshimiwa Mwenyekiti, tulichukua hatua kwa kampuni kwa Kampuni ya Minjingu tuliwagundua kwamba wanachukua mfuko wa kilo 50 wanafunga kilo tano/tano wanauza shilingi 13,000 maana yake ukijumlisha mifuko kumi ya kilo tano/tano inakuwa 130,000 tukawachukulia hatua na natumia Bunge lako Tukufu kuwaambia makampuni yote wasibadili msingi wa bei elekezi kama mbolea ni shilingi 75,000 kilo 50, maana yake ukifunga kilo 20 ni lazima thamani ya kilo 20 isizidi *cost per unit* ya kilo 50.

Mheshimiwa Mwenyekiti, kwa hiyo, natumia nafasi hii kuwaambia *TFRA* popote walipo wahakikishe wanafatilia ili wafanyabiashara wasi-*take advantage* katika jambo hili. Mwongozo wa bei utakaotangazwa hivi karibuni namwagiza Mkurugenzi wa *TFRA* kwamba tumekuwa na utaratibu wa kutoa bei elekezi ya kilo 50 sasa waweke na ujazo wa kilo tano, 10, 20 na 50. *(Makofi)*

MWENYEKITI: Mheshimiwa Moshi Kakoso, swali la nyongeza.

MHE. MOSHI S. KAKOSO: Mheshimiwa Mwenyekiti, ahsante kwa kunipa nafasi ya kuuliza swali la nyongeza. Niipongeze Serikali kwa kuleta ruzuku ya pembejeo. Wakulima wa zao la tumbaku mwaka jana hawakunufaika na ruzuku iliyotolewa na Serikali. Naomba kujua kwa msimu huu wa kilimo Serikali imejipangaje kuwapa ruzuku wakulima wa zao la Tumbaku?

MWENYEKITI: Mheshimiwa Waziri wa Kilimo majibu.

WAZIRI WA KILIMO: Mheshimiwa Mwenyekiti, naomba nimhakikishie Mheshimiwa Kakoso na wakulima wote wa tumbaku. Serikali inafanya mkokotoo wa namna gani wakulima wa tumbaku na wenyewe waweze kupata kuwa sehemu ya skimu ya ruzuku na tutatoa mawasiliano kupitia muunganiko wao wa *TCJE* ili waweze kuelewa namna gani na wao watafaidika katika msimu huu.

Mheshimiwa Mwenyekiti, mwaka jana na mwaka huu wakulima wa tumbaku hatukuwaingiza kwenye mfumo wa ruzuku kwa sababu mfumo wetu wa ruzuku ulitazama zaidi mazao ya chakula kuliko mazao ambayo sio ya chakula.

Mheshimiwa Mwenyekiti, kwa kuwa tunatoa ruzuku kwenye pamba, tunatoa ruzuku kwenye korosho hatutoacha kuwapa ruzuku wakulima wa tumbaku kama wakulima wengine katika nchi yetu. *(Makofi)*

MWENYEKITI: Ahsante, Mheshimiwa Luhaga Mpina, swali la nyongeza.

MHE. LUHAGA J. MPINA: Mheshimiwa Mwenyekiti, ahsante sana. Kwa kuwa usambazaji na ugawaji wa mbolea katika msimu wa kilimo 2022/2023 uligubikwa na changamoto nyingi ikiwemo wakulima kuuziwa mbolea feki, mbolea nyingi kutoroshwa lakini wakulima wengi kupelea mbolea na kusababisha hasara kubwa.

Je, katika msimu huu wa kilimo 2023/2024 Serikali imejipanga vipi kutatua changamoto zilizojitokeza mwaka jana na kuleta hasara kubwa kwa wakulima?

MWENYEKITI: Mheshimiwa Waziri, majibu.

WAZIRI WA KILIMO: Mheshimiwa Mwenyekiti, naomba kujibu swali la nyongeza la Mheshimiwa Luhaga Mpina, kama ifuatavyo:-

Mheshimiwa Mwenyekiti, kwanza nikiri kwamba tulivyoanza mfumo wa ruzuku kulikuwa na changamoto. Changamoto zilikuwa nyingi, tulikuwa na changamoto ya mfumo wa *distribution* lakini vilevile changamoto ya waagizaji wa mbolea kuamini kuwa Serikali itawalipa, changamoto ya watu kutokuwa waaminifu. Nataka nimuhakikishie Mheshimiwa Mbunge na Waheshimiwa Wabunge wote, mkifanya tathimini ya mwaka jana na mwaka huu changamoto zilizokuwepo mwaka jana nyingi zimetatuliwa na Serikali na tutaendelea kuboresha mfumo wa ruzuku kila siku kwa sababu changamoto zinajitokeza mpya kila kukicha. *(Makofi)*

Mheshimiwa Mwenyekiti, mfano mwaka huu tumekumbana na changamoto ya baadhi ya wafanyabiashara kwenda kuanza kutafuta njia ya kutorosha mbolea. Kwa sababu wameshindwa kuiba ndani ya mfumo, wameshindwa kuingiza takwimu hewa, sasa wameanza kutaka kutorosha katika *boarder*, Mkoa wa Songwe na Mkoa wa Kigoma imetusumbua sana.

Mheshimiwa Mwenyekiti, nataka nilitaarifu Bunge lako tumewakamata wafanyabiashara ambao walikuwa wanataka kutorosha mbolea kwa njia ya barabara na sasa hivi wamepandishwa Mahakamani kwa makosa ya uhujumu uchumi. Niendelee kuwaambia Watanzania na wakulima kwamba Serikali itaendelea kuboresha mfumo, hatutouacha mfumo wa ruzuku kwa sababu tunaamini kwamba tuna wajibu wa kuwasaidia wakulima wadogo na tutaendelea kukabiliana na changamoto zinazojitokeza. *(Makofi)*

Mheshimiwa Mwenyekiti, hauwezi kufananisha changamoto za mwaka jana na mwaka huu. Mwaka huu hakuna changamoto

ya usambazaji, tumeusisha vyama vya ushirika, tumeusisha halmashauri husika katika usambazaji wa mbolea, tumeendelea kuujenga mfumo kwa kutumia wenzetu wa *eGA* kuongeza *security* kwenye mfumo wetu ili kupunguza matatizo yaliyokuwepo mwaka jana. Kwa hiyo naamini kwamba tutaendelea kuuboresha mfumo wetu siku zinavyozidi kwenda. *(Makofi)*

MWENYEKITI: Mheshimiwa Kunti, swali la nyongeza.

MHE. KUNTI Y. MAJALA: Mheshimiwa Mwenyekiti, nikushukuru na mimi kunipatia nafasi nimuulize Mheshimiwa Waziri swali dogo la nyongeza. Kwenye majibu ya msingi ya Mheshimiwa Waziri amesema kwamba kuna Kampuni tatu ambazo Serikali ilishatoa maelekezo kwa ajili ya kufungasha mbolea kwenye kilo tano, kumi na kadhalika; lakini mpaka sasa ni Kampuni moja tu ambayo ndiyo imeanza kufunga mbolea kwa hivyo vifungashio vidogo vidogo. Nayo imeenda kufungasha na imefanya hujuma, imeweka na mbolea ambayo haistahili, wamefunga. Nini kauli ya Serikali kwa Makampuni haya ambayo tayari Serikali imetoa maelekezo kufungasha mbolea kwenye vifungasho vidogo vidogo wasipotekeleza hili kwa wakati ili wakulima wetu waweze kupata mbolea na iweze kutumika kwa kuleta tija kwa wakulima wetu?

MWENYEKITI: Mheshimiwa Waziri, majibu.

WAZIRI WA KILIMO: Mheshimiwa Mwenyekiti, nadhani labda wakati najibu Mheshimiwa Mbunge hakunielewa vizuri. Nimesema Kampuni tatu zimeishaanza kufungasha, tatu, ambazo ni *ETG, YARA* na *Minjingu* kati ya hizi tatu ni moja ndiyo tumeikuta na tatizo katika mikoa miwili; Mkoa wa Tabora na Mkoa wa Iringa, na tunaendelea kuzihamasisha kampuni zote ziendelee kufungasha katika ujazo mdogo mdogo.

Mheshimiwa Mwenyekiti, ni vizuri tukafahamu kwamba *segment* inayotumia mbolea kilo moja na *segment* inayotumia mbolea kilo tano ni wakulima wadogo, wadogo wa bustani

ambao si sehemu kubwa na tujue kwamba hii ni biashara. Kwa hiyo tutaendelea kuwahamasisha.

Mheshimiwa Mwenyekiti, lakini vilevile Wizara sasa hivi tumeiwezesha *TFC* ili *TFC* Kampuni ya Serikali ifanye kazi kubwa ambayo kampuni binafsi hazioni maslahi makubwa katika eneo hilo na *TFC* hivi karibuni na yenyewe itaanza kufungasha katika vifungashio vidogo vidogo ili wakulima waendelee kupata huduma wanayotaka. *(Makofi)*

MWENYEKITI: Mheshimiwa Waziri, ahsante sana kwa majibu ya maswali ya Waheshimiwa Wabunge.

Tunaendelea, Wizara ya Habari, Mawasiliano na Teknolojia ya Habari, Mheshimiwa Dkt. Jasson Samson Rweikiza, Mbunge wa Bukoba Vijijini, sasa aulize swali lake.

Na. 114

Tanzania kujiunga na Mkataba wa Budapest

MHE. DKT. JASSON S. RWEIKIZA aliuliza: -

Je, lini Tanzania itajiunga na Mkataba wa Budapest ili kujiimarisha na mapambano dhidi ya makosa ya kimtandao?

MWENYEKITI: Mheshimiwa Naibu Waziri, majibu.

NAIBU WAZIRI WA HABARI, MAWASILIANO NA TEKNOLOJIA YA HABARI alijibu: -

Mheshimiwa Mwenyekiti, kwa niaba ya Waziri wa Habari, Mawasiliano na Teknolojia ya Habari naomba kujibu swali la Mheshimiwa Jasson Samson Rweikiza, Mbunge wa Bukoba Vijijini, kama ifuatavyo:-

Mheshimiwa Mwenyekiti, Mkataba wa Budapest ni Mkataba ulioandaliwa mwaka 2001 na Baraza la Umoja wa Ulaya kwa ajili ya Makosa ya Mtandao. Mkataba huu ulianza kufanya kazi Julai

Mosi mwaka 2004 na hadi sasa ni nchi 66 kutoka maeneo tofauti duniani ambazo zimejiunga na Mkataba huo, ambapo kati ya nchi hizo nchi 12 ni kutoka Bara la Afrika. Tanzania si miongoni mwa nchi ambazo zimejiunga na Mkataba huo. Aidha, katika hatua ya kutunga Sheria ya Makosa ya Mtandao ya mwaka 2015 kwa sehemu kubwa maudhui ya Mkataba wa *Budapest* yametumika, kwa kuwa yanaakisi kwa mapana na usahihi mazingira ya kisheria dhidi ya uhalifu wa kimtandao.

Mheshimiwa Mwenyekiti, kwa sasa kuna jitihada za kuandaliwa kwa Mkataba wa Umoja wa Mataifa dhidi ya makosa ya mtandao ambao unahusisha nchi zote duniani na una mawanda mapana kuliko Mkataba wa Budapest. Hivyo, baada ya kufanya tathmini tumebaini kuwa hakuna haja ya Tanzania kujiunga na Mkataba wa Budapest na badala yake tutajiunga na Mkataba wa Umoja wa Mataifa dhidi ya Makosa ya Mtandao utakaokuwa tayari kuanzia mwaka 2025.

MWENYEKITI: Mheshimiwa Dkt. Jasson Samson Rweikiza, swali la nyongeza.

MHE. DKT. JASSON S. RWEIKIZA: Mheshimiwa Mwenyekiti, nakushukuru kwa kunipa nafasi niulize swali la nyongeza. Nimshukuru Mheshimiwa Naibu Waziri, niishukuru Serikali kwa majibu mazuri; lakini swali moja la nyongeza. Kuna hasara gani kwa Serikali yetu au kwa nchi yetu kujiunga na Mkataba wa *Budapest* ambao upo leo tukisubiri huo wa Umoja wa Mataifa ambao bado na una matatizo makubwa ambao haujakamilika? tujiunge na wa *Budapest* kusudi ikitokea tatizo hapa kati kati tuwe salama.

MWENYEKITI: Mheshimiwa Naibu Waziri, majibu.

NAIBU WAZIRI WA HABARI, MAWASILIANO NA TEKNOLOJIA YA HABARI: Mheshimiwa Mwenyekiti, napenda kujibu swali la nyongeza la Mheshimiwa Jasson Samson Rweikiza, Mbunge wa Bukoba Vijijini, kama ifuatavyo: -

Mheshimiwa Mwenyekiti, Serikali ya Awamu ya Sita ingependa kujiunga na Mikataba ya Kimataifa kama nchi zingine zinavyofanya lakini tunachokiangalia ni kutazama kwa kina huu Mkataba tunapoenda kujiunga nao una tija gani kwa Watanzania. Kwa hasara ambayo inaweza ikapatikana, kwanza kabisa katika Mkataba huu tulitamani kwamba tujiunge lakini *Budapest Convention* wameongeza itifaki, wanasema *additional protocol of disclosure of electronic evidence*. Maana yake kwamba inaruhusu mataifa mengine kuingilia mifumo yenu na kupata *evidence on real time,* hii ni hasara kubwa sana kwa nchi ambazo bado tuko nyuma kiteknolojia. *(Makofi)*

Mheshimiwa Mwenyekiti, lakini jambo lingine, mkataba huu wakati unaanzishwa umejengwa katika hiyo *pin context* haukuwa na ushirikishwaji wa mataifa mengine; kwa hiyo ni ngumu sana kama Taifa kwenda kujiunga na Mkataba huu. Lakini tunafanya nini kuhakikisha kwamba hasara kama hizi hatuwezi kuzipata? Ni kweli kabisa kutojiunga nao inawezekana tunapohitaji kupata ushirikiano inapotokea mtu amefanya kosa yupo katika nchi za kwao hatuwezi kupata ushirikiano; na tunafanya nini kama Serikali?

Mheshimiwa Mwenyekiti, Serikali tunaenda kujiunga na Mkataba na Malabo *Convention*. Mkataba huu umeongelea maudhui ya kuhakikisha kwamba tuwe na *electronic transaction act,* ambayo tayari Tanzania tunayo, tuwe na *cyber security act* ambayo Tanzania tunayo, tuwe na *personal data protection act,* Tanzania tayari tunayo; na sasa tayari tumeishapokea maoni kutoka Ofisi ya Mwanasheria Mkuu wa Serikali ili tukamilishe ili tuweze ku-*ratify* kama nchi; na huu ni Mkataba ambao umetokana na *African Union*. *(Makofi)*

Mheshimiwa Mwenyekiti, sambamba na huo sasa, tukishakamilisha kujiunga na Mkataba wa *African Union* maana yake sasa tutaenda kujiunga na ule mkataba, kama nilivyojibu katika jibu la msingi, tutajiunga na ule Umoja wa Mataifa. Ambapo maana yake *European, African Union* wote kwa pamoja tutakuwa tunauwezo wa kupata ushirikiano pale ambapo tunakuwa tunashughulikia makosa ya kimtandao.

Mheshimiwa Mwenyekiti, nakushukuru sana. *(Makofi)*

MWENYEKITI: Mheshimiwa Naibu Waziri, ahsante sana kwa majibu ya Waheshimiwa Wabunge.

Tunaendelea, Wizara ya Ujenzi. Swali la Mheshimiwa Shanif Mansoor Jamal, Mbunge wa Kwimba litaulizwa kwa niaba yake na Mheshimiwa Tabasam.

Na. 115

Ujenzi wa Barabara ya Mabuki – Jojiro – Ngudu

MHE. TABASAM H. MWAGAO K.n.y. MHE. SHANIF M. JAMAL aliuliza: -

Je, lini Serikali itaanza mchakato wa kutangaza Barabara ya Mabuki – Jojiro hadi Ngudu ili ijengwe kwa kiwango cha lami?

MWENYEKITI: Mheshimiwa Waziri wa Ujenzi, Mheshimiwa Bashungwa, majibu.

WAZIRI WA UJENZI alijibu: -

Mheshimiwa Mwenyekiti, napenda kujibu swali la Mheshimiwa Shanif Mansoor Jamal, Mbunge wa Kwimba, kama ifuatavyo: -

Mheshimiwa Mwenyekiti, Serikali imeanza utekelezaji wa Mradi wa Ujenzi wa Barabara ya Mabuki – Jojiro – Ngudu yenye urefu wa kilomita 28 kwa kiwango cha lami kwa awamu; ambapo mkataba wa ujenzi wa kilomita tatu kuanzia eneo la Ngudu mjini kuelekea Jojiro umesainiwa tarehe 19 Januari, mwaka huu wa 2024. Serikali inaendelea kutafuta fedha kwa ajili ya kuendelea na ujenzi kwa kiwango cha lami kwa awamu kwa sehemu iliyobaki, ahsante sana.

MWENYEKITI: Mheshimiwa Tabasam, swali la nyongeza.

MHE. TABASAM H. MWAGAO: Mheshimiwa Mwenyekiti, nakushukuru, kwa kuwa Wilaya ya Kwimba ndiyo Wilaya pekee katika Mkoa wa Mwanza ambayo haijaunganishwa kwa barabara ya lami na Makao Makao Makuu ya Mkoa wa Mwanza, na Wilaya Kwimba ni miongoni ya Wilaya kongwe imeanzishwa toka mwaka 1935. Sasa angalia mpaka muda huu haijawahi kuunganishwa na barabara ya lami.

Je, ni lini Serikali itakamilisha kilomita 25 za kutoka Mwabuki kwenda Ngudu mjini ili Wananchi wa Wilaya ya Kwimba waweze kuungana na Mkoa wa Mwanza?

Mheshimiwa Mwenyekiti, swali la nyongeza la pili ni kwamba, kwa kuwa barabara yetu ya Mwabuki, inaunganisha pamoja pamoja na Barabara ya Malampaka – Maswa ambayo ni katika Mkoa wa Simiyu na barabara hiyo ni ndefu inakwenda mpaka Singida. Je, ni lini Serikali sasa itakamilisha ujenzi wa barabara hiyo? kwa sababu ya kupunguza *traffic* kubwa kati ya Mwanza na Singida kwa njia ya *shortcut* ya kupitia Maswa, Meatu pamoja na Singida, ahsante. *(Makofi)*

MWENYEKITI: Mheshimiwa Waziri, majibu.

WAZIRI WA UJENZI: Mheshimiwa Mwenyekiti, naomba nijibu maswali mawili ya nyongeza yaliyoulizwa na Mheshimiwa Tabasam, kama ifuatavyo: -

Mheshimiwa Mwenyekiti, cha kwanza kama nilivyojibu kwenye majibu yangu ya msingi. Tunajenga hizi kilomita 28 na tumeanza na kilomita tatu, kuanzia Ngudu ambako ndiyo Makao Makuu ya Wilaya lakini vilevile kwa Barabara ya Magu – Ngudu tumeanza kujenga kilomita 10 kutoka Magu kwenda Ngudu. Kwa hiyo mtandao huu utaunganisha Wilaya ya Kwimba na Mwanza kwa maana ya Mwanza mjini, kwa hiyo nimwombe Mheshimiwa Tabasam na Mheshimiwa Mansoor kwamba maendeleo ni hatua tumeanza hivyo lakini nia ni kuiunganisha Wilaya ya Kwimba pamoja na Mwanza, kwa maana ya Mwanza mjini.

Mheshimiwa Mwenyekiti, lakini vilevile kuhusu swali la pili Mwabuki - Maswa; sasa hivi Serikali ipo kwenye Miradi saba ya *EPC+F* ipo barabara yenye kilomita 389 ambayo inaanzia Mbulu kuja Manyara, Singida mpaka Maswa. Barabara hii inaenda kuunganisha Mikoa ya Kaskazini pamoja na Kanda ya Ziwa na ikishafika pale Maswa na mitandao hii ambayo nimeitaja tutakuwa tumeunganisha mikoa ya Mwanza, Simiyu, Singida na Mikoa ya Kaskazini, ahsante sana. *(Makofi)*

MWENYEKITI: Waheshimiwa Wabunge, nawaona mko wengi, sasa maswali yawe mafupi. Mheshimiwa Edward Olelekaita, swali la nyongeza.

MHE. EDWARD O. KISAU: Mheshimiwa Mwenyekiti, nakushukuru. Mwaka jana tarehe 16 Juni, tulisaini Mikataba ya Barabara za *EPC+F* ya Kongwa – Kiteto – Arusha. Naomba kufahamu lini Mradi huu unaanza kwa sababu Wananchi wa Kiteto tunausubiri kwa hamu sana?

MWENYEKITI: Mheshimiwa Maziri, majibu.

WAZIRI WA UJENZI: Mheshimiwa Mwenyekiti, naomba kujibu swali la Mheshimiwa Olelekaita, kama ifuatavyo: -

Mheshimiwa Mwenyekiti, hili nilijibu kwa *package* yote ya miradi yote ya *EPC+F,* miradi saba. Kama nilivyosema wakati nachangia kwenye hoja ya Kamati ya Miundombinu, *design* ya barabara hizi ilifanywa na *TANROADS* mwaka 2017 miaka mingi imepita. Kwa hiyo Wakandarasi ambao wamepatikana wanafanya mapitio ya *design* ili kuweza ku-*update* usanifu wa kina, na baada ya hapo barabara hizi zitaanza kujengwa mara moja. Kwa hiyo nimuombe Mheshimiwa Olelekaita pamoja na Waheshimiwa Wabunge ambao mnasubiri hii Miradi ya *EPC+F* tuko tunajipanga usanifu, mapitio yakikamilika basi tutaanza ujenzi wake, ahsante sana. *(Makofi)*

MWENYEKITI: Ahsante. Mheshimiwa Joseph Mkundi, swali la nyongeza.

MHE. JOSEPH M. MKUNDI: Mheshimiwa Mwenyekiti, nashukuru. Kwa kuwa taratibu zote za Ujenzi wa Kipande cha Barabara kati ya Nansio – Lugezi – Kisolya umekamilika lakini Mkandarasi hajafika *site*. Je*,* ni ipi kauli ya Serikali juu ya mradi huu?

Mheshimiwa Mwenyekiti, nashukuru. *(Makofi)*

MWENYEKITI: Mheshimiwa Waziri, majibu.

WAZIRI WA UJENZI: Mheshimiwa Mwenyekiti, naomba kujibu swali la Mheshimiwa Mkundi, Mbunge wa Jimbo la Ukerewe, kama ifuatavyo: -

Mheshimiwa Mwenyekiti, kwanza nimpongeze kwa namna ambavyo amekuwa akifuatilia barabara hii tumepeleka hazina yapo masuala ya *VAT l*akini nimhakikishie nitakaa na Kaka yangu Mheshimiwa Dkt. Mwigulu Nchemba ili maombi ambayo tumeyapeleka ya *VAT* waweze kutukamilishia na ujenzi wa barabara hii uweze kuanza mara moja. *(Makofi)*

MWENYEKITI: Ahsante sana. Mheshimiwa Vita Kawawa, swali la nyongeza.

MHE. VITA R. KAWAWA: Mheshimiwa Mwenyekiti, ahsante sana. Kwa kuwa Namtumbo tuna barabara ambayo inatoka Makao Makuu ya Wilaya inapitia katika Kata ya Likuyu, Mgombasi inaunganisha mpaka kwenye Kata ya Kitanda. Kuna daraja ambalo ni la zamani sana lipo katika Mto Uwegu ambalo katika mvua hizi limesukumwa hilo daraja na kufanya kuhatarisha maisha ya Wananchi na vyombo vyao. Je, Serikali iko tayari sasa kuiweka kwa dharura bajeti ya kutengeneza daraja hili la Mto Uwegu ambalo linaunganisha Kata ya Namtumbo, Likuyu na Mgombasi? *(Makofi)*

MWENYEKITI: Mheshimiwa Waziri, majibu.

WAZIRI WA UJENZI: Mheshimiwa Mwenyekiti, naomba kujibu swali la Mheshimiwa Kawawa, kama ifuatavyo: -

Mheshimiwa Mwenyekiti, nikiri kuwa Mheshimiwa Kawawa ameishakuja kuniona kuhusu daraja alilolitaja. Nimeona *video* na namna ambavyo mawasiliano yamekatika. Nitumie nafasi hii nimuagize Meneja wa *TANROAD* Mkoa wa Ruvuma kuwasilisha mahitaji ya daraja la dharula katika hili eneo ambalo Mheshimiwa Kawawa alinionyesha ili tuweze kumpelekea daraja la dharula la chuma, ahsante sana. *(Makofi)*

MWENYEKITI: Ahsante. Mheshimiwa Jonas Mbunda, swali la nyongeza.

MHE. JONAS W. MBUNDA: Mheshimiwa Mwenyekiti, ahsante kwa kunipa nafasi ya kuuliza swali la nyongeza. Barabara ya Mbinga – Muyangayanga – Mahenge – Litembo ina urefu wa kilometa 25. Ninaishukuru Serikali imejenga vipande vya lami kwenye maeneo korofi.

Je, ni lini Serikali itajenga barabara hiyo kwa kiwango cha lami? *(Makofi)*

MWENYEKITI: Mheshimiwa Waziri, majibu.

WAZIRI WA UJENZI: Mheshimiwa Mwenyekiti, naomba nijibu swali la Mheshimiwa Mbunge, kama ifuatavyo: -

Mheshimiwa Mwenyekiti, kama alivyosema tumeanza kujenga maeneo korofi. Nimhakikishie kwamba kadri fedha zitakapokuwa zinapatikana tutaendelea kuboresha maeneo ambayo yanahitaji kudhibitiwa, ahsante sana.

MWENYEKITI: Mheshimiwa Shamsia, swali la nyongeza.

MHE. SHAMSIA A. MTAMBA: Mheshimiwa Mwenyekiti, nakushukuru sana kwa kunipatia nafasi ili niweze kuuliza swali dogo la nyongeza.

Je, ni lini sasa Serikali itajenga barabara inayotoka Mtwara mjini kuelekea Msimbati ambako kuna visima na mitambo ya gesi kwa kiwango cha lami? *(Makofi)*

MWENYEKITI: Mheshimiwa Waziri, majibu.

WAZIRI WA UJENZI: Mheshimiwa Mwenyekiti, naomba kujibu swali la Mheshimiwa Shamsia, kama ifuatavyo: -

Mheshimiwa Mwenyekiti, najua jambo hili kwenye Ziara ya Mheshimiwa Rais, Dkt. Samia Suluhu Hassan wewe pamoja na Waheshimiwa Wabunge wa Mkoa wa Mtwara mliliulizia na maelekezo ya Mheshimiwa Rais ni barabara hii ni ya muhimu. Kwa hiyo tunaendelea kujipanga kadri fedha zitakapopatikana tutaijenga kwa kiwango cha lami.

MWENYEKITI: Mheshimiwa Abdallah Chikota, swali la nyongeza.

MHE. ABDALLAH D. CHIKOTA: Mheshimiwa Mwenyekiti, nakushukuru kwa kunipa nafasi. Tangu mwezi Juni, mwaka jana tumesaini Mkataba wa ujenzi wa barabara kwa kiwango cha lami kutoka Mnivata – Newala – Masasi. Je, ni lini ujenzi huu utaanza? *(Makofi)*

MWENYEKITI: Mheshimiwa Waziri, majibu kwa ufupi.

WAZIRI WA UJENZI: Mheshimiwa Mwenyekiti, Mheshimiwa Chikota ameulizia barabara hii ni sehemu ya ile miradi ya barabara za *EPC+F*. Kama nilivyoeleza, tuko hatua za mwisho za mapitio ya usanifu wa kina ili ujenzi wa barabara hizi uweze kuanza ikiwemo hii barabara ambayo Mheshimiwa Chikota ameuliza.

MWENYEKITI: Ahsante. Mheshimiwa Sophia Mwakagenda swali la nyongeza.

MHE. SOPHIA H. MWAKAGENDA: Mheshimiwa Mwenyekiti, kwa kunipa nafasi ya kuuliza swali la nyongeza.

Barabara ya Bujera – Masukulu – Matwebe hadi Kyela ni barabara muhimu sana kiuchumi katika Wilaya ya Rungwe. Ni lini

Mheshimiwa Waziri utatusaidia ili barabara hii iwe katika kiwango cha lami?

MWENYEKITI: Mheshimiwa Waziri, majibu.

WAZIRI WA UJENZI: Mheshimiwa Mwenyekiti, naomba kujibu swali la Mheshimiwa Mwakagenda, kama ifuatavyo: -

Mheshimiwa Mwenyekiti, barabara hii tutaijenga kama tulivyoipanga kwenye bajeti, kile ambacho tumeweka kwenye bajeti nikuhakikishie tutakizingatia na kama hakipo basi tutajitahidi kujenga barabara hii kadri bajeti itakavyoturuhusu kwenye hizo bajeti zijazo, ahsante sana.

MWENYEKITI: Ahsante. Mheshimiwa Tarimba atafuatiwa na Mheshimiwa Oliver.

Mheshimiwa Tarimba.

MHE. TARIMBA G. ABBAS: Mheshimiwa Mwenyekiti, nakushukuru sana, ni nini, kauli ya Serikali katika kuipanua barabara ya Dar es Salaam hadi Dodoma kutokana na ufinyu wake na matumizi makubwa ya barabara hii.

Je, Serikali haioni haja ya kuipanua barabara hii na kuifanya njia nne?

MWENYEKITI: Ahsante. Mheshimiwa Waziri majibu.

WAZIRI WA UJENZI: Mheshimiwa Mwenyekiti, naomba kujibu swali la Mheshimiwa Tarimba, kama ifuatavyo:-

Mheshimiwa Mwenyekiti, nimshukuru kwa ufatiliaji wake, Dodoma ni Makao Makuu ya nchi na Dar es Salaam ndiyo *Commercial City* ya nchi yetu, kwa hiyo, ni vizuri tukaviunganisha kwa mawasiliano ya barabara ya uhakika. Bahati nzuri kama nilivyosema juzi, kwenye hoja za Kamati ya Miundombinu, tunapanga kujenga barabara hii ya kutoka Kibaha inapoishia njia

nane, Chalinze, Morogoro mpaka Dodoma kutumia utaratibu wa *PPP*.

Mheshimiwa Mwenyekiti, tayari wapo wabia ambao wamejitokeza tunaendelea na mazungumzo nao, kwa hiyo, nimhakikishie Mheshimiwa Tarimba pamoja na Waheshimiwa Wabunge kwa sababu wote tunahitaji barabara hii kuunganisha Dar es Salaam pamoja na Dodoma, tuko mbioni kuijenga barabara ya *Express Way* Dar es Salaam – Dodoma kwa njia ya *PPP,* ahsante Sana.

MWENYEKITI: Ahsante. Mheshimiwa Dennis Londo, swali la nyongeza.

MHE. DENNIS L. LONDO: Mheshimiwa Mwenyekiti, treni ya mwendokasi kutoka Dar es Salaam ndani ya miezi michache itaanza kufanya kazi na kuna uwekezaji mkubwa kwenye kituo cha treni pale Kilosa, wakati huo huo kuna uwekezaji zaidi ya dola milioni 120 kwenye Hifadhi ya Taifa ya Mikumi ambayo inaenda kuongeza ndege mpaka 50 kwa siku.

Mheshimiwa Mwenyekiti, kutokukamilika kwa barabara ya kutoka Kilosa kuja Mikumi kuunganisha miundombinu hii miwili muhimu sana kwa Taifa letu; je, ni amri, taaluma au utaalamu?

MWENYEKITI: Ahsante. Mheshimiwa Waziri kama umeelewa swali majibu.

WAZIRI WA UJENZI: Mheshimiwa Mwenyekiti, naomba nijibu swali la Mheshimiwa Londo, nimhakikishie barabara hii ni muhimu na Serikali inafanya kila jitihada lakini yote haya yanategemeana na upatikanaji wa fedha. Kwa hiyo, nimhakikishie fedha zitakapopatikana tutaweka barabara hii kuijenga kwenye utaratibu aliouomba. Nakushukuru sana.

MWENYEKITI: Ahsante. Mheshimiwa Emmanuel Ole Shangai, swali la nyongeza.

MHE. EMMANUEL L. SHANGAI: Mheshimiwa Mwenyekiti, nashukuru kwa kunipa nafasi; ni lini, Serikali itatekeleza ahadi ya Makamu wa Rais kujenga barabara ya lami kutoka kipande cha Ngaresero mpaka Engaruka kilomta 39?

MWENYEKITI: Mheshimiwa Waziri, majibu.

WAZIRI WA UJENZI: Mheshimiwa Mwenyekiti, naomba kujibu swali la Mheshimiwa Emmanuel Ole-Shangai, kama ifuatavyo: -

Mheshimiwa Mwenyekiti, nimpongeze Mheshimiwa amekuwa akifuatilia barabara hii na ahadi za Viongozi wetu ni maelekezo, tayari barabara hii tumeiweka kwenye kupaumbele. Kwa hiyo, nimhakikishie tutakapopata fedha barabara hii itajengwa kwa kiwango cha lami.

MWENYEKITI: Ahsante sana Mheshimiwa Waziri kwa majibu ya Waheshimiwa Wabunge.

Tunaendelea na Wizara hiyo hiyo. Mheshimiwa Felista Deogratius Njau, Mbunge wa Viti Maalum, sasa aulize swali lake.

Na. 116

Kuboresha miundombinu kwenye mipaka ya nchi

MHE. FELISTA D. NJAU aliuliza: -

Je, lini miundombinu ya mipaka ya nchi yetu itaboreshwa ili kukuza diplomasia ya uchumi na nchi zenye fursa za kibiashara kama DR – Congo?

MWENYEKITI: Mheshimiwa Waziri, majibu.

WAZIRI WA UJENZI alijibu: -

Mheshimiwa Mwenyekiti, napenda kujibu swali la Mheshimiwa Felista Deogratius Njau, Mbunge Viti Maalum, kama ifuatavyo: -

Mheshimiwa Mwenyekiti, Serikali kupitia *TANROADS* inaendelea na ujenzi na ukarabati wa barabara zinazounganisha nchi yetu na nchi zote jirani ikiwemo nchi ya *DRC* kwa awamu kulingana na upatikanaji wa fedha. Serikali imekamilisha ujenzi kwa kiwango cha lami barabara ya Sumbawanga – Matai hadi Bandari ya Kasanga yenye urefu wa kilometa 107 Mkoani Rukwa na tayari Serikali imesaini mkataba wa kujenga kwa kiwango cha lami barabara ya Kigwira – Karema yenye urefu wa kilometa 112 kwenda bandari ya Karema mkoani Katavi.

Mheshimiwa Mwenyekiti, aidha, Serikali inatekeleza mpango wa kuboresha barabara ya kuanzia Igawa – Mbeya - Tunduru kuwa njia nne, mkandarasi yupo *site*. Serikali inaendelea kuboresha viwanja vya ndege vya Songwe, Sumbawanga na Kigoma ambavyo vipo mpakani na *DRC*. Kwa hiyo, yote hii ni katika kuiunganisha nchi yetu pamoja na *DRC,* ahsante sana.

MWENYEKITI: Mheshimiwa Felista Njau, swali la nyongeza.

MHE. FELISTA D. NJAU: Mheshimiwa Mwenyekiti, ahsante sana, pamoja na majibu mazuri ya Serikali nina maswali mawili ya nyongeza.

Mheshimiwa Mwenyekiti, ni miaka miwili sasa bandari ya Kalema ipo tayari lakini hakuna tija iliyopatikana licha ya Serikali kuwekeza zaidi ya bilioni 47. Hii inaleta shida kwa sababu fedha za wananchi zimekaa pale na hakuna pesa inayopatikana kwa sababu tu ya ubovu wa miundombinu ya barabara.

Mheshimiwa Mwenyekiti, nataka *commitment* ya Serikali ni lini *exactly* barabara hii ya kutokea Kigwira kuelekea Karema, itatengenezwa ili kuokoa fedha za walipakodi? *(Makofi)*

Swali la pili, tuna barabara za kimikakati kuzunguka nchi za *SADC*. Ni lini, Serikali itaainisha barabara hizi, ili kuweza kuweka soko pamoja lakini kuokoa fedha zinazopotea na kikubwa zaidi kuongeza pato la mtu mmoja mmoja na la Taifa? Ahsante. *(Makofi)*

MWENEYEKITI: Mheshimiwa Waziri, majibu.

WAZIRI WA UJENZI: Mheshimiwa Mwenyekiti, naomba kujibu maswali ya nyongeza ya Mheshimiwa Felista Njau, kama ifuatavyo: -

Mheshimiwa Mwenyekiti, kama nilivyojibu kwenye majibu yangu ya msingi barabara ambayo Mheshimiwa Felista ameitaja ya Kigwira kwenda Karema, tumeshasaini mkataba, kwa hiyo, baada ya kusaini ina maana Mkandarasi anaanza ku-*mobilize* mitambo ili ujenzi wa kiwango cha lami uweze kuanza. Vilevile Serikali ya Awamu ya Sita hatujaishia hapo, dhamira ya Serikali Tanzania ni sehemu ya Jumuiya ya Afrika Mashariki, Tanzania ni sehemu ya Jumuiya ya *SADC* pia kuna *African Union 2063 (The Africa We Want)*.

Mheshimiwa Mwenyekiti, dhamira ya Serikali ya Awamu ya Sita ni kuhakikisha *position* ya Tanzania katika mikakati ya kiuchumi kwenye jumuiya hizi nilizozitaja, *EAC, SADC* na *AU - Vision* ya 2063 *(The Africa we want)*. Tanzania tunataka tujipange tuwe vinara wa kiuchumi. Kwa hiyo, ujenzi wa barabara hizi na nchi za jirani siyo kwamba tunajenga tu kwa sababu tunawapenda sana, ndiyo ni mahusiano mazuri pia kimkakati lazima tuji-*position* ili kuweza kujenga uchumi imara, kutengeneza ajira kwa wananchi wetu na kutekeleza Ilani ya Chama Cha Mapinduzi. Kwa hiyo nikuhakikishie mikakati yote tunayo na tunaendelea kuitekeleza, ahsante sana. *(Makofi)*

MWENYEKITI: Ahsante sana Mheshimiwa Waziri wa Ujenzi kwa majibu ya Waheshimiwa Wabunge, tunashukuru sana.

Waheshimiwa Wabunge, tunaendelea Wizara ya Utamaduni, Sanaa na Michezo; Mheshimiwa Antipas Zeno Mgungusi, Mbunge wa Malinyi, sasa aulize swali lake.

Na.117

Mchakato wa Vazi la Taifa

MHE. ANTIPAS Z. MGUNGUSI aliuliza: -

Je, mchakato wa kuwa na Vazi la Taifa umefikia hatua gani?

MWENYEKITI: Mheshimiwa Waziri wa utamaduni, Sanaa na Michezo, majibu.

NAIBU WAZIRI WA UTAMADUNI, SANAA NA MICHEZO alijibu: -

Mheshimiwa Mwenyekiti, kwa niaba ya Waziri wa Utamaduni, Sanaa na Michezo, naomba kujibu swali la Mheshimiwa Antipas Zeno Mgungusi, Mbunge wa Malinyi, kama ifuatavyo: -

Mheshimiwa Mwenyekiti, Serikali kupitia Wizara ya Utamaduni, Sanaa na Michezo iliunda Kamati ya Kitaifa ya kuratibu upatikanaji wa Vazi la Taifa. Kamati hiyo imefanikiwa kukusanya maoni kutoka kwa wadau na wananchi 2,452 kutoka Mikoa yote Tanzania Bara na Visiwani.

Mheshimiwa Mwenyekiti, hatua iliyofikiwa kwa sasa ni kuwa, Kamati itakutana ili kuwashindanisha wabunifu wa mavazi *(designers)*, kutoka pande zote mbili za Muungano ili wale watakaokuwa washindi kwa upande wa wanaume na wanawake mavazi yao ndiyo yatakayopendekezwa kuwa vazi la Taifa.

Mheshimiwa Mwenyekiti, wabunifu hao watafanya kazi kwa kutumia maoni na mapendekezo yaliyotolewa na wadau pamoja na wananchi ili kukamilisha mchakato wa upatikanaji wa vazi la Taifa kwa ufanisi na haraka zaidi. Aidha, tumeamua kutumia njia hii ili kuharakisha mchakato na kupunguza uhitaji wa matumizi ya fedha nyingi za uratibu wa upatikanaji wa vazi la Taifa. Ahsante.

MWENYEKITI: Mheshimiwa Antipas, swali la nyongeza.

MHE. ANTIPAS Z. MGUNGUSI: Mheshimiwa Mwenyekiti, nashukuru. Kwa kuwa Kamati hii ya vazi la Taifa haifahamiki na mnafahamu kamati za kitaifa nyingi ni za wazi. Kwa mfano, ile Kamati ya Makinikia mnaikumbuka, kamati ya hamasa ya Taifa *Stars* inafahamika. Kwa nini, kamati hii ya vazi la Taifa haifahamiki? Je, Serikali wako tayari kuitangaza ili tuwafahamu?

Swali la pili, mchakato ni wa muda mrefu sana nadhani unafahamu. Serikali inahitaji muda gani wa ziada ili kuhitimisha jambo hili?

MWENYEKITI: Mheshimiwa Naibu Waziri, majibu.

NAIBU WAZIRI WA UTAMADUNI, SANAA NA MICHEZO: Mheshimiwa Mwenyekiti, nashukuru, kwanza nimhakikishie Mheshimiwa Mbunge Antipas Mgungusi kwamba, Kamati hii haikuwa ya siri. Kamati hii ilitangazwa tarehe 20 Julai, 2022 baada ya kuteuliwa na aliyekuwa Waziri wa Utamaduni, Sanaa na Michezo wakati huo, Kaka yangu Mheshimiwa Mohamed Mchengerwa na Mwenyekiti, wake alikuwa Profesa Hermas Mwansoko na Katibu wake alikuwa Dkt. Emmanuel Temu, ikiwa na Wajumbe tisa, wakiwamo Masoud Ali Kipanya, Mrisho Mpoto, Ndugu Khadija Mwanamboka, Ndugu Mwanajuma Ali na wengineo. Kamati hii ilishakamilisha kazi yake kwa hiyo, hili jambo limerudi kwa Wizara kupitia Idara ya Maendeleo ya Utamaduni ndiyo inafanya hatua za mwishoni za kukamilisha mchakato huu.

Mheshimiwa Mwenyekiti, jambo la pili ni hamu yetu kwenye Wizara ya Utamaduni, Sanaa na Michezo kuona kwamba, mchakato huu unakamilika kama ambavyo ni hamu ya Mheshimiwa Mbunge Antipas. Kwa hivyo, mahali ilipofika sasa hivi ni mwishoni kabisa. Hivyo, Idara ya Maendeleo ya Utamaduni inafanya michakato wa kumalizia kama nilivyojibu kwenye jibu la msingi. Nimhakikishie Mheshimiwa Mbunge Mwaka huu wa 2024 hautakwisha kabla hatujajipatia vazi la Taifa, ahsante. *(Makofi)*

MWENYEKITI: Ahsante sana Mheshimiwa Naibu Waziri kwa majibu ya Waheshimiwa Wabunge.

Wizara ya Ulinzi na Jeshi la Kujenga Taifa, Mheshimiwa Mohammed Jumah Soud, Mbunge wa Donge, sasa aulize swali lake.

Na. 118

Miradi ya kibiashara kwa Komandi nchini

MHE. SOUD MOHAMMED JUMAH aliuliza: -

Je, utaratibu gani unaotumika kwa Kamandi mbalimbali nchini kuanzisha miradi ya kibiashara katika maeneo ya Kamandi?

MWENYEKITI: Mheshimiwa Waziri wa Ulinzi na Jeshi la Kujenga Taifa, majibu ya swali hilo.

WAZIRI WA ULINZI NA JESHI LA KUJENGA TAIFA alijibu: -

Mheshimiwa Mwenyekiti, napenda kujibu swali la Mheshimiwa Mohamed Jumah Soud, Mbunge wa Donge, kama ifuatavyo: -

Mheshimiwa Mwenyekiti, uendeshaji wa miradi ya kibiashara Jeshini ulianzishwa kupitia *Mess and Institutes* ambayo ilikua na jukumu la kusimamia mabwalo *(Mess)* ambayo yalikuwa yanauza vinywaji na kuendesha maduka katika vikosi vya Jeshi. Baadaye utaratibu huo ulifanyiwa maboresho kadhaa yaliyopelekea kubuni na kuendesha miradi ya kibiashara Jeshini.

Mheshimiwa Mwenyekiti, katika utaratibu wa sasa Kamandi, Brigedi, Vikosi na Shule zinapaswa kubuni na kuandaa andiko la mradi au biashara na kuwasilisha Makao Makuu ya Jeshi kwa ajili ya kibali. Makao Makuu ya Jeshi huchambua maandiko yaliyowasilishwa kujiridhisha endapo mradi au biashara hizo, hazitaathiri majukumu ya msingi ya Jeshi. Aidha, miradi hiyo huzingatia taratibu za uhifadhi wa mazingira, taratibu za usajili *BRELA* na taratibu za Mamlaka ya Mapato Nchini.

MWENYEKITI: Ahsante. Mheshimiwa Mohammed swali la nyongeza.

MHE. SOUD MOHAMMED JUMAH: Mheshimiwa Mwenyekiti, ahsante sana, pamoja na majibu mazuri ya Mheshimiwa Waziri na nimpongeze sana kwa majibu mazuri. Nina maswali mawili ya nyongeza.

Swali la kwanza, kama mnavyojua kwamba, baadhi ya Kamandi au Kambi kumekuwa na tabia ya ukataji wa miti na uondoaji wa misitu ambayo imekuwepo kwa muda mrefu. Sasa, nilikuwa naomba tu kujua Mheshimiwa Waziri, wana mwongozo gani wa kushirikiana na Taasisi za Idara za Mazingira na Misitu hasa kule Zanzibar, ili kuona kwamba miradi hii ikiibuliwa na ikitekelezwa basi haiathiri mazingira?

Swali namba mbili, je, Kamandi au Wizara ina utaratibu gani wa kuwa na mwongozo wa mapato na matumizi kama vile walivyo wenzetu wa Jeshi la Polisi ule mpango wa Tuzo na Tozo, ili kuhakikisha kwamba, mapato yanayopatikana yanatumika katika njia ya ufanisi zaidi? Ahsante sana. *(Makofi)*

MWENYEKITI: Ahsante. Mheshimiwa Waziri, majibu.

WAZIRI WA ULINZI NA JESHI LA KUJENGA TAIFA: Mheshimiwa Mwenyekiti, ahsante na naomba kujibu maswali mawili ya nyongeza ya Mheshimiwa Mbunge, kama ifuatavyo: -

Mheshimiwa Mwenyekiti, kama nilivyojibu kwenye swali la msingi, miradi hii huzingatia pia taratibu za uhifadhi wa mazingira. Kwa hiyo, tunafuata mwongozo wa Serikali kuhakikisha kwamba, taratibu za uhifadhi wa mazingira zinazingatiwa.

Mheshimiwa Mwenyekiti, kuhusu Mwongozo wa mapato na matumizi; Miradi hii inaendeshwa kwa kuzingatia kwanza inachambuliwa na Makao Makuu ya Jeshi na umewekwa utaratibu ambao pesa zote zinazopatikana zinafuata Taratibu za Matumizi ya Fedha katika Taasisi za Umma. Kwa hiyo, hakuna wasiwasi kwamba, pesa hizi labda zinapotea na nipende kutoa

pongezi kubwa sana kwa Jeshi letu la Ulinzi la Wananchi wa Tanzania, kwa kazi kubwa mabyo wameifanya. *(Makofi)*

Mheshimiwa Mwenyekiti, kuna kipindi tulikuwa na ukwasi lakini miradi hii imesaidia katika kutekeleza majukumu ya msingi ya Jeshi. Kwa hiyo, nawapongeza sana Jeshi letu na nikuhakikishie kwamba, taratibu na matumizi ya fedha haya yanafuata taratibu zote, hata *audit* huwa zinafanywa, ahsante sana.

MWENYEKITI: Ahsnate sana Mheshimiwa Waziri kwa majibu ya Waheshimiwa Wabunge.

Tunaendelea na Wizara ya Madini, Mheshimiwa Saashisha Elinikyo Mafuwe, Mbunge wa Hai, sasa aulize swali lake.

Na.119

Kufanya utafiti wa madini Kata ya *KIA*-Hai

MHE. SAASHISHA E. MAFUWE aliuliza: -

Je, Serikali ipo tayari kufanya utafiti wa madini katika Kata ya *KIA* Jimbo la Hai?

MWENYEKITI: Mheshimiwa Waziri wa Madini, Mheshimiwa Anthony Mavunde majibu.

WAZIRI WA MADINI alijibu: -

Mheshimiwa Mwenyekiti, napenda kujibu swali la Mheshimiwa Saashisha Elinikyo Mafuwe, Mbunge wa Jimbo la Hai, kama ifuatavyo: -

Mheshimiwa Mwenyekiti, Serikali kupitia Taasisi ya Jiolojia na Utafiti wa Madini Tanzania *(GST)* ipo tayari kufanya utafiti wa Jiosayansi katika Wilaya ya Hai. Aidha, *GST* iko tayari kutoa ushirikiano kwa wadau wa sekta binafsi wenye nia ya kufanya tafiti za madini, kwa kuwapa taarifa za awali kwa kuwa taasisi hii, imefanya utafiti wa awali na kubaini kuwa hadi sasa jiolojia ya

Wilaya hiyo inafaa kwa upatikanaji wa mawe ya ujenzi hasa chokaa mfano katika Kata ya Masama Rundugai.

MWENYEKITI: Mheshimiwa Saashisha swali la nyongeza.

MHE. SAASHISHA E. MAFUWE: Mheshimiwa Mwenyekiti, ahsante sana na ninashukuru kwa majibu mazuri ya Serikali.

Mheshimiwa Mwenyekiti, katika Kata ya *KIA* kumekuwa na viashiria vinavyoonesha kwamba, kuna Madini ya Tanzanite *green* na madini mengine na ikizingatiwa tuko ukanda mmoja na Arusha ambapo yanapatikana madini haya ya Tanzanite. Sasa ni lini, Serikali itafanya utafiti mahsusi kwenye madini ya aina hii ili tuweze kujiridhisha kama kweli yapo na tuweze kuyazalisha? *(Makofi)*

Swali langu la pili, kwa kuwa Serikali imebaini kwenye Kata ya Masama Rundugai kuna madini aina ya chokaa; je, Serikali ipo tayari kubainisha umahsusi wa eneo linalopatikana chokaa hiyo na kututafutia mwekezaji aanze kuvuna madini haya?

MWENYEKITI: Mheshimiwa Waziri wa Madini, majibu.

WAZIRI WA MADINI: Mheshimiwa Mwenyekiti, nikianza na swali la kwanza la kuhusu utafiti. Tunao mpango kiongozi wa kuhakikisha tunalifanyia utafiti wa kina eneo kubwa zaidi la nchi yetu ya Tanzania na tumeligawa katika *blocks* sita kubwa, ikiwemo *block* ambayo inahusisha eneo la Mererani pamoja na Mkoa wa Kilimanjaro ikiwemo Wilaya ya Hai.

Mheshimiwa Mwenyekiti, nimuondoe hofu Mheshimiwa Mbunge ya kwamba, katika utafiti huu tutagusa eneo kubwa na kwa kuanzia mwaka huu wa fedha, tunaanza majaribio kupitia ndege nyuki katika eneo la Mererani, ili kuweza kubaini uwepo wa madini ambapo itakuwa imetapakaa katika maeneo ya Wilaya ya Hai. Hivyo taarifa za awali pia zitakuwa ni sehemu ya kuongoza wananchi wa Wilaya ya Hai katika eneo hili la uchimbaji wa madini.

Mheshimiwa Mwenyekiti, eneo la pili, kama Serikali ni maelekezo ya Mheshimiwa Rais Dkt. Samia Suluhu Hassan, tunawapatia maeneo wachimbaji, tuko tayari kuwaongoza kwa ajili ya upatikanaji wa leseni ili wananchi wa Hai waanze kuchimba madini haya ya chokaa.

MWENYEKITI: Mheshimiwa Ritta Kabati, swali la nyongeza.

MHE. DKT. RITTA E. KABATI: Mheshimiwa Mwenyekiti, ahsante kwa kunipa nafasi. Kwa kuwa, Mheshimiwa Naibu Waziri alipotembelea Machimbo ya Nyakabangala katika Jimbo la Isimani, aliwaahidi kuwaleta watafiti na kuwapatia vifaa ili wananchi waweze kuchimba kwa uhakika zaidi.

Je, ni lini sasa ile ahadi itatimia? *(Makofi)*

MWENYEKITI: Mheshimiwa Waziri, majibu kwa kifupi.

NAIBU WAZIRI WA MADINI: Mheshimiwa Mwenyekiti, ni kweli, hivi sasa tumeanza kuwatawanya sana wataalam wetu kupita maeneo tofauti tofauti ya nchi, na lengo letu ni kuhakikisha kwamba tunawaongoza wachimbaji waweze kuchimba katika kanuni na taratibu za kisheria pasipo kubahatisha. Kwa hivi sasa tumeanza kusambaza pia mitambo yetu ya uchorongaji ambayo itawasaidia wachimbaji wadogo.

Mheshimiwa Mwenyekiti, katika Kanda ya Mikoa ya Iringa, Njombe pamoja na Mkoa wa Mbeya tayari tuna mtambo ambao uko kule. Tutatoa maelekezo kwamba uwafikie pia na wachimbaji wa eneo hilo ambalo Mheshimiwa Mbunge amelisema ili nao waweze kupata huduma. *(Makofi)*

MWENYEKITI: Ahsante. Mheshimiwa Nusrat Hanje, swali la nyongeza.

MHE. NUSRAT S. HANJE: Mheshimiwa Mwenyekiti, ahsante, ni lini Serikali itawapa wachimbaji wadogo eneo namba moja, Kata ya Mang'onyi, Jimbo la Singida Mashariki, ambao wameondolewa tangu mwaka 2015?

MWENYEKITI: Mhershimiwa Waziri, majibu.

NAIBU WAZIRI WA MADINI: Mheshimiwa Mwenyekiti, katika eneo ambalo amelitaja Mheshimiwa Mbunge, nitakwenda kufanya ziara eneo hilo kwa sababu nina ziara katika eneo hilo. Pia, moja kati ya jukumu langu kubwa ni kwenda kuzungumza nao na hasa katika kuhakikisha kwamba tunaendelea kuwapatia maeneo wachimbaji wadogo kwa sababu, haya ni maelekezo ya Mheshimiwa Rais.

Mheshimiwa Mwenyekiti, kwa hiyo, nimwondoe hofu Mheshimiwa Mbunge ya kwamba nitafika mwenyewe katika maeneo hayo na kuona namna ya kuweza kutoa utaratibu mzuri kama ambavyo tumefanya katika Mlima wa Sekenke na maeneo mengine ya Sekenke ambayo tulitoa leseni kwa ajili ya wachimbaji wadogo.

MWENYEKITI: Ahsante sana Mheshimiwa Waziri kwa majibu ya Waheshimiwa Wabunge.

Wizara ya Maji, Mheshimiwa Mrisho Mashaka Gambo, Mbunge wa Arusha Mjini, sasa aulize swali lake.

Na. 120

Kuunganisha mita za maji za kulipia kabla ya matumizi – Arusha

MHE. MRISHO M. GAMBO aliuliza:-

Je, lini Serikali itaanza kuunganisha mita za maji za kulipia kabla ya matumizi kama za *TANESCO* Arusha Mjini?

MWENYEKITI: Naibu Waziri wa Maji, Mheshimiwa Mhandisi Maryprisca Mahundi, majibu.

NAIBU WAZIRI WA MAJI alijibu:-

Mheshimiwa Mwenyekiti, ahsante. Kwa niaba ya Waziri wa Maji, naomba kujibu swali la Mheshimiwa Mrisho Mashaka Gambo, Mbunge wa Jimbo la Arusha Mjini, kama ifuatavyo:-

Mheshimiwa Mwenyekiti, Serikali kupitia Mamlaka ya Majisafi na Usafi wa Mazingira Jijini Arusha *(AWSA)* imeshaanza kufunga dira za malipo ya kabla kwa taasisi za Serikali na baadhi ya wateja wa kawaida. Mpaka sasa jumla dira 345 zimeshafungwa na zoezi la ufungaji wa dira hizo linaendelea. Baadhi ya Taasisi za Serikali zilizofungwa dira hizo ni pamoja na Jeshi la Polisi, ofisi pamoja na nyumba za watumishi, ofisi za Serikali, Ofisi ya Mkuu wa Mkoa, Mkuu wa Wilaya, Ofisi ya *NIDA*, Ofisi za Kata, Ofisi za Magereza na Makumbusho, baadhi ya vituo vya afya na zahanati pamoja na Shule za Msingi na Sekondari zimeshafungiwa dira hizo.

MWENYEKITI: Ahsante. Mheshimiwa Gambo, swali la nyongeza.

MHE. MRISHO M. GAMBO: Mheshimiwa Mwenyekiti, ukiangalia majibu ya Serikali, yanaonesha kwamba zoezi hili lilianza mwaka 2019 na mpaka leo ni takribani miaka mitano, wameweza kufungia wananchi 345 ambayo ni sawa na asilimia 0.285 kwa miaka mitano.

Mheshimiwa Mwenyekiti, ukizingatia kwamba wananchi wa Jimbo la Arusha Mjini wamekuwa wanalalamika kwa muda mrefu sana kuhusiana na bili kubwa za maji na kubambikiwa bili; je, nini kauli ya Serikali kuhusiana na changamoto hii? *(Makofi)*

Mheshimiwa Mwenyekiti, swali langu la pili ni kwamba, kama kwa miaka mitano tumeweza kufungia wananchi kwa maana ya 345 kati ya wananchi 120,899 ambao wanatakiwa kufungiwa mita za LUKU za namna hiyo; je, Serikali imejipangaje kuweka *timeframe* kuhakikisha kwamba wananchi wote 120,899 wanafungiwa mita za maji kama za LUKU?

MWENYEKITI: Ahsante. Mheshimiwa Naibu Waziri, majibu.

NAIBU WAZIRI WA MAJI: Mheshimiwa Mwenyekiti, ahsante na naomba kujibu maswali mawili ya nyongeza ya Mheshimiwa Mrisho Gambo, kama ifuatavyo:-

Mheshimiwa Mwenyekiti, kujipanga kuhusiana na ubambikaji wa bili kwa wananchi, hili tayari tumeshalifanyia kazi kubwa sana. Zoezi hili limeanza taratibu kwa sababu ya kutoa elimu na kuhakiki hizi dira ambazo tumekuwa tukizitoa nje ya nchi.

Mheshimiwa Mwenyekiti, kwamba tumejipangaje sisi kama Wizara, tayari tumetoa fursa kwa vyuo vyetu vya ufundi hapa nchini; Chuo cha Ufundi Arusha, pamoja na Chuo cha Ufundi cha Dar es Salaam, *(Dar es Salaam Institute of Technology)* ambao sasa tayari wanaendelea kutengeneza mita hizi. Lengo ni kuona tunataka kusambaza mita kwa bei nafuu. Kwa sababu mita za awali tulikuwa tumezitoa nje, bei kidogo ilikuwa juu kwa wananchi, nasi kama Serikali tunaangalia uwezekano wa kumpunguzia gharama za maisha mlaji wa mwisho.

Mheshimiwa Mwenyekiti, hivyo, nimtoe hofu Mheshimiwa Mbunge kwamba zoezi la ufungaji mita za malipo kabla, zitaendelea vizuri na siyo tu kwa Arusha, bali nchi nzima. *(Makofi)*

MWENYEKITI: Ahsante.

Swali la Mheshimiwa Anton Albert Mwantona, Mbunge wa Rungwe, litaulizwa kwa niaba yake na Mheshimiwa Joseph Tadayo.

Na. 121

Kukamilika Mradi wa Maji Tukuyu

MHE. JOSEPH A. TADAYO K.n.y. MHE. ANTON A. MWANTONA aliuliza:-

Je, lini mradi wa maji wa Tukuyu utakamilika?

MWENYEKITI: Mheshimiwa Naibu Waziri, majibu.

NAIBU WAZIRI WA MAJI alijibu:-

Mheshimiwa Mwenyekiti, naomba kujibu swali la Mheshimiwa Anton Albert Mwantona, Mbunge wa Jimbo la Rungwe, kama ifuatavyo:-

Mheshimiwa Mwenyekiti, Serikali inaendelea na ukamilishaji wa Mradi wa Maji Tukuyu Mjini unaolenga kuhudumia wakazi wapatao 63,647 waishio kwenye Mitaa ya Mabonde, Kasyeto, Ndyonga, Batini, Bulyaga na Makandana. Utekelezaji wa mradi huo umefikia wastani wa asilimia 85 ambapo kazi zilizotekelezwa hadi sasa ni pamoja na ujenzi wa banio katika chanzo cha Mto Mbaka, uchimbaji wa mtaro na ulazaji wa bomba kuu kutoka kwenye chanzo kwenda kwenye tenki umbali wa Kilometa 9.5, uchimbaji wa mtaro na ulazaji wa mabomba ya usambazaji, umbali wa kilometa 20 pamoja na ununuzi na ufungaji wa dira mpya za maji 125.

Mheshimiwa Mwenyekiti, kazi zilizosalia ni ujenzi wa tenki la kuhifadhia maji lenye uwezo wa lita 1,500,000 pamoja na ununuzi na ufungaji wa dira nyingine mpya 5,875 ambapo kazi zote hizi zinatarajiwa kukamilika mwezi Aprili, 2024.

MWENYEKITI: Mheshimiwa Joseph Tadayo, swali la nyongeza.

MHE. JOSEPH A. TADAYO: Mheshimiwa Mwenyekiti, nashukuru. Pamoja na majibu mazuri ya Serikali, nomba kuuliza maswali mawili ya nyongeza:-

Mheshimiwa Mwenyekiti, swali la kwanza; kwa kuwa, tarehe 7 Agosti, 2022 Mheshimiwa Rais, Dkt. Samia Suluhu Hassan alipotembelea pale Rungwe Serikali ilitoa ahadi kwamba mradi huu ungekamilika mwezi Oktoba, 2023; na kwa kuwa, tarehe hiyo imepita sasa; je, Mheshimiwa Naibu Waziri anaweza akawaeleza wananchi wa Tukuyu kwamba ni lini sasa mradi huo utakamilika?

Mheshimiwa Mwenyekiti, swali la pili. Mradi wa Maji uliopo Wilaya ya Mwanga, Kata ya Kileo, sehemu inaitwa Mnoa, ambao unakusudia kuwahudumia wananchi wa Vijiji vya Kileo, Kituri na Kivulini, wenye thamani ya shilingi bilioni 1.3; je, ni lini sasa mradi huu utakamilika ili wananchi wa vijiji hivi vitatu vya Kileo, Kituri na Kivulini, Kata ya Kileo waweze kupata maji? *(Makofi)*

MWENYEKITI: Naibu Waziri, majibu kwa kifupi.

NAIBU WAZIRI WA MAJI: Mheshimiwa Mwenyekiti, ahsante. Naomba kujibu swali la nyongeza la Mheshimiwa Albert Anton Mwantona, kwa niaba yake limeulizwa na Mheshimiwa Joseph Tadayo, lini mradi huu utakamilika; kipande ambacho tulimwahidi Mheshimiwa Rais kukamilika, kilishakamilika. Ni hizi kilometa tisa kutoka kule kwenye chanzo cha Mto Mbaka mpaka pale kwenye tanki. Ni mimi mwenyewe kabla ya ule mwezi wa Kumi nilikwenda pale Tukuyu na tukahakikisha maji yameweza kuingizwa kwenye *existing line*.

Mheshimiwa Mwenyekiti, eneo ambalo limebaki kama nilivyosema, kufikia mwezi Aprili tunatarajia tanki liwe limekamilika lijazwe na kuongeza uzambazaji kwa *existing line* na kuongeza *line* mpya.

Mheshimiwa Mwenyekiti, vile vile kwenye swali la pili la kutoka Mwanga, Mradi wa Moa, huu mradi umekamilika kwa asilimia zaidi ya 95 na tayari maeneo ambayo yanapitiwa na mradi huu yanaendelea kukamilishwa, na mwezi huu Februari tunatarajia maji yaweze kufika kwenye vijiji hivi alivyovitaja vya Kileo na Kivulini. Kwa watu wa Kituri, wenyewe kwa sasa hivi wanapata maji kutoka kwenye Mradi wa Kifaru. Kwa hiyo, wapo kwenye mpango wa kuongezewa *extension* kutoka kwenye huu Mradi wa Mnoa, baada ya hawa ambao hawana maji kabisa kupata, nao watapelekewa maji vilevile. *(Makofi)*

MWENYEKITI: Mheshimiwa Shally Raymond, swali la nyongeza.

MHE. SHALLY J. RAYMOND: Mheshimiwa Mwenyekiti, ahsante sana; bei ya maji pale Same sasa hivi ni kati ya shilingi 4,000 mpaka shilingi 5,000 kwa ndoo na adha hii inawakumba sana wanawake wa Same; ni lini sasa Mradi wa Mwanga – Same – Mombo utakamilika ili waweze kupunguza adha hii?

MWENYEKITI: Mheshimiwa Naibu Waziri, majibu kwa ufupi.

NAIBU WAZIRI WA MAJI: Mheshimiwa Mwenyekiti, naomba kujibu swali la nyongeza la Mheshimiwa mama yangu kuhusu Mradi wa Same – Mwanga – Korogwe; mradi huu kwa sasa hivi tunamshukuru sana Mheshimiwa Rais, ameweza kutuwezesha na wakandarasi wote kwenye kila kipengele wapo kazini. Kufikia mwezi Juni, 2024 tunatarajia mradi uwe umekwisha. Mpaka leo hii mradi upo asilimia 86.

MWENYEKITI: Ahsante sana Mheshimiwa Naibu Waziri kwa majibu ya Waheshimiwa Wabunge.

Tunaendelea na Wizara ya Mambo ya Ndani ya Nchi, Mheshimiwa Reuben Nhamanilo Kwagilwa, Mbunge wa Handeni Mjini, sasa aulize swali lake.

Na. 122

Hitaji la Gari la Zimamoto – Handeni Mjini

MHE. KWAGILWA R. NHAMANILO aliuliza:-

Je, lini Serikali itapeleka Gari la Zimamoto Handeni Mjini?

MWENYEKITI: Naibu Waziri, Mambo ya Ndani ya Nchi, Mheshimiwa Jumanne Sagini, majibu.

NAIBU WAZIRI WA MAMBO YA NDANI YA NCHI alijibu:-

Mheshimiwa Mwenyekiti, kwa niaba ya Waziri wa Mambo ya Ndani ya Nchi, napenda kujibu swali la Mheshimiwa Reuben Kwagilwa, Mbunge wa Handeni Mjini, kama ifuatavyo:-

Mheshimiwa Mwenyekiti, Serikali imeendelea na jitihada za kuliimarisha Jeshi la Zimamoto na Uokoaji ili liweze kutekeleza majukumu yake kwa ufanisi. Katika mwaka wa fedha 2023/2024 Serikali imetenga bajeti ya jumla ya shilingi bilioni tatu kwa ajili ya ununuzi wa magari matano ya kuzima moto ambayo yatagawiwa katika Mikoa na Wilaya zenye upungufu wa magari ya Zimamoto na Uokoaji, ukiwemo Mkoa wa Tanga, hususan Wilaya ya Handeni, nashukuru.

MWENYEKITI: Mheshimiwa Reuben, swali la nyongeza.

MHE. KWAGILWA R. NHAMANILO: Mheshimiwa Mwenyekiti, ahsante sana kwa kunipa nafasi niulize maswali mawili ya nyongeza:-

Mheshimiwa Mwenyekiti, kwa kuwa, magari matano ni machache sana kwa mikoa yote na Wilaya zote zenye uhitaji, je, Mheshimiwa Naibu Waziri anatuhakikishiaje wananchi wa Handeni Mjini, kwamba magari haya matano yatakapowasili moja litapelekwa Handeni Mjini? *(Makofi)*

Mheshimiwa Mwenyekiti, swali la pili; mwaka wa fedha 2023/2024 umebakiza miezi minne tu kukamilika, je, Serikali ipo katika mchakato gani wa manunuzi kwa magari haya matano ya zimamoto? *(Makofi)*

MWENYEKITI: Mheshimiwa Naibu Waziri, majibu.

NAIBU WAZIRI WA MAMBO YA NDANI YA NCHI: Mheshimiwa Mwenyekiti, napenda kujibu maswali ya nyongeza ya Mheshimiwa Reuben Kwagilwa, kama ifuatavyo:-

Mheshimiwa Mwenyekiti, nimeshasema kwenye jibu la msingi katika haya magari pamoja na uchache wake, Handeni mtazingatiwa. *(Makofi)*

Mheshimiwa Mwenyekiti, nataka niwaeleze Waheshimiwa Wabunge kwa ujumla kwamba Serikali ya Mheshimiwa Dkt. Samia

Suluhu Hassan imeridhia kupata mkopo wenye masharti nafuu wa zaidi ya Dola za Kimarekani milioni 100 zitakazowezesha kupata magari na vitendea kazi vingine kwa ajili ya kuliimarisha Jeshi la Zimamoto na Uokoaji. Mara vifaa hivyo vitakapopatikana, mikoa yote na Wilaya zote ambazo hazina vitendea kazi hivyo watapata.

Mheshimiwa Mwenyekiti, kwa swali la pili kuhusu mchakato wa manunuzi umefikia wapi, nataka nikuhakikishie, mchakato wa manunuzi uko hatua nzuri. Mara hizo fedha zitakapopatikana kutoka Hazina malipo yatafanyika ili tuweze kupata vifaa hivyo kabla mwaka wa fedha haujamalizika, nashukuru.

MWENYEKITI: Mheshimiwa Cecil Mwambe, swali la nyongeza.

MHE. CECIL D. MWAMBE: Mheshimiwa Mwenyekiti, nakushukuru kwa kunipa nafasi, nina swali kwa Mheshimiwa Naibu Waziri kwamba, Jimbo la Ndanda lenye kata 16 tunacho Kituo cha Polisi kimoja tu kilichopo Ndanda. Hata hivyo, majengo ya Kituo cha Polisi pamoja na nyumba ya Mkuu wa Kituo cha Polisi Ndanda, kwa maana ya *OCS,* ni mali ya Wamisionari wa Benediktini wa Ndanda. Kutokana na umuhimu na ukubwa wa Jimbo la Ndanda, kuna haja ya kuwa na Kituo cha Polisi kwenye Kata ya Chiwale. Nini msimamo wa Serikali wa kujenga Kituo cha Polisi kwenye Kata ya Chiwale?

MWENYEKITI: Ahsante. Mheshimiwa Naibu Waziri, majibu kwa ufupi.

NAIBU WAZIRI WA MAMBO YA NDANI YA NCHI: Mheshimiwa Mwenyekiti, kama ambavyo tunaongea kwa nyakati tofauti, ni dhamira ya Serikali ya Mheshimiwa Dkt. Samia Suluhu Hassan kuhakikisha kwamba kata zote na tarafa za kimkakati zinajengewa vituo vya Polisi.

Mheshimiwa Mwenyekiti, kwa nyakati tofauti nimeongea na Mheshimiwa Mbunge wa Ndanda na ninamshukuru sana kwa namna anavyofuatilia suala la usalama wa raia wa jimbo lake; na

kwa vile kuna mfuko wa jimbo kidogo ambao anapata, wajitahidi tu kuanzisha ujenzi na Wizara ya Mambo ya Ndani kupitia Jeshi la Polisi lita-*support* ujenzi wa hicho kituo hadi kitakapomalizika, nashukuru.

MWENYEKITI: Ahsante sana. Mheshimiwa Esther Matiko, swali la nyongeza.

MHE. ESTHER N. MATIKO: Mheshimiwa Mwenyekiti, nakushukuru. Wilaya ya Tarime inajumuisha Halmashauri ya Mji wa Tarime, Mji wa Sirari, Nyamwaga na Nyamongo, miji ambayo inakua kwa kasi kubwa sana na kusababisha ujenzi wa makazi au hoteli za ghorofa, lakini tumekuwa hatuna gari la zimamoto, na mara kadhaa tunapopata majanga ya moto inasababisha maafa makubwa bila msaada wowote.

Mheshimiwa Mwenyekiti, nataka kujua sasa, katika haya magari matano ambayo Waziri amesema hapa, ni lini Tarime itapata, maana mara kadhaa nimesimama nikiomba gari la zimamoto kwenda Tarime? *(Makofi)*

MWENYEKITI: Ahsante, umesikika. Mheshimiwa Naibu Waziri, majibu.

NAIBU WAZIRI WA MAMBO YA NDANI YA NCHI: Mheshimiwa Mwenyekiti, napenda kujibu swali la nyongeza la Mheshimiwa Esther Matiko, kama ifuatavyo:-

Mheshimiwa Mwenyekiti, nimeeleza kwenye jibu la msingi la nyongeza kwamba Serikali ina mpango wa kutumia zaidi ya shilingi bilioni 200 kununua magari na vitendea kazi vingine kuwezesha Jeshi la Zimamoto na Uokoaji. Kwa hiyo, fedha hizo zitakapopatikana, Wilaya ya Tarime ni moja ya Wilaya zitakazonufaika, na ninaamini zitapatikana kabla ya mwaka huu wa fedha haujakamilika, nashukuru.

MWENYEKITI: Ahsante. Mheshimiwa Abdi Hija Mkasha, Mbunge wa Micheweni, sasa aulize swali lake.

Na. 123

Ukarabati Kituo cha Polisi Micheweni

MHE. ABDI HIJA MKASHA aliuliza:-

Je, lini Kituo cha Polisi Micheweni kitakarabatiwa ili kiendane na hadhi ya Wilaya?

MWENYEKITI: Mheshimiwa Naibu Waziri, majibu.

NAIBU WAZIRI WA MAMBO YA NDANI YA NCHI alijibu:-

Mheshimiwa Mwenyekiti, kwa niaba ya Waziri wa Mambo ya Ndani ya Nchi, napenda kujibu swali la Mheshimiwa Abdi Hija Mkasha, Mbunge wa Micheweni, kama ifuatavyo:-

Mheshimiwa Mwenyekiti, Serikali kupitia Jeshi la Polisi ilifanya tathmini kwa ajili ya kubaini kiwango cha uchakavu na gharama za ukarabati wa jengo la Kituo cha Polisi Micheweni na kubaini kuwa jumla ya shilingi milioni 65 zinahitajika kwa ajili ya ukarabati huo. Fedha hizo zimetengwa kupitia Mfuko wa Tuzo na Tozo katika mwaka wa fedha 2023/2024. Mara fedha hizo zitakapopokelewa, zitatumwa katika kituo hicho ili ukarabati wake uanze kufanyika, nashukuru.

MWENYEKITI: Mheshimiwa Abdi, swali la nyongeza.

MHE. ABDI HIJA MKASHA: Mheshimiwa Mwenyekiti, ahsante sana kwa majibu mazuri ya Serikali, lakini nina swali moja la nyongeza, kama ifuatavyo:-

Mheshimiwa Mwenyekiti, je, ni muda gani tangu Jeshi la Polisi lifanye tathmini ya ukarabati wa kituo hicho?

MWENYEKITI: Mheshimiwa Naibu Waziri, majibu.

NAIBU WAZIRI WA MAMBO YA NDANI YA NCHI: Mheshimiwa Mwenyekiti, tathmini ilifanyika mwaka jana, 2023. Nami

nimhakikishie Mheshimiwa Mkasha, kwa sababu, liko kwenye bajeti ya 2023/2024, mara fedha hizo ambazo tayari zimeombwa Hazina zitakapotoka, kituo hiki kitaanza kukarabatiwa. *(Makofi)*

MWENYEKITI: Mheshimiwa Francis Ndulane, swali la nyongeza.

MHE. FRANCIS K. NDULANE: Mheshimiwa Mwenyekiti, ahsante sana. Katika eneo la Somanga, Serikali iliahidi kwamba italeta fedha kwa ajili ya ujenzi wa Kituo Polisi chenye hadhi ya Wilaya. Eneo limeshapatikana, fedha kiasi cha shilingi milioni tatu za Mfuko wa Jimbo zimeshakwenda; je, ni lini Serikali italeta fedha hizo ili kituo hicho kiendelee kujengwa?

MWENYEKITI: Ahsante. Mheshimiwa Naibu Waziri, majibu kwa ufupi.

NAIBU WAZIRI WA MAMBO YA NDANI YA NCHI: Mheshimiwa Mwenyekiti, namshukuru Mheshimiwa Ndulane kwa swali lake na kwa jitihada alizofanya hadi kuniita nikaenda kukagua eneo lile kwa ajili ya ujenzi wa Kituo hiki cha Polisi. Ni bahati mbaya eneo lililokuwa limetengwa mwanzo lilikuwa dogo, sasa kama wanatuhakikishia kwamba eneo limepatikana, *then* tutawaelekeza Maafisa wa Jeshi la Polisi wanaohusika na ujenzi, wakakague kwa madhumuni ya kutenga fedha kwa ajili ya kuanza ujenzi wa kituo hicho, nashukuru. *(Makofi)*

MWENYEKITI: Ahsante. Mheshimiwa Hussein Amar, swali la nyongeza.

MHE. HUSSEIN N. AMAR: Mheshimiwa Mwenyekiti, nataka kujua Serikali ina mpango gani wa haraka kuzuia utekaji unaoendelea katika Jiji la Dar es Salaam na kupoteza maisha ya watu, kwa sababu, utekaji huu unaendelea kila kukicha? Nataka kujua, Serikali ina mpango gani wa haraka kuzuia jambo hilo? *(Makofi)*

MWENYEKITI: Ahsante Mheshimiwa, umesikika. Mheshimiwa Naibu Waziri, majibu kwa ufupi.

NAIBU WAZIRI WA MAMBO YA NDANI YA NCHI: Mheshimiwa Mwenyekiti, napenda kujibu swali la nyongeza la Mheshimiwa Hussien Amar, Mbunge, kama ifuatavyo:-

Mheshimiwa Mwenyekiti, kwanza tunafuatilia kwa karibu matukio aliyoyaeleza kwamba yanaendelea kutokea katika Jiji la Dar es Salaam kwa madhumuni ya kudhibiti na kuwachukulia hatua za kisheria wale ambao wanahusika katika hicho kilichoitwa utekaji.

Mheshimiwa Mwenyekiti, naomba...

MWENYEKITI: Ahsante sana. Mheshimiwa Ally Kassinge, swali la nyongeza.

MHE. ALLY M. KASSINGE: Mheshimiwa Mwenyekiti, nashukuru kwa nafasi hii ya swali la nyongeza.

Mheshimiwa Mwenyekiti, awali ya yote nampongeza sana Naibu Waziri, kaka yangu Mheshimiwa Sagini kwa kufuatilia kwa ukaribu sana harakati za ujenzi na ufunguzi wa Kituo cha Polisi Nanjirinji, alikwenda mwenyewe na ninashukuru sasa Kituo cha Polisi Nanjirinji kimeanza kazi. Pamoja na hayo, bado kuna changamoto za vitendea kazi ambavyo ndani yake ni *too professional.*

Mheshimiwa Mwenyekiti, je, Mheshimiwa Naibu Waziri yuko tayari sasa kutoa maelekezo kwa uongozi wa Polisi wa Mkoa wa Lindi ili waende wakazungumze na Maafisa au Askari pale Nanjirinji kwa lengo la kujua changamoto zao za kazi ili hatimaye usalama uendelee kuimarishwa pale Nanjilinji?

MWENYEKITI: Mheshimiwa Naibu Waziri, majibu.

NAIBU WAZIRI WA MAMBO YA NDANI YA NCHI: Mheshimiwa Mwenyekiti, kwanza namshukuru Mheshimiwa Ally Kassinge kwa namna alivyofuatilia kituo hicho hadi ikanilazimu Naibu Waziri kukitembelea kwa madhumuni ya kukianzisha. Changamoto ya

ucheleweshaji wa kuanzisha tuliimaliza siku ile na baada ya wiki mbili kikaanza kazi.

Mheshimiwa Mwenyekiti, nimwahidi Mheshimiwa Mbunge, kwa vile tayari Serikali kupitia Jeshi la Polisi imesharidhia kituo kile kianze kutoa kazi, nitoe maelekezo kwa Mkuu wa Polisi nchini afuatilie kuona kwamba kituo kile kinapata vitendea kazi muhimu kuwezesha majukumu ya ulinzi wa raia na mali zao yaweze kufanyika kwa ufanisi, ahsante.

MWENYEKITI: Ahsante sana Mheshimiwa Naibu Waziri kwa majibu ya Waheshimiwa Wabunge.

Tunaendelea na Wizara ya Afya, Mheshimiwa Muharami Shabani Mkenge, Mbunge wa Bagamoyo, sasa aulize swali lake.

Na. 124

Kusamehe gharama za matibabu kwa marehemu

MHE. MUHARAMI S. MKENGE aliuliza:-

Je, Serikali ina mpango gani wa kusamehe gharama za matibabu kwa marehemu ili kupunguza maumivu kwa wafiwa?

MWENYEKITI: Mheshimiwa Naibu Waziri wa Afya, Mheshimiwa Dkt. Godwin Mollel, majibu.

NAIBU WAZIRI WA AFYA: Mheshimiwa Mwenyekiti, kwa niaba ya Waziri wa Afya naomba kujibu swali la Mheshimiwa Muharami Shabani Mkenge, Mbunge wa Jimbo la Bagamoyo, kama ifuatavyo: -

Mheshimiwa Mwenyekiti, Serikali ilishatoa maelekezo kwa vituo vyote vya kutolea huduma za afya nchini kupitia Waraka Na. 1 wa 2021, wa kutozuia maiti na kuweka utaratibu wa kulipia gharama za matibabu na madeni ya miili.

Mheshimiwa Mwenyekiti, nitoe rai kwa Waganga Wakuu wa Mikoa, Waganga Wakuu wa Wilaya pamoja na Waganga Wafawidhi wa hospitali kwa ngazi zote nchini, kuzingatia maelekezo ya mwongozo huu na kuhakikisha wananchi wanapata huduma pasipo kuwepo kwa vikwazo vya kuchelewesha marehemu kuzikwa.

Mheshimiwa Mwenyekiti, naomba kuwasilisha.

MWENYEKITI: Ahsante. Mheshimiwa Muharami, swali la nyongeza.

MHE. MUHARAMI S. MKENGE: Mheshimiwa Mwenyekiti, nashukuru, pamoja na majibu mazuri ya Mheshimiwa Naibu Waziri, nina maswali mawili ya nyongeza.

Swali la kwanza, kwa kuwa wananchi wengi wanapata changamoto wakati wa kwenda kutoa miili ya marehemu kwa kuweka dhamana ya Vitambulisho vya Taifa na kusababisha kukosa vitambulisho hivyo kwa muda mrefu kwa kupata huduma za kijamii mtaani.

Je, ni lini sasa Serikali itapanga utaratibu mwingine wa dhamana ili kuwaacha wananchi wabaki na Vitambulisho vyao vya Taifa, waweze kuendelea kuvitumia katika huduma za kijamii? *(Makofi)*

Mheshimiwa Mwenyekiti, swali la pili, je, Serikali haioni sasa ni wakati muafaka kugawana gharama za matibabu nusu kwa nusu na wafiwa ili kuweza kuwasaidia watu wasio na uwezo kuondokana na mzigo wa madeni? *(Makofi)*

MWENYEKITI: Mheshimiwa Naibu Waziri, majibu.

NAIBU WAZIRI WA AFYA: Mheshimiwa Mwenyekiti, kwanza nampongeza Mheshimiwa Mbunge kwa kufuatilia vizuri kwenye eneo hili ambalo limekuwa likiwatesa Wabunge walio wengi. Kupitia swali hili namhakikishia Mheshimiwa Mbunge na Wabunge

wote kwamba, tutaongeza nguvu sana kwenye kuona ni namna gani tunasimamia eneo hili.

Mheshimiwa Mwenyekiti, pia, kwa swali lake la kwanza, kwa maana ukichukua kadi ya mpiga kura unaweza ukamsababisha mwananchi huyu akakosa huduma nyingine wakati anaendelea kulipa deni.

Mheshimiwa Mwenyekiti, niseme tu, tutaenda kutafuta njia nyingine. Waraka haujasema chukua kitambulisho cha mwanannchi ya Taifa. Waraka unasema uwekwe utaratibu ambao mwananchi anaweza, tuna *communication* nyingi na njia nyingi za kuwasiliana ambazo hazihitaji kuchukua ile kadi ya Taifa, Kitambulisho cha Taifa. Kwa hiyo, tutakwenda kulishughulikia Mheshimiwa Mbunge.

Mheshimiwa Mwenyekiti, la pili, suala la kugawana; moja, kwanza kwa sasa gharama ambazo watu wanalipa kwenye hospitali za Serikali wanachangia, hawalipi *package* nzima ambayo inatakiwa kulipwa. Pia, tuna utaratibu ambao moja, huyo mwananchi akiufuata anasamehewa kabisa au kupunguziwa gharama kama hawezi kuzilipa zote.

Mheshimiwa Mwenyekiti, kwa hiyo, kuna mifumo mingi ambayo inaweza ikafanya. Sisi ni kusimamia na kuhakikisha wale watendaji walioko kule hospitalini ambao wanatakiwa kuwafuatilia watu na kuona namna ya kusaidiwa wafanye kazi zao.

Mheshimiwa Mwenyekiti, shida ni kwamba, kuna baadhi ya watendaji wetu hawafanyi kazi zao kwa uadilifu. *(Makofi)*

MWENYEKITI: Mheshimiwa Salma Kikwete, swali la nyongeza.

MHE. SALMA R. KIKWETE: Mheshimiwa Mwenyekiti, ahsante sana. Kwa kuwa ugonjwa wa Kisukari unaongezeka siku hadi siku na kusababisha vifo vya watu wengi. Je, ni lini mashine za *dialysis* zitapelekwa katika Hospitali yetu ya Mkoa wa Lindi ili kupunguza vifo vitokanavyo na maradhi hayo na maradhi mengine? *(Makofi)*

MWENYEKITI: Mheshimiwa Naibu Waziri, majibu.

NAIBU WAZIRI WA AFYA: Mheshimiwa Mwenyekiti, kwanza nampongeza Mheshimiwa Mbunge, Mama Salma Kikwete kwa namna ambavyo anafuatailia shughuli za jimbo lake lakini pia masuala ya afya kwenye Mkoa wa Lindi. Kwanza nimwambie kwamba, kwenye jengo jipya ambalo linajengwa ndani ya hospitali ya mkoa, Jengo la *OPD*, humo ndani kunajengwa na sehemu ya kuweka vifaa vya *dialysis*. Jengo hilo litaisha mwaka huu mwezi wa nne, Mmaana yake na vifaa tayari viko *site*. Kuna mashine tisa ziko Mkoa wa Lindi zinasubiri jengo liishe zifungwe. Nakuhakikishia mwezi wa sita tutaanza kutoa huduma hiyo kwenye Mkoa wa Lindi. *(Makofi)*

MWENYEKITI: Mheshimiwa Margaret Sitta, swali la nyongeza.

MHE. MARGARET S. SITTA: Mheshimiwa Mwenyekiti, nakushukuru, kwa kuwa wako wananchi ambao huwa wanaumwa na mbwa na kwa kuwa ili kukabiliana na kichaa cha mbwa hutakiwa kuchoma sindano si chini ya tatu, wakati mmoja hadi tano na sindano moja si chini ya shilingi 30,000. Je, Serikali haioni kuna umuhimu wa kuondoa gharama hizi ili wananchi wapate sindano hizo bure, kutokana na kwamba wengi hasa vijijini hawana uwezo wa kulipa kiasi hicho? *(Makofi)*

MWENYEKITI: Mheshimiwa Naibu Waziri, majibu.

NAIBU WAZIRI WA AFYA: Mheshimiwa Mwenyekiti, kwanza hili swali na hili tatizo la kichaa cha mbwa, Mheshimiwa Mbunge Mama yetu Mama Sitta kwa kweli amekuwa akihangaika nalo hasa kwenye wilaya yake. Mimi niseme, tayari tumeshafanya hesabu kuona kesi za kuumwa na mbwa ziko ngapi nchini na tumeona kwamba inawezekana kugharamia hili kwa Serikali na tumeshatenga bajeti na sasa *MSD* wameshanunua dawa za vichaa vya mbwa na zimesambazwa sehemu mbalimbali. *(Makofi)*

Mheshimiwa Mwenyekiti, nitumie fursa hii kuwaambia Ma-*DMO* wote na Waganga Wakuu wa Mikoa, wasimamie vizuri kuhakikisha hakuna Mtanzania anayeumwa na mbwa na kucheleweshewa kupata tiba akitafuta fedha kwa ajili ya kupata hiyo sindano. Watibiwe mara moja na wapate sindano hiyo haraka sana. *(Makofi)*

MWENYEKITI: Mheshimiwa Mathayo Manyinyi, swali la nyongeza.

MHE. VEDASTUS M. MATHAYO: Mheshimiwa Mwenyekiti, nakushukuru kwa kunipa nafasi niulize swali la nyongeza.

Mheshimiwa Mwenyekiti, Sera ya CCM inasema wazi, watoto chini ya miaka mitano matibabu ni bure. Akinamama wajawazito matibabu ni bure lakini kumekuwa na tatizo sugu la kuendelea kuchajiwa fedha; je, ni lini Serikali itahakikisha kwamba hilo tatizo linaisha? *(Makofi)*

MWENYEKITI: Mheshimiwa Naibu Waziri, majibu kwa ufupi.

NAIBU WAZIRI WA AFYA: Mheshimiwa Mwenyekiti, moja, hilo tatizo litaisha kwa sisi kushirikiana kwa pamoja. Kama ambavyo jana nilisema, miongozo na taratibu za Serikali ziko wazi, lakini inapofika kwenye vituo vyetu, zahanati zetu kule wilayani, watu hawafuati maelekezo ya Serikali; kwenye Serikali kwenye eneo husika, tunalo Baraza la Madiwani ambalo linatakiwa wakati wote kwenye mijadala yao wajadili na sehemu ya tiba na kuona watu wake kwenye eneo hilo wanahudumiwaje na Mkuu wa Wilaya kupitia Kamati ya Ulinzi na Usalama kufuatilia wakati wote na kuhakikisha haya maelekezo ya Serikali yanafuatwa vizuri.

Mheshimiwa Mbunge, tumekuja na Bima ya Afya kwa Wote. Ninakuomba Mheshimiwa Mbunge tushirikiane kwa pamoja inapofika wakati wa utekelezaji. Tushirikiane kwa pamoja kwa sababu tukishirikiana pamoja nakuhakikishia kwamba, tukienda kwenye Bima ya Afya kwa wote, hii migogoro yote itaenda kuisha na hatutaendelea kubishana kwa mambo madogo madogo kama haya.

MWENYEKITI: Ahsante sana Mheshimiwa Naibu Waziri kwa majibu ya Waheshimiwa Wabunge.

Wizara ya Nishati, Mheshimiwa Ndaisaba George Ruhoro, Mbunge wa Ngara, sasa aulize swali lake.

Na. 125

Uhitaji wa umeme Mji Mdogo Rulenge – Ngara

MHE. NDAISABA G. RUHORO aliuliza: -

Je, ni lini Serikali itapeleka umeme kwa wananchi wanaoishi kwenye mitaa 17 ya Mamlaka ya Mji Mdogo Rulenge – Ngara?

MWENYEKITI: Mheshimiwa Naibu Waziri wa Utalii kwa niaba ya Mheshimiwa Waziri wa Nishati, majibu.

NAIBU WAZIRI WA MALIASILI NA UTALII K.n.y. WAZIRI WA NISHATI alijibu:-

Mheshimiwa Mwenyekiti, kwa niaba ya Waziri wa Nishati, naomba kujibu swali la Mheshimiwa Ndaisaba George Ruhoro, Mbunge wa Ngara, kama ifuatavyo: -

Mheshimiwa Mwenyekiti, Serikali kupitia Wakala wa Nishati Vijijini *(REA)* inatekeleza miradi mbalimbali ya kupeleka umeme kwenye vijiji na vitongoji ambapo kupitia mradi wa *REA* awamu ya Tatu mzunguko wa pili, vijiji 32 vya Wilaya ya Ngara vitapata umeme. Aidha, Wakala wa Nishati Vijijini yupo katika hatua za mwisho za kukamilisha taratibu za ununuzi wa kuwapata wakandarasi wa kutekeleza mradi wa kupeleka umeme kwenye vitongoji *(Hamlet Electrification Project - HEP),* ambapo vitongoji 15 katika Jimbo la Ngara vitapatiwa umeme.

Mheshimiwa Mwenyekiti, kwa upande wa mitaa 17 katika Mamlaka ya Mji mdogo wa Rulenge, Serikali kupitia *TANESCO* na

REA itatenga bajeti katika mwaka ujao wa fedha ili kuwapatia umeme wananchi wanaoishi katika maeneo hayo.

MWENYEKITI: Mheshimiwa Ndaisaba, swali la nyongeza.

MHE. NDAISABA G. RUHORO: Mheshimiwa Mwenyekiti, nakushukuru sana. Kwa kuwa tayari Ngara kuna mkandarasi anayeendelea kujenge miundombinu ya kupeleka umeme maeneo ya Ngoma, Kata ya Bugarama, Kibogora, Mganza na Keza, na kwa kuwa mkandarasi huyu mpaka sasa hajapeleka umeme kwenye kata hizo na vijiji ambavyo viko viko kwenye kata hizo, ni upi mpango wa Serikali wa kumsukuma mkandarasi huyu ahakikishe anakamilisha kazi yake ya kupeleka umeme kwenye maeneo haya, ahsante. *(Makofi)*

MWENYEKITI: Mheshimiwa Naibu Waziri, majibu.

NAIBU WAZIRI WA MALIASILI NA UTALII: Mheshimiwa Mwenyekiti, naomba kujibu swali moja la nyongeza la Mheshimiwa Mbunge, kama ifuatavyo: -

Mheshimiwa Mwenyekiti, maelekezo ya Serikali, yako wazi kwa wakandarasi wanaoendelea na miradi ya kupeleka umeme vijijini kwamba wanapaswa kuheshimu mikataba yao. Wale ambao hawataweza kupeleka umeme kwa mujibu wa mikataba yao, basi wanakuwa wamejiweka kwenye mazingira ambayo hawatapata mikataba mingine.

Mheshimiwa Mwenyekiti, nitumie fursa hii kuwakumbusha wakandarasi wote, wafanye kazi walizopewa kwa mujibu wa mikataba yao, maana kushindwa kufanya hivyo wanajihakikishia kwamba hawatapata mikataba mipya. *(Makofi)*

Mheshimiwa Mwenyekiti, pili, natoa maelekezo kwa watendaji wetu katika mkoa ule, wamsimamie kwa karibu mkandarasi huyu ili aweze kutimiza wajibu wake. *(Makofi)*

MWENYEKITI: Ahsante sana Mheshimiwa Naibu Waziri kwa majibu ya Waheshimiwa Wabunge.

Wizara ya Mifugo na Uvuvi, Mheshimiwa Yahaya Omary Massare, Mbunge wa Manyoni Magharibi, swali lake litaulizwa kwa niaba yake na Mheshimiwa Abeid Ighondo Ramadhani.

Na. 126

Ujenzi wa malambo/mabwawa ya mifugo – Itigi

MHE. ABEID R. IGHONDO K.n.y. MHE. YAHAYA O. MASSARE aliuliza: -

Je, ni malambo/mabwawa mangapi yatajengwa katika Halmashauri ya Itigi kwa ajili ya kunyweshea Mifugo?

MWENYEKITI: Mheshimiwa Naibu Waziri Mifugo na Uvuvi, Mheshimiwa Mnyeti majibu.

NAIBU WAZIRI WA MIFUGO NA UVUVI alijibu: -

Mheshimiwa Mwenyekiti, napenda kujibu swali la Mheshimiwa Yahaya Omary Massare, Mbunge wa Manyoni Magharibi, kama ifuatavyo: -

Mheshimiwa Mwenyekiti, Serikali inatambua changamoto ya upatikanaji wa maji kwa ajili ya mifugo katika maeneo mbalimbali hapa nchini, ikiwemo katika Halmashauri ya Wilaya ya Itigi. Aidha, mwaka 2021/2022 Serikali ilikamilisha ujenzi wa bwawa la kunyweshea mifugo katika Kijiji cha Mhanga Halmashauri ya Wilaya ya Itigi.

Mheshimiwa Mwenyekiti, mahitaji ya mabwawa na visima kwa ajili ya maji ya mifugo nchini ni makubwa. Hivyo, Serikali itaendelea kutenga fedha kwa ujenzi wa mabwawa na kuchimba visima katika maeneo mbalimbali nchini, ikiwemo Halmashauri ya Wilaya ya Itigi. Kulingana na upatikanaji wa fedha, vilevile, ili kukabiliana na upungufu uliopo, na nitoe wito kwa Wakurugenzi wa Halmashauri kuhamasisha wafugaji na

wadau wengine kuwekeza katika miundombinu ya maji ya mifugo.

Mheshimiwa Mwenyekiti, naomba kuwasilisha.

MWENYEKITI: Ahsante sana. Mheshimiwa Abeid Ighondo, swali la nyongeza.

MHE. ABEID R. IGHONDO: Mheshimiwa Mwenyekiti, nakushukuru sana. Pamoja na majibu mazuri ya Mheshimiwa Naibu Waziri, napenda kuuliza maswali mawili ya nyongeza. Hali ya upatikanaji wa maji katika Jimbo la Manyoni Magharibi ni mbaya, eneo lile ni kame. Pamoja na juhudi hizi za Serikali, sasa Naibu Waziri haoni umuhimu wa kuongeza kasi ya kupeleka mabwawa zaidi pamoja na majosho katika Jimbo la Manyoni Magharibi ili kuwasidia wakulima wetu pamoja na wafugaji ambao mifugo yao inapata tabu kwa kipindi cha kiangazi? *(Makofi)*

Mheshimiwa Mwenyekiti, swali la pili, katika Jimbo la Singida Kaskazini katika bajeti ya mwaka 2023/2024, Serikali ilitupatia miradi ya majosho manne katika Kijiji cha Minyenye, Ghalunyangu, Muhamo na Mangida. Kwa bahati mbaya fedha hazikuja kwa ajili ya kutekeleza miradi hii pamoja na kuwa wananchi tayari walishaanda upande wa nguvu kazi.

Je, sasa ni lini Serikali italeta fedha kwa ajili ya kukamilisha miradi hii ambayo inasubiriwa kwa hamu kubwa na wananchi? Ahsante. *(Makofi)*

MWENYEKITI: Mheshimiwa Naibu Waziri, majibu.

NAIBU WAZIRI WA MIFUGO NA UVUVI: Mheshimiwa Mwenyekiti, nianze na hili swali la kwanza la Mheshimiwa Mbunge kwamba, mabwawa ambayo yaliahidiwa kwenye bajeti ya mwaka 2023/2024. Kwanza nimwambie Mheshimiwa Mbunge kwamba, mwaka wa fedha wa bajeti bado haujaisha. Namhakikishia kwamba, jinsi ambavyo upatikanaji wa fedha utakavyokuwa unapatikana, tutakwenda kuyajenga hayo

mabwaka kama ambavyo bwawa tulilokwishalikabidhi tayari limekwishajengwa katika jimbo lake.

Mheshimiwa Mwenyekiti, swali lake la pili kuhusu kuongeza kasi ya ujenzi wa haya mabwawa, ni kweli kama nilivyokwisha jibu kwamba, tumeshakabidhi bwawa la kwanza na Serikali sasa inaendelea kutafuta fedha zingine kwa ajili ujenzi wa mabwawa mengine. Tunakiri kwamba, Wilaya ya Itigi ni miongoni wa wilaya kame ambazo zinahitaji kuongezewa mabwawa na majosho kwa ajili ya kuisaidia mifugo yetu iliyoko katika maeneo hayo.

Mheshimiwa Mwenyekiti, kwa hiyo, namhakikishia Mheshimiwa Mbunge kwamba, Serikali inaendelea kufuatilia na inaendelea kutafuta namna ambavyo inaweza kusaidia ujenzi wa mabwawa katika Wilaya hii ya Itigi, ahsante. *(Makofi)*

MWENYEKITI: Mheshimiwa Iddi Kassim Iddi, swali la nyongeza.

MHE. IDDI K. IDDI: Mheshimiwa Mwenyekiti, ahsante. Nataka kuuliza ni lini sasa Serikali ina mpango wa kutekeleza ahadi ya Mheshimiwa Waziri Mashimba Ndaki, alipokuja kwenye Jimbo la Msalala na kuahidi bwawa la kunyweshea mifugo.

MWENYEKITI: Mheshimiwa Naibu Waziri majibu.

NAIBU WAZIRI WA MIFUGO NA UVUVI: Mheshimiwa Mwenyekiti, ahadi ya Mheshimiwa Waziri wa Mifugo, Mheshimiwa Mashimba Ndaki, Mheshimiwa Waziri wa Mifugo Mstaafu ambayo aliitoa katika Jimbo la Msalala, nataka nimhakikishie Mheshimiwa Mbunge, ahadi za viongozi wote walizokwishazitoa tunazo kama Wizara. Tuna *database* muhimu ya ahadi hizo. Nimhakikishie, mara ambapo tutapata fedha kwa ajili ya utengenezaji wa mabwawa hayo tutakuja kujenga katika Jimbo lake la Msalala. *(Makofi)*

MWENYEKITI: Mheshimiwa Kuchauka, swali la nyongeza.

MHE. ZUBERI M. KUCHAUKA: Mheshimiwa Mwenyekiti, ahsante kwa nafasi. Wilaya ya Liwale tulipata shilingi milioni 400 kwa ajili ya kujenga bwawa pale Kijiji cha Kimambi lakini wale wataalamu badala ya kujenga bwawa walijenga Karo. Ni nini kauli ya Serikali juu ya ufisadi ule?

MWENYEKITI: Mheshimiwa Naibu Waziri, majibu.

NAIBU WAZIRI WA MIFUGO NA UVUVI: Mheshimiwa Mwenyekiti, *concern* ya Mbunge tumeshaipokea na tayari Wizara inajipanga kupeleka wataalam kwa ajili ya uchunguzi wa jambo hili. Mara tutakapojiridhisha kwamba kuna tatizo katika mradi huo tutachukua hatua stahiki kwa mujibu wa sheria za utumishi. *(Makofi)*

MWENYEKITI: Ahsante sana Mheshimiwa Naibu Waziri kwa majibu ya Waheshimiwa Wabunge. Waheshimiwa Wabunge, tumefika mwisho wa kipindi cha maswali kutoka kwetu sisi Wabunge na majibu kutoka upande wa Serikali. Naomba kuwaletea matangazo machache.

Tangazo la kwanza ni wageni walipo Bungeni asubuhi hii ambapo wageni wa kwanza ni wageni waliokaa Jukwaa la Spika ambao ni wageni watano wa Mheshimiwa Spika na Rais wa *IPU* ambao ni Wajumbe wa Kamati ya Sheria Ndogo kutoka *Senate* ya Bunge la Kenya, *Senator* Juma Mwenda Gataya ambaye ni Mwenyekiti, Senator Danson Buya Mungatana ambaye ni Makamu Mwenyekiti, *Senator* Agnes Kavindu Muthama ambaye ni Mjumbe, *Mr. Joseph Mwangi,* Afisa wa Bunge na Rahma Abdullahi Sheikh, Afisa wa Bunge, karibuni sana, karibuni sana hapa Bungeni. *(Makofi)*

Wageni wa Waheshimiwa Wabunge; tunao wageni 71 wa Mheshimiwa Profesa Adolf Mkenda ambaye ni Waziri wa Elimu, Sayansi na Teknolojia ambao ni Viongozi na Wajumbe mbalimbali wa Chama Cha Mapinduzi kutoka Rombo Kata ya Mrao, Kelamfua, Mokala, Manda na Mengwe pamoja na Bodi ya Michezo ya Rombo na Waheshimiwa Madiwani 10, wakiongozwa

na Mwenyekiti wa CCM wa Halmashauri ya Rombo Mheshimiwa Gilbert Tarimo, karibuni sana. *(Makofi)*

Tunao wageni 32 wa Mheshimiwa George Simbachawene, Waziri wa Nchi, Ofisi ya Rais, Utumishi na Utawala Bora ambao ni wanafunzi na walimu nane kutoka Halmashauri ya Wilaya ya Mpwapwa, Mkoa wa Dodoma, karibuni sana. *(Makofi)*

Tunaye mgeni wa Mheshimiwa Kavejuru Felix ambaye ni Kiongozi wa UVCCM kutoka Buhigwe Mkoa wa Kigoma. *(Makofi)*

Tunaye mgeni wa Mheshimiwa Mohamed Said Issa ambaye ni rafiki yake kutoka Dar es Salaam, karibu sana Bungeni. *(Makofi)*

Tunao wageni 31 wa Mheshimiwa Mhandisi Samweli Xaday Hhayuma ambao ni wachungaji kutoka Jimbo la KKKT Hanang Mkoa wa Manyara, karibuni sana wageni wetu. *(Makofi)*

Tunao wageni wanne wa Mheshimiwa Jumanne Sagini ambao ni rafiki zake kutoka Netherlands wakiongozwa na Bi. Doris Mollel, Mkurugenzi wa *Doris Mollel Foundation*, karibuni sana. *(Makofi)*

Tunao wageni 110 wa Mheshimiwa Aziza Sleyum ambao ni UWT kutoka Mkoa wa Tabora, karibuni sana na ahsante sana. *(Makofi)*

Tunao wageni wa tatu wa Mheshimiwa Mbunge Ravia Idarus Faina ambao ni Viongozi wa Tawi la CCM Kiongoni kutoka Makunduchi Kusini Unguja, karibuni sana. *(Makofi)*

Tunaye mgeni wa Mheshimiwa Mbunge Dkt. Pius Chaya ambaye ni rafiki yake kutoka *TRC* Dar es Salaam, karibu sana. *(Makofi)*

Tunao wageni wa tatu wa Mheshimiwa Mbunge Dkt. Thea Ntara ambao ni Viongozi wa Chama Cha Wafanyakazi wa Majumbani, Hifadhi, Mahotelini, Huduma za Jamii na Ushauri kutoka Dar es Salaam, karibuni sana. *(Makofi)*

Tunao wageni watatu wa Mheshimiwa Mbunge Joseph Kakunda ambao ni wapiga kura kutoka Sikonge Mkoa wa Tabora, karibuni sana. *(Makofi)*

Tunao wageni wa tatu wa Mheshimiewa Florent Kyombo, ambao ni Wenyeviti wa Mikoa Jukwaa la Kuwezesha Wanawake Kiuchumi kutoka Kagera, Dodoma na Mbeya, karibuni sana. *(Makofi)*

Tunao wageni wawili wa Mheshimiwa Dkt. Ritta Kabati ambao ni ndugu zake wa Kampuni ya *Shule Soft Limited* kutoka Mkoa wa Dar es Salaam, karibuni sana. *(Makofi)*

MWENYEKITI: Waheshimiwa wabunge tunaendelea na ratiba iliyopo mbele yetu.

Katibu.

NDG. LAWRENCE MAKIGI – KATIBU MEZANI:

HOJA ZA KAMATI

Taarifa ya Kamati ya Kudumu ya Bunge ya Ustawi na Maendeleo ya Jamii kuhusu Shughuli za Kamati kwa Mwaka 2023
na
Taarifa ya Kamati ya Kudumu ya Bunge ya Elimu, Utamaduni na Michezo kuhusu Shughuli za Kamati kwa Mwaka 2023

MWENYEKITI: Ahsante sana. Sasa namwita Mwenyekiti wa Kamati ya Kudumu ya Bunge ya Ustawi na Maendeleo ya Jamii, Mheshimiwa Fatma Toufiq, karibu. *(Makofi)*

MHE. FATMA H. TOUFIQ – MWENYEKITI WA KAMATI YA KUDUMU YA BUNGE YA USTAWI NA MAENDELEO YA JAMII: Mheshimiwa Mwenyekiti, ahsante sana, awali ya yote namshukuru Mwenyezi Mungu, mwingi wa rehema kwa kuniwezesha kusimama mbele ya Bunge lako Tukufu ili niwasilishe taarifa ya Kamati ya Kudumu ya Bunge ya Ustawi na Maendeleo ya Jamii.

Mheshimiwa Mwenyekiti, naomba taarifa hii ya kamati yote iingie kwenye kumbukumbu za Taarifa Rasmi za Bunge *(Hansard)*. Aidha kwa kuzingatia matakwa ya kanuni ya 136(15) ya Kanuni ya Kudumu za Bunge Toleo la Februari 2023, naomba kuwasilisha mbele ya Bunge lako Tukufu Taarifa ya Kamati ya Kudumu ya Bunge ya Ustawi na Maendeleo ya Jamii, Kuhusu Shughuli za Kamati kwa Mwaka 2023.

Mheshimiwa Mwenyekiti, ni imani ya kamati kuwa hatua hii italiwezesha Bunge lako Tukufu kutekeleza jukumu la kusimamia Serikali kwa niaba ya wananchi na hivyo kuweza kuishauri vyema juu ya hatua stahiki za kuchukuwa kwa masilahi ya Taifa na kuzingatia ustawi wa wananchi.

Mheshimiwa Mwenyekiti, shughuli zilizotekelezwa na uchambuzi yaliyobainika; kupokea taarifa ya utekelezaji wa maazimio. Kwa sehemu kubwa kamati imeridhishwa na utekelezaji wa Maazimio ya Bunge uliyofanywa na wizara na taasisi. Kamati imebaini kuwa yapo maazimio machache ambayo hayakutekelezwa na Ofisi ya Waziri Mkuu, Kazi, Ajira, Vijana na Wenye ulemavu. Maazimio haya ni pamoja na kuongeza thamani ya mfuko wa maendeleo ya vijana na kuiongezea bajeti Tume ya Usuruhishi na Uamuzi *(CMA)* ili iweze kusimika mfumo wa kieletroniki wa kuendesha masharti na utunzaji kumbukumbu katika ofisi zake zote nchini.

Mheshimiwa Mwenyekiti, maazimio yaliyofikiwa na Bunge yalilenga kuongeza tija katika shuguli za Wizara hizi ili kuweza kufikiwa kwa ustawi wa wananchi. Kupokea na kujadili taarifa ya utekelezaji wa bajeti kwa kipindi cha nusu mwaka yaani Julai - Disemba 2023.

Mheshimiwa Mwenyekiti, Kamati ilipata fursa ya kupokea, kuchambua na kujadili taarifa kuhusu utekelezaji wa bajeti kwa kipindi cha nusu mwaka (Julai – Disemba, 2023) za Ofisi ya Waziri Mkuu, Kazi, Ajira, Vijana na Wenyeulemavu na Wizara ya Maendeleo ya Jamii, Jinsia, Wanawake na Makundi Maalum. Lengo la kufanya hivyo ilikuwa ni kuona mwenendo wa ukusanyaji wa maduhuli na upatikanaji wa fedha ili kuweza kuishauri Serikali

ipasavyo, hasa ikizingatiwa kuwa inategemea kufikiwa Disemba 2023 ukusanyaji wa maduhuli na upatikanaji wa fedha uwe umefikia angalau asilimia 50. Uchambuzi wa Kamati ulibaini kuwa ukusanyaji wa maduhuli na upatikanaji wa fedha ulikuwa chini ya wastani wa asilimia 50.

Mheshimiwa Mwenyekiti, kufuatilia utekelezaji wa Wizara na taasisi zake. Ofisi ya Waziri Mkuu, Kazi, Ajira, Vijana na Wenye ulemavu; Kamati ilipokea kuchambua na kujadili taarifa za utekelezaji kama zifuatavyo: -

Mheshimiwa Mwenyekiti, utekelezaji wa mfuko wa maendeleo ya vijana. Kamati ilihalifiwa kuwa tangu kuanzishwa kwa mfuko huu Agosti 2023 kiasi cha shilingi bilioni 8.96 zilikopeshwa kwa vijana. Kamati ilibaini kuwa mwenedo wa utolewaji fedha kwa ajili ya mfuko huu si wa kuridhisha kwani kwa kipindi cha miaka mitano Serikali imetoa kiasi cha shilingi bilioni moja tu kati ya shilingi bilioni tano zilizokuwa zinatengwa kwa miaka yote mitano. Hivyo kushidwa kukidhi mahitaji ya mkopo wa vijana na kusababisha kushindwa kutekeleza malengo yaliyokusudiwa.

Mheshimiwa Mwenyekiti, Kamati imerizishwa na jitihada za Ofisi ya Waziri Mkuu, katika ufuatiliaji wa fedha hizi za mkopo ambapo ilielezwa kuwa kwa mwaka wa fedha 2022/2023 jumla ya fedha za marejesho shilingi bilioni 2.6 zimekusanywa kutoka halmashauri 184 kati ya deni lililokuwa la shilingi bilioni 4.9. Kamati inaipongeza wizara kwa jitiahada hizo na kuitaka kuendelea na kukusanya deni lililobaki.

Mheshimiwa Mwenyekiti, utekelezaji wa *program* ya Taifa ya kukuza ujuzi. Lengo la kuanzishwa *program* hii ni kuwezesha nguvu kazi ya Taifa haswa iliyopo katika soko la ajira, kupata ujuzi na ustadi katika kazi ili kumudu ushindani katika soko la ajira la ndani na la nje ya nchi. Aidha, *program* hii imetokana na makubaliano ya matumizi ya mchango wanayotozwa waajiri ya kukuza stadi, ujuzi *(skills and development levy)* kati ya Serikali na waajiri ambapo $^{1}/_{3}$ ya makusanyo ya *skills and development levy* yatumike kugharamia ujuzi wa nguvu kazi iliyopo katika ajira.

Mheshimiwa Mwenyekiti, pamoja na nia njema ya Serikali ya kuanzisha programum hii kamati ilibaini kwamba mwenendo wa mgao wa fedha za utekelezaji wa *program* hii umekuwa ukishuka kutoka shilingi bilioni 18 mwaka 2019/2020 hadi shilingi bilioni 9.0 mwaka 2023/2024. Hali hii imesababisha kushuka kwa idadi ya vijana wanufaika wa programu kutoka wastani wa vijana 42,000 hadi kufikia vijana 12,000 kwa mwaka, kinyume na Mpango wa Taifa wa Maendeleo ambao unaeleza kuwa jumla ya vijana 681,000 wanatakiwa kupatiwa mafunzo kwa kipindi cha miaka mitano, sawa na vijana 136,000 na kutumia shilingi bilioni 109.8 kwa mwaka.

Mheshimia Mwenyekiti, Mfuko wa Hifadhi ya Jamii kwa Watumishi wa Umma *(PSSSF)*. Kamati imeridhishwa na mafanikio na utekelezaji wa mfuko huu. Moja ya mafanikio haya ni kutumia mifumo ya TEHAMA kwa asilimia 90 ambapo kupitia maboresho hayo wastaafu wameweza kujihakiki wenyewe na kupata taarifa za michango yao kupitia simu zao za mikononi. Maboresho haya yataharakisha huduma ya ulipaji mafao kwa wanachama.

Mheshimiwa Mwenyekiti, kamati ilitaka kujuwa kuhusu hatua zilizochukuliwa na Serikali bila malalamiko ya muda mrefu ya wastaafu ya kuongezewa pensheni kutokana na ukweli kuwa kiasi cha pensheni kinacholipwa kwa wastaahafu hakiendani na uhalisia wa maisha ya sasa na hivyo kupelekea wastaafu wengi kushindwa kumudu gharama za maisha. Kamati ilielezwa kuwa Serikali ipo katika hatua za kufanya tathimini ya ustahimilivu wa mfuko, na mara baada ya kupata ripoti hiyo Serikali itaona uwezekano wa kuongeza pensheni kwa wastaafu. Ni matumaini ya kamati kuwa tathimini hiyo itakamilika kwa wakati ili waweze kuongeza pensheni kwa wastaafu.

Mheshimiwa Mwenyekiti, pamoja na mafanikio ya utekelezaji wa mfuko huu kamati ilibaini kuwepo kwa changamoto kadhaa ikiwemo baadhi ya waajiri wa Serikali na taasisi zake kuwa na malimbikizo ya michango ambayo hawalipi kwa wakati. Baadhi ya waajiri kutokuwasilisha michango ya wanachama kwa wakati

na hivyo kusababisha usumbufu kwa wanachama wakati wa kufuatilia mafao.

Mheshimiwa Mwenyekiti, utekelezaji wa wakala wa usalama na afya mahali pa kazi *(OSHA)*. Kamati ilihalifiwa kwamba katika Mkutano wa 110 wa shirika la Kazi Duniani *(ILO)* uliyofanyika Geneva Uswisi iliazimiwa kuyajumuisha masuala ya afya mahala pa kazi kuwa haki ya msingi kutokana na Tanzania kukidhi vigezo hivyo. mheshimiwa Rais wa Jamuhuri ya Muungano wa Tanzania, Dkt. Samia Suluhu Hassan, alielekeza kwenye sherehe za Mei Mosi za mwaka 2023 kukamilisha kwa mchakato wa kuridhia mkataba Na. 155 wa mwaka 1981 kuhusu usalama wa afya mahala pa kazi, na mkataba Na. 187 wa mwaka 2006 wa mfumo wa kuhamasisha masuala ya usalama wa afya mahali pa kazi.

Mheshimiwa Mwenyekiti, kwa sehemu kubwa kamati imeridhishwa na maboresho mbalimbali yaliyofanywa na *OSHA* ni pamoja na kuondoa ada na tozo mbalimbali zipatazo 13. Kuboresha huduma ya TEHAMA, uwepo wa *media house* ya usalama na afya, *program* atamizi ya wajasiriamali. Kamati imebaini kuwa wakala huu unakabiriwa na changamoto za uhaba wa watumishi, vitendea kazi na uelewa mdogo wa masuala ya usalama na afya miongoni mwa wadau.

Mheshimiwa Mwenyekiti, Mfuko wa Taifa wa Hifadhi ya Jamii *(NSSF);* Kamati kwa kiasi kikubwa imeridhishwa na utekelezaji wa majukumu ya mfuko huu. Moja ya mafanikio makubwa katika mfuko huu ni maboresho ya mfumo wa uendeshaji kupitia TEHAMA. Maboresho haya yanajumuisha kuanzishwa kwa mfumo wa kujihudumia kwa waajiri, mfumo wa kujihudumia kwa wanachama pamoja na mfumo wa ukaguzi wa wanachama na hivyo kusaidia wanachama na wakaguzi wa mfuko kutekeleza majukumu yao pasipo kulazimika kufika ofisi za waajiri ama ofisi za mfuko.

Mheshimiwa Mwenyekiti, aidha mafanikio mengine ni kuongezeka kwa wanachama wapya yaani asilimia nne, kuongezeka kwa makusanyo ya mchango kwa asilimia 18,

kukuwa kwa thamani ya uwekezaji kwa asilimia 15 na kukuwa kwa thamani ya mfuko kwa asilimia 18.

Mheshimiwa Mwenyekiti, pamoja na mafanikio yaliyopatikana bado utekelezaji wa majukumu ya mfuko huu unakumbana na changamoto zifuatazo: -

(a) Waajiri kuwasilisha michango iliyochini ya mishahara halisi na pia kutotoa mikataba ya ajira na kuandikisha wanachama wachache kuliko waliopo kwenye ajira hivyo kuathiri mapato.

(b) Kutokukamilika kwa mchakato wa kubadili madeni ya Serikali na kuwa hatifungani ya muda maalum kunakoathiri mapato ya uwekezaji wa mfuko kwa kiasi kikubwa. Hadi kufika Juni 2023 deni linalotokana na mkopo uliyotolewa na mfuko kugharamia miradi ya Serikali ilifikia shilingi trilioni 1.39 ambazo zinajumuisha shilingi bilioni 624.33 ambazo ni mkopo halisi wa riba ya shilingi bilioni 769.58

Mheshimiwa Mwenyekiti, utekelezaji wa shughuli za kitengo cha huduma za ajira. Katika vikao mbalimbali vilivyofanyika baina ya Kamati na Serikali suala la kazi pamoja na ajira hususani kwa vijana na walemavu limekuwa likitawala majadiliano. Lengo ni kutoa msukumo kwa Serikali kuwapa kipaumbele masuala haya kwani yanagusa watanzania wengi.

Mheshimiwa Mwenyekiti, kwa namna ya kipekee Kamati inapenda kuchukua fursa hii kumpongeza sana Mheshimiwa Rais wa Jamuhuri ya Muungano wa Tanzania, Mheshimiwa Dkt. Samia Suluhu Hassan, kwa kufanikisha kusainiwa kwa hati mbili za makubaliano ya ushirikiano katika masuala ya kazi na ajira na Serikali ya Saudi Arabia pamoja na Serikali ya Umoja wa Falme za Kiarabu. Kupitia makubaliano hayo Tanzania imefanikiwa kupata ajira 500 za wauguzi wa kike watakaoajiriwa na Serikali ya Saudi Arabia. Hii imetokana na juhudi za Mheshimiwa Rais, kwa kuimarisha mahusiano ya kimataifa na kukuza diplomasia ya uchumi kwa kutembelea nchi mbalimbali. *(Makofi)*

Mheshimiwa Mwenyekiti, pamoja na juhudi zinazofanywa na Serikali kwa kutatua changamoto za ajira kamati ilibaini kuwa zipo changamoto zinazoikabili kitengo hiki ambazo ni pamoja na ukosefu wa ofisi, mapungufu ya sheria ya kukuza ajira ya mwaka 1999 na majadiliano ya kusahini hati za mashirikiano kuchukua muda mrefu.

Mheshimiwa Mwenyekiti, utekelezaji wa majukumu ya mfuko wa fidia kwa wafanyakazi *(WCF)*. Kamati iliridhishwa na jitihada zinazofanywa na mfuko wa fidia kwa wafanyakazi zenye lengo la kuongeza ufanisi wa utendaji wa kazi na uendeshaji wa majukumu. Jitihada hizo ni pamoja na uboreshaji wa mfumo wa TEHAMA na kuingia ushirikiano na mfuko wa fidia wa nchi mbalimbali ili kuboresha utendaji. Aidha, mafanikio mengine ni kuongezeka kwa mali halisi *(net assets)* za mfuko kwa asilimia 22.02 na kuongezeka kwa mapato yanayotokana na uwekezaji wa mfuko.

Mheshimiwa Mwenyekiti, pamoja na mafanikio ya mfuko huu kamati ilibaini kwamba waajiri na waajiriwa wengi hawana uelewa wa kutosha juu ya masuala mbalimbali yanayohusu fidia kwa wafanya kazi na taratibu za ulipaji wa fidia. Aidha kumekuwa na ucheleweshaji wa kuwasilisha michango kutoka kwa baadhi ya waajiri hivyo kuathiri makusanyo na ulipaji fidia stahiki kwa wakati.

Mheshimiwa Mwenyekiti, Wizara ya Maendeleo ya Jamii, Jinsia, Wanawake na Makundi Maalum. Katika Wizara ya Maendeleo ya Jamii, Jinsia, Wanawake na Makundi Maalum Kamati ilipokea na kujadili na kuchambua taarifa za utekelezaji zifuatazo: -

Mheshimiwa Mwenyekiti, kwanza, uratibu wa mashirika yasiyo ya kiserikali *(NGOs)*. Hadi kufikia Agosti 14, 2023 jumla ya mashirika yaliyosajiliwa na kuwa hai ni mashirika 9,687. Aidha Kamati ilijulishwa kuwa mchango wa mashirika yasiyo ya kiserikali katika mwaka 2022 ilikuwa ni shilingi trilioni 2.24 ambayo imetumika katika miradi ya elimu, afya, hifadhi za jamii, uwezeshaji

kiuchumi, utawala bora, mazingira, maji, jinsi na haki za binadamu.

Mheshimiwa Mwenyekiti, changamoto kubwa inayoikabili uratibu wa mashirika yasiyo ya kiserikali ni ufinyu wa bajeti na kuwawezesha kufuatilia kazi zinazofanywa na mashirika ili kuona kama zinaendana na madhumuni ya usajili. Kumekuwa na changamoto ya baadhi ya mashirika kujihusisha na masuala ya mmomonyoko wa maadili kinyume na utamaduni wa nchi zetu, utakatishaji fedha na mashirika yanayojihusisha na siasa wakati wa uchaguzi.

Mheshimiwa Mwenyekiti, *Program* ya Kizazi chenye Usawa na Afua za Kupinga Ukatili wa Kijinsia. Katika taarifa iliyowasilishwa kwa Kamati, Wizara ilieleza mafanikio mbalimbali yaliyopatikana katika *program* hii. Mafanikio hayo ni pamoja na kuundwa kwa Kamati ya Ushauri wa Kitaifa wa utekelezaji wa ahadi za kizazi chenye usawa, kuandaliwa kwa *program* ya miaka mitano ya ahadi za nchi kuhusu kizazi chenye usawa. Pia kuandaliwa kwa Sera ya Taifa ya Jinsia na maendeleo yawanawake ya mwaka 2023, kuunda madawati 1,850 ya ulinzi na usalama wa mtoto katika shule za msingi na shule za sekondari, uanzishwaji wa madawati ya jinsia kwenye taasisi za elimu ya juu na yakati, uanzishwaji wa madawati ya kutokomeza vitendo vya ukatili wa jinsi maeneo ya umma.

Mheshimiwa Mwenyekiti, *program* hii inakabiriwa na changamoto za kuendelea kuwepo na mila na desturi zinazowanyima wanawake na wasichana haki ya kumiliki rasilimali za uzalishaji kama vile ardhi, ufinyu wa rasilimali za kuwezesha utekelezaji wa afua zenye kuleta usawa kijinsia na uwezeshaji wanawake na kuwepo kwa vitendo vya ukatili dhidi ya watoto na wanawake.

Mheshimiwa Mwenyekiti, uratibu wa shughuli za wafanya biashara ndogo ndogo. Kamati ilijulishwa kuwa kumekuwa na majaribio ya mfumo wa usajiri wa utoaji wa vitambulisho vya kidijitali ambavyo vimeunganishwa na mifumo mbalimbali yautambuzi.

Mheshimiwa Mwenyekiti, kamati haikuridhishwa na kasi ya utolewaji vitambulisho hivyo kwa kuwa mpaka wakati kamati inapokea taarifa hii vitambulisho 88 tu vilikuwa vimetoleawa.

Mheshimiwa Mwenyekiti, jukumu lingine ni uratibu wa ujenzi wa ofisi za wafanyabiashara ndogo ndogo katika ngazi ya mikoa. Ilielezwa kuwa katika kuwezesha ujenzi wa ofisi hizi Mheshimiwa Rais wa Jamuhuri ya Muungano wa Tanzania, Dkt. Samia Suluhu Hassan, alitoa jumla ya shilingi milioni 260 kwa ajili ya ujenzi wa ofisi za mikoa 26 ambapo kila mkoa ulipata kiasi cha shilingi milioni 10; na ujenzi huu ulitarajiwa kukamilika ifikapo Juni 2023.

Mheshimiwa Mwenyekiti, uchambuzi wa Kamati ulibaini kuwa kasi ya ujenzi wa ofisi hizi ni ndogo licha ya kwamba fedha zote zilitolewa kwa wakati. Mathalan ni mikoa minne tu ambayo imekamilisha ujenzi na mikoa mitano ujenzi haujaanza kabisa. Jambo lingine ni uboreshaji wa maeneo ya miundombinu ya masoko. Kamati ilibaini kuwa ujenzi wa baadhi ya masoko haukuzingatia mazingira rafiki ya kufanya biashara na pia kuwa baadhi ya masoko kuna uhaba wa miundombinu ya msingi. Ni rai ya Kamati kuwa wizara kwa kushirikiana na Ofisi ya Rais TAMISEMI wahakikishe mamlaka za Serikali za mitaa zinatenga na kuendeleza maeneo ya masoko ambayo yanafikiwa kiurahisi ili kurahisisha mazingira yakufanya biashara.

Mheshimiwa Mwenyekiti, katika kuwawezesha wafanyabiashara ndogo ndogo kupata mikopo nafuu Serikali ilitenga shilingi bilioni 22.95 kwa mwaka wa fedha 2022/2023 na shilingi bilioni 18.5 kwa mwaka wa fedha 2023/2024 ambazo bado hazijapokelewa mpaka hivi sasa.

Mheshimiwa Mwenyekiti, changamoto katika vyuo vya maendeleo ya jamii na ustawi wa jamii. Vyuo hivi vinakabiliwa na upungufu na uchakavu wa miundombinu yakujifunzia na kufundishia, upungufu wa hosteli za wanafunzi na mabwalo, upungufu wa watumishi wa kada mbalimbali na upungufu wa nyumba za watumishi. Hali hiyo inapelekea vyuo hivi kushindwa kutekeleza majukumu yake kwa ufanisi.

Mheshimiwa Mwenyekiti, nne, Mfuko wa Maendeleo ya Wanawake *(WDF);* lengo la kuanzishwa kwa mfuko huu ni kutoa mikopo yenye masharti nafuu kwa wanawake wajasiriamali ili kuwawezesha kufanya shughuli za kiuchumi na kujipatia kipato. Jumla ya shilingi milioni 574.11 za mkopo zilizokopeshwa Halmashauri hazijarejeshwa, na shilingi milioni 497.11 ni mikopo iliyotolewa na Wizara kwa vikundi vya wanawake na wajasiriamali mmoja mmoja haijarejeshwa. Kamati ilibaini kuwa hakuna mikakati madhubuti ya Wizara ya kuhakikisha fedha zilizokopeshwa Halmashauri na vikundi mbalimbali zinarejeshwa.

Mheshimiwa Mwenyekiti, Tano, Uratibu wa Utekelezaji wa Mpango kazi wa Taifa wa kutokomeza Ukatili dhidi ya Wanawake na Watoto (MTAKUWWA). Kamati kwa kiasi kikubwa imeridhishwa na uratibu wa mpango huu na inaipongeza Wizara kwa kutekeleza jukumu hili kwa ufanisi mkubwa. Uratibu wa mpango huu unakabiliana na changamoto mbalimbali zikiwemo afua za MTAKUWWA kutokupewa kipaumbele katika mipango na bajeti za Wizara za kisekta, Tawala za Mikoa na Serikali za Mitaa kutokana na kutoshirikishwa kwa watoa maamuzi wenye mamlaka ya kisiasa katika Kamati ya elekezi ya MTAKUWWA. Pia, kuibuka kwa aina mpya za ukatili ikiwemo ukatili wa mitandaoni.

Mheshimiwa Mwenyekiti, maoni na mapendekezo; maoni ya jumla, kufuatia utekelezaji wa shughuli za Kamati, katika kipindi cha mwaka 2023, Kamati ina maoni na mapendekezo yafuatayo:-

Mheshimiwa Mwenyekiti, Ofisi ya Waziri Mkuu, Kazi, Vijana, Ajira na Wenye Ulemavu:-

(a) Uwepo wa Mifuko mingi ya Uwezeshaji kwa Wananchi. Kutokana na wingi huo, mifuko hivyo imekosa ufanisi na hivyo kushindwa kufikia tija inayokusudiwa.

(b) Uwepo wa mitaji midogo ya Mfuko wa Maendeleo wa Vijana na Programu ya Taifa ya Kukuza Ujuzi hali inayosababisha

kushindwa kumudu idadi kubwa ya vijana kupata huduma stahiki.

(c) Uwepo wa waajiri wanaowasilisha michango iliyo chini ya mishahara halisi ya mtumishi katika mfuko wa NSSF, kutotoa mikataba ya ajira na kuandikisha wanachama wachache kuliko waliopo kwenye ajira.

(d) Uwepo wa madeni ya muda mrefu ya mikopo ya miradi ya Serikali jambo linalosababisha mifuko kushindwa kutekeleza majukumu yake kwa ukamilifu.

(e) Ukosefu wa bajeti ya kutosha kwa Tume ya Usuluhishi na Uamuzi jambo linalosababisha Tume kushindwa kukamilisha usimikaji wa mfumo wa kieletroniki na kutekeleza majukumu yake ya msingi ya kusimamia haki za wafanyakazi nchini.

(f) Uhaba wa watumishi, upungufu wa miundombinu kama ofisi za kutosha hususani maeneo ya vijijini na vitendea kazi unasababisha OSHA kushindwa kutekeleza majukumu yake kwa ufanisi.

(g) Mapungufu yaliyobainika katika utekelezaji wa Sheria ya Kuratibu Ajira za Wageni Sura 324 yanasababisha Kitengo cha Ajira kutotekeleza majukumu yake kwa ufanisi na hivyo kushindwa kufikia malengo yaliyowekwa.

Kwa upande wa Wizara ya Maendeleo ya Jamii, Jinsia, Wanawake na Makundi Maalum:-

(a) Uwepo wa Asasi ambazo zinajihusisha na masuala ya mmomonyoko wa maadili kinyume na tamaduni za nchi, utakatishaji fedha na asasi zinazojihusisha na siasa wakati wa uchaguzi ambazo hazichukuliwi hatua stahiki ya kudhibiti hali hiyo.

(b) Uwepo wa riba kubwa ya asilimia saba iliyopendekezwa kutozwa kwenye mikopo yenye masharti nafuu kwa wafanyabiashara ndogondogo kunapelekea wanufaika

wengi hushindwa kumudu mikopo na kuiondolea tija yake katika kuwasaidia wafanyabiashara ndogondogo.

(c) Kutotolewa kwa fedha zilizotengwa kwaajili ya Mikopo nafuu kwa wafanyabiashara ndogondogo katika Mwaka wa Fedha 2022/2023 na nusu mwaka wa mwaka 2023/2024 kuna athiri nia njema ya Serikali ya kuwainua wafanyabiashara ndogondogo kiuchumi.

(d) Kukosekana kwa mwongozo wa uratibu na usimamizi wa Fedha zilizotengwa kwaajili ya mikopo ya Wafanyabiashara ndogondogo na Mfuko wa Maendeleo ya Wanawake jambo linalotaharisha matumizi ya fedha hizo.

(e) Suala la upungufu wa rasilimali watu, miundombinu na vitendea kazi limekuwa ni changamoto ya muda mrefu kwenye Taasisi zilizopo chini ya Wizara hii na hivyo kuathiri utendaji kazi wa Taasisi hizo, Wizara na Serikali kwa ujumla.

(f) Kutokuzipa kipaumbele afua za MTAKUWWA katika mipango ya bajeti ya Wizara za Kisekta, Tawala za Mikoa na Serikali za Mitaa kunaathiri utekelezaji wa mpango huu.

Mheshimiwa Mwenyekiti, mapendekezo ya Kamati; kwanza ni ufanisi wa Mfuko wa Maendeleo ya Vijana:-

Kwa kuwa, Bajeti inayotengwa na Serikali kwenye Mfuko wa Maendeleo ya Vijana kila mwaka ni ndogo na vilevile bajeti hiyo haijatolewa kwa takribani miaka mitano na kupelekea kushindwa kukidhi mahitaji ya mkopo kwa vijana,

Na kwa kuwa, uwepo wa mifuko mingi ya uwezeshaji wananchi unasababisha ufanisi wa mifuko hiyo kukosa tija iliyokusudiwa,

Hivyo basi, Bunge linaazimia kwamba:

(a) Serikali iongeze bajeti na kutoa fedha inayoidhinishwa na Bunge kila mwaka na kwa wakati ili kukukidhi mahitaji ya

mkopo kwa vijana. Kufanya hivyo kutasaidia kufikia malengo na tija iliyokusudiwa.

(b) Serikali ifanye tathmini itakayosaidia kuona umuhimu wa kuunganisha Mifuko yote ya uwezeshaji wananchi na kuingushanisha kwa lengo la kuwa na mifuko michache ambayo itawezesha vijana kupata ujuzi na kuwezeshwa kimitaji ili kuwa na tija endelevu kwa wanufaika.

Mheshimiwa Mwenyekiti, kuhusu ufinyu wa bajeti wa programu ya Taifa ya Kukuza Ujuzi:-

Kwa kuwa, mwenendo wa mgao wa fedha za utekelezaji wa *program* hii umekuwa ukishuka kila mwaka katika kipindi cha miaka mitano kinyume na makubaliano ya matumizi ya michango wanayotozwa waajiri ya kukuza ujuzi (*Skills and Development Levy-SDL),*

Na kwa kuwa, kushuka kwa mgao wa fedha kumesababisha kushuka kwa idadi ya vijana wanaonufaika na programu kutoka wastani wa vijana 42,000 hadi kufikia 12,000 kwa mwaka kinyume na Mpango wa Taifa wa Maendeleo unaotaka jumla ya vijana 681,000 kupatiwa mafunzo kwa kipindi cha miaka mitano, sawa na vijana 136,000,

Hivyo basi, Bunge linaazimia kwamba:

(a) Serikali itenge na kutoa fedha za *program* hii kwa kufuata makubaliano ya kutoa 1/3 ya michango wanayotozwa waajiri ya kukuza ujuzi *(SDL)* kwa ajili ya kugharamia ukuzaji ujuzi kwa nguvu kazi iliyopo katika soko la ajira. Kufanya hivyo kutawezesha vijana wengi kupata ujuzi na kujiajiri.

(b) Serikali itoe mafunzo ya ujasiriamali na ujuzi kwa wakufunzi ili kukabiliana na changamoto ya uhaba wa wakufunzi.

Mheshimiwa Mwenyekiti, kuhusu madeni ya muda mrefu katika Mifuko ya Hifadhi ya Jamii ya *PSSSF* na *NSSF:-*

Kwa kuwa, ipo changamoto ya baadhi ya Wastaafu kutopata stahiki zao kwa ukamilifu na kwa wakati jambo linasababisha usumbufu kwa wastaafu hao,

Na kwa kuwa, changamoto hiyo imesababishwa na madeni ya malimbikizo ya michango ya wanachama ambayo hailipwi kwa wakati na baadhi ya waajiri na uwepo wa madeni ya muda mrefu ambayo Serikali inadaiwa na mifuko hii jambo linalosababisha kushindwa kutekeleza majukumu yake kwa ufanisi,

Hivyo basi, Bunge linaazimia kwamba:

(a) Serikali iandae mpango unaotekelezeka wa kulipa madeni ya Mifuko ya Hifadhi za Jamii ambayo ni mikopo ya miradi ya Serikali na michango ya wanachama kwa upande wa *PSSSF* na *NSSF,* ichukue hatua kali za kisheria kwa waajiri wadanganyifu wanaowasilisha michango iliyo chini ya mshahara halisi wa mtumishi, kutotoa mikataba ya ajira na kuandikisha wanachama wachache kuliko waajiriwa walio nao.

(b) *NSSF* kuongeza kasi ya kuandikisha wanachama wapya ikiwa pamoja na kurejesha fao la matibabu kwa wanachama wa sekta isiyo rasmi lengo la kuvutia kundi hilo la wanachama; na

(c) Mifuko itoe elimu ya mara kwa mara juu ya mambo muhimu yanayohusu mifuko hiyo kwa lengo la kuongeza uelewa miongoni mwa wanachama.

Mheshimiwa Mwenyekiti, kuhusu uhaba wa watumishi na miundombinu kwa Wakala wa Usalama Pahala pa Kazi *(OSHA)*:-

Kwa kuwa, uhaba wa watumishi na vitendeakazi hususani katika maeneo ya vijijini imekuwa ni changamoto ya muda mrefu,

Na kwa kuwa, uhaba huo umesababisha *OSHA* kushindwa kutekeleza majukumu yake kwa ufanisi na hivyo kuathiri jukumu lao la kuwalinda wafanyakazi dhidi ya magonjwa na ajali,

Hivyo basi, Bunge linaazimia kwamba:

(a) Serikali itenge bajeti itakayokidhi mahitaji ya *OSHA* ili kuongeza vitendea kazi vya kuwawezesha kufika hadi maeneo ya vijijini,

(b) Wizara kwa kushirikiana na Ofisi ya Rais, Utumishi na Utawala Bora waweke mkakati wa kuajiri watumishi wa *OSHA* kulingana na Ikama.

(c) Serikali ikamilishe mchakato wa kuridhia mikataba ya Kimataifa ambayo ni Mkataba Na.155 wa Mwaka 1981 kuhusu Usalama na Afya Mahali pa Kazi *(Occupational Safety and Health Convention)* na Mkataba Na. 187 wa Mwaka 2006 wa Mfumo wa Kuhamasisha Masuala ya Usalama na Afya Mahali pa Kazi *(Promotional Framework for Occupational Health and Safety);* na

(d) Wakala iongeze kasi ya kusajili maeneo yote ya kazi nchini na kutoa miongozo ya namna ya kuwalida wafanyakazi dhidi ya vihatarishi vya magonjwa na ajali kazini.

Kuhusu kusimikwa kwa Mfumo wa Kielektroniki katika Tume ya Usuluhishi na Uamuzi *(CMA)*:-

Kwa kuwa, hadi kufikia Disemba, 2023 Tume ya Usuluhishi na Uamuzi *(CMA)* ilikuwa imekamilisha mfumo wa kieletroniki katika Ofisi nne nchini,

Na kwa kuwa, kukosekana kwa mfumo wa kielektroniki kunaathiri ufanisi wa utetekelezaji wa majukumu ya Tume katika uendeshaji wa mashauri na utunzaji kumbukumbu,

Hivyo basi, Bunge linaazimia kwamba:

(a) Serikali iongeze Bajeti ya Tume ya Usuluhishi na Uamuzi *(CMA)* sambamba na kutoa fedha kwa wakati ili Tume iweze kusimika mfumo wa kielektroniki wa uendeshaji mashauri na utunzaji kumbukumbu katika ofisi zake zote 32 nchini.

(b) Kuongeza kasi ya usimikaji wa Mfumo wa Kielektroniki ili kuongeza ufanisi wa utatuzi wa migogoro na kuendana na mfumo wa kieletroniki inayotumiwa na Mahakama.

Mheshimiwa Mwenyekiti, kuhusu ufanisi wa Utendaji wa Mfuko wa Fidia kwa Wafanyakazi:-

Kwa kuwa, ipo changamoto ya uelewa juu ya masuala mbalimbali yanayohusu fidia kwa wafanyakazi na taratibu za ulipaji wa fidia jambo linalosababisha wanachama wengi kukosa haki zao,

Na kwa kuwa, kumekuwa na ucheleweshwaji wa kuwasilisha michango kwa baadhi ya waajiri hivyo kuathiri makusanyo na ulipaji wa fidia stahiki kwa wakati,

Hivyo basi, Bunge linaazimia kwamba:

(a) Mfuko uandae mkakati endelevu unaotekelezeka wa kutoa elimu.

(b) Mfuko uwachukulie hatua kwa mujibu wa Sheria waajiri wasiowasilisha michango yao.

(c) Mfuko uweke mkakati utakaosaidia kusajili waajiri wapya ikiwa ni pamoja na kufungua ofisi kwenye mikoa yote.

Mheshimiwa Mwenyekiti, kuhusu mapungufu katika Utekelezaji wa Sheria ya Kuratibu Ajira za Wageni Sura 346:-

Kwa kuwa, utekelezaji wa sheria hii unakabiliwa na changamoto mbalimbali zikiwemo Sheria kutoweka masharti kwa waajiri wa kigeni ya kuwasilisha mpango wa kurithisha ujuzi kwa

wazawa, kutoweka adhabu kwa mwajiri anayechelewa kuwasilisha maombi ya kuhuisha kibali cha Kazi.

Na kwa kuwa, changamoto hizo zinapekelea kushindwa kuratibu kwa ufanisi ajira za wageni na hivyo baadhi ya wageni kufanya kazi bila kuwa na vibali vya kazi au kuhuisha vibali na kupelekea kuikosesha mapato Serikali;

Hivyo basi, Bunge linaazimia kwamba:

(a) Serikali ifanye Marekebisho ya Sheria hii ili kuimarisha utekelezaji wake.

(b) Serikali iongeze Bajeti, vitendea kazi na Watumishi Idara ya Kazi ili kuwawezesha kufanya kaguzi za mara kwa mara

(c) Serikali iwachukulie hatua za Kisheria Waajiri wa Kigeni wanaobanika kufanya vitendo vya unyanyasaji na ubaguzi dhidi ya waajiriwa wazawa.

Mheshimiwa Mwenyekiti, kuhusu ufanisi katika uratibu wa Mashirika yasiyo ya Kiserikali *(NGO)*:-

Kwa kuwa, upungufu wa rasilimali fedha na rasilimali watu unaathiri kwa kiasi kikubwa ufanisi wa utekelezaji wa shughuli za uratibu wa mashirika yasiyo ya Kiserikali,

Na kwa kuwa, kukosekana kwa rasilimali fedha na rasilimali watu kumepelekea kushindwa kufuatilia kwa kina mashirika takribani 9,687 yaliyoenea maeneo mbalimbali ya Tanzania Bara na hivyo baadhi ya mashirika kujihusisha na shughuli ambazo ni kinyume na malengo ya usajil;

Hivyo basi, Bunge linaazimia kwamba:

(a) Serikali iongeze bajeti ya Wizara kwa kushirikiana na Taasisi nyingine ziweze kufuatilia kazi hizo.

(b) Serikali ichukue hatua za haraka na madhubuti ikiwa ni pamoja na kuyafuta Mashirika ambayo yanajihusisha na masuala ya mmomonyoko wa maadili kinyume na tamaduni za Nchi yetu.

Mheshimiwa Mwenyekiti, kuhusu ufanisi mdogo katika kuratibu shughuli za wafanyabiashara ndogondogo:-

Kwa kuwa, katika kipindi cha miaka miwili mfululizo hakuna fedha iliyotolewa kwa ajili ya mikopo yenye masharti nafuu kwa wafanyabiashara ndogondogo jambo linalokwamisha juhudi za kuwawezesha Wafanyabiashara hao kujinasua kiuchumi,

Na kwa kuwa, kiasi cha riba ya asilimia saba (7%) ya mikopo kinachopendekezwa na Wizara ni kikubwa sana ukilinganisha na hali ya uchumi wa wafanyabiashara ndogondogo na hivyo kupelekea wafanyabiashara wengi kushindwa kukopa,

Hivyo basi, Bunge linaazimia kwamba:

(a) Serikali itoe fedha zilizoidhinishwa na Bunge kwa ajili ya mikopo nafuu kwa wafanyabiashara ndogondogo kwa wakati ili kuwawezesha kukuza mitaji.

(b) Serikali iandae mwongozo wa uratibu na usimamizi wa Fedha zilizotengwa kwa ajili ya mikopo ya Wafanyabiashara ndogondogo.

(c) Serikali iongeze kasi ya utoaji wa vitambulisho vya kidigitali.

(d) Serikali ifanye mapitio ya riba ya 7% iliyopendekezwa na kuangalia uwezekano wa kupunguza riba ili kuwavutia wafanyabiashara wengi zaidi kukopa.

Mheshimiwa Mwenyekiti, kwa upande wa changamoto katika Taasisi na Vyuo vilivyopo chini ya Wizara ya Maendeleo ya Jamii, Jinsia, Wanawake na Makundi Maalumu:-

Kwa kuwa, Taasisi na Vyuo vilivyopo chini ya Wizara hii vinakabiliwa na changamoto ya ufinyu wa bajeti, upungufu wa watumishi wa kada mbalimbali, upungufu na uchakavu wa miundombinu licha ya majukumu makubwa yanayotekelezwa,

Na kwa kuwa, changamoto hizi zinaathiri ufanisi wa utendaji wa taasisi na vyuo hivi katika kutoa huduma stahiki. Hali ambayo inaathiri elimu na ujuzi unaotolewa na vyuo hivyo,

Hivyo basi, Bunge linaazimia kwamba:

(a) Serikali iongeze bajeti, itoe vibali vya kuajiri watumishi na kununua vifaa bora kwa ajili ya kutendea kazi.

(b) Vyuo na Taasisi vitafute Wabia mbalimbali ili kujenga miundombinu kama vile *Hostel* na kadhalika.

Mheshimiwa Mwenyekiti, kuhusu kutolipwa kwa mikopo katika Mfuko wa Maendeleo ya Wanawake *(WDF):*-

Kwa kuwa, kumekuwa na mikopo ya muda mrefu iliyokopeshwa kwa Halmashauri, Wanawake na Vikundi mbalimbali nchini na haijarejehswa,

Na kwa kuwa, kutorejeshwa kwa madeni hayo kunaathiri utolewaji wa mikopo kwa wanawake wengine wenye vigezo vya kupata mikopo hiyo na hivyo kuathiri nia njema ya Serikali ya kuwainua wanawake kiuchumi,

Hivyo basi, Bunge linaazimia kwamba;

(a) Serikali iweke mkakati unaotekelezeka wa kuhakikisha fedha zillizokopeshwa zinarejeshwa.

(b) Serikali ibuni na kubainisha vyanzo vipya vya mapato ili kuongeza mtaji wa Mfuko.

(c) Serikali iweke mkakati wa kutoa elimu juu ya uwepo wa mfuko ili wanawake wengi wanufaike zaidi.

Mheshimiwa Mwenyekiti, hitimisho. Napenda kukushukuru kwa kunipa nafasi ya kuwasilisha taarifa hii. Aidha, napenda kuwashukuru Wajumbe wa Kamati ya Kudumu ya Bunge ya Ustawi na Maendeleo ya Jamii ambao maoni, ushauri na ushirikiano wao umewezesha Kamati kutekeleza majukumu yake kwa ufanisi na hatimaye kukamilika kwa taarifa hii. Naomba majina yao yaingie kwenye Kumbukumbu za Kudumu za Bunge kama yalivyowasilishwa katika taarifa hii.

Mheshimiwa Mwenyekiti, kwa niaba ya Wajumbe wa Kamati naomba nichukue fursa hii kumpongeza sana Mheshimiwa Profesa Joyce Lazaro Ndalichako, Waziri wa Ofisi ya Waziri Mkuu, Kazi, Ajira, Vijana na Wenye Ulemavu na Mheshimiwa Paschal Katambi, Naibu Waziri. Aidha, tunampongeza Mheshimiwa Dkt. Dorothy Onesphoro Gwajima, Waziri wa Maendeleo ya Jamii, Jinsia, Wanawake na Makundi Maalum na Naibu Waziri Mheshimiwa Mwanaidi Ali Khamis kwa kuwasilisha taarifa za utekelezaji wa majukumu ya Wizara zao kwa ufanisi. *(Makofi)*

Mheshimiwa Mwenyekiti, naomba pia niwashukuru watendaji wote wa Wizara hizi pamoja na taasisi zake kwa ushirikiano walioupatia Kamati wakiongozwa na *Engineer* Cyprian Luhemeja, Katibu Mkuu, Ofisi ya Waziri Mkuu, Kazi, Ajira, Vijana na Wenye Ulemavu na Dkt. Seif Abdallah Shekalage na Naibu Katibu Mkuu Amon Anastaz Mpanju wa Wizara ya Maendeleo ya Jamii, Jinsia, Wanawake na Makundi Maalum.

Mheshimiwa Mwenyekiti, mwisho lakini siyo kwa umuhimu, napenda kumshukuru Katibu wa Bunge Ndugu Nenelwa Mwihambi, *ndc* kwa kuratibu vema shughuli za Kamati na Bunge kwa mujibu wa Katiba ya nchi. Aidha, nawashukuru Mkurugenzi wa Idara ya Kamati za Bunge Ndugu Athuman Hussein, *ndc* Mkurugenzi Msaidizi Ndugu Gerald Magili na Makatibu wa Kamati hii Ndugu Rehema Lazarus Kipera na Ndugu Aziza Waziri Kheir na Ndugu Pius Katabizi wakisaidiwa na Bi. Jane Ndulesi kwa kuratibu shughuli za Kamati na kufanikisha kukamilika kwa taarifa hii. *(Makofi)*

Mheshimiwa Mwenyekiti, baada ya kueleza shughuli zilizotekelezwa na Kamati, uchambuzi wa matokeo ya utekelezaji shughuli hizo, na pia maoni na mapendekezo ya Kamati, sasa naomba kutoa hoja kwamba, Bunge sasa lipokee, kujadili na hatimaye kuikubali Taarifa ya Kamati ya Kudumu ya Bunge Ustawi na Maendeleo ya Jamii, pamoja na maoni na mapendekezo yaliyomo katika taarifa hii.

Mheshimiwa Mwenyekiti, naomba kutoa hoja. *(Makofi)*

TAARIFA YA KAMATI YA KUDUMU YA BUNGE YA USTAWI NA MAENDELEO YA JAMII KUHUSU SHUGHULI ZA KAMATI KWA MWAKA 2023 - KAMA ILIVYOWASILISHWA MEZANI

[Imetolewa chini ya Kanuni ya 136 (15) ya Kanuni za Kudumu za Bunge, Toleo la Februari, 2023]

SEHEMU YA KWANZA

1.0 MAELEZO YA JUMLA

Utangulizi

Mheshimiwa Spika, kwa mujibu wa Kanuni ya 136 (15) ya Kanuni za Kudumu za Bunge, Toleo la Februari, 2023, naomba kuwasilisha mbele ya Bunge lako Tukufu Taarifa ya Kamati ya Kudumu ya Bunge ya Ustawi na Maendeleo ya Jamii kuhusu shuguli za Kamati kwa Mwaka 2023. Taarifa hii imejikita katika kuelezea shughuli mbalimbali zilizotekelezwa na Kamati katika kipindi cha mwaka mmoja.

1.1 Muundo wa Taarifa

Mheshimiwa Spika, kwa mujibu wa Kanuni ya 142 ya Kanuni za Kudumu za Bunge, Taarifa hii imeundwa na sehemu kuu nne kama ifuatavyo: -

i) Sehemu ya kwanza inatoa maelezo ya jumla ikiwemo msingi wa shughuli za Kamati, mbinu na njia zilizotumika pamoja na

orodha ya shughuli zilizotekelezwa kwa kipindi cha mwaka mmoja;

ii) Sehemu ya pili inafafanua shughuli zilizotekelezwa na uchambuzi wa yaliyojitokeza wakati wa utekelezaji ikiwa ni pamoja na mafanikio na changamoto zilizojitokeza;

iii) Sehemu ya tatu inatoa maoni ya jumla na mapendekezo ili kuliwezesha Bunge kufanya maamuzi, na

iv) Sehemu ya nne inatoa hitimisho na kutoa hoja kwa ajili ya Bunge kuweza kujadili na kufanya maamuzi.

1.2 Msingi wa Utekelezaji wa Shughuli za Kamati

Mheshimiwa Spika, msingi wa utekelezaji wa shughuli za Kamati unatokana na Ibara ya 8 (1) (b) ya Katiba ya Jamhuri ya Muungano wa Tanzania ya Mwaka 1977 ambayo inaeleza kuwa lengo kuu la Serikali ni ustawi wa wananchi wake. Aidha Ibara ya 63(2) ya Katiba imelipa Bunge jukumu la kuisimamia na kuishauri Serikali kwa niaba ya Wananchi.

Mheshimiwa Spika, Kamati inawasilisha Taarifa ya majukumu ambayo yametekelezwa kwa kipindi cha Mwaka 2023. Lengo ni kuonesha hatua zilizofikiwa katika utekelezaji wa masuala mbalimbali yaliyo chini Ofisi ya Waziri Mkuu Kazi, Vijana, Ajira na Wenye Ulemavu na Wizara ya Maendeleo ya Jamii, Jinsia, Wanawake na Makundi Maalum pamoja nakubainisha maeneo yenye mafanikio na yale yenye changamoto. Aidha hii italiwezesha Bunge lako Tukufu kwa niaba ya wananchi ambao ndiyo wamelipa Bunge jukumu hilo la kusimamia Serikali kwa mujibu wa Ibara ya 63(2) ya Katiba ya Jamhuri ya Tanzania ili kuweza kushauri serikali hatua za kuchukua kwa maslahi ya nchi.

Mheshimiwa Spika, kwa mujibu wa Kanuni ya 6(5) ya Nyongeza ya Nane ya Kanuni za Bunge, Kamati imepewa jukumu la kusimamia shughuli za Ofisi ya Waziri Mkuu Kazi, Vijana, Ajira na Wenye Ulemavu na Wizara ya Maendeleo ya Jamii, Jinsia, Wanawake na Makundi Maalum. Katika kutekeleza jukumu hilo,

Kamati ina wajibu wa kufanya masuala mbalimbali yaliyoanishwa katika Kifungu cha 7 (1) (a-d) cha Nyongeza ya Nane ya Kanuni za Kudumu za Bunge ambayo ni: -

a) Kushughulikia Bajeti za Wizara inazozisimamia;

b) Kushughulikia Miswada ya Sheria na Mikataba inayopendekezwa kuridhiwa na Bunge iliyo chini ya Wizara inazozisimamia;

c) Kushughulikia Taarifa za Utendaji za kila Mwaka za Wizara hizo; na

d) Kufuatilia Utekelezaji wa Majukumu ya Wizara hizo.

Mheshimiwa Spika, katika kipindi cha Mwaka 2023 Kamati ilitekeleza shughuli zifuatazo: -

i) Kupokea na kujadili Taarifa za Utekelezaji wa Wizara hizo pamoja na taasisi zake.

ii) Kutembelea na kukagua Miradi ya Maendeleo inayotekelezwa na Wizara inazozisimamia;

iii) Kuchambua Utekelezaji wa Bajeti ya Mwaka 2022/2023 na Makadirio ya Bajeti ya Mwaka 2023/2024 za Wizara inazozisimamia.

iv) Kujadili taarifa za Utekelezaji wa Bajeti za Wizara inazozisimamia kwa kipindi cha Nusu Mwaka (Julai – Disemba,2023);

v) Kufuatilia Utekelezaji wa Maazimio ya Bunge yaliyotokana na Taarifa ya Mwaka ya Kamati iliyowasilishwa Mwezi Februari, 2023

1.4 Njia na Mbinu Zilizotumika

Mheshimiwa Spika, kwa kuzingatia Masharti ya Kanuni ya 142 (a) ya Kanuni za Kudumu za Bunge katika kutekeleza majukumu yake, Kamati ilitumia njia mbalmbali kama ifuatavyo: -

i) Vikao vya kuchambua na kujadili Taarifa za Wizara na Taasisi zake kwa lengo la kujua utendaji wao, mafanikio, changamoto na namna ya kutatua changamoto hizo;

ii) Ziara za ukaguzi wa maeneo mbalimbali kwa lengo la kujionea utekelezaji wa shughuli mbalimbali zinazotekelezwa na Wizara na Taasisi zake na kuzilinganisha na taarifa iliyochambuliwa na Kamati;

iii) Kufanya uchambuzi wa taarifa za Bajeti za Wizara kwa Mwaka 2022/2023 pamoja na makadirio ya mapato na matumizi kwa Mwaka wa Fedha 2023/2024;

iv) Kushiriki mafunzo, semina na warsha mbalimbali kwa lengo la kujifunza na kubadilishana uzoefu na Wizara, Mashirika ya Umma, Taasisi Binafsi, Asasi za Kiraia na wadau wengine katika Sekta zinazosimamiwa na Kamati hii.

SEHEMU YA PILI

2.0 SHUGHULI ZILIZOTEKELEZWA NA UCHAMBUZI WA YALIYOBAINIKA

2.1 Maelezo ya Shughuli

Mheshimiwa Spika, eneo hili linaeleza kwa kina shughuli ambazo Kamati imefanikiwa kuzitekeleza kwa kipindi cha Mwaka 2023 kwa mujibu wa Kanuni. Katika kipindi hicho, shughuli Kuu zilizotekelezwa na Kamati ni kama ifuatavyo:-

a) Kupokea na kujadili Taarifa za utekelezaji wa Maazimio;

b) Ziara za ukaguzi wa Miradi ya Maendeleo iliyotengewa fedha kwa Mwaka wa Fedha 2022/2023;

c) Uchambuzi wa Taarifa ya utekelezaji wa bajeti za Wizara ya Maendeleo ya Jamii, Jinsia, Wanawake na Makundi Maalumu na Ofisi ya Waziri Mkuu, Kazi, Vijana Ajira na Wenye Ulemavu kwa Mwaka wa Fedha 2022/2023 na mwelekeo wa bajeti kwa Mwaka wa Fedha 2023/2024;

d) Uchambuzi wa Taarifa ya utekelezaji wa bajeti za Wizara ya Maendeleo ya Jamii, Jinsia, Wanawake na Makundi Maalumu na Ofisi ya Waziri Mkuu, Kazi, Vijana Ajira na Wenye Ulemavu kwa kipindi cha Nusu mwaka (Julai – Disemba, 2023);

e) Uchambuzi wa Taarifa za utendaji wa Wizara ya Maendeleo ya Jamii, Jinsia, Wanawake na Makundi Maalumu na Ofisi ya Waziri Mkuu, Kazi, Vijana Ajira na Wenye Ulemavu na Taasisi zinazozisimamia; na

f) Ziara za mafunzo.

2.1.1 Kupokea Taarifa za utekelezaji wa Maazimio

Mheshimiwa Spika, Kamati ilipata fursa ya kupokea taarifa za utekelezaji wa maazimio ya Bunge yaliyotokana na Taarifa za Mwaka ya Shughuli za Kamati kuanzia Februari, 2022 hadi Januari, 2023. Lengo la kupokea taarifa hizi lilikuwa ni kufuatilia iwapo Serikali imezingatia Maazimo ya Bunge na kama imezingatia ni kwa kiasi gani yametekelezwa katika kuleta ustawi wa jamii**.**

Mheshimiwa Spika, kwa sehemu kubwa, Kamati imeridhishwa na utekelezaji wa maazimio ya Bunge uliofanywa na Wizara na Taasisi zilipo chini ya Wizara hizi. Pamoja na utekelezaji mzuri wa maazimio hayo, Kamati imebaini kuwa yapo maazimio machache ambayo hayakutekelezwa. Maazimio hayo ni pamoja na kuongeza thamani ya Mfuko wa Maendeleo ya Vijana na kuiongezea bajeti Tume ya Usuluhishi na Uamuzi (CMA) ili iweze

kusimika mfumo wa kielektroniki wa uendeshaji masharti na utunzaji kumbukumbu katika ofisi zake zote.

Mheshimiwa Spika, Maazimio yaliyofikiwa na Bunge yalilenga kuongeza tija katika shughuli za Wizara hizi ili kuweza kufikiwa kwa ustawi wa wananchi.

2.1.2 Ziara za Ukaguzi wa Miradi ya Maendeleo

Mheshimiwa Spika, Kwa kuzingatia matakwa ya Kanuni ya 117 (1) ya Kanuni za Kudumu za Bunge, Kamati ya Kudumu ya Bunge ya Ustawi na Maendeleo ya Jamii ilitekeleza takwa hilo la Kikanuni kwa kufanya ziara za ukaguzi wa Miradi mbalimbali ya Maendeleo iilyotekelezwa na Ofisi ya Waziri Mkuu, Kazi, vijana, Ajira na Wenye Ulemavu (Fungu 65) na Wizara ya Maendeleo ya Jamii, Jinsia, Wanawake na Makundi Maalumu (Fungu 53). lengo la ziara hizo ni kujiridhisha juu ya tija inayopatikana katika miradi na program zinazotekelezwa na Wizara zinazosimamiwa na Kamati. Kutokana na ziara hizo Kamati iliweza kuwianisha taarifa zinazotolewa na Serikali kuhusu tija na mafanikio na hali halisi iliyopo kwenye maeneo husika.

Mheshimiwa Spika, Ziara hizo zilifanyika katika Mikoa minne ambayo ni Morogoro, Tanga, Kilimanjoro na Arusha kuanzia tarehe 14 – 20 Machi, 2023. Taarifa za kina kuhusu yaliyobainika katika Ziara hizo pamoja na maoni, ushauri na mapendekezo ya Kamati yaliwasilishwa katika Taarifa za Bajeti mnamo mwezi Aprili na Juni, 2023

2.1.3 Kupokea na kujadili Taarifa ya Utekelezaji wa Bajeti ya Mwaka wa Fedha 2022/2023 na Mwelekeo wa Bajeti kwa Mwaka wa Fedha 2023/2024

Mheshimiwa Spika, kwa kuzingatia matakwa ya Kanuni ya 117(2) ya Kanuni za Kudumu za Bunge, Kamati ilipokea, ilichambua na kujadili Taarifa za utekelezaji wa Maoni, Ushauri na Mapendekezo ya Kamati na Bajeti kwa Mwaka wa Fedha 2022/2023; pamoja na makadirio ya Mapato na Matumizi ya Ofisi ya Waziri Mkuu, Kazi, Vijana, Ajira na Wenye Ulemavu na Wizara ya Maendeleo ya

Jamii Jinsia, Wanawake na Makundi Maalumu kwa Mwaka wa Fedha 2023/2024.

Mheshimiwa Spika, Taarifa za kina za Uchambuzi wa Bajeti za Wizara hizo na maoni, ushauri na mapendekezo ya Kamati ziliwasilishwa katika Mkutano wa Nane wa Bajeti uliomalizika Mwezi Juni, 2023

2.1.4 Kupokea na kujadili Taarifa ya Utekelezaji wa Bajeti kwa Kipindi cha Nusu Mwaka (Julai-Disemba.2023)

Mheshimiwa Spika, Kamati ilipata fursa ya kupokea, kuchambua na kujadili taarifa kuhusu utekelezaji wa bajeti kwa kipindi cha nusu mwaka (Julai – Disemba, 2023) za Ofisi ya Waziri Mkuu, Kazi, Vijana, Ajira na Wenye Ulemavu na Wizara ya Maendeleo ya Jamii Jinsia, Wanawake na Makundi Maalumu. Lengo la kufanya hivyo ilikuwa ni kuona mwenendo wa ukusanyaji wa maduhuli na upatikanaji wa fedha ili kuweza kuishauri Serikali ipasavyo hasa ikizingatiwa kuwa inategemewa kufikia Disemba 2023 ukusanyaji wa maduhuli na upatikanaji wa fedha uwe umefikia angalau asilimia 50.

Mheshimiwa Spika, Matokeo ya Uchambuzi huo ni kama ifuatavyo:-

a) **Ofisi ya Waziri Mkuu, Kazi, Vijana, Ajira na Wenye Ulemavu**. Katika Mwaka wa Fedha 2023/2024 Ofisi ya Waziri Mkuu ilipangiwa kukusanya maduhuli ya **Shilingi Bilion 46.5** hadi kufikia Disemba 2023 kiasi cha **Shilingi 23.85** kimekusanywa sawa na **asilimia 51.3** ya lengo. Aidha kwa upande wa Bajeti Wizara imepokea kiasi cha **Shilingi Bilion 14.11** sawa na **asilimia 40** ya fedha iliyotengwa. Aidha fedha zilizopokelewa kwaajili ya miradi ya maendeleo ni **Shilingi Bilion 6.22** sawa na **asilimia 42** ya lengo. Uchambuzi wa Kamati umebaini kuwa mwenendo wa upatikanaji wa fedha si wa kuridhisha kwani upo chini ya asilimia 50.

Mheshimiwa Spika, wakati wakuhitimisha Bajeti ya Serikali kwa Mwaka wa Fedha 2023/2024, Waziri wa Fedha na Mipango aliahidi kutenga **Shilingi Bilion 1.0** kwenye Mfuko wa Watu wenye

Ulemavu. Kamati ilibaini kuwa fedha hiyo haijatolewa na Serikali ambapo ilielezwa kuwa Ofisi ya Waziri Mkuu, Kazi, Vijana, Ajira na Wenye Ulemavu inaendelea kufanyia kazi suala hili kwa kuwasiliana na Wizara ya Fedha ili fedha hiyo itolewe kwa wakati

b) **Wizara ya Maendeleo ya Jamii, Jinsia, Wanawake na Makundi Maalum.**

Mheshimiwa Spika, Katika Mwaka wa Fedha 2023/2024 Wizara ya Maendeleo ya Jamii, Jinsia, Wanawake na Makundi Maalum ilipangiwa kukusanya maduhuli ya **Shilingi Bilioni 8.5** hadi kufikia Disemba 2023 kiasi cha Shilingi Bilioni **1.93** kimekusanywa sawa na **asilimia 22.7** ya lengo. Aidha kwa upande wa Bajeti Wizara imepokea kiasi cha **Shilingi** Bilion 21.78 **Sawa na** asilimia 29.36 **ya kiasi cha** Shilingi Bilion **74.22** kilichoidhinishwa na Bunge. Aidha fedha zilizopokelewa kwaajili ya miradi ya maendeleo ni **Shilingi Bilion 2.88** sawa na **asilimia 10.7** ya lengo, ambazo ni fedha za ndani na hakuna fedha ya Nje iliyopokelewa na Wizara. Uchambuzi wa Kamati umebaini kuwa mwenendo wa upatikanaji wa fedha katika Wizara hii si wa kuridhisha. Ni rai ya Kamati kuwa Serikali itoe fedha katika Wizara hii kama zilivyoidhinishwa na Bunge ili iweze kutimiza majukumu yake kwa ufanisi.

Mheshimiwa Spika, kwa upande mwingine kamati ilitaka ufafanuzi juu yafedha zilizoidhinishwa ba Bunge kwaajili ya mikopo yenye masharti nafuu kwa wafanyabiashara ndogondogo kiasi cha **Shilingi Bilion 18.5** ambazo hazijatolewa na Serikali. Kamati ilielezwa kuwa Wizara inaendelea kufanyia kazi suala hili kwa kuwasiliana na Wizara ya Fedha na Mipango ili fedha hizo ziweze kutolewa mapema na kuweza kutimiza azma ya Serikali ya kuwainua kiuchumi Wafanyabaishara ndogondogo.

Mheshimiwa Spika, ni matumaini ya Kamati kwamba fedha hizo zitatolewa kikamilifu na kwa wakati ili kuwezesha kufikiwa kwa malengo yaliyokusudiwa. Kamati yangu itaendelea kufatilia kwa karibu suala hili ambalo Kimsingi linalenga kuboresha ustawi wa Wafanyabiashara Ndogondogo.

2.1.5 Kufuatilia Utekelezaji wa Wizara na Taasisi zake.

Mheshimiwa Spika, kwa kuzingatia matakwa ya Nyongei ya 7(1)(d) Kamati ilifuatilia utekelezaji wa majukumu ya Ofisi ya Waziri Mkuu, Kazi, Vijana, ajra na Wenye Ulemavu na Wizara ya Maendeleo ya Jamii, Jinsia, Wanawake na Makundi Maalumu kama ifuatavyo:-

A. Ofisi ya Waziri Mkuu, Kazi, Vijana, AjIra na Wenye Ulemavu

Mheshimiwa Spika, katika Ofisi ya Waziri Mkuu, Kazi, Vijana, Ajira na Wenye Ulemavu, Kamati ilipokea, kuchambua na kujadili taarifa za utekelezaji kama ifuatavyo:-

i. Utekelezaji wa Mfuko wa Maendeleo ya Vijana

Mheshimwa Spika, Mfuko wa Mandeleo ya Vijana ulianzishwa na Serikali Mwaka 1993 chini ya Sheria ya Fedha (The Exchequer and Audit Ordinance cap 439. Kamati iliarifiwa kwamba, moja ya lengo la kuanzisha mfuko huu ni kuwawezesha vijana wenye umri kati ya miaka15 hadi 35 nchini (Tanzania Bara) kupata mitaji kwa njia ya mikopo yenye masharti nafuu ili kuanzisha au kuendeleza miradi yao ya uzalishaji mali.

Mheshimiwa Spika, Kamati iliarifiwa kuwa tangu kuanzishwa kwa Mfuko huu hadi Agosti 2023 kiasi cha **Shilingi Bilioni 8.96** kimekopeshwa kwa vijana. Kamati inaipongeza Serikali kwa juhudi inazozifanya za kuendelea kuwawezesha vijana ili waweze kujitegemea, kupunguza umasikini wa kipato na kujiajiri wenyewe.

Mheshimiwa Spika, pamoja na pongezi hizo Kamati ilibaini kuwa mwenendo wa utolewaji fedha kwaajili ya mfuko huu si wa kuridhisha, kati ya mwaka 2015/2016 hadi 2021/2022 ambapo Serikali imekuwa ikitenga kiasi cha Shilingi 1,000,000,000 kwa Mwaka lakini fedha iliyotolewa ni Shilingi 1,000,000,000 tu kwa Mwaka 2021/2022. Mathalani katika kipindi cha mwaka wa fedha 2022/2023 mahitaji ya mkopo yaliyowasilishwa Ofisi ya Waziri Mkuu kutoka katika Halmashauri yalikuwa na thamani ya **Shilingi Billion 6.7** ikilinganishwa na fedha iliyokuwepo ambayo ni shilingi **Bilioni**

3.6. Hivyo kushindwa kukidhi mahitaji ya mkopo kwa Vijana na kupelekea kushindwa kutekeleza.

Mheshimiwa Spika, Kamati ilihoji ili kujua mwenendo wa urejeshwaji wa fedha zinakopeshwa kwa vijana ili kujiridhisha endapo fedha zinazotolewa zinarejeshwa. Kamati ilielezwa kuwa katika Mwaka wa Fedha 2022/2023 jumla ya fedha za marejesho **Shilingi Bilioni 2.6** zimekusanywa kutoka Halmashauri 184 kati ya deni lilokuwepo la **Shilingi Bilioni 4.6** na ufanisi huo wa makusanyo umetokana na kuingia Mikataba na Wakurugenzi kama wadhamini wa wakopaji na pia Wakurugenzi kuingia mikataba na vijana wanaokopa kwa lengo la kuimarisha usimamizi wa shughuli za mfuko. Aidha Kamati ilibaini kuwa kumekuwa na mifuko mingi ya Uwezeshaji katika sekta mbalimbali ambayo haishabiani jambo linalopelekea mifuko hiyo kukosa tija iliyokusudiwa.

Mheshimiwa Spika, Kamati ilibaini pia kuwepo kwa changamoto zingine zinazoukabili mfuko huu zikiwemo;

a) Mfuko kutegemea vyanzo vichache vya mapato ambavyo ni ruzuku kutoka Serikali kuu na riba itokanayo na mikopo

b) Ongezeko la mahitaji ya mikopo ukilinganisha na uwezo wa mfuko.

c) Dhana ya vijana kudhani kuwa fedha inayotolewa na mfuko huu ni hisani hivyo kutoona umuhimu wa kurejesha mikopo husika na;

d) Baadhi ya Halmashauri kutosimamia vizuri fedha zinazotolewa.

ii. Utekelezaji wa Programu ya Taifa ya Kukuza Ujuzi

Mheshimwa Spika, Kamati ilielezwa kuwa lengo la kuanzisha Programu hii ni kuwezesha nguvu kazi ya taifa haswa iliyopo katika soko la ajira kupata ujuzi na stadi za kazi stahiki ili kumudu ushindani katika soko la ajira la ndani na nje ya nchi. Aidha ilielezwa kuwa Programu hii imetokana na makubaliano ya

matumizi ya michango wanayotozwa waajiri ya kukuza ujuzi (Skills and Development Levy) kati ya Serikali na Waajiri ambapo 1/3 ya makusanyo ya SDL yatumike kugharamia ukuzaji ujuzi kwa nguvukazi iliyopo katika soko la ajira.

Mheshimiwa Spika, Pamoja na nia njema ya Serikali ya kuanzisha programu hii, Kamati ilibaini kwamba mwenendo wa mgao wa fedha za utekelezaji wa Programu hii umekuwa ukishuka kutoka **Shilingi Bilion 18.0** Mwaka 2019/2020 hadi **Shilingi Bilion 9.0** Mwaka 2023/2024. Hali hii imesababisha kushuka kwa idadi ya vijana wanaonufaika na Programu kutoka wastani wa vijana 42,000 hadi kufikia 12,000 kwa mwaka kiunyume na Mpango wa Taifa wa Maendeleo ambao unaeleza kuwa jumla ya vijana 681,000 wanatakiwa kupatiwa mafunzo kwa kipindi cha miaka 5, sawa na vijana 136,000 na **Shilingi Billion 109.8** kwa mwaka.

Mheshimiwa Spika, Aidha uchambuzi wa Kamati ulibaini pia uwepo wa changamoto nyingine zinazoikabili Program hii kama ifuatavyo;

a) Kuibuka kwa uhitaji mkubwa wa mafunzo ya kukuza ujuzi kutoka kwa vijana ambao hawakupata fursa ya kuendelea na elimu ya juu. Kutokana na hali duni za familia zao hususan familia za vijijini;

b) Uchache wa vyuo na Taasisi kushiriki kutoa mafunzo ya uanangezi kunapelekea vijana wengi wenye sifa ya kupatiwa mafunzo ya uanangezi kukosa nafasi.

c) Uhaba wa wakufunzi wenye uwezo wa kurasimisha ujuzi nchini.

d) Uhaba wa fursa za mikopo nafuu kwa vijana waliopata ujuzi na wenye utayari wa kujiajiri.

iii. Mfuko wa Hifadhi ya Jamii kwa Watumishi wa Umma (PSSSF)

Mheshimiwa Spika, Mfuko wa Hifadhi ya Jamiii kwa Watumishi wa Umma (PSSSF) ulianzishwa kwa Sheria ya Mfuko wa Hifadhi ya

Jamiii kwa Watumishi wa Umma, Sura ya 371 (The Public Service Social Security Fund Act, Cap 371). Mfuko huu ni matokeo ya kuunganishwa kwa iliyokuwa mifuko ya Hifadhi ya Jamii ya PSPF, LAPF, GEPF na PPF. Dhumuni la kuunganisha mifuko ya hifadhi ya jamii lilikuwa ni kuboresha huduma za wanachama wa Mfuko kwa kuondoa changamoto zinazotokana na wingi wa Mifuko ya Serikali inayotekeleza majukumu yanayofanana katika hali ya ushindani.

Mheshimiwa Spika, katika mijadala ya kamati kuhusu utekelezaji wa majukumu ya mfuko huu, Kamati imeridhishwa na mafanikio ya utekelezaji wake. Moja ya mafanikio hayo ni kutumia mifumo ya TEHAMA kwa asilimia 90 kwa shughuli zote za mfuko jambo ambalo limeboresha utoaji wa huduma kwa wanachama. Kupitia maboresho hayo wastaafu wanaweza kufikia huduma za Mfuko kama vile kujihakiki wenyewe na kupata taarifa za michango yao kupitia simu zao za mkononi. Maboresho haya yataharakisha huduma ya ulipaji wa mafao kwa wanachama.

Aidha Kamati inampongeza **Rais wa Jamhuri ya Muungano wa Tanzania, Mhe. Dkt. Samia Suluhu Hasan** kwa kufanya maamuzi ya kulipa madeni ya muda mrefu ya kiasi cha **Shilingi Trilioni 2.17** kupitia hati fungani maalumu ikiwa ni sehemu ya deni la **Shilingi Trilioni 4.6**. madeni hayo yanajumuisha madeni ya michango ya wanachama, mikopo ya miradi ambayo Mifuko iliyounganishwa iliikopesha Serikali. Ni matumaini ya Kamati kuwa Serikali italipa deni lillobaki la **Shilingi Trilioni 2.45** kwa wakati ili mfuko uweze kutimiza majukumu yake kwa ufanisi.

Mheshimiwa Spika, kwa upande mwingine Kamati ilihoji kuhusu hatua zilizochukuliwa na Serikali juu ya malalamiko ya muda mrefu ya wastaafu kuongezewa pensheni kutokana na ukweli kuwa kiasi cha pensheni kinacholipwa kwa Wastaafu hakiendani na uhalisia wa maisha ya sasa hivyo kupelekea wastaafu wengi kushindwa kumudu gharama za maisha.

Kamati ilielezwa kuwa Serikali ipo katika hatua za kufanya tathmini ya ustahimilivu wa Mfuko (Actuarial Valuation) na mara baada ya kupata ripoti hiyo, Serikali itaona uwezekano wa kuongeza

pensheni kwa wastaafu. Ni matumaini ya Kamati kuwa tathmini hiyo itakamilika kwa wakati ili kuweza kuongeza pension kwa Wastaafu.

Mheshimiwa Spika, pamoja na mafanikio ya utekelezaji wa mfuko huu, kamati ilibaini kuwepo kwa changamoto kadhaa ikiwemo baadhi ya waajiri wa serikali na taasisi zake kuwa na malimbikizo ya michango ambayo hawalipi kwa wakati, baadhi ya waajiri kutowasilisha michango ya wanachama kwa wakati na hivyo kusababisha usumbufu kwa wanachama wakati wa kufuatilia mafao.

iv. Utekelezaji wa Wakala wa Usalama na Afya Mahali Pa Kazi (OSHA)

Mheshimiwa Spika, OSHA ilianzishwa mnamo tarehe 31 Agosti, 2001 chini ya Sheria ya Wakala za Serikali Na. 30 ya mwaka 1997 ili kiwe chombo mahsusi cha Serikali kitakachosimamia Usalama na Afya mahali pa kazi Tanzania Bara. OSHA inawajibika kuhakikisha kunakuwepo na sera na mikakati endelevu ambayo itawezesha wafanyakazi kufanya kazi katika mazingira salama kwa kuzingatia taratibu zilizowekwa kwa lengo la kuzuia ajali, magonjwa na vifo vitokanavyo na mazingira ya kazi.

Mheshimiwa Spika, Kamati ilitaarifiwa kwamba Katika Mkutano wa 110 wa Shirika la Kazi Duniani (ILO) uliofanyika Geneva, Uswisi kuanzia tarehe 27 Mei, 2022 hadi tarehe 11 Juni 2022, Nchi Wanachama waliazimia kwa pamoja kujumuisha masuala ya Usalama na Afya Mahali pa Kazi katika Miongozo ya ILO kuwa suala la msingi wa haki katika maeneo ya kazi. Kutokana na Tanzania kukidhi vigezo hivyo **Mheshimiwa Rais wa Jamhuri ya Muungano wa Tanzania Dkt. Samia Suluhu Hassan** alielekeza katika Sherehe za Mei Mosi za Mwaka 2023 zilizofanyika mkoani Morogoro kuwa Serikali ianze na kukamlisha mchakato wa kuridhia Mkataba Na. 155 wa Mwaka 1981 kuhusu Usalama na Afya Mahali pa Kazi (Occupational Safety and Health Convention) na Mkataba Na. 187 wa Mwaka 2006 wa Mfumo wa Kuhamasisha Masuala ya Usalama na Afya Mahali pa Kazi (*Promotional Framework for Occupational Health and Safety)*.

Mheshimiwa Spika, kwa sehemu kubwa Kamati imeridhishwa na utekelezaji wa majukumu ya OSHA hasa katika suala zima la kusimamia matakwa ya Sheria ya Usalama na Afya ya Mwaka 2003. Aidha Kamati imeridhishwa na maboresho mbalimbali yaliyofanywa na Osha ili kuhakikisha kuwa Tanzania inakuwa ni sehemu bora ya kufanya biashara na uwekezaji. Maboresho hayo ni pamoja na; kuondoa ada na tozo mbalimbali zipatazo kumi na tatu (13); kuboresha mifumo ya TEHAMA; uwepo wa MEDIA HOUSE ya Usalama na Afya, Programu atamizi ya Wajasiriamali.

Mheshimiwa Spika, pamoja na kazi nzuri inayofanywa na OSHA ya kuhakikisha kuwa ustawi wa wafanyakazi unaboreshwa, kamati imebaini kuwa wakala huu unakabiliwa na changamoto za uhaba wa watumishi, vitendea kazi na uelewa mdogo wa masuala ya usalama na afya miongoni mwa wadau.

v. Mfuko wa Taifa wa Hifadhi ya Jamii (NSSF)

Mheshimiwa Spika, Mwaka 2018 Serikali ilifanya maboresho ya Sekta ya Hifadhi ya Jamii yaliyosababisha kurekebishwa kwa Sheria ya Mfuko wa Taifa wa Hifadhi ya Jamii (The National Social Security Fund Act) Sura ya 50 na kuifanya NSSF kuwa mfuko pekee unaohudumia hifadhi ya jamii kwa wafanyakazi wa Sekta Binafsi na wale wa Sekta isiyo Rasmi nchini.

Mheshimiwa Spika, Kamati kwa kiasi kikubwa imeridhishwa na utekelezaji wa majukumu ya Mfuko huu. Moja ya mafanikio makubwa katika mfuko huu ni maboresho ya mifumo ya utendaji kupitia TEHAMA, maboresho hayo yanajumisha kuanzishwa kwa mfumo wa kujihudumia kwa Waajiri (Employer Portal), mfumo wa kujihudumia Wanachama (Members Portal) pamoja na mfumo wa Ukaguzi wa Wanachama (Inspector Portal) na hivyo kusaidia wanachama na wakaguzi wa mfuko kutekeleza majukumu yao pasipo kulazimika kufika ofisi za waajiri ama ofisi za mfuko. Pia mfumo huu umesaidia kupunguza malalamiko ya wanachama iliyopelekea kuongezeka kwa ufanisi katika utoaji wa huduma.

Aidha, mafanikio mengine ni kuongezeka kwa wanachama wapya kwa **aslilimia 4**, kuongezeka kwa makusanyo ya michango kwa **aslimia 18**, kukua kwa thamani ya uwekezaji kwa **asilimia 15,** na kukua kwa thamani ya mfuko kwa **asilimia 18.**

Mheshimiwa Spika, pamoja na mafanikio yaliyopatikana, bado utekelezaji wa majukumu ya mfuko huu unakumbana na changamoto zifuatazo;-

a) Ukiukwaji wa taratibu na kanuni za usajili wa wanachama na uwasilishaji michango kutoka kwa waajiri, hususani kuwasilisha michango iliyo chini ya mshahara halisi wa mtumishi, kutotoa mikataba ya ajira na kuandikisha wanachama wachache kuliko waliopo kwenye ajira hivyo kuathiri uandikishaji wa wanachama na ukusanyaji wa michango stahiki.

b) Kutokamilika kwa mchakato wa kubadili madeni ya Serikali na kuwa hati fungani ya muda maalumu (non-cash bond) kunakoathiri mapato ya uwekezaji wa Mfuko kwa kiasi kikubwa. Hadi kufikia Juni 2023, deni linalotokana na mikopo iliyotolewa na Mfuko kugharamia miradi ya Serikali lilifikia **Shilingi Trioni 1.39** ambazo zinajumuisha **Shilingi Bilioni 624.33** ambazo ni mkopo halisi na riba ya **Shilingi Bilioni 769.58.**

c) Uelewa mdogo wa umuhimu wa mafao ya pensheni unaopelekea wanachama wengi kuamua kuchukua michango yao baada ya ajira kukoma. Hali hii inasababisha wanachama wengi kukosa vigezo vya kulipwa pensheni ya uzeeni kutokana na kushindwa kukidhi matakwa ya muda wa uchangiaji kwa mujibu wa kanuni za mafao.

d) Uelewa na mwitikio mdogo wa kujiunga na kuchangia katika hifadhi ya jamii kwa watanzania waliojiajiri katika sekta isiyo rasmi.

vi. Utekelezaji wa Shughuli za Kitengo cha Huduma za Ajira

Mheshimiwa Spika, wakati wa kupokea taarifa hii Kamati ilitaarifiwa kwamba TaeSA (Tanzania Employment Services Agency) ambao ulikuwa wakala wa ajira ulivunjwa kwa Tangazo

la Serikali (GN Na. 692) la terehe 20 Novemba 2019 na kuanzishwa kitengo cha Huduma za Ajira chini ya Ofisi ya Waziri Mkuu- Kazi, Vijana, Ajira na Wenye Ulemavu ambacho kinatekeleza majukumu yake kupitia ofisi za kanda zilizopo katika mikoa ya Arusha, Dar es Salaam, Dodoma na Mwanza.

Aidha Kamati ilitaarifiwa kuwa majukumu ya kitengo hiki ni pamoja na kuunganisha watafutakazi na waajiri ndani na nje ya nchi; kutoa mafunzo maalumu ya kuwezesha wahitimu kushindana kwa ufanisi kwenye soko la ajira la ndani na nje ya nchi, kutoa huduma ya ushauri nasihi kwa watafutakazi, kuwaunganisha wahitimu na fursa za mafunzo ya uzoefu wa kazi (internship) ndani na nje ya nchi, kuratibu na kusimamia shughuli za Wakala Binafsi wa Huduma za Ajira,

Mheshimiwa Spika, katika vikao mbalimbali vilivyofanyika baina ya Kamati na Serikali, suala la kazi pamoja na ajira hususani kwa vijana na walemavu, limekuwa likitawala majadiliano. Msingi wa majadiliano hayo, unatokana na nia thabiti ya Wajumbe kuona kwamba, masuala ya kazi na ajira yanapewa kipaumbele inavyostahili ili Serikali iwe na mikakati madhubuti ya kuhakikisha kwamba, Watanzania na hasa vijana wananufaika na mikakati ya kuongeza fursa za ajira na kazi.

Mheshimiwa Spika, kwa namna ya pekee Kamati inapenda kuchukua fursa hii kumpongeza **Rais wa Jamhuri ya Muungano wa Tanzania Mhe. Dkt. Samia Suluhu Hassan** kwa kufanikisha kusainiwa kwa hati mbili za makubaliano ya ushirikiano katika masuala ya kazi na ajira na Serikali ya Saudi Arabia pamoja na Serikali ya Umoja wa Falme za Kiarabu. Kupitia makubaliano hayo Tanzania imefanikiwa kupata ajira 500 za Wauguzi wa Kike watakaoajiriwa na Serikali ya Saudi Arabia. Hii imetokana na juhudi za Mhe. Rais za kuimarisha mahusiano ya Kimataifa na kukuza diplomasia ya uchumi kwa kutembelea nchi mbalimbali.

Mheshimiwa Spika, Pamoja na juhudi zinazofanywa na Serikali za kutatua changamoto za ajira, Kamati ilibaini kuwa zipo Changamoto zinazokikabili kitengo hiki ni pamoja na ukosefu wa Ofisi kwasasa Kitengo kinatekeleza majukumu yake kupitia ofisi za

kanda zilizopo Mikoa ya Arusha, Dar es Salaam, Dodoma na Mwanza pekee; Mapungufu kwenye Sheria ya Kukuza Ajira ya Mwaka 1999; Majadiliano ya kusaini Hati za Mashirikiano kuchukua muda mrefu; uwepo watanzania wanaotumia njia zisizo rasmi kwenda kufanya kazi nje ya nchi; uwepo wa waajiri wanaokiuka masharti ya mikataba hasa kwa wanaoenda kufanya kazi za ndani; kukosekana kwa fursa za ujuzi wa juu na hivyo kufanya idadi kubwa inayofanya kazi nje ya nchi kuwa wenye ujuzi wa chini na kukosekana kwa kanzi data ya watanzania wanaofanya kazi nje ya nchi.

vii. Utendaji wa Tume ya Usuluhishi na Uamuzi (CMA)

Mheshimwa Spika, Tume ya Usuluhishi na Uamuzi inatekeleza jukumu la utatuzi wa migogoro ya kikazi kwa njia ya usuluhishi na uamuzi kwa mujibu wa Sheria ya Ajira na Mahusiano Kazini Na. 6 ya mwaka 2004 na Kanuni zake. Utekelezaji wa jukumu hilo unalenga kuhakikisha uwepo wa amani na utulivu sehemu za kazi na hivyo kuleta tija na mazingira rafiki ya uzalishaji.

Mheshimiwa Spika, katika taarifa iliyowasilishwa kwa Kamati, Tume ilieleza mafanikio mbalimbali yaliyopatikana katika kusuluhisha migogoro ya kikazi iliyosajiliwa kwenye Tume. Mafanikio hayo ni pamoja na kutatua asilimia 85.4 ya migogoro ya kikazi iliyosajiliwa katika hatua ya usuluhishi, na kuamua asilimia 58.3 ya migogoro ya kikazi iliyosajiliwa katika hatua ya uamuzi.

Mheshimiwa Spika, Kamati ilibaini kuwa kasi ya usimikaji wa mfumo wa kieletroniki wa uendeshaji mashauri na utunzaji kumbukumbu si ya kuridhisha kwani hadi wakati taarifa hii inawasilishwa katika Kamati, Tume ilikuwa imefanikiwa kusimika na kutumia mfumo wa kielektroniki wa uendeshaji mashauri na utunzaji kumbukumbu katika ofisi 4 tu na usimikaji unaendelea katika ofisi 10 za Tume kati ya 32. Kutokamilika kwa mfumo huu pia kunaathiri ukataji wa rufaa kwenda Mahakama kuu kwakuwa Mahamaka wanatumia mfumo wa kieletroniki kuendesha mashauri yake.

Mheshimiwa Spika, Chagamoto nyingine ni ukosefu wa jengo la ofisi ya Makao Makuu uliosababisha kuongezeka kwa gharama za uendeshaji kutokana na ulipaji wa kodi ya pango; kuwepo kwa mianya katika Sheria za Kazi zinazohitaji mabadiliko ili kuendana na zama za nne ya mapinduzi ya viwanda kwa mfano Sheria ya Taasisi za Kazi Sura 300 na Sheria ya Ajira na Mahusiano Kazini Sura ya 366 za Mwaka 2019.

viii. Utekelezaji wa Majukumu ya Mfuko wa Fidia kwa Wafanyakazi (WCF).

Mheshimiwa Spika, Mfuko wa Fidia kwa Wafanyakazi ni taasisi ya hifadhi ya jamii iliyoundwa kwa Sheria ya Fidia kwa Wafanyakazi sura ya 263. Mfuko huu ulianzishwa kwa lengo la kutoa fidia stahiki na toshelevu kwa wafanyakazi ambao wanapata ajali au magonjwa yatokanayo na kazi na ikiwa ni kifo fidia italipwa kwa wategemezi wao.

Mheshimiwa Spika, Kamati iliridhishwa na jitihada zinazofanywa na Mfuko wa Fidia kwa wafanyakazi zenye lengo la kuongeza ufanisi wa utendaji na uendeshaji wa majukumu. Jitihada hizo ni pamoja na uboreshaji wa mifumo ya TEHAMA, kutoa mafunzo kwa madaktari juu ya namna ya ufanyaji wa tathmini ya ulemavu kwa wanufaika, kufanya uchunguzi wa majanga kwa wakati, kutoa elimu juu ya fidia, kuingia ushirikiano na Taasisi ya Fidia ya Afrika Kusini (RMA), Mfuko wa Fidia nchini Ujerumani (DGUV), Mfuko wa Fidia nchini Zambai (WCFCB), Shirika la Kazi (ILO), Mamlaka ya Mapato Tanzania (TRA), Chama cha Waajiri (ATE) na TUCTA.

Aidha mafanikio mengine yaliyobainika ni kuongezeka kwa mali halisi (Net assets) za mfuko kwa asilimia 22.02, kuongezeka kwa mapato yanayotokana na uwekezaji wa Mfuko na utoaji wa huduma kwa njia ya kidijitali. Na kwa mujibu wa tathmini iliyofanywa na Shirika la Kazi Duniani (ILO) inaonesha kuwa Mfuko una uwezo wa kutekeleza majukumu yake ya msingi ya kulipa fidia kwa miaka 30 ijayo.

Mheshimiwa Spika, pamoja na mafanikio ya mfuko huu, Kamati ilibaini kwamba waajiri na waajiriwa wengi hawana uelewa wa kutosha juu ya masuala mbalimbali yanayohusu fidia kwa wafanyakazi na taratibu za ulipaji wa fidia. Aidha kumekuwa na ucheleweshwaji wa kuwasilisha michango kutoka kwa baadhi ya waajiri hivyo kuathiri makusanyo na ulipaji wa fidia stahiki kwa wakati.

ix. Utekelezaji wa mradi wa Ukarabati na Ujenzi wa Vyuo vya Ufundi Stadi na Marekebisho kwa Watu wenye Ulemavu.

Mheshimiwa Spika, wakati wa kupokea taarifa hii Kamati ilijulishwa kuwa utekelezaji wa mradi huu utagharimu jumla ya kiasi cha **Shilingi Bilioni 7.09** ambao ni ufadhili wa wadau mbalimbali ikiwemo Mpango wa Serikali wa Kuinua Uchumi na Kukabiliana na Janga la Uviko-19, Ruzuku toka Serikalini, Mfuko wa Hifadhi ya Jamii -NSSF na Nyota Foundation. Mradi huu unarabati vyuo vya Sabasaba- Singida, Yombo- Dar, es Salaam, Luanzari-Tabora na Mtapika-Tanga na Ujenzi wa Vyuo vipya vya Kasulu- Kigoma, Mbozi- Songwe na Songea-Ruvuma.

Mheshimiwa Spika, Kamati inampongeza kwa dhati **Raisi wa Jamhuri ya Muungano wa Tanzania, Mhe. Dkt. Samia Suluhu Hassan** kwa dhamira yake ya dhati ya kuweka mazingira wezeshi na rafiki kwa watu wenye ulemavu kwa kukarabati vyuo vilivyosimama kwa muda mrefu mathalan chuo cha Masiwani – Tanga kilichosimama kwa takribani miaka 10 na Chuo cha Luanzari- Tabora kilichosimama kwa takribani mika 11 na kwa kujenga vyuo vipya. Kamati inaamini kwamba kwa ukarabati na ujenzi uliofanyika utawasaidia walemavu kupata ujuzi wa kujiendeleza kimaisha na hivyo kuondoa ombwe na kuomba mtaani.

Mheshimiwa Spika, Kamati ilibaini kuwa licha ya dhamira njema ya Serikali, mradi huu umechukua muda mrefu licha ya fedha zote kutolewa kwa wakati; ukosefu wa wasimamizi wa miradi jambo lilopelekea mradi kusimamiwa na wakandarasi kutoka Halmashauri na NSSF.

x. Utekelezaji wa Sheria ya Kuratibu Ajira za Wageni Sura 346.

Mheshimiwa Spika, Taarifa iliyowasilishwa mbele ya Kamati ilibainisha mafanikio na changamoto zilizobainika katika utekelezaji wa Sheria hiyo katika kuimarisha uratibu wa Ajira za Wageni, kuongeza fursa za Ajira kwa wazawa kupitia uwiano wa idadi ya Wafanyakazi wageni na wazawa pamoja na kurithisha ujuzi wa kazi kwa Wazawa.

Mheshimiwa Spika, katika majadiliano ya Taarifa hii, Kamati ilibaini mafanikio mbalimbali yaliyopatikana kutokana kutungwa kwa sheria hii pamoja na marekebisho ya sheria yaliyofanywa Mwaka 2021. Mafanikio hayo ni pamoja na kuongezeka kwa wigo wa ajira kwa wazawa kupitia sharti la uwiano wa idadi ya ajira ya Mgeni Mmoja kwa Wazawa 10, kuongeza fursa ya kupata ujuzi kwa wazawa kupitia mpango wa kurithisha ujuzi na kuwepo kwa ongezeko la maduhuli ya Serikali kutoka **Shilingi Bilioni 28** Mwaka 2015/2016 mpaka **Bilioni 34** Mwaka 2022/2023.

Mheshimiwa Spika, changamoto zinazokabili utekelezaji wa Sheria hii, ni pamoja na Sheria kutokuweka masharti ya kuwasilisha Taarifa ya Mpango wa Kurithisha Ujuzi, kutoweka adhabu kwa mwajiri anayechelewa kuwasilisha maombi ya kuhuisha kibali cha Kazi; Matumizi ya Viza ya Biashara (Business Visa) zinazotolewa na Idara ya Uhamiaji ili kufanya kazi za muda mfupi kama mbadala wa Kibali cha Kazi; Baadhi ya wageni kufanya vitendo vya unyanyasaji na ubaguzi dhidi ya wazawa; Usimamizi wa ajira za wageni kuonekana ni jukumu la Ofisi ya Waziri Mkuu, Kazi, Vijana, Ajira na Wenye Ulemavu; Upungufu wa Watumishi na Ufinyu wa Bajeti unaokwamisha kufanyika kwa kaguzi katika maeneo ya kazi hali inayosababisha baadhi ya wageni kufanya kazi bila kuwa na Vibali vya Kazi au kuchelewa kuhuisha Vibali.

B. WIZARA YA MAENDELEO YA JAMII, JINSIA, WANAWAKE NA MAKUNDI MAALUMU.

Mheshimiwa Spika, katika Wizara ya Maendeleo ya Jamii, Jinsia, Wanawake na Makundi Maalumu, Kamati ilipokea, kujadili na kuchambua taarifa za utekelezaji zifuatazo:-

I. Uratibu wa Mashirika yasiyo ya Kiserikali (NGO)

Mheshimiwa Spika, Mashirika yasiyo ya Kiserikali yamekuwa yakisajiliwa kwa mujibu wa Sheria ya Mashirika Yasiyo ya Kiserikali Na. 24 ya Mwaka 2002 chini ya Wizara ya Maendeleo ya Jamii, Jinsia, Wanawake na Makundi Maalumu. Mashirika haya ni wadau muhimu ambao wamekuwa wakichangia maendeleo nchini, kupitia sekta za huduma za afya, elimu, maji na sekta za uchumi ikiwemo kilimo, ufugaji, nishati na madini.

Mheshimiwa Spika, wakati wa kupokea taarifa ya uratibu wa mashirika haya Kamati ilijulishwa kuwa hadi kufikia tarehe 14 Agosti, 2023 jumla ya mashirika yaliyosajiliwa na kuwa hai ni mashirika 9,687. Aidha Kamati ilijulishwa kuwa Mchango wa mashirika yasiyo ya kiserikali katika Mwaka 2022 ilikuwa ni **Shilingi Trioni 2.24** ambayo imetumika katika miradi ya afya, elimu, hifadhi za jamii, uwezeshaji kiuchumi, utawala bora, mazingira, maji, jinsia na haki za binadamu.

Mheshimiwa Spika, Changamoto kubwa inayokabili uratibu wa Mashirika yasiyo ya Kiserikali ni ufinyu wa bajeti ya kuwawezesha kufuatilia kazi zinazofanywa na mashirika ili kuona kama zinaendana na madhumuni ya usajili; kumekuwa na changamoto ya baadhi ya Mashirka kujihusisha na masuala ya mmomonyoko wa maadili kinyume na tamaduni za Nchi, utakatishaji fedha na mashirika yanayojihusisha na siasa wakati wa uchaguzi.

ii. Programu ya Kizazi chenye Usawa na Afua za Kupinga Ukatili wa Kijinsia.

Mheshimiwa Spika, Kamati ilielezwa kuwa Chimbuko la Kizazi Chenye Usawa ni matokeo ya Mkutano uliofanyika Nchini Mexico Mwezi Machi, 2021 na kufuatiwa na Mkutano wa Ufaransa tarehe 30 Juni, 2021 hadi 2 Julai, 2021 ambayo uliweka mikakati ya kuendeleza misingi iliyowekwa zaidi ya miaka 25 iliyopita kwenye Mkutano wa Wanawake wa Beijing Mwaka 1995. Jamhuri ya Muungano wa Tanzania ilishiriki mkutano huo ambao uliweka maeneo makuu sita (6) ya utekelezaji (Action Coalition Groups)

yanayohusiana na changamoto zinazowakabili wanawake ambayo ni:

(i) Ukatili wa Kijinsia;
(ii) Haki za Kiuchumi;
(iii) Haki za Uzazi;
(iv) Mabadiliko ya Tabia Nchi;
(v) Teknolojia na Ubunifu; na
(vi) Haki sawa za kijinsia katika Uongozi.

Aidha Kamati ilitaarifiwa kuwa Tanzania katika kutekeleza malengo ya jukwaa imechagua eneo namba Mbili (2) linalohusu Haki na Usawa wa Kiuchumi (*Economic Justice and Rights)*. Kuchaguliwa kwa eneo hili ni mwendelezo wa jitihada zinazochukuliwa na Tanzania katika kuwezesha wanawake kiuchumi. Aidha, Mheshimiwa Dkt. **Samia Suluhu Hassan,** Rais wa Jamhuri ya Muungano wa Tanzania ni kinara katika Kundi la Utekelezaji wa Haki za Wanawake za Kiuchumi (*Women's Economic Justice and Rights Action Coalition Group*). Kamati inampongeza kwa dhati Mheshimiwa Rais kwa kuwa kinara wa Utekelezaji wa Haki za Wanawake Kiuchumi.

Mheshimiwa Spika, katika taarifa iliyowasilishwa kwa Kamati, Wizara ilieleza mafanikio mbalimbali yaliyopatikana katika programu hii. Mafanikio hayo ni pamoja na;-

a) Kuundwa kwa Kamati ya Ushauri ya Kitaifa ya utekelezaji wa Ahadi ya Kizazi Chenye Usawa ambayo ina jumla ya wajumbe 25 (19 Tanzania Bara na 6 Zanzibar) ili kuratibu utekelezaji wa programu hii;

b) Kuandaliwa kwa programu ya miaka mitano (5) ya Ahadi za Nchi Kuhusu Kizazi Chenye Usawa ambayo inaongoza utekelezaji wa ahadi za nchi;

c) Kuteuliwa kwa Maafisa Viungo 254 kutoka Wizara, Taasisi, Idara, Mikoa na Mamlaka za Serikali za Mitaa kwa ajili ya kuimarisha uratibu wa utekelezaji wa programu;

d) Kuanzishwa kwa vituo 3,355 vya malezi na makuzi ya awali ya Mtoto katika maeneo mbalimbali yakiwemo ya umma kwa

lengo la kumpatia muda mwanamke wa kufanya shughuli nyingine za uzalishaji; na

e) Kuandaliwa kwa Sera ya Taifa ya Jinsia na Maendeleo ya Wanawake ya Mwaka 2023 ambayo ni jumuishi na imezingatia hali ya sasa na mabadiliko yaliyopo duniani katika kuleta usawa wa kijinsia na uwezeshaji wanawake nchini.

Mheshimiwa Spika, kwa upande mwingine Kamati ilijulishwa juu ya utekelezaji wa afua za kuzuia ukatili wa kijinsia ambapo ilielezwa kuwa katika kushughulikia changamoto za vitendo vya ukatili nchini Wizara imetekeleza mambo mbalimbali ikiwemo kuunda madawati 1850 ya ulinzi na usalama wa Mtoto katika shule za msingi na Sekondari, ,uanzishwaji wa madawati ya jinsia kwenye Taasisi za elimu ya Juu na ya kati, uanzishwaji wa dawati la kutokomeza vitendo vya ukatili wa kijinsia maeneo ya Umma na maeneo ya Umma; Kampeni mbalimbali za kuhamasisha jamii kushiriki katika mapambano dhidi ya vitendo vya ukatili na unyanyasaji wa kijinsia ikiwemo "Twende pamoja ukatili sasa basi"

Mheshimiwa Spika, pamoja na mafanikio hayo, Programu hii inakabiliwa na changamoto ya kuendelea kuwepo kwa mila na desturi zinazowanyima wanawake na wasichana haki ya kumiliki rasilimali za uzalishaji kama vile ardhi; ufinyu wa rasilimali za kuwezesha utekelezaji wa afua zenye kuleta usawa wa kijinsia na uwezeshaji wanawake na ushiriki mdogo kwa wasichana na wanawake katika matumizi ya teknolojia ili kujiletea maendeleo; kuendelea kuwepo kwa vitendo vya ukatili dhidi ya watoto na wanawake na mwitikio mdogo wa jamii kuchua hatua hasa kwenye agenda ya kupinga ukatili wa kijinsia maeneo ya vijijini.

iii. Uratibu wa shughuli za Wafanyabiashara ndogondogo

Mheshimiwa Spika, Wizara kupitia Kitengo cha Makundi Maalum ina wajibu wa kuratibu makundi maalum yaliyotambuliwa kulingana na mahitaji yao kwa kuandaa Sera, Sheria, Mikakati, Programu, Kanuni na Miongozo ili kuwawezesha kukua kiuchumi. Makundi Maalumu yanajumuisha Machinga, Mama/Baba lishe,

waendesha bodaboda na bajaji ambao kwa ujumla wao wanajulikana kama wafanyabiashara ndogondogo.

Mheshimiwa Spika. Kamati ilijulishwa juu ya shughuli za uratibu zilizofanywa na wizara, moja ya shughuli hizo ni majaribio ya Mfumo wa Usajili na Utoaji wa Vitambulisho vya kidigitali ambapo jumla ya vitambulisho 88 vilitolewa katika mkoa wa Dodoma ambavyo vimeunganishwa na mifumo mingine ikiwemo mfumo wa Vitambulisho vya Taifa, Anwani ya Makazi, Taasisi za Fedha, Bima ya Afya na Mifuko ya Hifadhi za Jamii.

Mheshimiwa Spika, Kamati haikuridhishwa na kasi ya utolewaji vitambulisho hivyo kwakuwa mpaka wakati Kamati inapokea taarifa ni vitambulisho 88 tu nchi nzima vilikua vimetolewa. Kamati imeona kuwa vitambulisho hivyo ni muhimu sana kwa wafanyabiashara ndogondogo kwakuwa vitawawezesha kutambulika na kupata mikopo kutoka taasisi mbalimbali za kifedha, kutambulika na mamlaka za serikali, kufanya miamala ya kifedha kidigital na pia itasaidia serikali kujua idadi ya wafanyabiashara ndogondogo maeneo husika na kuwekewa miundombinu.

Mheshimiwa Spika, jukumu lingine lilotekelezwa na Wizara ni uratibu wa Ujenzi wa Ofisi za Wafanyabiashara ndogondogo katika ngazi za mkoa. Ilielezwa kuwa katika kuwezesha ujenzi wa Ofisi hizi **Mheshimiwa Rais wa Jamhuri ya Muungano wa Tanzania Mhe. Dkt Samia Suluhu Hassan** alitoa **Shilingi Milioni 260** kwa ajili ya ujenzi wa ofisi katika Mikoa 26 ambapo kila Mkoa ulipata kiasi cha Shilingi Milioni 10 na ujenzi huo ulitarajiwa kukamilika ifikapo Juni 2023. Uchambuzi wa Kamati ulibaini kuwa kasi ya ujenzi wa ofisi hizi ni ndogo licha ya kwamba fedha zote zilitolewa kwa wakati. Mathalani ni mikoa minne tu ambayo imekamilisha ujenzi na mikoa mitano ujenzi haujaanza kabisa ambayo ni mikoa ya Dodoma, Mwanza, Iringa, Simiyu na Dar e Salaam.

Mheshimiwa Spika, jambo lingine ambalo Wizara imetekeleza ni uboreshaji wa Maeneo na Miundombinu ya Masoko. Kamati ilielezwa kuwa Wizara kwa kushirikiana na OR-TAMISEMI imejenga masoko 367 yenye uwezo wa kuhudumia wafanyabiashara

ndogondogo 136,041. Katika majadiliano ya kamati ilibainika kuwa ujenzi wa baadhi ya masoko hayajazingatia mazingira rafiki ya kufanya biashara na pia kwa baadhi ya masoko kuna uhaba wa miundombinu ya msingi ikiwemo huduma ya choo, maji, umeme na stoo. Ni rai ya Kamati kuwa Wizara kwa kushirikiana na OR-TAMISEMI wahakikishe Mamlaka za Serikali za Mitaa zinatenga na kuendeleza maeneo masoko yanayofikiwa kiurahisi na watu wengi ili kuwezesha Wafanyabiashara ndogondogo kufanya biashara zao.

Mheshimiwa Spika, Serikali katika kuwawezesha wafanyabiashara ndogondogo kupata mikopo nafuu ilitenga **Shilingi Bilioni 22.92** katika mwaka wa fedha 2022/2023 na **Shilingi Bilioni 18.5** katika mwaka wa fedha 2023/2024. Hadi Kamati inapokea taarifa hii hakuna kiasi cha fedha ambacho kimetolewa kwaajili ya mikopo kwa Machinga. Kamati pia ilibaini kuwa kiasi cha riba cha **asilimia 7** kinachopendekezwa na Wizara kwa kushauriwa na Benki kuu ni kikubwa sana ukilinganisha na hali za uchumi wa wafanyabiashara ndogondogo hivyo kuwafanya wafanyabiashara wengi kushindwa kukopa na kushindwa kufikia adhma ya Serikali ya kuwawezesha wafanyabiashara ndogondogo.

iv. Changamoto katika Vyuo vya Maendeleo ya Jamii na Taasisi za Ustawi wa Jamii.

Mheshimiwa Spika, kwa nyakati tofauti Kamati imepokea taarifa za utekelezaji wa majukumu ya Vyuo vya Maendeleo ya Jamii na Taasisi za Ustawi wa Jamii zilizo chini ya Wizara ya Maendeleo ya Jamii, Jinsia, Wanawake na Makundi Maalumu. Taarifa hizo ni pamoja na Taarifa ya Chuo cha Maendeleo ya Jamii Rungemba, Taasis ya Ustawi wa Jamii Jamii Kijitonyama, Chuo cha Maendeleo ya Jamii Buhare- Mara.

Mheshimiwa Spika, Kamati inaipongeza Serikali kwa kuendelea kutenga fedha kwaajili ya ujenzi na ukatarabati wa miundombinu ya vyuo hivi ili kusaidia wanafunzi kusoma na kuishi katika mazingira bora.

Mheshimiwa Spika, katika uchambuzi wa taarifa hizo, Kamati ilibaini kuwepo kwa changamoto zinazofanana zinazokabili vyuo hivi. Moja ya changamoto hizo ni upungufu na uchakavu wa miundombinu ya kujifunzia na kufundishia, upungufu wa Hosteli za Wanafunzi na Mabwalo, Upungufu wa Watumishi wa Kada mbalimbali, Upungufu wa nyumba za watumishi. Hali hiyo inapelekea vyuo hivi kushindwa kutekeleza majukumu yake kwa ufanisi.

v. Changamoto katika Mahabusu ya watoto na Makazi ya Wazee.

Mheshimiwa Spika, Kamati ilipata fursa ya kuchambua taarifa za Mahabusu ya Watoto Mbeya na Makazi ya Wazee Lipuli, Bukumbi na Misufini ili kujua mafanikio na changamoto zinazokabili makazi hayo.

Mheshimiwa Spika, katika mijadala ya kamati kuhusu utekelezaji wa majukumu ya makazi ya wazee na mahabusu ya watoto, kamati imebaini kuwepo kwa changamoto kadhaa zinazokabili makazi haya. Moja ya changamoto hizo ni uchakavu wa miundombinu, upungufu wa watumishi na vitendea kazi kama magari, kukosekana kwa uzio kuzunguka makazi hayo jambo linalohatarisha usalama wa watoto na wazee na ucheleweshaji wa usikilizaji wa kesi kwa upande wa Mahabusu ya Watoto Mbeya. Jambo linaloathiri utoaji wa huduma bora na zenye tija kwa watoto na wazee.

vi. Mfuko wa Maendeleo ya Wanawake (WDF)

Mheshiwa Spika, Lengo la kuanzishwa kwa mfuko ni kutoa mikopo yenye masharti nafuu kwa Wanawake Wajasiriamali ili kuwawezesha kufanya shughuli za kiuchumi na kujipatia kipato cha kuinua hali yao ya maisha na kuchangia kukua kwa pato la Taifa. Aidha, kuanzishwa kwa Mfuko ni utekelezaji wa Sera ya Taifa ya Jinsia na Maendeleo ya Wanawake ya mwaka 2023.

Mheshimiwa Spika, Kamati ilijulishwa kuwa mtaji wa Mfuko kuanzia mwaka 2015/16 hadi kufikia Desemba 2023 ni kiasi cha **Shilingi 1,330,518,190.46** (Mtaji Halisi). Mtaji huu unajumuisha **Shilingi 254,441,480.06** ambazo zipo kwenye akaunti ya mfuko, **Shilingi 574,118,256.46** ni madeni yaliyopo katika Halmashauri ambayo hayajarejeshwa na **Shilingi 497,112,700.00** ni mikopo iliyotolewa na Wizara kwa vikundi vya wanawake na wajasiriamali mmoja mmoja. Kiasi cha **Shilingi 4,845,744.00** ni mapato ya kibenki.

Mheshimiwa Spika, katika uchambuzi wa taarifa hii, Kamati ilibaini kuwa hakuna mikakati madhubuti ya Wizara ya kuhakikisha fedha zilizokopeshwa Halmashauri na vikundi mbalimbali zinarejeshwa.

vii. Uratibu wa Utekelezaji wa Mpango kazi wa Taifa wa kutokomeza Ukatili dhidi ya Wanawake na Watoto (MTAKUWWA).

Mheshimiwa Spika, Mpango Kazi wa Taifa wa Kutokomeza Ukatili dhidi ya Wanawake na Watoto uliandaliwa kwa lengo la kupunguza aina zote za ukatili dhidi ya wanawake na watoto kwa asilimia 50 ifikapo mwaka 2021/22. Mpango kazi huu una maeneo mahsusi nane (8) ya utekelezaji ambayo ni: Kuimarisha Uchumi wa Kaya; Mila na Desturi; Mazingira Salama katika Maeneo ya Umma; Malezi, Msaada kwa Familia na Mahusiano; Utekelezaji na Usimamizi wa Sheria; Utoaji wa Huduma kwa Waathirika wa Ukatili; Mazingira Salama Shuleni na Stadi za Maisha; na Uratibu, Ufuatiliaji na Tathmini.

Mheshimiwa Spika, Kamati kwa kiasi kikubwa imeridhishwa na uratibu wa mpango huuna inaipongeza Wizara kwa kutekeleza jukumu hili kwa ufanisi mkubwa. Katika kutekeleza mpango huu ukatili wa kimwili kwa wanawake umepungua kutoka 40% mwaka 2015 hadi kufikia 25%; ukatili wa kingono kwa wanawake umepungua kutoka 17% mwaka 2015 hadi 12%; vitendo vya ukeketaji kutoka 10% 2015 hadi 8% 2015; kuongeza dawati la jinsia na watoto katika vituo vya polisi; kuanzishwa kwa madawati 104 katika maeneo ya sokoni; kuanzisha madawati ya jinsia 295 katika Taasisi za Elimu ya Juu na Elimu ya Kati.

Mheshimiwa Spika, uratibu wa mpango huu unakabiliana na changamoto mbalimbali zikiwemo; Afua za MTAKUWWA kutokupewa kipaumbele katika Mipango na Bajeti za Wizara za Kisekta, Tawala za Mikoa na Serikali za Mitaa kutokana na kutoshirikishwa kwa watoa maamuzi wenye mamlaka ya kisiasa katika Kamati ya Elekezi ya MTAKUWWA; Kuibuka kwa aina mpya za ukatili ikiwemo ukatili wa mitandaoni; Kutokuwepo kwa mfumo jumuishi wa kielektroniki ya ukusanyaji wa taarifa na takwimu sahihi kwa wakati.

2.2 Semina, Mafunzo na Ushiriki wa Matukio Mbalimbali.

Mheshimiwa Spika, Katika kipindi cha mwaka mmoja cha utekelezaji wa majukumu ya Kamati, wajumbe walipata fursa ya kushiriki katika semina na warsha mbalimbali ambazo zililenga kuwajengea uwezo. Kamati inawashukuru wadau wote ambao walijitokeza katika kutoa semina za mafunzo na kuwajengea uwezo Wajumbe wa Kamati. Semina na warsha hizo zimekuwa na manufaa katika kuongeza uelewa wa Wajumbe katika sekta mbalimbali zinazosimamiwa na Kamati na hivyo kuiwezesha Kamati kutoa ushauri wenye tija. Ni imani ya Kamati kuwa ushirikiano huo utaendelea katika kuijengea Kamati uwezo kwa maslahi mapana ya Taifa letu.

SEHEMU YA TATU

3.0 MAONI NA MAPENDEKEZO

3.1 Maoni ya Jumla

Mheshimiwa Spika, kufuatia utekelezaji wa shughuli za Kamati, katika kipindi cha Mwaka 2023, Kamati ina maoni na mapendekezo yafuatayo:-

3.1.1 Ofisi ya Waziri Mkuu, Kazi, Vijana, Ajira na Wenye Ulemavu.

a) Uwepo wa Mifuko mingi ya Uwezeshaji kwa Wananchi. Kutokana na wingi huo, mifuko hivyo imekosa ufanisi na hivyo kushindwa kufikia tija iliyokusudiwa.

b) Uhaba wa Wakufunzi wenye mafunzo ya urasimishaji ujuzi. Uhaba huo unachangia Programu ya Taifa ya Kukuza Ujuzi kutokuwa na tija endelevu kwa wanufaika.

c) Uwepo wa mitaji midogo ya Mfuko wa Maendeleo wa Vijana na Programu ya Taifa ya Kukuza Ujuzi hali inayosababisha kushindwa kumudu idadi kubwa ya vijana kupata huduma stahiki.

d) Ukosefu wa elimu ya kutosha kuhusu menejimenti ya rasilimali fedha kwa uchumi endelevu itakayosaidia kuondoa dhana ya kwamba fedha inayotolewa na Serikali kupitia Mfuko wa Maendeleo ya Vijana ni hisani. Elimu hiyo ingewasaidia kutambua kuwa fedha hiizo ni mkopo na unapaswa kurejeshwa.

e) Uwepo wa waajiri wanaowasilisha michango iliyo chini ya mishahara halisi ya mtumishi katika mfuko wa NSSF, kutotoa mikataba ya ajira na kuandikisha wanachama wachache kuliko waliopo kwenye ajira.

f) Kukosekana kwa fao la Matibabu kwa wanachama wa Sekta isiyo Rasmi. Ilihali fao hilo lingeweza kutumika kama kivutio ha hivyo kuandikisha wanachama wengi wa kundi hilo.

g) Uwepo wa madeni ya muda mrefu ya mikopo ya miradi ya Serikali jambo linalosababisha Mifuko kushindwa kutekeleza majukumu yake kwa ukamilifu.

h) Wingi wa malimbikizo ya michango kwenye mifuko jambo linalosababisha mifuko kushindwa kutoa huduma kwa wanachama kwa wakati na kwa malengo yaliyokusudiwa.

i) Kutokuwepo kwa mikakati endelevu ya kutoa elimu juu ya masuala yanayohusu umuhimu wa kujiunga na Mifuko ya Hifadhi na masuala mahususi yanayohusu fidia kwa wafanyakazi na taratibu za ulipaji wa fidia.

j) Ukosefu wa bajeti ya kutosha kwa Tume ya Usuluhishi na Uamuzi jambo linalosababisha Tume kushindwa kukamilisha usimikaji wa mfumo wa kieletroniki na kutekeleza majukumu yake ya msingi ya kusimamia haki za wafanyakazi nchini.

k) Mapungufu katika Sheria ya Kukuza Ajira ya Mwaka 1999 yanasababisha sheria isiendane na mahitaji ya sasa ya kuratibu huduma za ajira.

l) Uhaba wa watumishi, upungufu wa miundombinu kama ofisi za kutosha hususani maeneo ya vijijini na vitendea kazi unasababisha OSHA kushindwa kutekeleza majukumu yake kwa ufanisi.

m) Kutokamilika kwa wakati kwa mchakato wa kuridhia mikataba ya Kimataifa ambayo ni Mkataba Na.155 wa Mwaka 1981 kuhusu Usalama na Afya Mahali pa Kazi (Occupational Safety and Health Convention) na Mkataba Na. 187 wa Mwaka 2006 wa Mfumo wa Kuhamasisha Masuala ya Usalama na Afya Mahali pa Kazi (Promotional Framework for Occupational Health and Safety).

n) Ufinyu wa Bajeti na Upungufu wa Watumishi katika idara ya kazi kunapelekea kushindwa kutekeleza majukumu yake kwa ufanisi.

o) Kutokamilika kwa wakati kwa mradi wa Ukarabati na Ujenzi wa Vyuo vya Ufundi Stadi na Marekebisho kwa watu wenye ulemavu kunachelewesha uwezeshaji kwa watu wenye ulemavu.

p) Mapungufu yaliyobainika katika utekelezaji wa Sheria ya Kuratibu Ajira za Wageni Sura 324 yanasababisha Kitengo cha Ajira kutotekeleza majukumu yake kwa ufanisi na hivyo kushindwa kufikia malengo yaliyowekwa.

3.1.2 Wizara ya Maendeleo ya Jamii, Jinsia, Wanawake na Makundi Maalum

a) Kukosekana kwa mikakati madhubuti ya kuhakikisha kuwa Asasi zisizo za Serikali zilizosajiliwa zinawasilisha michango ya waajiriwa kwenye Mfuko wa Hifadhi ya Jamii NSSF ambapo ni Asasi 139 tu kati ya 9,773 sawa na asilimia 1.42, ndizo zilizowasilisha michango yao.

b) Uwepo wa Bajeti isiyotoshelevu kwa Baraza la Taifa la Asasi zisizo za Serikali hali inayosababisha Baraza kushindwa kutekeleza majukumu yake kwa mujibu wa Sheria.

c) Uwepo wa Asasi ambazo zinajihusisha na masuala ya mmomonyoko wa maadili kinyume na tamaduni za Nchi, utakatishaji fedha na Asasi zinazojihusisha na siasa wakati wa uchaguzi ambazo hazichukuliwi hatua stahiki ya kudhibiti hali hiyo

d) Uratibu usioridhisha wa zoezi la Ujenzi wa Ofisi za wafanyabiashara ndogondogo ambapo kiasi cha shilingi milioni 10 zilitolewa ili kutekeleza mradi huu kwa kila mkoa.

e) Uwepo wa riba kubwa ya 7% iliyopendekezwa kutozwa kwenye mikopo yenye masharti nafuu kwa Wafanyabiashara ndogondogo kunapelekea wanufaika wengi hushindwa kumudu mikopo na kuiondolea tija yake katika kuwasaidia Wafanyabiashara Ndogondogo.

f) Kukosekana kwa program za mafunzo ambazo ni toshelevu na shirikishi kwa makundi yote ya Wafanyabiashara mfano Bodaboda, Mama na Baba lishe n.k, na si machinga pekee kama ambavyo imekuwa ikifanyika.

g) Kutotolewa kwa fedha zilizotengwa kwaajili ya Mikopo nafuu kwa Wafanyabiashara Ndogondogo katika Mwaka wa Fedha 2022/2023 na nusu mwaka wa mwaka 2023/2024 kunaathiri nia njema ya Serikali ya kuwainua Wafanyabiashara Ndogondogo kiuchumi.

h) Kukosekana kwa mwongozo wa uratibu na usimamizi wa Fedha zilizotengwa kwaajili ya mikopo ya Wafanyabiashara

ndogondogo na Mfuko wa Maendeleo ya Wanawake jambo linalotaharisha matumizi ya fedha hizi.

i) Kukosekana kwa elimu toshelevu na endelevu kuhusu masuala ya malezi, maadili na kupinga vitendo vya kikatili kwenye jamii.

j) Kasi ndogo ya uundaji wa madawati ya kijinsia kwenye Shule, Taasis za Elimu na Maeneo ya Umma kwa lengo la kudhibiti vitendo vya ukatili wa kijinsia katika maeneo hayo.

k) Uwepo wa changamoto katika upatikanaji wa msimbomilia (Barcode) kwenye bidhaa za wafanyabiashara hali inayochangia ufanisi mdogo wa shughuli za Biashara.

l) Suala la upungufu wa rasilimali watu, miundombinu na vitendea kazi limekuwa ni changamoto ya muda mrefu kwenye Taasisi zilizopo chini ya Wizara hii na hivyo kuathiri utendaji kazi wa Taasisi hizo, Wizara na Serikali kwa ujumla.

m) Kutokuwepo kwa utamaduni wa kutenga fedha za kufanya ukarabati mdogo mdogo wa mara kwa mara kwa miradi ya maendeleo hali inayosababisha miradi hiyo kuanza kupoteza ubora wake.

n) Kukosekana kwa uzio kuzunguka Makazi ya Wazee na Mahabusu ya Watoto kunahatarisha usalama watoto na Wazee.

o) Kasi ndogo ya utolewaji wa Vitambulisho vya kidigitali kwa wafanyabiashara ndogondogo kunawakosesha fursa ya kutambuliwa na kupata mikopo kutoka taasisi za kifedha.

p) Madeni makubwa katika Mfuko wa Maendeleo ya Wanawake kunaathiri utolewaji wa mikopo kwa wanawake.

q) Kutokuzipa kipaumbele Afua za MTAKUWWA katika mipango ya bajeti ya wizara za Kisekta, Tawala za Mikoa na Serikali za Mitaa kunaathiri utekelezaji wa mpango huu.

3.2 Mapendekezo

Ofisi ya Waziri Mkuu, Kazi, Vijana, Ajira na Wenye Ulemavu

3.2.1 Ufanisi wa Mfuko wa Maendeleo ya Vijana

KWA KUWA, Bajeti inayotengwa na Serikali kwenye Mfuko wa Maendeleo ya Vijana kila mwaka ni ndogo na vilevile Bajeti hiyo haijatolewa kwa takribani miaka mitano na kupelekea kushindwa kukidhi mahitaji ya mkopo kwa vijana;

NA KWA KUWA, Uwepo wa mifuko mingi ya uwezeshaji wananchi unasababisha ufanisi wa mifuko hiyo kukosa tija iliyokusudiwa;

KWA HIYO BASI, Bunge linaazimia kwamba; -

(i) Serikali iongeze bajeti na kutoa fedha inayoidhinishwa na Bunge kila mwaka na kwa wakati ili kukukidhi mahitaji ya mkopo kwa vijana. Kufanya hibyo kutasaidia kufikia malengo na tija iliyokusudiwa; na

(ii) Serikali ifanye tathmini itakayosaidia kuona umuhimu wa kuunganisha Mifuko yote ya Uwezeshaji Wananchi na kuingushanisha kwa lengo la kuwa na mifuko michache ambayo itawezesha vijana kupata ujuzi na kuwezeshwa kimitaji ili kuwa na tija endelevu kwa wanufaika.

3.2.2 Ufinyu wa bajeti wa Programu ya Taifa ya Kukuza Ujuzi.

KWA KUWA, mwenendo wa mgao wa fedha za utekelezaji wa program hii umekuwa ukishuka kila mwaka katika kipindi cha miaka mitano kinyume na makubaliano ya matumizi ya michango wanayotozwa waajiri ya kukuza ujuzi (Skills and Development Levy-SDL)

NA KWA KUWA, kushuka kwa mgao wa fedha kumesababisha kushuka kwa idadi ya vijana wanaonufaika na Programu kutoka wastani wa vijana 42,000 hadi kufikia 12,000 kwa mwaka kinyume

na Mpango wa Taifa wa Maendeleo unaotaka jumla ya vijana 681,000 kupatiwa mafunzo kwa kipindi cha miaka mitano, sawa na vijana 136,000.

KWA HIYO BASI, Bunge linaazimia kwamba;

a) Serikali itenge na kutoa fedha za program hii kwa kufuata makubaliano ya kutoa 1/3 ya michango wanayotozwa waajiri ya kukuza ujuzi (SDL) kwa ajili ya kugharamia ukuzaji ujuzi kwa nguvu kazi iliyopo katika soko la ajira. Kufanya hivyo kutawezesha vijana wengi kupata ujuzi na kujiajiri.

b) Serikali itoe mafunzo ya urasimishaji ujuzi kwa wakufunzi ili kukabiliana na changamoto ya uhaba wa wakufunzi.

3.2.3 Madeni ya muda mrefu katika Mifuko ya Hifadhi ya Jamii ya PSSSF na NSSF

KWA KUWA, ipo changamoto ya baadhi ya Wastafu kutopata stahiki zao kwa ukamilifu na kwa wakati jambo linasababisha usumbufu kwa wastaafu hao;

NA KWA KUWA, Changamoto hiyo imesababishwa na madeni ya malimbikizo ya michango ya wanachama ambayo hailipwi kwa wakati na baadhi ya waajiri na uwepo wa madeni ya muda mrefu ambayo Serikali inadaiwa na mifuko hii jambo linalosababisha kushindwa kutekeleza majukumu yake kwa ufanisi;

KWA HIYO BASI, Bunge linaazimia kwamba**;**

(i) Serikali iandae mpango unaotekelezeka wa kulipa madeni ya Mifuko ya Hifadhi za Jamii ambayo ni mikopo ya miradi ya Serikali na michango ya wanachama kwa upande wa PSSSF na;

(ii) NSSF ichukue hatua kali za kisheria kwa waajiri wadanganyifu wanaowasilisha michango iliyo chini ya mshahara

halisi wa mtumishi, kutotoa mikataba ya ajira na kuandikisha wanachama wachache kuliko waajiriwa walio nao;

(iii) NSSF kuongeza kasi ya kuandikisha wanachama wapya ikiwa pamoja na kurejesha fao la matibabu kwa wanachama wa sekta isiyo rasmi lengo la kuvutia kundi hilo la wanachama; na

(iv) Mifuko itoe elimu ya mara kwa mara juu ya mambo muhimu yanayohusu mifuko hiyo kwa lengo la kuongeza uelewa miongoni mwa wanachama.

3.2.4 Uhaba wa Watumishi na Miundombinu kwa Wakala wa Usalama Pahala pa Kazi (OSHA)

KWA KUWA, uhaba wa watumishi na vitendea kazi hususani katika maeneo ya vijijini imekuwa ni changamoto ya muda mrefu;

NA KWA KUWA, Uhaba huo umesababisha OSHA kushindwa kutekeleza majukumu yake kwa ufanisi na hivyo kuathiri jukumu lao la kuwalinda wafanyakazi dhidi ya magonjwa na ajali;

KWA HIYO BASI, Bunge linaazimia kwamba: -

(i) Serikali itenge bajeti itakayokidhi mahitaji ya OSHA ili kuongeza vitendea kazi vya kuwawezesha kufika hadi maeneo ya vijijini;

(ii) Wizara kwa kushirikiana na Ofisi ya Rais, Utumishi na Utawala Bora waweke mkakati wa kuajiri watumishi wa OSHA kulingana na Ikama.

(iii) Serikali ikamilishe mchakato wa kuridhia mikataba ya Kimataifa ambayo ni Mkataba Na.155 wa Mwaka 1981 kuhusu Usalama na Afya Mahali pa Kazi (Occupational Safety and Health Convention) na Mkataba Na. 187 wa Mwaka 2006 wa Mfumo wa Kuhamasisha Masuala ya Usalama na Afya Mahali pa Kazi (Promotional Framework for Occupational Health and Safety); na

(iv) Wakala iongeze kasi ya kusajili maeneo yote ya kazi nchini na kutoa miongozo ya namna ya kuwalida wafanyakazi dhidi ya vihatarishi vya magonjwa na ajali kazini;

3.2.5 Kusimikwa kwa Mfumo wa Kielektroniki katika Tume ya Usuluhishi na Uamuzi. (CMA)

KWA KUWA, hadi kufikia Desemba 2023 Tume ya Usuluhishi na Uamuzi (CMA) ilikuwa imekamilisha mfumo wa kieletroniki katika Ofisi Nne nchini;

NA KWA KUWA kukosekana kwa mfumo wa kielektroniki kunaathiri ufanisi wa utetekelezaji wa majukumu ya Tume katika uendeshaji wa mashauri na utunzaji kumbukumbu;

KWA HIYO BASI Bunge linaazimia kwamba;

(i) Serikali iongeze Bajeti ya Tume ya Usuluhishi na Uamuzi (CMA) sambamba na kutoa fedha kwa wakati ili Tume iweze kusimika mfumo wa kielektroniki wa uendeshaji mashauri na utunzaji kumbukumbu katika ofisi zake zote 32 nchini.

(ii) Kuongeza kasi ya usimikaji wa Mfumo wa Kielektroniki ili kuongeza ufanisi wa utatuzi wa migogoro na kuendana na mfumo wa kieletroniki inayotumiwa na Mahakama.

3.2.6 Ufanisi wa Utendaji wa Mfuko wa Fidia kwa Wafanyakazi

KWA KUWA, ipo changamoto ya uelewa juu ya masuala mbalimbali yanayohusu fidia kwa wafanyakazi na taratibu za ulipaji wa fidia jambo linalosababisha wanachama wengi kukosa haki zao;

NA KWA KUWA, kumekuwa na ucheleweshwaji wa kuwasilisha michango kwa baadhi ya waajiri hivyo kuathiri makusanyo na ulipaji wa fidia stahiki kwa wakati;
KWA HIYO BASI, Bunge linaazimia kwamba: -

(i) Mfuko uandae mkakati endelevu unaotekelezeka wa kutoa elimu kwa Waajiri na waajiriwa juu ya masuala mahususi yanayohusu fidia kwa wafanyakazi na taratibu za ulipaji wa fidia.

(ii) Mfuko uwachukulie hatua kwa mujibu wa Sheria waajiri wasiowasilisha michango yao ili Mfuko uweze kukusanya michango stahiki na kutimiza majukumu yake kwa ufanisi.

(iii) Mfuko uweke mkakati utakaosaidia kusajili waajiri wapya ikiwa ni pamoja na kufungua ofisi kwenye mikoa yote nchini ili kusogeza huduma jirani na wanachama.

3.2.7 Kutokamilika kwa wakati kwa Mradi wa Ukarabati na Ujenzi wa Vyuo vya Ufundi Stadi na Marekebisho kwa Watu wenye Ulemavu

KWA KUWA, ukarabati wa Ujenzi wa Vyuo vya Ufundi Stadi na Marekebisho kwa Watu wenye Ulemavu umechukua takribani miaka mitatu licha ya fedha za utekelezaji kutolewa kwa wakati;

NA KWA KUWA, kutokamilika kwa ukarabati huu kunachelewesha nia njema ya Serikali ya kuweka mazingira wezeshi na rafiki kwa watu wenye ulemavu;
KWA HIYO BASI, Bunge linaazimia kwamba, Serikali ikamilishe kwa wakati ukarabati na ujenzi wa Vyuo vya Ufundi Stadi na Marekebisho kwa Watu wenye Ulemavu ili waweze kupata ujuzi wa kujiendeleza kimaisha.

3.2.8 Mapungufu katika Utekelezaji wa Sheria ya Kuratibu Ajira za Wageni Sura 346

KWA KUWA, utekelezaji wa sheria hii unakabiliwa na changamoto mbalimbali zikiwemo Sheria kutoweka masharti kwa Waajiri wa Kigeni ya kuwasilisha mpango wa kurithisha ujuzi kwa wazawa, kutoweka adhabu kwa mwajiri anayechelewa kuwasilisha maombi ya kuhuisha kibali cha Kazi;

NA KWA KUWA, changamoto hizo zinapekelea kushindwa kuratibu kwa ufanisi Ajira za Wageni na hivyo baadhi ya wageni kufanya

kazi bila kuwa na vibali vya kazi au kuhuisha vibali na kupelekea kuikosesha mapato Serikali;

KWA HIYO BASI, Bunge linaazimia kwamba:-

(i) Serikali ifanye Marekebisho ya Sheria hii ili kuimarisha utekelezaji wake sambamba na kuongeza mapato ya Serikali;

(ii) Serikali iongeze Bajeti, vitendea kazi na Watumishi Idara ya Kazi ili kuwawezesha kufanya kaguzi za mara kwa mara katika maeneo ya kazi.

(iii) Serikali iwachukulie hatua za Kisheria Waajiri wa Kigeni wanaobanika kufanya vitendo vya unyanyasaji na ubaguzi dhidi ya waajiriwa wazawa.

Wizara ya Maendeleo ya Jamii, Jinsia, Wanawake na Makundi Maalumu.

3.2.9 Ufanisi katika uratibu wa Mashirika yasisyo ya Kiserikali (NGO)

KWA KUWA, upungufu wa rasilimali fedha na rasilimali watu unaathiri kwa kiasi kikubwa ufanisi wa utekelezaji wa shughuli za uratibu wa mashirika yasiyo ya kiserikali;

NA KWA KUWA; kukosekana kwa rasilimali fedha na rasilimali watu kumepelekea kushindwa kufuatilia kwa kina mashirika takribani 9687 yaliyoenea maeneo mbalimbali ya Tanzania Bara na hivyo baadhi ya mashirika kujihusisha na shughuli ambazo ni kinyume na malengo ya usajil;

KWA HIYO BASI; Bunge linaazimia kwamba:-

(i) Serikali iongeze bajeti ya Wizara kwa kushirikiana na Taasisi nyingine ziweze kufuatilia na kuhakikisha kuwa mashirika yanafanya kazi kwa manufaa ya jamii na maslahi ya Taifa kwa ujumla; na

(ii) Serikali ichukue hatua za haraka na madhubuti ikiwa ni pamoja na kuyafuta Mashirika ambayo yanajihusisha na masuala ya mmomonyoko wa maadili kinyume na tamaduni za Nchi, yanayojihusisha na utakatishaji fedha pamoja na mashirika yanayojihusisha na siasa wakati wa uchaguzi.

3.2.10 Ufanisi mdogo katika kuratibu shughuli za Wafanyabiashara Ndogondogo.

KWA KUWA, katika kipindi cha miaka miwili mfululizo hakuna fedha iliyotolewa kwaajili ya mikopo yenye masharti nafuu kwa wafanyabiashara ndogondogo jambo linalokwamisha juhudi za kuwawezesha Wafanyabiashara hao kujinasua kiuchumi;

NA KWA KUWA, kiasi cha riba ya asilimia saba (7%) ya mikopo kinachopendekezwa na Wizara ni kikubwa sana ukilinganisha na hali ya uchumi wa wafanyabiashara ndogondogo na hivyo kupelekea wafanyabiashara wengi kushindwa kukopa;

KWA HIYO BASI, Bunge linaazimia kwamba;

(i) Serikali itoe fedha zilizoidhinishwa na Bunge kwa ajili ya mikopo nafuu kwa wafanyabiashara ndogondogo kwa wakati ili kuwawezesha kukuza mitaji.

(ii) Serikali iandae mwongozo wa uratibu na usimamizi wa Fedha zilizotengwa kwa ajili ya mikopo ya Wafanyabiashara ndogondogo.

(iii) Serikali iongeze kasi ya utoaji wa vitambulisho vya kidigitali kwa wafanyabiashara ndogondogo ili waweze kutambuliwa na kupata mikopo kutoka Taasisi mbalimbali za kifedha nchini na Mamlaka za Serikali.

(iv) Serikali ifanye mapitio ya riba ya 7% iliyopendekezwa na kuangalia uwezekano wa kupunguza riba ili kuwavutia wafanyabiashara wengi zaidi kukopa.

3.2.11 Changamoto katika Taasisi na Vyuo vilivyopo chini ya Wizara ya Maendeleo ya Jamii. Jinsia, Wanawake na Makundi Maalumu.

KWA KUWA, Taasisi na Vyuo vilivyopo chini ya Wizara hii vinakabiliwa na changamoto ya ufinyu wa bajeti, upungufu wa watumishi wa kada mbalimbali, upungufu na uchakavu wa miundombinu licha ya majukumu makubwa yanayotekelezwa;

NA KWA KUWA, changamoto hizi zinaathiri ufanisi wa utendaji wa taasisi na vyuo hivi katika kutoa huduma stahiki. Hali ambayo inaathiri elimu na ujuzi unaotolewa na vyuo hivyo;

KWA HIYO BASI, Bunge linaazimia kwamba: -

(i) Serikali iongeze bajeti, itoe vibali vya kuajiri watumishi, kununua vifaa na vitendea kazi, kuboresha ujenzi wa miundombinu pamoja na kutoa fedha kwa wakati kama zilivyoidhinishwa na Bunge;

(ii) Vyuo na Taasisi vitafute Wabia mbalimbali ili kujenga miundombinu kama vile Hostel, vitega uchumi katika maeneo ya vyuo ili kupunguza upungufu uliopo na kuongeza mapato.

3.2.12 Kutolipwa kwa mikopo katika Mfuko wa Maendeleo ya Wanawake (WDF)

KWA KUWA, kumekuwa na mikopo ya muda mrefu iliyokopeshwa kwa Halmashauri, Wanawake na Vikundi mbalimbali nchini na haijarejehswa.

NA KWA KUWA, kutorejeshwa kwa madeni hayo kunaathiri utolewaji wa mikopo kwa wanawake wengine wenye vigezo vya

kupata mikopo hiyo na hivyo kuathiri nia njema ya Serikali ya kuwainua wanawake kiuchumi;
KWA HIYO BASI, Bunge linaazimia kwamba;

(i) Serikali iweke mkakati unaotekelezeka wa kuhakikisha fedha zillizokopeshwa zinarejeshwa na kutumika kama ilivyokusudiwa;

(ii) Serikali ibuni na kubainisha vyanzo vipya vya mapato ili kuongeza mtaji wa Mfuko na kuweza kuwanufaisha wanawake wengi zaidi;

(iii) Serikali iweke mkakati wa kutoa elimu juu ya uwepo wa mfuko ili wanawake wengi wanufaike na mikopo inayotolewa na mfuko huu.

SEHEMU YA NNE

4.0 HITIMISHO NA KUFUNGA HOJA
4.1 Hitimisho

Mheshimiwa Spika, napenda kukushukuru kwa kunipa nafasi ya kuwasilisha taarifa hii. Aidha, napenda kuwashukuru Wajumbe wa Kamati ya Kudumu ya Bunge ya Ustawi na Maendeleo ya Jamii ambao maoni, ushauri na ushirikiano wao umewezesha Kamati kutekeleza majukumu yake kwa ufanisi na hatimaye kukamilika kwa taarifa hii. Naomba majina yao yaingie kwenye kumbukumbu za kudumu za Bunge kama yalivyo wasilishwa katika taarifa hii; nayo ni kama ifuatavyo: -

1. Mhe.Fatma Hassan Toufiq, Mb. – **Mwenyekiti**
2. Mhe.Riziki Said Lulida, Mb. – **Makamu Mwenyekiti**
3. Mhe.Tamima Haji Abass, Mb.
4. Mhe.Neema Gerald Mwandabila, Mb.
5. Mhe.Tecla Mohammed Ungele, Mb.
6. Mhe.Kabula Enock Shitobela, Mb.
7. Mhe.Mohamed Abdulrahman Mwinyi, Mb.
8. Mhe.Katani Ahmadi Katani, Mb.
9. Mhe. Ahmed Ally Salum, Mb.

10. Mhe. Furaha Ntengo Matondo, Mb.
11. Mhe. Janeth Elias Mahawanga, Mb.
12. Mhe. Mariam Nassoro Kisangi, Mb.
13. Mhe. Athuman Almas Maige, Mb.
14. Mhe. Alli Hassan Omar King, Mb.
15. Mhe. Boniphace Mwita Getere, Mb.
16. Mhe. Sanya Juma Jafar, Mb.
17. Mhe. Shanif Mansoor Jamal, Mb.
18. Mhe. Michael Mwita Kembaki, Mb.
19. Mhe. Neema Kachiki Lugangira, Mb.

Mheshimiwa Spika, kwa niaba ya Wajumbe wa Kamati naomba nichukue fursa hii kumpongeza Mhe. Prof. Joyce Lazaro Ndalichako Waziri wa Ofisi ya Waziri Mkuu, Kazi, Vijana, Ajira na Wenye Ulemavu na Mhe. Patrobas Katambi Naibu Waziri. Aidha tunampongeza Mhe. Dkt. Doroth Onesphoro Gwajima Waziri wa Maendeleo ya Jamii, Jinsia, Wanawake na Makundi Maalum na Naibu Waziri Mhe. Mwanaidi Ali Khamis, Mb kwa kuwasilisha taarifa za utekelezaji wa majukumu ya Wizara zao kwa ufanisi.

Mheshimiwa Spika, naomba pia niwashukuru watendaji wote wa Wizara hizi pamoja na taasisi zake kwa ushirikiaono walioupatia Kamati wakiongozwa na Eng. Cyprian Luhemeja Katibu Mkuu wa Ofisi ya Waziri Mkuu, Kazi, Vijana, Ajira na Wenye Ulemavu na Dkt. Seif Abdallah Shekalage na Naibu Katibu Mkuu Amon Anastaz Mpanju wa Wizara ya Maendeleo ya Jamii, Jinsia, Wanawake na Makundi Maalumu.

Mheshimiwa Spika, mwisho lakini sio kwa umuhimu, napenda kumshukuru Katibu wa Bunge Ndg. Nenelwa Mwihambi, *ndc* kwa kuratibu vema shughuli za Kamati na Bunge kwa mujibu wa Katiba ya Nchi. Aidha, nawashukuru Mkurugenzi wa Idara ya kamati za Bunge Ndg. Athuman Hussein, Mkurugenzi Msaidizi Ndg. Gerald Magili na Makatibu wa Kamati hii Ndg. Rehema Lazarus Kipera na Ndg.Aziza Waziri Kheir na Pius Katabizi wakisaidiwa na Bi. Jane Ndulesi kwa kuratibu shughuli za Kamati na kufanikisha kukamilika kwa taarifa hii.

4.2 HOJA

Mheshimiwa Spika, baada ya kueleza shughuli zilizotekelezwa na Kamati, uchambuzi wa matokeo ya utekelezaji shughuli hizo, na pia maoni na mapendekezo ya Kamati, sasa naomba kutoa hoja kwamba, Bunge sasa lipokee, kujadili na hatimaye kuikubali Taarifa ya Kamati ya Kudumu ya Bunge Ustawi na Maendeleo ya Jamii pamoja na maoni na mapendekezo yaliyomo katika taarifa hii.

Mheshimiwa Spika, naomba kutoa hoja.

Fatma Hassan Toufiq, Mb
MWENYEKITI WA KAMATI YA KUDUMU YA BUNGE YA USTAWI NA MAENDELEO YA JAMII
Februari, 2024

MHE. ATHUMAN A. MAIGE: Mheshimiwa Mwenyekiti, naafiki. *(Makofi)*

MWENYEKITI: Ahsante sana, Mheshimiwa Mwenyekiti hoja imeungwa mkono, tunakushukuru sana kwa taarifa ya Kamati yako. Ahsante sana. *(Makofi)*

Waheshimiwa Wabunge, sasa ninamuita Mwenyekiti wa Kamati ya Kudumu ya Bunge ya Elimu, Utamaduni na Michezo. *(Makofi)*

MHE. HUSNA J. SEKIBOKO - MWENYEKITI WA KAMATI YA KUDUMU YA BUNGE YA ELIMU, UTAMADUNI NA MICHEZO: Mheshimiwa Mwenyekiti, naomba kuwasilisha taarifa ya Kamati ya Kudumu ya Bunge ya Elimu, Utamaduni na Michezo kuhusu shughuli za Kamati kwa Kipindi cha Februari, 2023 hadi Januari, 2024.

Mheshimiwa Mwenyekiti, utangulizi na maelezo ya jumla; naomba kuwasilisha taarifa ya Kamati ya Kudumu ya Bunge ya

Elimu, Utamaduni na Michezo, kuhusu shughuli za Kamati kwa kipindi cha Februari, 2023 hadi Januari, 2014.

Mheshimiwa Mwenyekiti, madhumuni ya taarifa hii ni kulijulisha Bunge shughuli za Kamati na matokeo yake ili Serikali iweze kuyazingatia katika bajeti ijayo. Kwa Kanuni ya 136(15) ya Kanuni za Bunge, imeweka sharti la lazima kwa Kamati kuwasilisha taarifa hii katika Mkutano wa mwisho kabla ya Mkutano wa Bajeti. Kwa msingi huo, taarifa hii inabeba mambo muhimu kuhusu Sekta ya Elimu, Sayansi na Teknolojia na Sekta ya Utamaduni, Sanaa na Michezo. Hivyo naomba taarifa yote iliyowekwa Mezani iingie kwenye *Hansard*.

Mheshimiwa Mwenyekiti, muundo wa taarifa; ili kukidhi masharti ya Kanuni ya 142 za Kanuni za Bunge, naomba kueleza mpango wa taarifa hii ambayo imegawanyika katika sehemu kuu Tatu. Sehemu hizo ni; sehemu ya kwanza inaeleza mambo ya utangulizi, sehemu ya pili inaelezea shughuli za Kamati na uchambuzi wake, sehemu ya tatu inahusu maoni ya jumla ambayo ni msingi wa mapendekezo katika hoja ya Kamati, na sehemu ya mwisho ni sehemu ya nne inayohitimisha hoja hii.

Mheshimiwa Mwenyekiti, msingi wa shughuli za Kamati. Msingi wa Shughuli za Kamati ya Kudumu ya Bunge ya Elimu, Utamaduni na Michezo, unaanza kwenye Katiba ya Jamhuri ya Muungano wa Tanzania. Kwa msingi huo, Kanuni ya 147(1) ya Kanuni za Bunge, ikisomwa kwa pamoja na Nyongeza ya Nane ya kanuni hizo, imeanzisha Kamati za Bunge ikiwemo Kamati ya Kudumu ya Bunge ya Elimu, Utamaduni na Michezo.

Mheshimiwa Mwenyekiti, Kamati hii ni nyenzo ya Bunge katika kusimamia Sekta ya Elimu, Sayansi na Teknolojia na Sekta ya Utamaduni, Sanaa na Michezo. Utekelezaji wa majukumu ya Kamati ulilenga kubaini iwapo Wizara zimefanikisha lengo la kuwezesha ustawi wa watu kwa mujibu wa Ibara ya 8(1)(b) ya Katiba ya Jamhuri ya Muungano wa Tanzania.

Mheshimiwa Mwenyekiti, majukumu ya Kamati; Kamati ya Elimu, Utamaduni na Michezo ni miongoni mwa Kamati 11 za

kisekta kwa mujibu wa kifungu cha 5 cha Nyongeza ya Nane ya Kanuni za Bunge. Kamati hii imepewa jukumu la kusimamia Wizara mbili; Wizara ya Elimu, Sayansi na Teknolojia na Wizara ya Utamaduni, Sanaa na Michezo. Katika kutekeleza jukumu hilo, Kamati ilitaka kujiridhisha iwapo shughuli za umma chini ya Wizara hizo zinawezesha ustawi wa wananchi na kukidhi matarajio yaliyotokana na Ilani ya Uchaguzi ya Chama cha Mapinduzi ya mwaka 2020.

Mheshimiwa Mwenyekiti, ili kutekeleza katika wigo wa shughuli za Wizara hizo, Kifungu cha 7 (1) cha Nyongeza ya Nane ya Kanuni za Bunge, kimebainisha mambo makuu manne ambayo ni majukumu ya Kamati hii. Mambo hayo ni haya yafuatayo: -

(i) Kushughulikia Bajeti ya Wizara zinazosimamiwa na Kamati;

(ii) Kushughulikia Miswada ya Sheria na mikataba inayopendekezwa kuridhiwa na Bunge iliyo chini ya Wizara hizo;

(iii) Kushughulikia taarifa za utendaji za kila mwaka za Wizara hizo; na

(iv) Kufuatilia utekelezaji wa majukumu ya Wizara zinazosimamiwa na Kamati.

Mheshimiwa Mwenyekiti, naomba kulihakikishia Bunge kuwa Kamati ilizingatia majukumu hayo. Ufafanuzi zaidi unatolewa katika taarifa hii unajumuisha mapendekezo ambayo yataamuliwa na Bunge ili kutekeleza madaraka yake.

Mheshimiwa Mwenyekiti, njia na mbinu zilizotumika kutekeleza majukumu ya Kamati; kwa kuzingatia masharti ya Kanuni ya 142 ya Kanuni za Bunge, naomba kubainisha njia zilizotumika kwa shughuli za Kamati kuanzia mwezi Februari, 2023 hadi Januari, 2024. Njia hizo ni kama ifuatavyo: -

(i) Kutafakari hali ya jumla ya sekta zinazosimamiwa na Kamati na kuibua mambo yanayostahili kuwa kwenye ajenda ya Kamati;

(ii) Kuomba Taarifa maalum za Serikali kuhusu mambo yanayofanyiwa tafakuri na Kamati kuhusu sekta zinazosimamiwa na Kamati;

(iii) Kupokea na Kuchambua Taarifa za Serikali zinazowasilishwa kwenye Kamati;

(iv) Kuandaa hoja mbalimbali zinazotokana na uchambuzi wa Kamati na kujadiliana na Serikali; na mwisho

(v) Kujumuisha mambo yanayobainika kwenye vikao vya Kamati wakati wa majadiliano na kuyaweka katika orodha ya mambo yanayostahili maoni, ushauri, mapendekezo na kutolewa Bungeni.

Mheshimiwa Mwenyekiti, njia hizo ziliiwezesha Kamati kufanikisha majukumu yake. Naomba kulithibitishia Bunge kuwa kutokana na matumizi ya njia hizo, matokeo yanayoripotiwa leo yatafanikisha utekelezaji wa madaraka ya Bunge na kukidhi matarajio ya wananchi kutokana na matakwa ya Ilani ya Uchaguzi ya Chama cha Mapinduzi ya mwaka 2020.

Mheshimiwa Mwenyekiti, shughuli zilizotekelezwa na mambo yaliyobainika: Kama nilivyosema awali, Bunge ni chombo chenye mamlaka ya kusimamia shughuli za umma katika sekta mbalimbali na ni chombo cha uwakilishi wa wananchi. Kwa hiyo, linawajibika kuhakikisha kuwa shughuli hizo zinawezesha ustawi wa watu nchini. Naomba kulithibitishia Bunge kuwa shughuli zote za Kamati zililenga kufanikisha madaraka ya Bunge na kuliwezesha kuwa chombo halisi cha uwakilishi wa wananchi katika sekta hizo. Ufafanuzi wa shughuli hizo ni kama ifuatavyo: Kupata mafunzo kuhusu Muktadha na Kazi za Kamati.

Mheshimiwa Mwenyekiti, baada ya Wajumbe wa Kamati kuteuliwa katika nusu ya pili ya uhai wa Bunge hili, ilikuwa ni

muhimu kupata mafunzo kuhusu muktadha na kazi za majukumu ya Kamati. Mafunzo hayo yaliwawezesha Wajumbe kuwa na uelewa wa pamoja uliounganishwa na misingi ya sekta zinazohusika na majukumu ya Kamati.

Mheshimiwa Mwenyekiti, mafunzo hayo yamekuwa na tija katika utekelezaji wa majukumu. Nakiri kwamba matokeo yake yana mchango mkubwa katika uzingatiaji wa masharti ya Kanuni ya Bunge kuhusu Kamati kuripoti Bungeni kama ninavyofanya leo hii.

Mheshimiwa Mwenyekiti, wakati wa Mkutano wa Kumi wa Bunge, tarehe 31 Januari, hadi tarehe 10 Februari, 2023, Bunge lilipitisha maazimio mbalimbali yaliyotokana na taarifa za Kamati za Bunge kwa mwaka 2022. Miongoni mwa maazimio hayo, yapo maazimio yaliyohusu sekta zinazosimamiwa na Kamati hii. Ili kuliwezesha Bunge kupata picha halisi ya utekelezaji, Kamati ilifuatilia utekelezaji wa maazimio hayo na matokeo yake yataripotiwa hivi leo.

Mheshimiwa Mwenyekiti, shughuli ya uchambuzi wa Bajeti ilifanyika tarehe 21 - 30 Machi, 2023; wakati huo, Kamati ilitekeleza jukumu la kuchambua Taarifa ya Utekelezaji wa Bajeti kwa mwaka wa fedha 2021/2022 na Makadirio ya Mapato na Matumizi kwa mwaka wa fedha 2023/2024.

Mheshimiwa Mwenyekiti, maoni na ushauri wa Kamati kuhusu bajeti iliyotolewa Bungeni wakati wa Mkutano wa Kumi wa Bunge: Kushughulikia taarifa na utendaji wa Wizara: Taarifa ya utendaji wa Wizara na Taasisi zake zinatoa maelezo ya mambo mbalimbali kuhusu shughuli za umma ikilinganishwa na matarajio ya wananchi. Umuhimu wa taarifa hizo ni kutoa fursa kwa Bunge kubaini masuala ya kisheria na hali ya jumla ya sekta zinazosimamiwa na Kamati. Kwa umuhimu huo, Kamati ilipokea na kuchambua taarifa za utendaji wa taasisi mbalimbali za sekta zinazosimamiwa na Kamati. Miongoni mwa Taasisi na Wizara zake ni kama ifuatavyo: -

(i) Wizara ya Elimu, Sayansi na Teknolojia;

(ii) Bodi ya Mikopo ya Elimu ya Juu;

(iii) Chuo Kikuu cha Dodoma;

(iv) Mamlaka ya Elimu na Mafunzo ya Ufundi Stadi;

(v) Taasisi ya Elimu ya Watu Wazima;

(vi) Tume ya Taifa ya Sayansi na Teknolojia; na

(vii) Wizara ya Utamaduni, Sanaa na Michezo.

Mheshimiwa Mwenyekiti, taarifa zilizowasilishwa kwenye Kamati zilionesha mambo mbalimbali kuhusu Wizara na Taasisi hizo ikiwemo mafanikio na changamoto. Uchambuzi wa kina wa masuala hayo unaripotiwa kwenye taarifa hii.

Mheshimiwa Mwenyekiti, kufuatilia utekelezaji wa majukumu ya Wizara. Kamati ilifuatilia utekelezaji wa majukumu ya Wizara. Majukumu hayo yanahusu Sera zilizoongoza sekta na Mpango wa Tatu wa Maendeleo wa Taifa wa Miaka Mitano yaani mwaka 2021/2022 hadi mwaka 2025/2026.

Mheshimiwa Mwenyekiti, mpango huu pamoja na mambo mengine, umezingatia umuhimu wa matumizi ya sayansi na teknolojia, uwepo wa ubunifu wa matumizi ya masuala ya kidigitali ili kuhakikisha kuwa Tanzania haibaki nyuma. Kwa mfano, katika kujiridhisha na utekelezaji wa Mpango wa Taifa, Kamati ilifuatilia utekelezaji wa jukumu la Wizara ya Elimu, Sayansi na Teknolojia la kusimamia na kuratibu maendeleo ya Sayansi, Teknolojia na Ubunifu pamoja na matumizi yake katika nyanja mbalimbali ikiwemo biashara, viwanda, kilimo na maisha ya kila siku.

Mheshimiwa Mwenyekiti, taarifa za utekelezaji zilizowasilishwa katika Kamati zilichambuliwa kwa kulinganishwa na matamko ya Serikali, miongozo ya Ilani ya Uchaguzi ya Mwaka 2020 na Mpango wa Tatu wa Maendeleo wa Taifa. Mambo

yaliyotokana na uchambuzi yalitumika katika majadiliano na Wizara kwa lengo la kupata undani kuhusu hatua zilizofikiwa katika utekelezaji.

Mheshimiwa Mwenyekiti, hatua hiyo ilifanikisha matokeo thabiti ya uchambuzi wa taarifa hizo na kubainisha mambo yanayohitaji msisitizo wa Bunge na hatua za kuchukuliwa na Serikali. Kwa ujumla, shughuli hii ni miongoni mwa vyanzo vya maoni na mapendekezo yanayotolewa na Kamati ambayo yanahitaji kuamuliwa na Bunge.

Mheshimiwa Mwenyekiti, kutokana na shughuli zilizofanywa na Kamati, Kamati ilibaini kwamba, pamoja na changamoto nyingine zipo changamoto za ufinyu wa bajeti katika Sekta ya Elimu na upungufu wa waalimu nchini. Pia uchambuzi umebainisha ufanisi mdogo wa Bodi ya Mikopo ya Elimu ya Elimu ya Juu, uchakavu wa miundombinu na upungufu wa wahadhiri katika Chuo Kikuu cha Dodoma.

Mheshimiwa Mwenyekiti, mengine yaliyojitokeza ni ujenzi wa Vyuo vya Mafunzo ya Ufundi usioendana na mahitaji ya wakufunzi na vitendea kazi. Aidha, ufinyu wa bajeti kwa ajili ya uendeshaji wa Taasisi ya Elimu ya Watu Wazima ni miongoni mwa changamoto hizo. Zaidi ya hayo, zilibainika changamoto za uendeshaji wa Tume ya Taifa ya Sayansi na Teknolijia, kusuasua kwa mradi wa *EASTRIP* na Wizara kutopokea fedha za miradi ya maendeleo zilizoidhinishwa na Bunge lako Tukufu.

Mheshimiwa Mwenyekiti, kwa upande wa Wizara ya Utamaduni, Sanaa na Michezo, suala la kukosekana kwa viwanja vya mpira vyenye hadhi inayokubalika na hali isiyoridhisha ya uwanja wa michezo wa Benjamin Mkapa, upungufu wa fedha na watumishi wa BAKITA na viwango duni vya filamu za Tanzania ni miongoni mwa mambo yanayostahili ufumbuzi.

Mheshimiwa Mwenyekiti, mapendekezo; Baada ya kueleza kwa kina shughuli zilizotekelezwa na maoni ya Kamati, naomba kutoa mapendekezo kama ifuatavyo:-

Mheshimiwa Mwenyekiti, Wizara ya Elimu, Sayansi na Teknolojia. Kwa kuzingatia mambo yaliyobainika wakati wa uchambuzi, Kamati inatoa maoni yafuatayo:-

Mheshimiwa Mwenyekiti, matokeo makubwa kwa Samia *Scholarship*.

Kwa kuwa, Samia *Scholarship* ni ufadhili wa Rais wa Jamhuri ya Muungano wa Tanzania, Dkt. Samia Suluhu Hassan kwa wasichana wenye ufaulu mzuri katika masomo ya sayansi;

Na kwa kuwa, kumekuwa na upungufu wa fedha unaokwamisha azma ya kuhakikisha wanafunzi waliopata ufaulu wa juu katika fani ya sayansi na teknolojia, hesabu na tiba, wanapata ufadhili wa asilimia 100;

Kwa hivyo basi, Bunge linaazimia kwamba Serikali iongeze fedha hizo kwa ajili ya ufadhili huo na kuzitoa kwa wakati.

Mheshimiwa Mwenyekiti, aidha, Bunge limpongeze Mheshimiwa Rais wa Jamhuri ya Muungano wa Tanzania Mama Samia Suluhu Hassan kwa kubuni na kutoa fedha hizi kwa ajili ya kuhimiza ongezeko la wanasayansi wanawake. *(Makofi)*

Mheshimiwa Mwenyekiti, ufinyu wa bajeti ya Sekta ya Elimu.

Kwa kuwa, Wizara ya Elimu, Sayansi na Teknolojia ambayo sehemu kubwa ya bajeti yake ni kwa ajili ya mikopo ya Elimu ya Juu inakabiliwa na changamoto ya ufinyu wa bajeti;

Na kwa kuwa, hali hiyo inakwamisha azma ya kuimarisha miundombinu na taratibu za nchi kupata Watanzania walioelimika na wanaendelea kujielimisha na kuongeza tija katika maendeleo ya Taifa;

Kwa hiyo basi, Bunge linaazimia kwamba Serikali iendelee kuongeza fedha zinazotengwa kwa ajili ya Wizara ya Elimu, Sayansi na Teknolojia; na Hazina ijitahidi kutoa fedha za Wizara hii kwa wakati kama ambavyo Bunge linaidhinisha.

Mheshimiwa Mwenyekiti, upungufu wa Walimu wa Amali nchini:-

Kwa kuwa, licha ya Serikali kuanza kutekeleza mtaala mpya wa elimu na kusisitiza mafunzo ya Amali, lakini taarifa zimeonesha kuwa na upungufu mkubwa wa walimu wa amali;

Na kwa kuwa, kutokuwa na walimu wa amali kwa idadi inayohitajika, ni jambo linaloathiri maudhui na madhumuni ya mtaala mpya, na kwamba inaathiri manufaa ya elimu waipatayo wanafunzi;

Kwa hiyo basi, Bunge linaazimia kwamba, Serikali iongeze fedha na uwezo wa Vyuo vya Ualimu kuandaa Waalimu wa Amali; na Vyuo vya Ualimu nchini viweke mkazo katika mafunzo yanayoendana na mitaala mipya.

Mheshimiwa Mwenyekiti, upungufu wa waalimu nchini;

Kwa kuwa, taarifa za Serikali zimeonesha changamoto za sekta ya Elimu ikiwemo upungufu wa waalimu wenye ujuzi unaostahili hususan katika masomo ya Hisabati, Fizikia na masomo mengine ya sayansi; upungufu wa miundombinu na vifaa vya elimu; na uchache na uduni wa zana za kufundishia na kujifunzia;

Na kwa kuwa, hali hiyo inaathiri ubora wa elimu nchini na kwamba inachangia ufaulu usioridhisha wenye madhara kwa hazina na wataalamu wa Taifa;

Hivyo basi, Bunge linaazimia kwamba Serikali iandae mikakati ya kuongeza ajira kwenye sekta yenye mahitaji yanayoongezeka ili utekelezaji wa mitaala uwe katika nafasi nzuri.

Mheshimiwa Mwenyekiti, ufinyu wa bajeti wa Bodi ya Mikopo ya Elimu ya Juu.

Kwa kuwa, Bodi ya Mikopo ya Elimu ya Juu inayotegemewa kuwa na mifumo na taratibu za kupata idadi kubwa ya wananchi

walioelimika, inakabiliwa na changamoto za; moja, ufinyu wa bajeti kwa ajili ya kuwezesha upatikanaji wa mikopo unaostahili; na pili, kutokupata marejesho ya mikopo kwa wanufaika na wanaoweza kurejesha kutokana na Bodi kutokuweka mkazo ipaswavyo;

Na kwa kuwa, mambo hayo yanaikwamisha Bodi kutekeleza azma yake na kusababisha idadi kubwa ya Watanzania wanaostahili kupata mikopo kutonufaika na mikopo hiyo;

Kwa hiyo basi, Bunge linaazimia kwamba:-

(a) Serikali iongeze bajeti ya Bodi ya mikopo kwa ajili kuongeza idadi ya wanafunzi wa Elimu ya juu wanaopata mkopo;

(b) Bodi ya mikopo ya Elimu ya Juu iongeze juhudi ya utoaji wa elimu kwa umma kuhusu umuhimu wa ulazima wa wanafunzi waliopata mkopo kurejesha mikopo hiyo; na

(c) Serikali kwa kutumia Balozi zetu iandae utaratibu madhubuti wa kufuatilia wanufaika wa mikopo walio nje ya nchi.

Mheshimiwa Mwenyekiti, sheria, kanuni na taratibu za Bodi ya Mikopo kutoendana na mahitaji ya sasa.

Kwa kuwa, sheria kanuni na taratibu zinazotumika na Bodi ya Mikopo zimekuwa kabla ya Bodi kuanza kutoa mikopo kwa wanafunzi na Vyuo vya Elimu ya kati na kwamba, haziendani na masharti ambayo yanahitajika kwa sasa;

Na kwa kuwa, hali hii ya sheria, kanuni na taratibu kupitwa na wakati, haitoi mwongozo stahiki kwa sasa, hali inayoweza kuathiri ufanisi;

Kwa hiyo basi, Bunge linaazimia kwamba, Serikali ifanye mapitio ya sheria, kanuni na taratibu ili kuzihuisha kulingana na mahitaji ya sasa.

Mheshimiwa Mwenyekiti, uchakavu wa miundombinu na upungufu wa wahadhiri kutoka Chuo Kikuu cha Dodoma.

Kwa kuwa, Taarifa za Serikali zimeonesha kuwa Chuo Kikuu cha Dodoma kinakabiliwa na uchakavu wa miuondombinu ikiwemo miundombinu ya maji, upungufu wa wahadhiri, na uhaba wa mabweni kutokana na baadhi ya majengo yake kutumika na Ofisi za Serikali;

Na kwa kuwa, mambo hayo yanakwamisha madhumuni ya chuo katika kutoa elimu bora;

Kwa hiyo basi, Bunge liazimie kwamba: -

(a) Serikali ikiwezeshe Chuo Kikuu cha Dar es Salaam kuajiri wahadhiri kulingana na mahitaji yake;

(b) Serikali iongeze jitihada na kuwa na mkakati dhamira wa kutatua changamoto ya maji katika Chuo Kikuu cha Dodoma;

(c) Serikali iongeze kasi ya kukamilisha majengo ya ofisi kwenye Mji wa Serikali ili kuacha majengo ya *UDOM* (Chuo Kikuu cha Dodoma) yatumike kwa madhumuni yaliyokusudiwa. *(Makofi)*

Mheshimiwa Mwenyekiti, ujenzi wa vyuo vya mafunzo ya ufundi usioendana na mahitaji ya wakufunzi na vitendea kazi.

Kwa kuwa, Serikali imefanya kazi nzuri ya ujenzi wa Vyuo vya Mafunzo ya Ufundi Stadi *(VETA)*, lakini haijatatua changamoto za idadi ndogo ya wakufunzi, upungufu wa vitendea kazi, ukosefu wa zana za kufundishia na kujifunzia;

Na kwa kuwa, changamoto hizo zisipotatuliwa tija ya ujenzi wa vyuo hivyo haitaonekana;

Hivyo basi, Bunge linaazimia kwamba: -

(a) Serikali iwezeshe upatikanaji wa fedha za ununuzi wa vitendea kazi na uandaaji wa zana za kufundishia na kujifunzia; na

(b) Serikali iwezeshe kuajiri waajiri na wakufunzi wa mafunzo ya ufundi kulingana na mahitaji.

Mheshimiwa Mwenyekiti, ufinyu wa Bajeti kwa ajili ya Uendeshaji wa Taasisi ya Elimu ya Watu Wazima:-

Kwa kuwa, Taasisi ya Elimu ya watu wazima imebainika kukabiliwa na ufinyu wa bajeti,

Na kwa kuwa, ufinyu huo wa bajeti unaathiri uwezo wa taasisi kuendelea kutoa elimu nje ya mfumo rasmi wa elimu bila malipo na kwamba athari hiyo inakwamisha nia ya kuwawezesha wanafunzi wasiochaguliwa kwa sababu mbalimbali.

Hivyo basi, Bunge linaazimia kwamba, Serikali itenge bajeti kwa ajili ya elimu inayotolewa nje ya mafunzo rasmi kupitia elimu ya watu wazima.

Mheshimiwa Mwenyekiti, changamoto za Uendeshaji wa Tume ya Taifa ya Sayansi na Teknolojia:-

Kwa kuwa, Taarifa za serikali zinabainisha ufinyu wa bajeti kwenye taasisi ya *COSTECH* hususan eneo la utafiti,

Na kwa kuwa, ufinyu huo wa bajeti unaathiri mwelekeo wa *COSTECH* kuiwezesha nchi kujielekeza kwenye sayansi, technolojia na ubunifu kwa maendeleo ya haraka ya kiuchumi na kijamii,

Hivyo basi, Bunge linaazimia kwamba: -

(i) Serikali iendelee kuongeza bajeti inayotengwa kwa ajili ya *COSTECH* kila mwaka;

(ii) *COSTECH* ijiimalishe kuratibu bunifu zote vyuoni na katika jamii kwa lengo la kukuza vipaji na kuleta tija inayotegemewa

Mheshimiwa Mwenyekiti, kusuasua kwa Mradi wa *EASTRIP*;

Kwa kuwa, Utekelezaji wa mradi wa *EASTRIP* uliopotiwa unaonekana kusuasua,

Na kwa kuwa, hali hiyo inayotokana na tofauti za mifumo ya fedha kati ya Benki ya Dunia na Tanzania na taratibu za ununuzi nchini zinasababisha tofauti ya bajeti inayotekelezwa na bei halisi ya vifaa vya ujenzi na kuchelewa kukamilika kwa mradi,

Hivyo basi, Bunge linaazimia kwamba: -

(i) Serikali itatue changamoto za tofauti ya mifumo ya kibenki kati ya Benki ya Dunia na Tanzania pamoja na kushughulikia taratibu za ununuzi ipasavyo;

(ii) Serikali iongeze mkazo katika utekelezaji wa mradi wa *EASTRIP* ili kuwezesha wanafunzi wengi hususani wanawake kujiunga na vyuo.

Mheshimiwa Mwenyekiti, Wizara ya Utamaduni, Sanaa na Michezo, kukosa fedha za miradi ya maendeleo zilizoidhinishwa na Bunge.

Kwa kuwa, taarifa za Serikali zimeonyesha kuwa Wizara ya Utamaduni, Sanaa na Michezo, haipokei fedha za miradi ya maendeleo zilizoidhinishwa na Bunge;

Na kwa kuwa, kukosekana kwa fedha hizo zilizoidhinishwa na Bunge ni jambo linalokwamisha utekelezaji wa miradi ya maendeleo iliyopatiwa na kupitishiwa fedha.

Hivyo basi, Bunge linaazimia kwamba: -

(i) Fedha zote zilizoidhinishwa na Bunge kwa ajili ya miradi ya maendeleo inayotekelezwa na Wizara hii kwa mwaka 2023/2024 zitolewe inavyopaswa;

(ii) Kwa mwaka wa fedha 2024/2025 Serikali iongeze bajeti ya wizara hii. *(Makofi)*

Mheshimiwa Mwenyekiti, kukosekana kwa viwanja vya mpira vyenye hadhi inayokubalika:-

Kwa kuwa, Tanzania imefuzu kuwa mwenyeji wa michuano ya *AFCON* kwa mwaka 2027, lakini haina viwanja vyenye hadhi inayokubalika;

Na kwa kuwa, hatua za Serikali zilizoanza kwa lengo la kujenga viwanja vya mpira Dodoma na Arusha, lakini bado hazijafanikiwa; itakuwa vigumu kuendelea kuwa mwenyeji wa michuano ya *AFCON*. Vilevile, Uchumi wetu utapoteza fursa muhimu kutokana na michuano hiyo kutokufanyika Tanzania kwa sababu ya viwanja duni. Pia, itaathiri heshima na hadhi ya Tanzania katika masuala ya michezo;

Kwa hiyo basi, Bunge linaazimia kwamba; Serikali itoe fedha kwa ajili ya kukamilisha ujenzi wa viwanja hiyo; na Serikali ijipange kuwa na usimamizi madhubuti wakati wa utekelezaji wa miradi hiyo ili kuwa na ujenzi wenye thamani halisi ya fedha *(value for money)*.

Mheshimiwa Mwenyekiti, hali isiyoridhisha ya Uwanja wa Michezo wa Benjamini Mkapa:-

Kwa kuwa, uchambuzi wa taarifa na hali halisi imeonyesha kuwa, Uwanja wa Benjamini Mkapa unakabiliwa na uchakavu wa eneo la kuchezea mpira; changamoto ya kutumika kupita kiasi na mifumo ya makusanyo kutokuruhusu uwanja kubakisha sehemu ya makusanyo.

Kwa hiyo basi, Bunge linaazimia kwamba: -

(i) Fedha zinazotengwa kwa ajili ya ukarabati na uendelezaji wa miundombinu ya uwanja huo zipatikane kwa wakati;

(ii) Serikali iweke utaratibu wa sehemu ya makusanyo kubaki kwa uwanjani kwa ajili ya matemngenezo madogo madogo;

(iii) Serikali iandae mkakati wa kuboresha viwanja vingine ili kupunguza matumizi ya Uwanja wa Benjamini Mkapa.

Mheshimiwa Mwenyekiti, Sera na sheria za Baraza la Michezo kutoendana na hali halisi:-

Kwa kuwa, uchambuzi umebainisha kwamba, Sera na Sheria ya Baraza la Michezo haziendani na hali halisi, licha ya kuwa michezo inachangia takribani asilimia 19 katika Pato la Taifa;

Na kwa kuwa, hali hii inayotokana na sheria ya mwaka 1976, wakati wa mtazamo tofauti wa kiuchumi inakosesha uzingatiaji wa mchango wake kiuchumi;

Kwa hiyo basi, Bunge linaazimia kwamba Serikali ianze mchakato wa kuboresha sera na sheria inayohusika ili kuweza kukidhi matarajio yaliyopo.

Mheshimiwa Mwenyekiti, upungufu wa fedha na Watumishi wa BAKITA:-

Kwa kuwa, BAKITA inayotegemea kuwa ni mfumo Madhubuti wa kusimamia na kukuza maendelea ya Kiswahili, kitaifa, kikanda na kimataifa; lakini inakabiliwa na ukosefu wa fedha za kutosha, upungufu wa wataalamu wa lugha mbalimbali;

Na kwa kuwa, hali hiyo inasababisha kiasi kidogo cha kukibidhaisha Kiswahili na juhudi ndogo za BAKITA kuwaelimisha wananchi kuhusu matumizi sahihi ya lugha ya Kiswahili na fursa za kiuchumi zinazopatikana ndani ya lugaha ya Kiswahili.

Kwa hiyo basi, Bunge linaazimia kwamba: -

(i) Serikali iwezeshe BAKITA kuajiri wataalamu wa lugha ya kiswahili wenye ujuzi wa lugha nyingine ili kuongeza kasi ya ukuaji wa lugha sanifu ya Kiswahili;

(ii) Serikali izingatie ahadi iliyotolewa kwenye ilani ya Chama cha Mapinduzi, aya 283(d) kuhusu kuimarishwa kwa mila na desturi na tamaduni nzuri zinazojenga utaifa, kwa kuiwezesha BAKITA kuongeza wigo wa kuuelimisha umma;

(iii) Serikali iiwezeshe BAKITA kufanya utafiti katika nchi ambako kiswahili kinabidhaishwa ili kubaini fursa, manufaa na namna ya kuongeza ushawishi katika mataifa hayo.

Mheshimiwa Mwenyekiti, viwango duni vya filamu Tanzania:-

Kwa kuwa, Bodi ya Filamu Tanzania, yenye dhamira ya kuweka mazingira bora na wezeshi kwa ukuaji wa Tanzania ya Filamu, haijaweza kufanikisha kazi yake vizuri ya kufanikisha; ubora wa filamu za Tanzania, kushawishi wasanii kuongeza upeo wao kuhusu sanaa na filamu, kutoa msukumo kwa wasanii kuwa na *script* au maandiko yenye falsafa za Kiswahili;

Na kwa kuwa, mambo haya yanasababisha mchango hafifu wa Tasnia ya Filamu katika biashara ya kimataifa, Uchumi na ustawi wa watu kwa ujumla.

Kwa hiyo basi, Bunge linaazimia kwamba:-

(i) Bodi ya Filamu itatue na ifuatilie uzingatiaji wa uhalisia wa filamu na kutoa msukumo stahiki kwa wasanii;

(ii) Bodi ya Filamu ihakikishe kuwa kuna mwongozo wa wasanii wanaoandaa maandiko ya filamu *(script)* ili kuzingatia ufasaha wa lugha na mvuto katika soko.

Mheshimiwa Mwenyekiti, mtiririko usioridhisha wa asilimia tano ya mapato ya *sports betting*:-

Kwa kuwa, Serikali ilipitisha Wizara ya Sanaa, Utamaduni na Michezo, asilimia tano ya mapato yanayopatikana kutoka kwenye mchezo wa kubahatisha *(sports betting);*

Na kwa kuwa, fedha hizo hazitolewi kwa mtiririko unaoeleweka;

Kwa hiyo basi, Bunge linaazimia Serikali itoe fedha hizo kwa mtiririko kama ambavyo inatoa fedha za *OC* za kila mwezi. *(Makofi)*

Mheshimiwa Mwenyekiti, hitimisho, shukrani, Napenda kuchukua nafasi hii kukushukuru kwa kunipa nafasi ya kuwasilisha Taarifa ya Kamati mbele ya Bunge lako Tukufu. Aidha, nakupongeza kwa kazi kubwa unayoifanya ya kuliongoza Bunge letu vizuri. Pia, namshukuru Mheshimiwa Naibu Spika na Wenyeviti wote wa Bunge kwa kazi nzuri wanazofanya. *(Makofi)*

Mheshimiwa Mwenyekiti, nachukua fursa hii kuwashukuru waheshimiwa mawaziri wa wizara mbili zinazosimamiwa na Kamati. Ambao ni Mheshimiwa Profesa Adolf Mkenda, Mbunge, Waziri wa Elimu, Sayansi na Teknolojia na Mheshimiwa Dkt. Damas Daniel Ndumbaro, Waziri wa Utamaduni, Sanaa na Michezo. *(Makofi)*

Mheshimiwa Mwenyekiti, aidha, niwashukuru Mheshimiwa Naibu Waziri wa Wizara zinazosimamiwa na Kamati. Ambao ni Mheshimiwa Omary Juma Kipanga, Mbunge, Naibu Waziri wa Elimu; Mheshimiwa Hamisi Mohamed Mwinjuma, Mbunge, Naibu Waziri wa Utamaduni, Sanaa na Michezo kwa ushirikiano mkubwa wanaoutoa kwa Kamati. Aidha, nawashukuru Makatibu Wakuu na Manaibu Makatibu Wakuu wa Wizara hizi mbili kwa ushirikiano mzuri wanaoutoa kwa Kamati na kurahisisha utendaji kazi wa Kamati. *(Makofi)*

Mheshimiwa Mwenyekiti, namshukuru sana Makamu Mwenyekiti wa Kamati hii, Mheshimiwa Mussa Ramadhani Sima, Mbunge, kwa ushirikiano anaonipa mimi pamoja na Kamati kwa ujumla. *(Makofi)*

Mheshimiwa Mwenyekiti, kipekee zaidi nawashukuru sana Wajumbe wa Kamati kwa ushirikiano mzuri walionipa katika kutekeleza shughuli za Kamati na hivyo jukumu langu kuwa rahisi. Sitaweza kuwataja majina kutokana na muda lakini majina yao yaandikwe kwa wino wa dhahabu kwenye kitabu maalum. *(Makofi)*

Mheshimiwa Mwenyekiti, napenda kuwashukuru sana Watumishi wote wa Ofisi ya Bunge, wakiongozwa na Katibu wa Bunge Ndugu Nenelwa Mwihambi, ndc, kwa kuiwezesha Kamati kutekeleza majukumu yake kikamilifu. Pamoja nao namshukuru Mkurugenzi wa Idara ya Kamati za Bunge, wakurugenzi wasaidizi na Sekretarieti kwa kunisaidia au kuisaidia Kamati wakati wote na kwa kuratibu vyema shughuli zote za Kamati. *(Makofi)*

Mheshimiwa Mwenyekiti, naomba sasa kutoa hoja kwamba, Bunge lako Tukufu lipokee na kuikubali Taarifa ya Kamati ya Kudumu ya Bunge ya Elimu, Utamaduni na Michezo, pamoja na maoni, ushauri na mapendekezo yaliyotolewa na Kamati.

Mheshimiwa Mwenyekiti, naomba kutoa hoja. *(Makofi)*

TAARIFA YA KAMATI YA KUDUMU YA BUNGE YA ELIMU, UTAMADUNI NA MICHEZO KUHUSU SHUGHULI ZA KAMATI KWA KIPINDI CHA FEBRUARI 2023 HADI JANUARI 2024 – KAMA ILIVYOWASILISHWA MEZANI

[Imetolewa chini ya Kanuni ya 136 (15) ya Kanuni za Kudumu za Bunge, Toleo la Februari, 2023]

SEHEMU YA KWANZA

1.0 UTANGULIZI

1.1 Maelezo ya Jumla

Mheshimiwa Spika, Naomba kuwasilisha Taarifa ya Kamati ya Kudumu ya Bunge ya Elimu, Utamaduni na Michezo kuhusu

Shughuli za Kamati kwa Kipindi cha Februari 2023 hadi Januari 2024. Wasilisho hilo linazingatia masharti ya Kanuni ya 136 (15) ya Kanuni za Kudumu za Bunge, Toleo la Februari, 2023.

1.2 Madhumuni ya Taarifa

Mheshimiwa Spika, Madhumuni ya Taarifa hii ni kulijulisha Bunge shughuli za Kamati na matokeo yake ili Serikali iweze kuyazingatia katika mwaka wa fedha wa 2024/2025. Kanuni ya 136 (15) ya Kanuni za Bunge niliyorejea, imeweka sharti la lazima kwa Kamati kuwasilisha taarifa hii katika mkutano wa mwisho kabla ya Mkutano wa Bajeti. Mkutano wa Kumi na Nne wa Bunge unaoendelea, ni Mkutano wa Mwisho kabla ya Mkutano wa Bajeti. Kwa msingi huo, Taarifa hii inabeba mambo muhimu kuhusu sekta ya Elimu, Sayansi na Teknolojia na Sekta ya Utamaduni, Sanaa na Michezo, ambayo kwa sehemu kubwa yatapaswa kufanyiwa kazi kuanzia mwaka wa fedha 2024/2025 iwapo Bunge litaridhia.

1.3 Muundo wa Taarifa

Mheshimiwa Spika, Ili kukidhi masharti ya Kanuni ya 142 ya Kanuni za Bunge, inayohusu muundo wa Taarifa za Kamati, naomba kueleza mpangilio wa taarifa hii ambayo imegawanyika katika sehemu kuu Tatu. Sehemu hizo ni:-

(i) Sehemu ya Kwanza ambayo inaeleza mambo ya utangulizi ikiwemo madhumuni, muundo wa taarifa, msingi wa kazi zilizotekelezwa na njia zilizotumika;

(ii) Sehemu ya Pili ambayo inaelezea shughuli za Kamati kwa kipindi kinachotolewa taarifa na uchambuzi wa yaliyobainika wakati huo;

(iii) Sehemu ya tatu inayohusu Mtazamo na maoni ya jumla ambayo ni Msingi wa mapendekezo katika hoja ya Kamati. Sehemu hii pia inahitimisha taarifa kwa kutoa hoja ili Bunge liweze kuamua.

1.4 Msingi wa Shughuli za Kamati

Mheshimiwa Spika, Msingi wa Shughuli za Kamati ya Kudumu ya Bunge ya Elimu, Utamaduni na Michezo unaanzia kwenye Katiba ya Jamhuri ya Muungano wa Tanzania. Ibara ya 4 ya Katiba imebainisha mgawanyo wa madaraka na kulitambua Bunge kuwa na mamlaka ya kutunga sheria na kusimamia utekelezaji wa shughuli za umma. Aidha, Ibara ya Ibara ya 96 ya Katiba imeliruhusu Bunge kuunda Kamati mbalimbali kwa madhumuni ya utekelezaji bora wa madaraka yake. Kwa msingi huo, Kanuni ya 137 (1) ya Kanuni za Bunge, ikisomwa kwa pamoja na Nyongeza ya Nane ya Kanuni hizo, imeanzisha Kamati za Bunge ikiwemo Kamati ya Kudumu ya Bunge ya Elimu, Utamaduni na Michezo.

Mheshimiwa Spika, Majukumu ya Kamati hii yamefafanuliwa kwenye Kifungu cha 6(7) kikisomwa kwa pamoja na Kifungu cha 7 (1) cha Nyongeza ya Nane ya Kanuni za Bunge. Kwa ufafanuzi huo, Kamati hii ni nyenzo muhimu ya Bunge katika kusimamia sekta ya Elimu, Sayansi na Teknolojia na Sekta ya Utamaduni, Sanaa na Michezo kwa lengo la kufanikisha lengo la kuwezesha ustawi wa watu kwa mujibu wa Ibara ya 8 (1)(b) ya Katiba ya Jamhuri ya Muungano wa Tanzania.

1.5 Majukumu ya Kamati

Mheshimiwa Spika, Kamati ya Elimu, Utamaduni na Michezo ni miongoni mwa Kamati kumi na moja za kisekta kwa mujibu wa Kifungu cha 5 cha Nyongeza ya Nane ya Kanuni za Bunge. Kamati hii imepewa jukumu la kusimamia Wizara mbili: Wizara ya Elimu, Sayansi na Teknolojia na Wizara ya Utamaduni, Sanaa na Michezo. Katika kutekeleza jukumu hilo Kamati ilitaka kujiridhisha iwapo shughuli za umma chini ya sekta zinazoongozwa na wizara hizo zinawezesha ustawi wa wananchi na kukidhi matarajio yao yaliyotokana na Ilani ya CCM ya Uchaguzi wa mwaka 2020.

Mheshimiwa Spika, Ili kujielekeza katika wigo wa shughuli za Wizara hizo, Kifungu cha 7 (1) cha Nyongeza ya Nane ya Kanuni za Bunge, kimebainisha mambo makuu manne ambayo ni majukumu ya Kamati hii. Mambo hayo ni:-

(i) Kushughulikia bajeti ya wizara au taasisi inazozisimamia;

(ii) Kushughulikia miswada ya sheria na mikataba inayopendekezwa kuridhiwa na Bunge iliyo chini ya wizara inazozisimamia;

(iii) Kushughulikia taarifa za utendaji za kila mwaka za Wizara inazozisimiamia; na

(iv) Kufuatilia utekelezaji wa majukumu ya Wizara zinazosimamiwa na Kamati.

Mheshimiwa Spika, Naomba kulihakikishia Bunge kuwa, Kamati ilizingatia majukumu hayo na utekelezaji wake ulijikita katika kuliwezesha Bunge kutekeleza majukumu yake kwa mujibu wa Katiba ya Jamhuri ya Muungano wa Tanzania. Ufafanuzi zaidi unatolewa katika taarifa hii inayojumuisha mapendekezo ya kuamuliwa na Bunge ili kutekeleza madaraka yake kwa mujibu wa Ibara ya 63 (2) ya Katiba ya Jamhuri ya Muungano wa Tanzania.

1.6 Njia zilizotumika katika kutekeleza Majukumu ya Kamati

Mheshimiwa Spika, Kwa kuzingatia masharti ya Kanuni ya 142 kuhusu Muundo wa Taarifa ya Kamati inayowasilishwa Bungeni, naomba kubainisha njia zilizotumika kwa shughuli za Kamati kuanzia mwezi Februari, 2023 hadi Januari, 2024. Njia hizo ni kama ifuatavyo:-

(i) Kutafakari hali ya jumla ya sekta zinazosimamiwa na Kamati na kuibua mambo yanayostahili kuwa kwenye ajenda ya Kamati;

(ii) Kuomba Taarifa maalumu za Serikali kuhusu mambo yanayofanyiwa tafakuri na Kamati kuhusu sekta inazozisimamia;

(iii) Kupokea na Kuchambua Taarifa za Serikali zinazowasilishwa kwenye Kamati na kupata sura ya jumla ya hali ilivyo;

(iv) Kuandaa hoja mbalimbali zitokanazo na uchambuzi wa Kamati na kujadiliana na Serikali; na

(v) Kujumuisha mambo yanayobainika kwenye vikao vya Kamati wakati wa majadiliano na kuyaweka katika orodha ya mambo yanayostahili maoni, ushauri na mapendekezo ya kutolewa Bungeni.

Mheshimiwa Spika, Njia hizo ziliiwezesha Kamati kufanikisha majukumu yake. Naomba kulithibitishia Bunge kuwa kutokana na matumizi ya njia hizo katika utekelezaji wa majukumu ya Kamati, matokeo yanayoripotiwa leo yatafanikisha utekelezaji wa madaraka ya Bunge na kukidhi matarajio ya wananchi kutokana na ilani ya CCM ya uchaguzi wa mwaka 2020.

SEHEMU YA PILI

2.0 SHUGHULI ZILIZOTEKELEZWA NA MAMBO YALIYOBAINIKA

2.1 Ufafanuzi

Mheshimiwa Spika, Kama nilivyosema awali, Bunge ni chombo chenye mamlaka ya kusimamia shughuli za umma katika sekta mbalimbali na ni chombo cha uwakilishi wa wananchi. Hivyo, linawajibika kuhakikisha kuwa shughuli hizo zinawezesha ustawi wa watu nchini. Kwa utaratibu wa uendeshaji wa Mabunge duniani, Kamati za Bunge ni nyenzo ya msingi kwa Bunge kutekeleza majukumu na madaraka yake. Katika usimamizi wa kibunge wa shughuli za sekta ya Elimu, Sayansi na Teknolojia na sekta ya Utamaduni na Sanaa na Michezo, Kamati hii ni tegemeo la Bunge.

Mheshimiwa Spika, Naomba kulithibitishia Bunge kuwa shughuli zote za Kamati kwa kipindi cha Februari 2023 hadi Januari, 2024, zililenga kufanikisha madaraka ya Bunge na kuliwezesha kuwa chombo halisi cha uwakilishi wa wananchi katika sekta hizo. Ufafanuzi wa Shughuli hizo ni kama ifuatavyo:

2.1.1 Kupata Mafunzo Kuhusu Muktadha wa kazi za Kamati

Mheshimiwa Spika Baada ya Wajumbe wa Kamati kuteuliwa katika nusu ya pili ya uhai wa Bunge hili, Ilikuwa ni muhimu kupata

mafunzo kuhusu muktadha wa kazi na majukumu ya Kamati. Mafunzo hayo yaliwawezesha wajumbe kuwa na uelewa wa pamoja uliounganishwa na misingi ya sekta zinazohusika na majukumu ya Kamati.

Mheshimiwa Spika, Mafunzo hayo yamekuwa na tija katika utekelezaji wa majukumu. Nakiri kwamba, matokeo yake yana mchango mkubwa katika uzingatiaji wa masharti ya Kanuni za Bunge kuhusu Kamati kuripoti Bungeni kama ninavyofanya leo hii.

2.1.2 Kufuatilia Utekelezaji wa Maazimio ya Bunge yaliyotokana na Taarifa ya Mwaka 2022

Mheshimiwa Spika, Wakati wa Mkutano wa Kumi wa Bunge, tarehe 31 Januari, hadi tarehe 10 Februari, 2023, Bunge lilipitisha maazimio mbalimbali yaliyotokana na taarifa za Kamati za Bunge kwa mwaka 2022. Miongoni mwa maazimio hayo, yapo maazimio yaliyohusu sekta zinazosimamiwa na Kamati hii. Ili kuliwezesha Bunge kupata picha halisi ya utekelezaji, Kamati ilifuatilia utekelezaji wa maazimio hayo na matokeo yake yanaripotia leo.

2.1.3 Kushughulikia Bajeti za Wizara

Mheshimiwa Spika, Shughuli ya Uchambuzi wa Bajeti ilifanyika tarehe 21 - 30 Machi, 2023, kwa kuzingatia masharti ya Kanuni ya 117 ya Kanuni za Bunge. Wakati huo, Kamati ilitekeleza jukumu la kuchambua Taarifa za utekelezaji wa bajeti kwa mwaka wa fedha 2021/2022 na makadirio ya mapato na matumizi kwa mwaka wa fedha 2023/2024. Maoni na Ushauri wa Kamati kuhusu Bajeti yalitolewa Bungeni wakati wa Mkutano wa Kumi wa Bunge.

2.1.4 Kushughulikia Taarifa za Utendaji za Wizara

Mheshimiwa Spika, Taarifa za utendeji wa wizara na taasisi zake zinatoa maelezo ya mambo mbalimbali kuhusu shughuli za umma ikilinganishwa na matarajio ya wananchi. Umuhimu wa taarifa hizo ni kutoa fursa kwa Bunge kubaini masula ya kisera na hali ya jumla ya sekta zinazosimamiwa na Kamati. Kwa umuhimu huo, Kamati ilipokea na kuchambua taarifa za utendaji wa taasisi mbalimbali za sekta inazozisimia. Miongoni mwa taasisi na wizara zake ni:

(i) Wizara ya Elimu, Sayansi na Teknolojia;
(ii) Bodi ya Mikopo ya Elimu ya Juu;
(iii) Chuo Kikuu cha Dodoma;
(iv) Mamlaka ya Elimu na Mafunzo ya Ufundi Stadi;
(v) Taasisi ya Elimu ya Watu Wazima;
(vi) Tume ya Taifa ya Sayansi na Teknolojia; na
(vii) Wizara ya Utamaduni, Sanaa na Michezo

Mheshimiwa Spika, Taarifa zilizowasilishwa kwenye Kamati zilionesha mambo mbalimbali kuhusu wizara na taasisi hizo ikiwemo mafanikio na changamoto. Uchambuzi wa kina wa masuala hayo unaripotiwa kwenye taarifa hii. Niliombe Bunge lako Tukufu lifuatilie mtiririko wa taarifa hii ili kubaini msingi wa mapendekezo ya Kamati na kufanya uamuzi stahiki.

2.1.5 Kufuatilia Utekelezaji wa Majukumu ya Wizara

Mheshimiwa Spika, Kamati ilifuatilia utekelezaji wa majukumu ya Wizara inazozisimamia. Majukumu hayo yanahusu Sera zinazoongoza sekta na Mpango wa Tatu wa Maendeleo wa Taifa wa Miaka Mitano, yaani mwaka 2021/2022 hadi mwaka 2025/2026.

Mheshimiwa Spika, Mpango huu pamoja na mambo mengine, umezingatia umuhimu wa matumizi ya sayansi na teknolojia, uwezo wa ubunifu na matumizi ya masuala ya digitali ili kuhakikisha kuwa Tanzania haibaki nyuma. Kwa mfano, katika kujiridhisha na utekelezaji wa Mpango wa Taifa, Kamati ilifuatilia utekelezaji wa jukumu la Wizara ya Elimu, Sayansi na Teknolojia la kusimamia na kuratibu maendeleo ya Sayansi, Teknolojia na Ubunifu pamoja na matumizi yake katika Nyanja mbalimbali ikiwemo biashara, viwanda, Kilimo na maisha ya kila siku.

Mheshimiwa Spika, Taarifa za utekelezaji zilizowasilishwa kwenye Kamati zilichambuliwa kwa kuonaishwa na matamko ya Sera, miongozo ya Ilani ya CCM ya Uchaguzi Mkuu wa mwaka 2020, na Mpango wa Tatu wa Maendeleo wa taifa. Mambo yaliyotokana na uchambuzi yalitumika katika majadiliano na Wizara kwa lengo la kupata undani kuhusu hatua zilizofikiwa katika utekelezaji.

Mheshimiwa Spika, Hatua hiyo ilifanikisha matokeo thabiti ya uchambuzi wa taarifa hizo na kubainisha mambo yanayohitaji msisitizo wa Bunge na hatua za kuchukuliwa na Serikali. Kwa ujumla, shughuli hii ni miongoni mwa vyanzo vya maoni na mapendekezo yanayotolewa na Kamati, ambayo yanahitaji kuamuliwa na Bunge.

2.2 Yaliyobainika katika Shughuli za Kamati

Mheshimiwa Spika, Kama nilivyosema awali, shughuli za Kamati zililenga kubaini, iwapo utekelezaji wa mipango na majukumu ya Wizara na taasisi za sekta ya Elimu, Sayansi na Teknolojia na sekta ya Utamaduni, Sanaa na Michezo unafanikisha maisha malengo ya Dira ya taifa ya kuwa na maisha bora. Katika kufanya hivyo, Mafanikio na changamoto mbalimbali zilibainika kama ifuatavyo:-

2.2.1 Hatua Iliyofikiwa katika Utekelezaji wa Maazimio ya Bunge Yaliyopitishwa Februari, 2023

Mheshimiwa Spika, Taarifa za Serikali kuhusu utekelezaji wa Maazimio ya Bunge kutokana na Taarifa ya Kamati mwezi Februari 2022, ilionesha hatua mbalimbali zilizofikiwa katika utekelezaji. Hatua hizo zimeainishwa katika makundi matatu yafuatayo:-

(a) Hatua ya Utekelezaji Uliokamilika au Unaoendelea Vizuri

Mheshimiwa Spika, Uchambuzi wa Taarifa za Serikali umeonesha kuwa, mambo kumi na mbili yaliyopitishwa na Bunge kwa Wizara ya Elimu, Sayansi na Teknolojia yametekelezwa kwa kukamilika au kuwa katika hatua inayoridhisha ya utekelezaji. Mfano wa mambo yaliyotekelezwa na kukamilika ni kuhusu mikopo kwa wanafunzi wa vyuo vya ufundi na vyuo vya kati, Tume ya Nguvu ya Atomiki kuhamia Makao Makuu Dodoma na mchakato wa kukamilisha uandaaji wa mitaala ya elimu.

Mheshimiwa Spika, Mfano wa utekelezaji uliokamilika kama ilivyoamuliwa na Bunge ni suala la kukamilisha Mitaala na kuiwezesha ianze kutumika. Taarifa za utekelezaji zilionesha kuwa, Serikali iliridhia kuanza kwa utekelezaji wa mitaala tarehe 20 Oktoba, 2023. Ridhaa hiyo ilielekeza mitaala itekelezwe kwa

awamu ili kuruhusu mabadiliko katika elimu na mafunzo na kutokuathiri ubora wake.

Mheshimiwa Spika, Kwa upande wa Wizara ya Utamaduni, Sanaa na Michezo mambo manne yaliyopitishwa na Bunge yapo katika hatua za utekelezaji unaoridhisha. Mambo hayo yalihusu kusimamia na kuibua uendelezaji wa vipaji, upatikanaji wa vazi la taifa, ukarabati na ujenzi wa viwanja vya michezo na kuongeza udahili katika Chuo cha Michezo Malya.

(b) Hatua ya Utekelezaji Isiyoridhisha

Mheshimiwa Spika, Yapo mambo yaliyopitishwa na Bunge ambayo utekelezaji wake haujafanyika kabisa au hauridhishi. Mambo hayo ni kuhusu changamoto ya Chuo Kikuu cha Kilimo na Teknolojia cha Mwalimu Nyerere Butiama kutokudahili wanafunzi kwa miaka takriban 14. Chuo hicho chenye watumishi wakiwemo wahadhiri kinaendelea kupokea bajeti ya serikali na kulipa mishahara ya watumishi. Pendekezo lililopitishwa na Bunge lilitaka hali hii irekebishwe.

Mheshimiwa Spika, Taarifa zilizowasilishwa kwenye Kamati zilionesha kuwa utekelezaji ulianza kwa kudahili jumla ya wanafunzi 29 tu. Idadi hii ni kidogo ikilinganishwa na lengo la kuanzishwa kwa Chuo hicho.

2.2.2 Yaliyobainika Wizara ya Elimu, Sayansi na Teknolojia

Mheshimiwa Spika, Uchambuzi wa Taarifa za Wizara ya Elimu, Sayansi na Teknolojia pamoja na taasisi zake ulibainisha mambo yafuatayo:-

(a) Chuo Kikuu cha Dar es Salaam (UDSM)

Mheshimiwa Spika, Chuo Kikuu cha Dar es Salaam (UDSM) ni Chuo Kikuu kikongwe kuliko vyote nchini Tanzania ambacho kilianzishwa mnamo mwaka 1961. Chuo kinatoa mafunzo katika maeneo mbalimbali hapa nchini na kina jumla ya Kampasi Sita. Aidha, katika utekelezaji wa Mradi wa Elimu ya Juu kwa Mageuzi ya Uchumi (Higher Education for Economic Transformation-HEET Project), Chuo kimeanzisha Kampasi nyingine mbili katika mikoa ya Kagera na Lindi.

Mheshimiwa Spika, Chuo Kikuu cha Dar es Salaam (UDSM) kinawajibika kuhakikisha kinatoa mchango wake katika kufanikisha malengo makuu ya dira ya maendeleo ya Taifa 2025 na Mpango wa Taifa wa Maendeleo wa Miaka Mitano (FYDP) wa 2021/2022 2025/2026. Katika kutekeleza hayo, Chuo kina majukumu makuu matatu ambayo ni ya Kufundisha (teaching); Kufanya tafiti (research); na Kutoa huduma kwa Jamii (public services).

Mheshimiwa Spika, Kamati inapongeza kazi nzuri inayofanywa na chuo hiki ambayo kwa ujumla inaridhisha, Hata hivyo, pamoja na kazi nzuri bado chuo kinakabiliwa na changamoto mbalimbali ambazo zimekuwa kikwazo katika utekelezaji wa majukumu yake, changamoto hizo ni pamoja na upungufu wa watumishi 2,479, uhaba huu unatokana na sababu mbalimbali zikiwemo kupanuka kwa chuo, kuongezeka kwa program mbalimbali pamoja na kustaafu.

Mheshimiwa Spika, Katika uchambuzi wa Taarifa hiyo Kamati imebaini kuwa, Chuo kimeshiriki utekelezaji wa Miradi Mikubwa ya Kimkakati ya Serikali ya Jamuhuri ya Muungano wa Tanzania katika hatua tofauti za utekelezaji zikiwemo usanifu(design), ujenzi (construction), ushauri elekezi (consultancy)na usimamizi (supervision).

(b) Chuo Kikuu cha Dodoma (UDOM)

Mheshimiwa Spika, Chuo Kikuu cha Dodoma kilianzishwa mwaka 2007 kwa mujibu wa Ibara ya 3(1) ya Hati Idhini ya Chuo Kikuu cha Dodoma ya mwaka 2007 ikisomwa pamoja na Sheria ya Vyuo Vikuu ya Mwaka 2005. Chuo kilianza na Shule Kuu Tatu (3) pekee, lakini hadi kufikia mwaka wa masomo 2022/23, chuo kilikuwa na jumla ya vitengo kumi na moja (11) vya kitaaluma ambavyo ni pamoja na Ndaki 6, Shule Kuu 3 na Taasisi 2**.**

Mheshimiwa Spika, Chuo hiki kinatekeleza malengo makuu ya dira ya Maendeleo ya Taifa 2025 na Mpango wa Taifa wa Maendeleo wa Miaka Mitano (FYDP) wa 2021/2022 -2025/2026

pamoja na Mipango na Mikakati ya Maendeleo ya Sekta ya Elimu.

Mheshimiwa Spika, Licha ya kazi nzuri inayofanywa na Chuo hiki, lakini bado kinakabiliwa na changamoto zifuatazo:-

(i) Upungufu wa watumishi **856** kwa kada mbalimbali za wanataaluma na waendeshaji;

(ii) Upungufu wa mabweni kwa ajili ya malazi ya wanafunzi. Kwa sasa, Chuo kina majengo 61 tu kwa ajili ya mabweni. Majengo 57 tu ndiyo yanayotumika kwa mabweni, jambo linalotokana na Wizara na Taasisi mbalimbali za Serikali kuendelea kutumia baadhi ya majengo ya Chuo na kusababisha upungufu wa nafasi zaidi ya 2000 za wanafunzi.

(iii) Ufinyu wa Bajeti unaoathiri utekelezaji wa baadhi ya shughuli zilizopangwa hususan utekelezaji wa miradi ya maendeleo na hivyo kuathiri mipango kazi ya chuo.

(iv) Upungufu mkubwa wa maji na uchakavu wa miundombinu ya maji katika chinasababisha Chuo kupata asilimia 33 tu ya kiasi cha maji yanayohitajika kwa siku.
(v) Uchakavu wa miundombinu ya chuo.

(c) Tume ya Taifa ya Sayansi na Teknolojia (COSTECH)
Mheshimiwa Spika, Tume ya Taifa ya Sayansi na Teknolojia (COSTECH), iliundwa kwa mujibu wa Sheria ya Tume ya Taifa ya Sayansi na Teknolojia Na. 7 ya Bunge ya mwaka 1986 na kuzinduliwa tarehe 30 Juni, 1988. Lengo la kuanzishwa kwa COSTECH ni pamoja na :-

(i) Kupunguza maambukizi ya VVU/UKIMWI na magonjwa yasiyo ya kuambukiza na kuboresha huduma kwa waathirika;

(ii) Kuendelea kutekeleza Mkakati wa Kitaifa wa Kupambana na Rushwa; Kuimarishwa na kuratibu masuala ya kisayansi, kiteknolojia na Ubunifu nchini;

(iii) Kuimarisha matumizi sahihi ya bidhaa na huduma zitokanazo na Sayansi, Teknolojia na Ubunifu na

(iv) Kujenga na kuimarisha uwezo wa utoaji huduma na bidhaa za kisayansi, Teknolojia na Ubunifu.

Mheshimiwa Spika, COSTECH ina majukumu ya uhamasishaji shughuli za utafiti na uendelezaji wa teknolojia kwa ajili ya maendeleo ya kijamii na kiuchumi, kupanga vipaumbele na kuratibu tafiti zote nchini.

Mheshimiwa Spika, Tume ina jukumu la kuishauri Serikali kuhusu masuala yote ya Sayansi, Teknolojia na Ubunifu (STU) kwa maendeleo ya Taifa. Aidha, Tume inafungamana na Taasisi za Utafiti na Maendeleo (R&Ds) pamoja na Taasisi za Elimu ya Juu (HLIs). Ufungamano huo umejikita katika kuratibu shughuli za utafiti kama vile utoaji wa vibali, utekelezaji wa vipaumbele vya utafiti, utekelezaji na usimamizi wa miradi ya utafiti, ubunifu na uendelezaji wa teknolojia.

Mheshimiwa Spika, Kwa kipindi cha miaka mitano 2018/19-2022/2023, Tume iliidhinishiwa na Bunge kiasi cha **sh. 73,662,123,000;** ambapo jumla ya **sh 22,747,577,000;** ilikuwa kwa ajili ya matumizi ya kawaida, **sh. 50,914,547,000** kwa ajili ya utafiti na maendeleo. Jumla ya fedha zilizopokelewa kwa kipindi cha miaka mitano (5) ilikuwa na **sh. 56,471,572,000;** kati ya fedha hizo kiasi cha **sh. 23,740,479,000** kilikuwa ni kwa ajili ya matumizi ya kawaida ikijumuisha mishahara na **sh. 32,731,093,00** fedha kwa ajili ya utafiti na maendeleo.

Mheshimiwa Spika Katika kipindi cha miaka mitano, yaani Mwaka 2018-2023, Tume ilifanikiwa kutekeleza majukumu yake ya kugharamia utekelezaji wa miradi **49** ya utafiti nchini. Tafiti hizi zilijikita katika kutatua changamoto mbalimbali katika sekta za Kilimo, mifugo, uvuvi, afya, madini, nishati, makazi na utalii.

Mheshimiwa Spika, Miradi hii inatekelezwa katika Chuo Kikuu cha Kilimo Sokoine (SUA), Chuo kikuu cha Dar es Salaam (UDSM), Chuo kikuu cha Dodoma (UDOM), Taasisi ya uhandisi na usanifu

mitambo (TEMDO), Taasisi ya utafiti wa viwanda (TIRDO), Taasisi ya Sayansi Nelson Mandela (NMAIST), Taasisi ya uchimbaji madini (STAMICO), Chuo Kikuu Huria (OUT), Chuo Kikuu cha Kilimo cha Mwalimu NyerereButiama, Wakala wa Maabara ya Veterinary (TVLA), Chuo kikuu cha KCMC na Taasisi ya Utafiti wa Kilimo nchini (kituo cha Mikocheni Kibaha na Kihinga). Aidha, jumla ya watafiti **235** na wanafunzi **20** wamenufaika kupitia miradi hii ambapo kiasi cha sh. **4,762,272,363** kilitumika.

Mheshimiwa Spika, Pamoja na kazi nzuri inayofanywa na COSTECH, Kamati imebaini kuwa inakabiliwa na changamoto zifuatazo:-

(i) Upungufu wa fedha unaotokana na kiasi kidogo kinachotengwa kwa ajili ya kugharamia masuala ya STU kwa ujumla;

(ii) Tume kushindwa kutekeleza mipango iliyojipangia kwa wakati kutokana na kuchelewa kulipwa kwa ruzuku kutoka Serikali kuu.

(d) Mradi wa Kujenga Ujuzi na Ushirikiano wa Kikanda wa Afrika Mashariki EAST AFRICA SKILLS FOR TRANSFORMATION AND REGIONAL INTEGRATION PROJECT (EASTRIP)

Mheshimiwa Spika, Mradi huu unatekelezwa kupitia fedha za mkopo wa masharti nafuu wa Benki ya Dunia (World Bank). Mradi uliidhinishwa na Bodi ya Benki ya Dunia Oktoba, 2018 na ulianza kutekelezwa rasmi Novemba, 2019 kwa "Regional Fragship Training Institutions" (RFTIs), na Februari, 2020 kwa "National Project Coordinating Unit" (NPCU). Mradi umeshirikisha nchi tatu ambazo ni Jamhuri ya Muungano wa Tanzania, Jamhuri ya Kenya pamoja na Shirikisho la Jamhuri ya Kidemokrasia ya Ethiopia. Nchi zote tatu kwa ujumla zinatekeleza mradi katika vituo vya umahiri kumi na sita (16).

Mheshimiwa Spika, Lengo kuu la mradi ni kuongeza upatikanaji na uboreshwaji wa programu zinazotolewa katika Vyuo vya Elimu na Mafunzo ya Ufundi vya Kikanda (Technical and Vocational Education and Training - TVET) kwa kuanzisha Vituo vya Umahiri na

kuleta ushirikiano wa Kikanda. Aidha, Kwa upande wa Tanzania, mradi unatekelezwa katika vituo vinne (4) vya umahiri ambavyo ni: -

(i) Taasisi ya Teknolojia Dar es Salaam-kampasi ya Dar es Salaam - Kituo cha Umahiri cha Mafunzo ya TEHAMA (RAFIC) kilichotengewa Dola za Kimarekani Milioni 16.25;
(ii) Chuo cha Taifa cha Usafirishaji – kituo cha Umahiri cha Mafunzo ya Taaluma za Anga na Operesheni za Usafirishaji (CoEATO) iliyotengewa Dola za Kimarekani Milioni 21.25;

(iii) Chuo cha Ufundi Arusha - Kituo cha Mafunzo na Utafiti wa Nishati Jadidifu (KIKULETWA) kilichotengewa Dola za Kimarekani Milioni 16.25; na

(iv) Taasisi ya Teknolojia Dar es Salaam, Kampasi ya Mwanza – Kituo Kituo cha umahiri cha Uchakataji Ngozi (CELPAT) kilichotengewa Dola za Kimarekani Milioni 16.25.

Mheshimiwa Spika, Wizara ya Elimu, Sayansi na Teknolojia pamoja Taasisi zinazotekeleza mradi zimefanikiwa kutekeleza yafuatayo:-
(i) Kuendesha kozi fupi za Nishati Jadidifu kwa kushirikiana na viwanda. Ufungaji wa mifumo ya nishati ya Jua (TAREA) na Ujenzi wa Kituo cha kusambaza vifaa mbalimbali vya Kilimo vyenye Teknolojia ya Kisasa vijijini (Center for Agricutural Mechanization and Rural Technology - CARMATEC);

(ii) Kuanzisha Kiwanda cha DIT Spare Parts kinachotumiwa na wafanyakazi na wanafunzi katika kutoa mafunzo na kuzalisha vipuri vya pikipiki;

(iii) Kununua vifaa vya kufundishia wakati wa hatua za awali za mradi kupitia fedha za serikali;

(iv) Kununua ndege mbili za kufundishia marubani; katika Chuo Cha Taifa cha Usafirishaji (NIT); na

(v) Kuandaa programu za mafunzo zinazohusu bidhaa ngozi zinazohimiza kujiajiri.

Mheshimiwa Spika, Pamoja na kazi nzuri inayofanywa na Wizara ya Elimu, Sayansi na Teknolojia, Kamati imebaini changamoto zifuatazo:-

(i) Kuwepo kwa vikwazo vya bajeti vilivyosababishwa na janga la korona, migogoro ya kisiasa duniani, mfumuko wa bei ya vifaa na nyenzo za kufundisia na za ujenzi wa miundombinu. Hali hio imesababisha kupungua kwa fedha na kusababisha mabadiliko ya malengo yaliyowekwa ya kuanzisha vituo vya umahiri kama ilivyotarajiwa (Rescoping).

(ii) Kuchelewa kuanza kwa utekelezaji wa mradi kutokana na janga la Korona pia kuchelewa kupata fedha za awali (advance payment) za kuanza utekelezaji zilipelekea ucheleweshaji wa michakato ya ununuzi.

(e) Mamlaka ya Elimu Tanzania (TEA)

Mheshimiwa Spika, Kamati ilipokea Taarifa ya Mamlaka ya Elimu Tanzania ili kufahamu kazi zake, mafanikio na changamoto zinazowakabili pamoja na mikakati ya kukabiliana nazo.

Mheshimiwa Spika, Mamlaka ya Elimu Tanzania (Tanzania Education Authority – TEA) iliundwa kwa Sheria Na. 8 ya mwaka 2001 chini ya kifungu 5 (1) pamoja na marekebisho yake (2013) kwa lengo la kuratibu uendeshaji wa Mfuko wa Elimu. Aidha, madhumuni ya Mfuko wa Elimu ni kuongeza nguvu za Serikali katika kugharamia miradi ya elimu ili kuinua ubora wa elimu na upatikanaji wake kwa usawa, katika ngazi zote za Elimu kwa Tanzania Bara na Elimu ya Juu kwa Tanzania Zanzibar.

Mheshimiwa Spika, Mamlaka ya Elimu Tanzania ina jukumu la kutekeleza miradi ya elimu ili kuendeleza elimu na mafunzo kulingana na mipango na sera za kitaifa kwa lengo la kukidhi mahitaji ya kijamii na kiuchumi kupitia ufadhili wa miradi. TEA inajukumu la kuishauri serikali juu ya vyanzo vingine vya uhakika

vya mapato kwa ajili ya Mfuko wa Elimu na kuhamasisha upatikanaji wa rasilimali fedha za kutosha na endelevu.

Mheshimiwa Spika, Mfuko huu ni sehemu ya Programu ya kuendeleza elimu ya ujuzi na mafunzo ya Stadi za kazi zenye kuleta tija katika ajira [Education and Skills for Productive Jobs (ESPJ)] na Mpango Mkakati wa Kitaifa wa Kukuza na Kuendeleza Ujuzi nchini [National Skills Development Strategy (NSDS)].

Mheshimiwa Spika, Programu ya ESPJ inapata ufadhili wa Benki ya Dunia na Serikali ya Jamhuri ya Muungano wa Tanzania. Mfuko wa Elimu unatoa ufadhili wa mafunzo ya kuendeleza ujuzi katika sekta sita za kipaumbele zinazoratibiwa na Programu ya ESPJ, ambazo ni Kilimo na Kilimo-Uchumi, Utalii na huduma za Ukarimu, Uchukuzi, Ujenzi, Teknolojia ya Habari na Mawasiliano (TEHAMA) na Nishati.

Mheshimiwa Spika, Mamlaka imefanikiwa kufadhili ujenzi na uendelezaji wa miundombinu katika Shule na Taasisi za Elimu ya Juu ikiwemo ujenzi wa mabweni 85, vyumba vya madarasa 954, matundu ya vyoo 4,370, nyumba za walimu 612 na maabara za sayansi 10.

Aidha, Mamlaka ya Elimu Tanzania ilitumia jumla ya sh 12,100,966,525, kwa ajili ya kutekeleza miradi mbalimbali ya Elimu katika shule za Msingi, Sekondari na Taasisi za elimu ya juu na wadau wa maendeleo.

Mheshimiwa Spika, Katika uchambuzi wake Kamati imebaini changamoto mbalimbali ambazo zimekuwa zikiikumba Mamlaka. Changamoto hizo ni kama ifuatavyo: -

(i) Kuongezeka kwa mahitaji ya ufadhili ukilinganisha na upatikanaji wa rasilimali hususan kutokana na ongezeko la uandikishaji na udahili wa wanafunzi katika ngazi mbalimbali za elimu;

(ii) Uchangiaji hafifu toka kwa wadau wa elimu unaosababishwa na utayari mdogo wa jamii kuchangia elimu na mwamko

mdogo wa jamii kushiriki katika utekelezaji wa miradi inayotumia mfumo wa Force Account ambayo inayohitaji ushiriki wa Jamii; na

(iii) Kuwepo na maombi mengi kutoka Taasisi za mafunzo na wananchi wanaohitaji ufadhili wa mafunzo ya ujuzi kulinganisha na kiwango cha Bajeti ya Mfuko wa SDF hali inayopelekea maombi mengi kutofadhiliwa licha ya kuwa na ubunifu mzuri wa kuendeleza ujuzi.

(f) Vyuo vya Ufundi Stadi (VETA)

Mheshimiwa Spika, VETA ni Taasisi iliyo chini ya Wizara ya Elimu, Sayansi na Teknolojia yenye adhma ya kuongeza upatikanaji wa fursa ya Elimu na Mafunzo ya Ufundi Stadi nchini kwa lengo la kuwawezesha wananchi hususani vijana kupata ujuzi utakaowawezesha kujiajiri au kuajiriwa.

Mheshimiwa Spika, VETA pamoja na mambo mengine inatekeleza majukumu yafuatayo:

(i) Kutoa Elimu na Mafunzo ya Ufundi Stadi;

(ii) Kuratibu utoaji wa Elimu na Mafunzo ya Ufundi Stadi;

(iii) Kusimamia na kuhakikisha uwepo wa rasilimali fedha za kugharamia shughuli za Elimu na Mafunzo ya Ufundi Stadi.

Mheshimiwa Spika, Taarifa zilibainisha kwamba, mafunzo yanayotolewa na Vyuo vya Elimu na Mafunzo ya Ufundi Stadi yamegawanyika katika makundi makuu mawili kwa maana ya mafunzo ya muda mrefu na muda mfupi. Aidha, VETA ina Kanda tisa (9) na vyuo 52 vinavyotoa mafunzo kwa sasa na vyuo vipya vilivyo kamilika kwa hatua ya kwanza kutoa mafunzo.

Mheshimiwa Spika, Taarifa zaidi zilionesha kuwa VETA inaendela na ujenzi vyuo 65 vipya vinavyojengwa katika wilaya na Mikoa. Katika mwaka wa masomo 2022/2023 ilidahili jumla ya wanafunzi 69,347 wa mafunzo ya muda mrefu na wanafunzi 41,450 wa

mafunzo ya muda mfupi. Kwa Mwaka wa Fedha, 2023/2024 jumla ya wanafunzi 47,707 wamedahiliwa.

Mheshimiwa Spika, Mamlaka ya Elimu na Mafunzo ya Ufundi Stadi (VETA) imekamilisha mradi wa ujenzi wa Vyuo 29 vya ufundi stadi ambapo Vyuo 25 ngazi ya Wilaya na 4 ngazi ya Mkoa. Kwa mwaka wa fedha 2022/2023, takribani Vyuo 65 vilianza kujengwa. Ambapo katika Wilaya ni vyuo 64 na kimoja (1) katika Mkoa wa Songwe. Ujenzi wa Vyuo hivyo unajumuisha majengo 18 kwa kila Chuo cha Wilaya na majengo 25 kwa Chuo cha Mkoa wa Songwe. Awamu ya kwanza, Serikali imetenga jumla ya **Shilingi Bilioni 100** kwa ajili ya ujenzi wa majengo tisa (9) kwa kila Chuo cha Wilaya na majengo yote 25 kwa Chuo cha Mkoa wa Songwe.

Mheshimiwa Spika, Kamati ilibaini changamoto ambazo zimekuwa zikiikumba VETA. Changamoto hizo ni kama ifuatavyo:-

(i) Upungufu wa Rasilimali watu 1,041 wakiwemo walimu 537 na watumishi wengine 504;

(ii) Upungufu, uchakavu na kuwepo kwa vifaa/mitambo ya kufundishia vilivyopitwa na wakati kwa ajili ya mafunzo;

(iii) Kuwepo kwa gharama kubwa za ukarabati wa vyuo vikongwe; na

(iv) Kuongezeka kwa gharama za Ukamilishaji wa ujenzi wa vyuo vipya vya VETA kutokana na athari za kimazingira, kijiografia na hali ya hewa.

(g) Bodi ya Mikopo ya Elimu ya Juu

Mheshimiwa Spika, Bodi ya Mikopo ya Wanafunzi wa Elimu ya Juu (HESLB) ilianzishwa mwaka 2004 kupitia Sheria ya Bodi ya Mikopo ya Wanafunzi wa Elimu ya Juu Sura Na 178 na ilianza rasmi kazi zake za kiutendaji mwezi Julai, 2005 kwa lengo la kutoa mikopo kwa wanafunzi wahitaji na kukusanya mikopo iliyotolewa na Serikali tangu mwaka 1994/1995. Hata hivyo kwa sasa Bodi

imeongezewa majukumu ya kutoa mikopo kwa wanafunzi wa Vyuo vya kati, jambo ambalo linapelekea Kamati kutazamia mabadiliko kwenye jina la Bodi na muundo wake.

Mheshimiwa Spika, Katika mwaka wa fedha 2023/24, Bodi ya Mikopo ya Wanafunzi wa Elimu ya Juu (HESLB) imejiwekea malengo yafuatayo:-

(i) Kupanga mikopo kwa jumla ya wanafunzi **210,169** wakiwemo wanafunzi **72,361** wa mwaka wa kwanza;

(ii) Kutoa ruzuku kwa wanafunzi **1,292** wa **SAMIA SKOLASHIPU** wakiwemo wanafunzi **650** wa mwaka wa kwanza;

(iii) Kusajili wanafunzi **72,361** wa mwaka wa kwanza katika mfumo wa kisasa wa malipo ya Kidijitali (Digital Disbursement Solution-DIDiS); na

(iv) Kukusanya Shilingi Bilioni **230** kutoka kwa wadaiwa pamoja na kubaini wanufaika wapya **40,000.**

Mheshimiwa Spika, Katika mwaka wa fedha wa **2023/2024**, Bodi ya Mikopo ya Wanafunzi wa Elimu ya Juu ilitengewa bajeti ya jumla ya **Shilingi 738,726,557,799.98** kwa ajili ya kutoa mikopo na ruzuku ikiwa ni ongezeko la asilimia 12 kulinganisha na bajeti ya mwaka uliopita ya **Shilingi Bilioni 657**. Kati ya fedha hizo, kiasi cha **Shilingi Bilioni 731.8** ni kwa ajili ya mikopo ya wanafunzi wa elimu juu, na **Shilingi 6,745,000,000** ni kwa ajili ya ruzuku ya SAMIA Skolashipu kwa wanafunzi wenye ufaulu uliojipambanua katika mitihani ya kidato cha sita wanaodahiliwa katika shahada za Sayansi, Teknolojia, Uhandisi, na Hisabati.

Mheshimiwa Spika, Mikopo kwa wanafunzi wa vyuo vya kati imeanza kutolewa kuanzia mwaka wa fedha **2023/2024.** Serikali imepanga kutumia **Shilingi Bilioni 48** kwa ajili ya mikopo ya elimu ya wanafunzi wapatao **8,000** wanaosoma kozi zenye uhitaji mkubwa.

Mheshimiwa Spika katika mwaka 2023/2024 jumla ya wanafunzi 114,821 walijisajili kwenye mfumo wa maombi, wanafunzi 113,431 walipitishwa kwenye king'amua uwezo (Means Testing). Wanafunzi 77,162 wenye sifa stahiki wanaume asilima 57 na wanawake asilimia 43 walipangiwa mikopo yenye thamani ya **Shilingi Bilioni 224.9.** Aidha, wanafunzi 36,269 kwa mwaka wa masomo 2023/2024 hawakupangiwa mikopo kutokana na ufinyu wa bajeti.

(h) Taasisi ya Elimu ya Watu Wazima

Mheshimiwa Spika, Kamati ilielezwa kuwa, Taasisi ya Elimu (TEWW) ilianzishwa kwa Sheria ya Bunge Na. 12, ya mwaka 1975, chini ya iliyokuwa Wizara ya Elimu ya Taifa, kwa sasa Wizara ya Elimu, Sayansi na Teknolojia. Taasisi ya Elimu ya Watu Wazima ilianzishwa kwa ajili ya kuandaa wataalamu na wasimamizi wa elimu ya watu wazima, kufanya utafiti na kuishauri Serikali juu ya masuala ya elimu ya watu wazima pamoja na kuratibu uanzishwaji na uendeshaji programu za elimu ya watu wazima na elimu nje ya mfumo rasmi.

Mheshimiwa Spika, Majukumu ya Taasisi hii ni pamoja na:-

(i) Kuandaa na kutoa mafunzo kwa walimu na wasimamizi wa Elimu ya Watu Wazima;

(ii) Kutekeleza majukumu ya elimu ya watu wazima kwa kuanzisha vituo vya mafunzo, na utafiti katika masuala yahusuyo Elimu ya Watu Wazima nchini;

(iii) Kushirikiana na Serikali ya Jamhuri ya Muungano, wa Tanzania na Wadau mbalimbali wa maendeleo katika kupanga na kukuza Elimu ya Watu Wazima nchini; na

(iv) Kukuza na kufanya tafiti kuhusu mipango na utekelezaji wa Elimu ya Watu Wazima, kutathmini na kuijulisha Serikali na mamlaka nyingine kuhusu matokeo ya tafiti hizo.

Mheshimiwa Spika, Katika uchambuzi wa Taarifa ya Taasisi ya Elimu ya Watu Wazima iliyowasilishwa mbele ya Kamati mwezi Januari, 2024, Kamati ilibaini kuwa, Taasisi inakabiliwa na changamoto zifuatazo:-

(i) Kukosa uwezo wa kisheria wa kuwabana wadau wanaoendesha shughuli za EWW pasipo kuwa na usajili;

(ii) Ukusanyaji hafifu wa mapato kutoka kwenye programu za elimu-msingi. Hii ni kutokana na hali duni za kiuchumi miongoni mwa wanafunzi wa program za elimu nje ya mfumo rasmi ambapo ndiyo chanzo kikubwa cha mapato; na

(iii) Uhaba wa miundombinu ya TEHAMA katika ofisi za TEWW mikoani.

2.2.3 Wizara ya Utamaduni, Sanaa na Michezo

Mheshimiwa Spika, Katika kufuatilia utendaji wa Wizara ya Utamaduni, Sanaa na Michezo pamoja na taasisi zake Kamati ilipokea taarifa zifuatazo:-

(a) Uwanja wa Benjamin Mkapa

Mheshimiwa Spika, Uwanja wa Benjamin Mkapa (zamani ulijulikana kama Uwanja wa Taifa), ulianza kujengwa na Kampuni ya M/s Beijing Engineering Construction Group mnamo tarehe 02 Januari, 2005 kwa ushirikiano wa nchi mbili (Serikali ya Jamhuri ya Muungano wa Tanzania na Serikali ya watu wa China kwa utaratibu wa makubaliano ya kiitifaki (Bilateral Agreement) baina ya Serikali ya Tanzania ambayo ilichangia Dola za Marekani milioni 23.0 na Serikali ya Watu wa China iliyochangia Dola za Marekani milioni 33.4, Uwanja huu ulianza kutumika mwaka 2007 baada ya kukamilika kwa kiwango cha kiasi cha kutumika "Practical Completion".

Mheshimiwa Spika Uwanja huu ni wa kisasa na moja ya viwanja bora barani Afrika uliojengwa kwa kuzingatia ithibati na viwango vya Shirikisho la Mpira wa Miguu Duniani (FIFA) na Shirikisho la Riadha duniani (World Athletic), wenye uwezo wa kuchukua watazamaji 60,000.

Mheshimiwa Spika, Wizara iliieleza Kamati kuwa, Uwanja huu ni chanzo kimojawapo cha maduhuli ya Serikali ambapo Serikali imekuwa ikikusanya maduhuli kupitia viingilio vya milangoni wakati wa mechi mbalimbali za mpira wa miguu, kukodisha kumbi za mikutano, kukodisha jiko, kukodisha eneo la mawasiliano kwa ajili ya minara ya simu, makongamano na matamasha.

Mheshimiwa Spika, Pamoja na faida kubwa za uwanja huu bado unakabiliwa na changamoto zifuatazo:-

(i) Ufinyu wa Bajeti ya Uendeshaji wa Uwanja ambao unapelekea utegemezi mkubwa wa fedha inayotokana na Bajeti ya Serikali;

(ii) Uchakavu wa maeneo mbalimbali kama vile mgahawa, vyumba vya kubadilishia nguo wachezaji, maeneo yanayotumika na waandishi wa habari, eneo la watu mashuhuri, eneo la kuchezea mpira, eneo la kukimbia riadha, magoli na nyavu zake, Mifumo chakavu ya TEHAMA, maji, utangazaji, wa viyoyozi, umeme, Viti na runinga iliyopitwa na wakati pamoja na mfumo wa vyoo;

(iii) Gharama kubwa za matengenezo, uendeshaji na utunzaji ambao haioani na bajeti ambayo Wizara hupatiwa na Serikali ukilinganisha na huduma mbalimbali zinatofanyika uwanjani; na

(iv) Uchache wa rasilimali watu katika nafasi mbalimbali ikiwa ni pamoja na kutokuwepo kwa Waandisi, Watalaamu wa mifumo, Wataalamu wa Masoko na Fedha.

Mheshimiwa Spika, Katika uchambuzi wa taarifa hiyo Kamati imebaini masuala yafuatayo:-

(i) Kukosekana kwa utaalamu wa ukasanyaji wa mapato unaofanyika kwa njia ya kidijitali ikiwemo wataalamu wa kusoma mifumo na usimamizi bora na ukaguzi wa tiketi kwenye mageti ya kuingilia uwanjani;

(ii) Kukosekana kwa watumishi wenye ujuzi wa utunzaji na uendeshaji wa viwanja vya kisasa mfano uendeshaji wa mifumo ya ulinzi, mitambo mikubwa na mifumo ya viyoyozi, hali inachangiwa na mabadiliko ya Sayansi na Teknolojia;

(iii) Kutofanyika kwa matengenezo makubwa ya mara kwa mara ambapo kumepelekea vifaa mbalimbali kuwa katika ukomo na hivyo, kupelekea kuwepo kwa uchakavu mkubwa wa miundombinu na vifaa vinavyotumika;

(iv) Kutokukamilika kwa ujenzi wa miundombinu inayotakiwa kujengwa katika eneo changamani la michezo, hali inayosababisha wadau kutokuvutiwa na matumizi ya uwanja, kutokana na kukosekana kwa baadhi ya miundombinu inayotakiwa kutumika na wadau ikiwemo hoteli na viwanja vya mazoezi.

(b) Baraza la Michezo la Taifa (BMT)

Mheshimiwa Spika, Kamati ilipokea Taarifa ya Baraza la Michezo la Taifa (BMT) pamoja na wadau wao kwa lengo la kufahamu kazi zao, mafanikio, changamoto wanazokumbana nazo ikiwa ni pamoja na mipango ya kukabiliana na changamoto hizo. Katika taarifa hiyo Kamati ilielezwa kuwa Baraza la Michezo la Taifa liliundwa kwa Mujibu wa Sheria Na. 12 ya mwaka 1967 na marekebisho yake Na. 6 ya mwaka 1971 pamoja na marekebisho Na. 03 ya mwaka 2018.

Mheshimiwa Spika, Kamati ilibaini kuwa, Baraza la Michezo Tanzania limefanikiwa kutekeleza majukumu yake kama ifuatavyo:-

(i) Kuanzisha Mfuko wa Maendeleo ya Michezo, unaopata fedha kutokana na mapato ya asilimia 5 ya mchezo wa kubashiri (Sports betting) pamoja na fedha changizo toka kwa wadau wa michezo. Mfuko huu umelenga kusaidia timu za Taifa na uboreshaji wa miundombinu ya michezo nchini;

(ii) Kufanikisha nchi yetu kuwa mwenyeji wa kombe la Mataifa Afrika (AFCON 2027) kwa ushirikiano wa nchi za Uganda na

Kenya, nafasi itakayosaidia nchi kukuwa kimechezo na kiuchumi kupitia sekta ya michezo;

(iii) Kufuzu kushiriki mashindano ya kombe la Mataifa ya Afrika yanayofanyika nchini Ivory Coast mwaka 2024. Mafanikio hayo yametokana na Serikali kuiwezesha timu ya Taifa usafiri, posho na malazi pamoja motisha;

(iv) Kuanzisha mfumo wa usajili wa vilabu na vyama vya michezo (Sports Association Registration System);

(v) Kuwezesha Timu za Taifa, Vyama na Mashirikisho kushiriki katika mashindano ya kimataifa;

(vi) Kuimarisha ushirikiano na Kamati za Michezo za Mikoa kwa lengo la kupata mrejesho wa utekelezaji wa majukumu ya michezo kuanzia ngazi za Wilaya, Mkoa hadi Taifa;

(vii) Uratibu wa Tamasha la Michezo la Wanawake (*Tanzanite Women Sports Festival*); na

(viii) Kuratibu Mashindano ya Riadha kwa wanawake 'Ladies First' kwa lengo la kuhamasisha ushiriki wa wanawake katika mchezo wa riadha, ikiwa ni pamoja na kuibua na kuviendeleza vipaji vya wanawake katika mchezo wa riadha.

Mheshimiwa Spika, Kamati ilibaini changamoto zifuatazo zinalikabili Baraza la Michezo la Taifa:-

(i) Uhaba wa Rasilimali fedha na kushindwa kuzisaidia timu za Taifa ziweze kushiriki mashindano mbalimbali ya Kimataifa kikamilifu;

(ii) Upungufu wa rasilimali watu ambapo kwa mujibu wa ikama ya BMT inatakiwa kuwa na jumla ya watumishi hamsini na tisa (59). Hadi kufikia mwezi Oktoba, 2023, BMT ilikuwa na watumishi ishirini na tano (25) na hivyo kupungukiwa watumishi thelathini na nne (34) sawa na asilimia 42.7

(iii) Kuchelewa kutolewa kwa Fedha za asilimia 5 za Michezo ya Kubahatisha (Sport Betting) na hivyo kukwamisha utekelezaji wa majukumu ya Baraza;

(iv) Kuwepo kwa mahitaji makubwa ya shughuli zinazohitaji kufadhiliwa kupitia Mfuko ikilinganishwa na hali ya upatikanaji wa Rasilimali fedha za mfuko;

(v) Kuwepo kwa muamko mdogo wa wadau katika kuchangia Mfuko.

(c) Mfuko wa Utamaduni

Mheshimiwa Spika, Mfuko wa Utamaduni ulianzishwa mwaka 1998 kupitia iliyokuwa Wizara ya Elimu na Utamaduni kwa kushirikiana na Serikali ya Swizaland kwa Sheria ya Ujumuisho wa Wadhamini (Trustees' Incorporation Act) kama ilivyorejelewa mwaka 2002 (CAP. 318 R.E. 2002). Baadhi ya Majukumu ya Mfuko kwa mujibu wa Sheria ni kama ifuatavyo:-

(i) Kuratibu upatikanaji na utunzaji wa rasilimali fedha ili kuwezesha ukuaji na uimarishaji wa sekta za Utamaduni na Sanaa nchini;

(ii) Kutoa mikopo na ruzuku kwa walengwa wa uzalishaji wa kazi za Utamaduni na Sanaa;

(iii) Kutoa mafunzo kwa walengwa ili kuwawezesha kupata weledi wa kutumia mikopo au ruzuku zitolewazo na Mfuko kwa namna iliyokusudiwa na yenye kuleta tija kwao na katika Sekta;

(iv) Kutekeleza maelekezo ya Sera ya Taifa ya Utamaduni ya mwaka 1997 kuhusu "kuanzisha mifuko na kodi maalum kwa ajili ya kugharamia uhifadhi na uendelezaji wa Utamaduni";

(v) Kuhamasisha uzalishaji wa kazi za kiutamaduni na sanaa zenye ubora wa juu kwa lengo la kukuza Sekta za Utamaduni na Sanaa nchini;

(vi) Kuratibu mchakato wa upatikanaji wa wanufaika wa huduma za Mfuko;

Mheshimiwa Spika, katika mwaka wa fedha 2022/2023 Mfuko umetekeleza majukumu yafuatayo:-

(i) Kutoa mikopo yenye thamani ya Shilingi Bilioni 1.077 kwa wadau wa tasnia 45 ambapo miongoni mwao wanaume ni 29 waliowezeshwa Shilingi 737,000,000 (asilimia 66), Wanawake 12 Shilingi 275,000,000 (asilimia 27) na Kikundi 1 kilichowezeshwa Shilingi 10,000,000 (asilimia 1) na makampuni 3 yaliyowezeshwa Shilingi 55,000,000 (asilimia 6);

(ii) Kutoa mikopo kwa wanachama 22 wenye mahitaji maalumu;

(iii) Kuzalisha jumla ya ajira 88,725 ambapo miongoni mwa ajira hizo, ajira za moja kwa moja ni 29,550 na ajira zisizo za moja kwa moja ni 59,175;

(iv) Kuwezesha Studio 21 kununua vifaa vya kisasa vya uzalishaji wa kazi za Muziki na filamu; na

(v) Kusogeza huduma za Mfuko katika maskani ya wananchi kupitia matawi ya mabenki washirika yaliyotapakaa kuanzia ngazi ya Taifa hadi Mtaa/Kijiji.

Mheshimiwa Spika, Kamati ilibaini changamoto zifuatazo:-

(i) Uhaba wa Rasilimali Fedha za kutunisha Mfuko;

(ii) Kukosekana kwa Sheria ya uanzishwaji wa Mfuko ambapo kunasabisha Mfuko kutokuwa na muundo wa uendeshaji pamoja na usimamizi mzuri;

(iii) Kuwepo kwa waombaji wengi ambao hawajarasimisha kazi zao kupitia mamlaka za Serikali zinazosimamia tasnia zao;

(iv) Kuwepo kwa waombaji wanaomba kiasi kikubwa cha mikopo kisicholingana na uhitaji wa miradi; na

(v) Waombaji kutokuwa na uhakika wa masoko ya kazi zao.

(d) Bodi ya Filamu

Mheshimiwa Spika, Kamati ilipokea Taarifa ya uendeshaji wa Bodi ya Filamu iliyoeleza majukumu ya Bodi ya Filamu Tanzania kama yalivyoainishwa kwenye sheria ya Filamu na Michezo ya kuigiza Na 4 ya Mwaka 1976. Majukumu hayo ni pamoja na :-

(i) Kusimamia maendeleo ya Tasnia ya Filamu;

(ii) Kusimamia na kuratibu utayarishaji wa Filamu na michezo ya kuigiza;

(iii) Kuhakiki na kupanga katika madaraja filamu/picha jongevu kabla ya kuzipeleka sokoni;

(iv) Kusimamia urasimishaji wa sekta ya filamu pamoja na utoaji wa leseni za uendeshaji wa shughuli za Filamu; na

(v) Kuandaa, kuratibu na kuendesha warsha, vikao, mijadala na mafunzo ya kujenga weledi kwa wadau wa filamu, utoaji wa tuzo na uendeshaji wa matamasha.

Mheshimwa Spika, Kamati ilielezwa kuwa kwa kipindi cha Mwaka 2022/2023, katika utekelezaji wa majukumu haya, Bodi ya Filamu imepata mafanikio yafuatayo:-

(i) Kuanzishwa kwa mfumo wa kidijiti unaojulikana kama *Art Management Information System* (AMIS) ambao unatoa huduma mbalimbali na kumrahisishia mdau kupata huduma hizo bila kufika katika ofisi za Bodi;

(ii) Kuongeza fursa za ajira, takwimu zinaonyesha kuwa kwa mwaka 2021/2022 wastani wa fursa za ajira 43,000 zilizalishwa kupitia filamu fupi 2,009 na tamthilia 35. Aidha, filamu moja ndefu ya kitanzania huajiri wastani wa watu 20 na tamthilia huajiri wastani wa watu 100. Hivyo, kutokana na idadi ya

filamu ndefu 1,560 na tamthilia 18 zilizozalishwa, zinakadiriwa kuchangia kiasi cha ajira 33,000;

(iii) Kutetea haki za wasanii kupitia Kamati iliyoundwa na Bodi ya Filamu inayoshughulikia malalamiko ya wasanii ambapo kati ya malalamiko 83, 81 tayari yameshughulikiwa na mengine yanaendelea kushughulikiwa.

Mheshimiwa Spika, Pamoja na mafanikio haya, Bodi ya Filamu inakabiliana na changamoto zifuatavyo:-

(i) Sheria ya Filamu Na 4 ya Mwaka 1976 kupitwa na wakati jambo linalosababisha Bodi ya Filamu kushindwa kutekeleza majukumu yake kikamilifu katika Tasnia ya Filamu na Michezo ya Kuigiza;

(ii) Baadhi ya wadau wa filamu kutozingatia Sheria ya Filamu na Kanuni zake wakiwemo watayarishaji wa filamu na hivyo kuathiri mwenendo wa ukusanyaji wa mapato ya Taasisi na utekelezaji wa mipango yake;

(iii) Uwekezaji mdogo wa fedha kutoka serikalini katika eneo la filamu, jambo linalosababisha Taasisi kushindwa kuendeleza miradi ya kimkakati kama uandaaji wa filamu za kizalendo, mafunzo pamoja na uratibu wa shughuli za matamasha na tunzo za filamu;

(iv) Filamu nyingi kukosa ubora unaokidhi viwango vya ushindani katika soko la ndani (kitaifa) na nje (kimataifa) kutokana na uhaba wa mitaji katika kuwezesha utayarishaji wa kazi hizo;

(v) Uharamia wa kazi za Filamu “Film piracy” ambao pia husababisha ukosefu wa masoko ya filamu zinazozalishwa nchini; na

(vi) Weledi mdogo miongoni mwa wadau wa filamu jambo ambalo husababisha biashara ya filamu kuendeleshwa katika mtazamo wa kipaji badala ya ubobevu na taaluma.

Mheshimiwa Spika, Katika uchambuzi wa taarifa Kamati imebaini masuala yafuatayo:-

(i) Uandaaji wa baadhi ya filamu zetu hauna uhalisia na hivyo kushindwa kuvutia watamazaji;

(ii) Kuwepo kwa makosa mengi ya tafsiri za sinema zetu kwa maandishi na sauti (Sub- title);

(iii) Kazi za wasanii bado zinaendelea kufanyiwa uharamia jambo linalosababisha kusuasua kwa kwa maendeleo ya filamu; na

(iv) Bado kuna baadhi ya Wasanii kutozingatia maadili ya kazi zao,

(e) Baraza la Sanaa la Taifa (BASATA)

Mheshimiwa Spika, Baraza la Sanaa la Taifa lilianzishwa kwa Sheria Na.23 ya mwaka 1984 kutekeleza majukumu yafuatayo: -

(i) Kubeba dhamana ya kufufua na kukuza sanaa nchini;

(ii) Kufanya tafiti za masuala mbalimbali yanayuhusu Sanaa;

(iii) Kutoa ushauri na misaada ya kiufundi kwa wasanii na wadau wa Sanaa, kuandaa na kuratibu matukio ya sanaa nchini;

(iv) Kutengeneza Kanuni za kusimamia ubora wa kazi za Sanaa;

(v) Kuishauri Serikali juu ya mambo yanayohusu maendeleo ya Sanaa nchini na kutoa mafunzo kwa wasanii na wadau wa Sanaa nchini kwa lengo la kuwajengea uwezo.

Mheshimiwa Spika, Katika utekelezaji wa majukumu yake kwa mwaka 2022/2023, BASATA imefanikiwa kufanya yafuatayo:-

(i) Kurasimisha Sekta ya Sanaa kupitia usajili na utoaji wa vibali kwa wasanii na wadau wa Sanaa, ambapo imesajili na kutoa vibali kwa wasanii binafsi wapya 884, na waliohuisha vibali 612, vikundi vipya 180 na vilivyohuishwa 89, kumbi za

sherehe na burudani 129, na zilizohuisha 242, kampuni za burudani (promotors) 126;

(ii) Kufufua, kukuza na kuendeleza ubunifu na uzalishaji wa kazi Bora za Sanaa kwa lengo la kubadili mtazamo wa utoaji huduma kwa wadau wa sanaa nchini ili kuifanya BASATA kuwa mwezeshaji wa shughuli za sanaa badala ya kuwa mdhibiti;

(iii) Kutoa ushauri wa kitaalam kwa Serikali, wasanii na wadau wa Sanaa kuhusu kukuza na kuendeleza Sanaa nchini;

(iv) Kusimamia utekelezaji wa Sheria, Kanuni na Miongozo ya Sekta ya Sanaa, ili kuiwezesha BASATA kuwa na nguvu katika kusimamia maadili katika kazi za Sanaa; na

(v) Kuratibu upatikanaji wa Rasilimali Fedha kwa ajili ya utekelezaji wa majukumu ya Baraza na kuwawezesha wasanii kutekeleza kazi za kisanii. Aidha, kwa mwaka 2019/2022 na 2023 jumla ya kiasi cha Shilingi 296,189,000 zilitumika katika kazi mbalimbali kutoka kwenye matumizi mengineyo (own source) na michango ya wadau.

Mheshimiwa Spika, Taarifa zilionesha kwamba, BASATA inakabiliwa na changamoto zifuatazo;-

(i) Ufinyu wa rasilimali fedha unaokwamisha utekelezaji wa baadhi ya shughuli za Baraza;

(ii) Upungufu wa Rasilimali watu, kwa mujibu wa ikama, Baraza linatakiwa kuwa na watumishi themanini (80). Hadi kufikia mwezi Oktoba, 2023 Baraza lilikuwa na watumishi (55), na hivyo kuifanya BASATA kuwa na upungufu wa watumishi 25, sawa na asilimia 32;

(iii) Upungufu katika Sheria na Kanuni inazosimamia sekta ya Sanaa ambapo sharia imejikita zaidi kwenye sanaa na kazi za sanaa na haikuweka vifungu vya kusimamia shughuli za burudani;

(iv) Ukiukwaji wa maadili katika uendeshaji wa shughuli za Sanaa ikiwemo baadhi ya wasanii kutozingatia Sheria na Kanuni zinazosimamia tasnia ya Sanaa.

(f) Baraza la Kiswahili la Taifa (BAKITA)

Mheshimiwa Spika, Baraza la Kiswahili la Taifa (BAKITA) liliundwa kwa Sheria ya Bunge Na. 27 ya mwaka 1967 pamoja na marekebisho yake ya mwaka 1983 na 2016. Majukumu ya Baraza kwa mujibu wa Sheria ni kama ifuatavyo;-

(i) Kukuza na kusambaza misamiati na istilahi za Kiswahili;

(ii) Kusimamia na kuhimiza matumizi fasaha na sanifu ya Kiswahili;

(iii) Kushiriki katika Maendeleo ya Kiswahili Afrika na Duniani;

(iv) Kutoa na kuimarisha huduma za Kiswahili za tafsiri, ukalimani na ithibati;

(v) Kuandaa mazingira wezeshi ya kubidhaisha Kiswahili; na

(vi) Kuingiza TEHAMA katika kusaidia maendeleo ya Kiswahili.

Mheshimiwa Spika, Katika utekelezaji wa majukumu yake kwa mwaka 2022/2023, BAKITA imefanikiwa kufanya yafuatayo:-

(i) Kuwezesha upatikanaji wa miundombinu kwa kuandaa vitabu na miongozo ya kufundishia na kujifunzia Kiswahili kwa wageni;

(ii) Kuimarisha ushirikiano baina ya taasisi na mashirika ya nje katika kusambaza Kiswahili na vituo vitakavyofunguliwa kupitia balozi ili vitumike katika kueneza diplomasia ya uchumi na utamaduni;

(iii) Kuimarisha mafunzo ya kunoa stadi kwa wataalamu katika fani mbalimbali za kimkakati pamoja na kuhakikisha matumizi ya Teknolojia ya Habari na Mawasiliano (TEHAMA) yanakidhiwa vyema katika maendeleo ya Kiswahili ambapo jumla ya walimu 1,300 wamepatiwa mafunzo;

(iv) Kuimarisha matumizi ya Kiswahili fasaha na sanifu kwa waandishi wa Kiswahili kitaifa, kikanda na kimataifa;

(v) Kuanzisha programu za kujifunzia na kufundishia Kiswahili kupitia wageni wote wanaoingia nchini kuanzia uwanja wa ndege hadi kwenye maeneo ya utalii kwa kuwapa vijitabu na vipeperushi vya Kiswahili chepesi;

(vi) Kusajili wataalamu 1,798 katika kanzidata ya wataalamu na Wamilisi wa Kiswahili nchini itakayosaidia kubaini uwezo wa nchi kushiriki katika soko la kuuza Kiswahili kupitia huduma za ukalimani, tafsiri, ufundishaji wa Kiswahili kwa wageni na uandishi wa vitabu; na

(vii) Kuimarisha mafunzo msasa kwa wasanii na washereheshaji ili waweze kushiriki vema katika shughuli za usambazaji wa Kiswahili.

Mheshimiwa Spika Hata hivyo, katika uchambuzi wake Kamati ilibaini changamoto zifuatazo zinakabili Baraza la Kiswahili Tanzania:-

(i) Idadi ya wanafunzi wanaosoma Kiswahili katika ngazi ya vyuo bado ni ndogo kufikia lengo la kukuza Kiswahili na kuwa bidhaa, ni ushauri wa kamati kuwa Wizara itaweka mkakati wa kuhamasisha vijana wa kitanzania wajifunze Kiswahili kama sehemu ya mikakati ya kukibidhaisha Kiswahili, pamoja na hilo jitihada zinahitajika kwa Wizara kutengeneza Kiswahili kuwa bidhaa kwa kukiungamanisha na sekta nyingine kama utalii;

(ii) Idadi ndogo ya wakalimani waliopo nchini, hivyo kamati inaona kuwa ipo haja ya kutoa mafunzo ya kutosha ya ukalimani ili kupata idadi ya wakalimani wakutosha wa lugha

mbalimbali kwa lengo la kuokoa gharama zinazotokana na ukalimani.

(iii) Ufinyu wa Rasilimali Fedha katika Kubidhaisha Kiswahili pamoja na uhaba wa watumishi.

SEHEMU YA TATU

3.0 MAONI NA MAPENDEKEZO

3.1 Maoni ya Jumla

Mheshimiwa Spika, Baada ya maelezo ya kina kuhusu shughuli zilizotekelezwa na Kamati kwa kipindi cha Januari, 2023 hadi Januari, 2024 pamoja uchambuzi wake naomba kuwasilisha Maoni na Mapendekezo ya Kamati kwa Bunge lako Tukufu kama ifuatavyo:

Mheshimiwa Spika, Kwa kuzingatia mambo yaliyobainika wakati wa uchambuzi, Kamati inamaoni kama ifuatavyo:-

WIZARA YA ELIMU, SAYANSI NA TEKNOLOJIA

3.1.1 Upungufu wa Fedha katika Mfuko wa Ufadhili wa Mama Samia Suluhu Hassan

KWA KUWA, Fedha za ufadhili wa Mama Samia Suluhu Hassan zilizolenga kuongeza Idadi ya wanufaika wa ufadhili huo hazitoshi,

NA KWA KUWA, Upungufu wa fedha unakwamisha azma ya kuhakikishia wanafunzi waliopata ufaulu wa juu katika fani za Sayansi, Teknolojia, Hesabu na tiba wanapata ufadhili kwa asilimia 100.

KWA HIYO BASI, Bunge linaazimia kwamba, Serikali iongeze hiyo fedha kwa ajili ya ufadhili huo na kuzitoa kwa wakati.

3.1.2 Ufunyu wa Bajeti ya Sekta ya Elimu

KWA KUWA, Wizara ya Elimu, Sayansi na Teknolojia ambayo sehemu kubwa ya bajeti yake ni kwa ajili ya mikopo ya Elimu ya juu inakabiliwa na changamoto ya ufinyu wa bajeti,

NA KWA KUWA, Hali hiyo inakwamisha dhamira ya kuimarisha miundombinu na taratibu za nchi kupata watanzania walio elimika na wanaendelea kujielimisha na kuongeza tija katika maendeleo ya Taifa,

KWA HIYO BASI, Bunge linaazimia kwamba,

(i) Serikali iendelee kuongeza fedha zinazotengwa kwa ajili ya Wizara ya Elimu, Sayansi na Teknolojia; na

(ii) Hazina ijitahidi kutoa pesa za Wizara hii kwa wakati kama inavyo idhinishwa na Bunge.

3.1.3 Upungufu wa Walimu wa Amali Nchini

KWA KUWA, Licha ya Serikali kuanza kutekeleza Mtaala mpya wa Elimu na kusisitiza mafunzo ya Amali, lakini taarifa zimeonesha upungufu wa walimu wa amali,

NA KWA KUWA, Kutokuwa na walimu wa amali kwa idadi inayohitajika ni jambo linaloathiri madhumuni ya mtaala mpya, na kwamba inaathiri manufaa ya Elimu waipatayo wanafunzi,

KWA HIYO BASI, Bunge linaazimia kwamba,

(i) Serikali iongeze fedha na uwezo wa vyuo vya ualimu kuandaa walimu wa amali; na

(ii) Vyuo vya ualimu nchini viweke mkazo katika mafunzo yanayoendana na mtaala mpya wa Elimu.

3.1.4 Upungufu wa Walimu Nchini

KWA KUWA, Taarifa za Serikali zimeonesha changamoto za sekta ya Elimu ikiwemo;

(i) Upungufu wa walimu wenye ujuzi unaostahili hususan katika masomo ya Hisabati, Fizikia na masomo mengine ya sayansi;

(ii) Upungufu wa miundombinu na vifaa vya Elimu; na

(iii) Uchache na uduni wa zana za kufundishia na kujifunza;

NA KWA KUWA, Hali hiyo inaathiri ubora wa elimu nchini na kwamba inachangia ufaulu usioridhisha wenye madhara kwa hazina ya wataalamu wa taifa,

KWA HIYO BASI, Bunge linaazimia kwamba, Serikali iandae mikakati ya kuongeza ajira kwenye sekta mahitaji yanayowezesha utekelezaji bora wa mtaala.

3.1.5 Ufanisi Mdogo wa Bodi ya Mikopo ya Elimu ya Juu
KWA KUWA, Bodi ya Mikopo ya Elimu ya Juu inayotegemewa kuweka mifumo na taratibu za kupata idadi kubwa ya wananchi walio elimika, inakabiliwa na changamoto za:

(i) Ufinyu wa bajeti kwa ajili ya kuwezesha upatikanaji wa mikopo kwa wanaostahili

(ii) Kutokupata marejesho ya mikopo kwa walionufaika na wanaoweza kurejesha kutokana na Bodi kutokuweka mkazo inavyopaswa,

NA KWA KUWA, Mambo hayo yanaikwamisha Bodi kutekeleza azma yake na kusababisha idadi kubwa ya watanzania wanaostahili kupata mikopo, kutonufaika na mikopo hiyo,

KWA HIYO BASI, Bunge linaazimia kwamba,
(i) Serikali iongeze bajeti ya Bodi ya mikopo kwa ajili kuongeza idadi ya wanafunzi wa Elimu ya juu wanaopata mkopo;

(ii) Bodi ya mikopo ya Elimu ya Juu iongeze juhudi ya utoaji wa Elimu kwa umma kuhusu umuhimu na ulazima wa wanafunzi waliopata mkopo kurejesha fedha kama sheria inavyoelekeza; na

(iii) Serikali kwa kutumia Balozi iandae utaratibu madhubuti wa kufuatilia wanufaika wa mikopo ya Bodi waliopo nje ya nchi.

3.1.6 Sheria, Kanuni na Taratibu za Bodi ya mikopo Kutoendana na Mahitaji ya Sasa

KWA KUWA, Sheria Kanuni na taratibu zinazotumiwa na Bodi ya Mikopo ziliwekwa kabla ya Bodi kuanza kutoa mikopo kwa wanafunzi wa vyuo vya Elimu ya kati na kwamba, haziendani na masharti ambayo yanahitajika kwa sasa,

NA KWA KUWA, Hali hii ya Sheria, Kanuni na Taratibu kupitwa na wakati, haitoi mwongozo stahiki kwa sasa, hali inayoweza kuathiri ufanisi,

KWA HIYO BASI, Bunge linaazimia kwamba Serikali ifanye mapitio ya Sheria, Kanuni na taratibu ili kuzihuisha kulingana na mahitaji ya sasa.

3.1.7 Uchakavu wa Miundombinu na Upungufu Wahadhiri kutoka Chuo Kikuu cha Dodoma (UDOM)

KWA KUWA, Taarifa za Serikali zimeonesha kuwa Chuo kiku cha Dodoma kinakabiliwa na:

(i) Uchakavu wa miuondombinu ikiwemo miundombinu ya maji;

(ii) Upungufu wa wahadhiri; na

(iii) Uhaba wa mabweni kutokana na baadhi ya majengo yake kutumika kama ofisi za Serikali,

NA KWA KUWA, Mambo hayo yanakwamisha madhumuni ya Chuo katika kutoa elimu bora,

KWA HIYO BASI, Bunge linaazimia kwamba,

(i) Serikali ikiwezeshe Chuo Kikuu cha Dodoma kuajiri wa hadhiri kulingana na mahitaji;

(ii) Serikali iongeze jitihada na kuwa na mkakati wa dhamira wa kutatua changamoto ya maji katika chuo kikuu cha Dodoma

(iii) Serikali iongeze kasi ya kukamilisha majengo ya ofisi kwenye mji wa Serikali ili kuacha majengo ya UDOM yatumike kwa madhumuni yaliyokusudiwa

3.1.8 Ujenzi wa Vyuo vya Mafunzo ya Ufundi Usioendana na Mahitaji ya Wakufunzi na Vitendea kazi

KWA KUWA, Serikali imefanya kazi nzuri ya ujenzi wa Vyuo vya mafunzo ya ufundi stadi (VETA), lakini haijatatua changamoto za:

(i) Idadi ndogo ya wakufunzi;

(ii) Upungufu wa vitendea kazi hivyo;

(iii) Ukosefu wa zana za kufundishia na kujifunzia,

NA KWA KUWA, Changamoto hizo zinazohitaji zisipotatuliwa, tija ya ujenzi wa vyuo hivyo itakosekana,

KWA HIYO BASI, Bunge linaazimia kwamba,

(i) Serikali iwezeshe upatikanaji wa fedha za ununuzi wa vitendea kazi na uandaaji wa zana za kufundishia na kujifunzia; na

(ii) Serikali iwezeshe kuajiriwa kwa wakufunzi wa mafunzo ya ufundi kulingana na mahitaji.

3.1.9 Ufinyu wa Bajeti kwa ajili ya Uendeshaji wa Taasisi ya Elimu ya Watu Wazima

KWA KUWA, Taasisi ya Elimu ya watu wazima imebainika kukabiliwa na ufinyu wa bajeti,

NA KWA KUWA, Ufinyu huo wa bajeti unaathiri uwezo wa taasisi kuendelea kutoa elimu nje ya mfumo rasmi wa Elimu bila malipo na kwamba athari hiyo inakwamisha nia ya kuwawezesha wanafunzi walioacha shule kwa sababu mbalimbali,

KWA HIYO BASI, Bunge linaazimia kwamba, Serikali itenge bajeti kwa ajili ya Elimu inayotolewa nje ya mafunzo rasmi.

3.1.10 Changamoto za Uendeshaji wa Tume ya Taifa ya Sayansi na Teknolojia

KWA KUWA, Taarifa za serikali zinabainisha ufinyu wa bajeti ya COSTECH hususan eneo la utafiti,

NA KWA KUWA ufinyu huo wa bajeti unaathiri mwelekeo wa COSTECH kuiwezesha nchi kujielekeza kwenye sayansi, technolojia na ubunifu kwa maendeleo ya haraka ya kiuchumi na kijamii,

KWA HIYO BASI, Bunge linaazimia kwamba,

(i) Serikali iendelee kuongeza bajeti inayotengwa kwa ajili ya COSTECH kila mwaka; na

(ii) COSTECH ijiimalishe kuratibu bunifu zote vyuoni na katika jamii kwa lengo la kukuza vipaji na kuleta tija inayotegemewa.

3.1.11 Kusuasua kwa Mradi wa EASTRIP

KWA KUWA, Utekelezaji wa mradi wa EASTRIP uliopotiwa unaonekana kusuasua,

NA KWA KUWA, Hali hiyo inayotokana na tofauti za mifumo ya fedha kati ya Benki ya Dunia na Tanzania na taratibu za ununuzi nchini, zinasababisha:

(i) Tofauti ya bajeti inayotekelezwa na bei halisi ya vifaa vya ujenzi

(ii) Kuchelewa kukamilika kwa mradi

KWA HIYO BASI, Bunge linaazimia kwamba,

(i) Serikali itatue changamoto za tofauti ya mifumo ya fedha ya Benki ya Dunia na Tanzania pamoja na kushughulikia taratibu za ununuzi inavyostahili; na

(ii) Serikali iongeze mkazo katika utekelezaji wa mradi wa EASTRIP ili kuwezesha wanafunzi wengi hususani wanawake kujiunga na vyuo.

WIZARA YA UTAMADUNI, SANAA NA MICHEZO

3.1.12 Kukosa Fedha za Miradi ya Maendeleo Zilizoidhinishwa na Bunge

KWA KUWA, Taarifa za Serikali zimeonesha kuwa Wizara ya utamaduni, Sanaa na Michezo haipokei fedha za miradi ya maendeleo zilizoidhinishwa na Bunge,

NA KWA KUWA, Kukosekana kwa fedha hizo zilizoidhinishwa na Bunge ni jambo linalokwamisha utekelezaji wa miradi ya maendeleo iliyopitishiwa fedha.

KWA HIYO BASI, Bunge linaazimia kwamba,

(i) Fedha zote zilizoidhinishwa na Bunge kwa ajili ya miradi ya maendeleo inayotekelezwa na Wizara hii kwa mwaka 2023/2024 zitolewe inavyopaswa;

(ii) Kwa mwaka wa fedha 2024/2025 Serikali iongeze bajeti ya wizara hii.

3.1.13 Kukosekana kwa Viwanja Vya Mpira Vyenye Hadhi Inayokubalika

KWA KUWA, Tanzania imefuzu kuwa mwenyeji wa michuano ya AFCON kwa mwaka 2027, lakini haina viwanja vyenye hadhi inayokubalika,

NA KWA KUWA, Hatua za Serikali zilizoanza kwa lengo la kujenga viwanja vya mpira Dodoma, Arusha, zisipofanikishwa –

(i) Utakuwa vigumu kuendelea kuwa mwenyeji wa michuano ya AFCON;

(ii) Uchumi wetu utapoteza fursa muhimu kutokana na michuano hiyo kotofanyikia Tanzania kwa sababu ya viwanja duni;

(iii) Itaathiri heshima na hadhi ya Tanzania katika masuala ya michezo,

KWA HIYO BASI, Bunge linaazimia kwamba,

(i) Serikali itoe fedha kwa ajili ya kukamilisha ujenzi wa viwanja hiyo;

(ii) Serikali ijipange kuwa na usimamizi Madhubuti wakati wa utekelezaji wa miradi hiyo ili kuwa na ujenzi wenye thamani halisi ya fedha (value for money).

3.1.14 Hali Isiyoridhisha ya Uwanja wa Michezo wa Benjamini Mkapa

KWA KUWA, Uchambuzi wa taarifa na hali halisi umeonesha kuwa uwanja wa Benjamini Mkapa unakabiliwa na:

(i) Uchakavu wa eneo la kuchezea mpira (pitch);

(ii) Changamoto ya kutumika kupita kiasi; na

(iii) Mifumo ya makusanyo kutoruhusu Uwanja kubaki na sehemu ya makusanyo.

KWA HIYO BASI, Bunge linaazimia kwamba,

(i) Fedha zilizotengwa kwa ajili ya ukarabati na uendelezaji wa miundombinu ya uwanja huo zipatikane kwa wakati;

(ii) Serikali iweke utaratibu wa sehemu ya makusanyo kubaki kwa uwanja (Retention); na

(iii) Serikali iandae mkakati wa kuboresha viwanja vingine ili kupunguza matumizi ya uwanja wa Benjamini Mkapa.

3.1.15 Sera na Sheria ya Baraza la Michezo Kutoendana na Hali Halisi

KWA KUWA, Uchambuzi umebainisha kwamba, Sera na Sheria ya Baraza la Michezo haziendani na hali halisi, licha ya kuwa michezo inachangia takriban asilimia 19 katika pato la Taifa,

NA KWA KUWA, Hali hiyo inayotokana Sheria kuwa ya mwaka 1976, wakati wa mtazamo tofauti wa kiuchumi inakosesha uzingatiaji wa mchango wake kiuchumi,

KWA HIYO BASI, Bunge linaazimia kwamba, Serikali ianze mchakato wa kuboresa Sera na Sheria inayohusika.

3.1.16 Upungufu wa Fedha na Watumishi kwa BATIKA

KWA KUWA, BAKITA inayotegemewa kuwa na mfumo madhubuti kusimamia na kukuza maendeleo ya Kiswahili, kitaifa, kikanda na kimataifa inakabiliwa na:-

(i) Ukosefu wa fedha za kutosha
(ii) Upungufu wa wataalamu wa lugha mbalimbali

NA KWA KUWA, Hali hiyo inasababisha:
(i) Kasi ndogo ya kukibidhaisha Kiswahili; na

(ii) Juhudi ndogo za BAKITA kuelimisha wananchi kuhusu matumizi sahihi ya lugha ya Kiswahili na fursa ya kiuchumi kutokana na lugha ya kiwahili

KWA HIYO BASI, Bunge linaazimia kwamba,
(i) Serikali iwezeshe BAKITA kuajiri wataalamu wa lugha ya kiswahili wenye ujuzi wa lugha nyingine ili kuongeza kasi ya ukuaji wa lugha sanifu ya Kiwahili; na

(ii) Serikali izingatie ahadi iliyotolewa kwenye ilani ya CCM, aya 283(d) kuhusu kuimarishwa kwa mila na desturi na tamaduni nzuri zinazojenga utaifa, kwa kuiwezesha BAKITA kuongeza wigo wa kuuelimisha umma.

(iii) Serikali iiwezeshe BAKITA kufanya utafiti katika nchi ambako kiswahili kinabidhaishwa ili kubaini fursa, manufaa na namna ya kuongeza ushawishi

3.1.17 Viwango Duni vya Filamu za Tanzania

KWA KUWA, Bodi ya Filamu Tanzania yenye dhamira ya kuweka mazingira bora na wezeshi kwa ukuaji wa tasnia ya Filamu haijaweza kufanikisha:-

(i) Ubora wa filamu za Tanzania;

(ii) Kushawishi wasanii kuongeza upeo wao kuhusu sanaa ya filamu; na

(iii) Kutoa msukumo kwa wasanii kuwa na script (maandiko) zenye ufasaha wa lugha,

NA KWA KUWA, Mambo hayo yanasababisha mchango hafifu wa tasnia ya filamu katika biashara ya kimataifa, Uchumi wa wasanii na ustawi wa watu

KWA HIYO BASI, Bunge linaazimia kwamba,

(i) Bodi ya Filamu ifuatilie uzingatiaji wa uhalisia wa Filamu na kutoa msukumo stahiki kwa wasanii; na

(ii) Bodi ya Filamu ihakikishe kuwa kuna mwingozo kwa wasanii wanaondaa Andiko la filamu (script) ili kuzingatia ufasaha wa lugha na mvuto katika soko.

SEHEMU YA NNE

4.0 HITIMISHO

4.1 Shukrani

Mheshimiwa Spika, Napenda kuchukua nafasi hii kukushukuru kwa kunipa nafasi ya kuwasilisha Taarifa ya Kamati mbele ya Bunge lako Tukufu. Aidha, nakupongeza kwa kazi kubwa unayofanya ya kuliongoza Bunge letu vizuri. Namshukuru pia Naibu Spika na Wenyeviti wote wa Bunge kwa kazi nzuri wanazofanya.

Mheshimiwa Spika, Nachukua fursa hii kuwashukuru Mawaziri wa wizara mbili zinazosimamiwa na Kamati ambao ni Mhe. Prof. Adolf Mkenda (Mb) – Waziri wa Elimu, Sayansi na Teknolojia na Mhe. Mhe. Dkt. Damas Daniel Ndumbaro (Mb) – Waziri wa Utamaduni, Sanaa na Michezo.
Aidha ninawashukuru Naibu Mawaziri wa Wizara zinazosimamiwa na Kamati, ambao ni; Mhe. Omary Juma Kipanga (Mb) – Naibu Waziri wa Elimu, Sayansi na Teknolojia na Mhe. Hamisi Mohamed Mwinjuma (Mb) – Naibu Waziri wa Utamaduni, Sanaa na Michezo kwa ushirikiano mkubwa wanaoutoa kwa Kamati. Aidha, nawashukuru Makatibu Wakuu na Manaibu Makatibu Wakuu wa Wizara hizi mbili kwa ushirikiano mzuri wanaoutoa kwa Kamati na kurahisisha utendaji kazi.

Mheshimiwa Spika, namshukuru sana Makamu Mwenyekiti wa Kamati Mhe. Mussa Ramadhani Sima (Mb) kwa ushirikiano anaonipa mimi pamoja na Kamati kwa ujumla. Kipekee zaidi nawashukuru sana Wajumbe wa Kamati kwa ushirikiano mzuri walionipa katika kutekeleza shughuli za Kamati na hivyo kurahisisha majukumu yangu.

Mheshimiwa Spika, naomba kuwatambua Wajumbe wa Kamati kwa majina kama ifuatavyo: -

1. Mhe. Husna Juma Sekiboko, Mb - Mwenyekiti
2. Mhe. Mussa Ramadhani Sima, Mb - M/Mwenyekiti
3. Mhe. Aloyce John Kamamba, Mb - Mjumbe
4. Mhe. Rose Cyprian Tweve, Mb - Mjumbe
5. Mhe. Khamis Kassim Ali, Mb - Mjumbe
6. Mhe. Nashon William Bidyanguze, Mb- Mjumbe
7. Mhe. Hamisi Shabani Taletale, Mb - Mjumbe
8. Mhe. Anastazia James Wambura, Mb - Mjumbe
9. Mhe. Esther Edwin Maleko, Mb - Mjumbe
10. Mhe. Hassan Zidadu Kungu, Mb - Mjumbe
11. Mhe. Mwanahamisi Kassian Said, Mb - Mjumbe
12. Mhe. Nusrat Shaaban Hanje, Mb - Mjumbe
13. Mhe. Rehema Juma Migilla, Mb - Mjumbe
14. Mhe. Ahmed Yahya Abdulwakil, Mb - Mjumbe
15. Mhe. Jumanne Kibera Kishimba, Mb - Mjumbe
16. Mhe. Dkt. Thea Ntara, Mb - Mjumbe

17. Mhe.Tunza Issa Malapo, Mb	-	Mjumbe
18. Mhe. Yahya Ally Hamis, Mb	-	Mjumbe
19. Mhe. Mohamed Said Issa, Mb	-	Mjumbe

Mheshimiwa Spika, napenda kuwashukuru sana Watumishi wote wa Ofisi ya Bunge wakiongozwa na Katibu wa Bunge Ndg. Nenelwa Mwihambi, ndc, kwa kuiwezesha Kamati kutekeleza majukumu yake kikamilifu. Pamoja nao namshukuru Mkurugenzi wa Idara ya Kamati za Bunge, wakurugenzi wasaidizi na Sekretarieti kwa kuisaidia Kamati wakati wote na kwa kuratibu vyema shughuli lizote za Kamati.

4.2 Hoja

Mheshimiwa Spika, naomba sasa kutoa hoja kwamba Bunge lako Tukufu lipokee na kuikubali Taarifa ya Kamati ya Kudumu ya Bunge ya Elimu, Utamaduni na Michezo, pamoja na Maoni, Ushauri na Mapendekezo yaliyotolewa na Kamati**.**

Mheshimiwa Spika, naomba kutoa hoja.

Mhe. Husna Juma Sekiboko, Mb
MWENYEKITI WA KAMATI YA KUDUMU YA BUNGE YA ELIMU, UTAMADUNI NA MICHEZO
07 Februari, 2024

MHE. NASHON W. BIDYANGUZE: Mheshimiwa Mwenyekiti, naafiki.

MWENYEKITI: Ahsante sana. Mheshimiwa Mwenyekiti hoja imeungwa mkono. Tunakushukuru sana kwa taarifa yako. Ahsante sana. *(Makofi)*

Waheshimiwa Wabunge, tunaendelea na ratiba. Hapa ninayo orodha ya wachangiaji. Tutaanza na Mheshimiwa Sospeter Mwijarubi Muhongo afuatiwa na Mheshimiwa Riziki Said Lulida, Mheshimiwa Hamisi Shabani Taletale, ajiandae.

MHE. PROF. SOSPETER M. MUHONGO: Mheshimiwa Mwenyekiti, ahsante. kwanza, nashukuru na ninaunga mkono mapendekezo yote yaliyotolewa na Kamati mbili na kazi nzuri za Wizara hizo pamoja na kazi nzuri zinazofanywa na Serikali yetu chini ya uongozi wa Mheshimiwa Rais. *(Makofi)*

Mheshimiwa Mwenyekiti, mchango wangu utajikita zaidi kwenye elimu. Nianze na pendekezo ambalo Mwenyekiti amelitoa kuhusu *COSTECH*, naomba nirudi kwa kusisitiza. Nadhani leo naiongea mara ya nne au ya tano, *COSTECH* kama tunataka kufanikiwa, inalazimika ibadilike iwe *foundation* ambayo itashughulikia *science, technology* na *innovation*. *(Makofi)*

Mheshimiwa Mwenyekiti, nchi zote ambazo zimefanikiwa duniani zina *science foundation* hazina *commissions*. Kwa mchango wangu, nataka niwarudishe nyuma. Sitapenda kurudia malalamiko na mapungufu ambayo tunayo kwa Sekta ya Elimu. Nadhani hayo tunayafahamu tunaweza tukaongea ndani ya dakika tano; lakini niwapeleke kwenye dunia ya sasa inakokwenda kwenye upande wa elimu. *(Makofi)*

Mheshimiwa Mwenyekiti, narudisha nyuma kidogo mfumo wa shule ulianzia wapi. Maana yake tunalalamika shule zetu hazifanyi vizuri, shule za kwanza kabisa zimeanzia huko Misri. Ilikuwa miaka 2061 mpaka 2010 kabla ya kuzaliwa Kristo *BC*. Huo ndiyo mfumo wa kwanza wa elimu lakini shule ambayo ni ya zamani kabisa duniani kote iko China. Hii ilianzishwa miaka 143 mpaka 141 *BC,* kabla ya Kristo, inaitwa Shishi *High School*. Bado ipo. Kwa hiyo, ndugu zangu hii ni kumbukumbuku kwamba, kwenye Sekta ya Elimu, tunayoyafanya tujue wengine wameyaanza siku nyingi sana. Sasa malengo ya mtu kwenda shule ni nini? Tukiyajua hayo malengo ya mwanafunzi Kwenda shule, ndiyo tunaweza tukarekebisha mitaala yetu. *(Makofi)*

Mheshimiwa Mwenyekiti, kitu cha kwanza kabisa, hizi shule huko Misri, China na duniani kote, mtu anakwenda shule akitegemea kupata maarifa (*To acquire knowledge)*. Kitu cha pili kinachompeleka shule, ni kupata ujuzi *(Skills acquisition)*. Sasa tunajiuliza shule zetu za Tanzania tuna hivyo vitu viwili? Maarifa na ujuzi. *(Makofi)*

Mheshimiwa Mwenyekiti, pendekezo langu kwa upande wa elimu, hivi viwili hivi kwa ngazi yoyote ile, awe mtu aliyemaliza darasa la nne, amalize darasa la sita, la nane mpaka chuo kikuu; kwa kiwango chake hichi anapaswa kuwa navyo hivyo vitu viwili. Sasa hapa kwetu vinakosekana. *(Makofi)*

Mheshimiwa Mwenyekiti, napendekezo moja kwa upande wa elimu. Haiwezekani mitihani yetu iwe ya maswali ya kuchagua, hivyo vitu viwili hauwezi ukavipima hivyo. Kwa mfano, upande wa Hisabati, kwa waliofanya Hesabu duniani kote; lile jibu la mwisho la Hesabu lina asilimia 25. Asilimia 75, anayesahihisha anaangalia, je, huyu amechukua njia nzuri kufikia kwenye jibu? Sasa sisi tunaposahihisha *A, B, C, D* maana yake tunacheza na hiyo asilimia 25. *(Makofi)*

Mheshimiwa Mwenyekiti, kitu kingine, baada ya kupata hivi vitu viwili, vinamwekea mtu msingi wa kuwa na udadisi *(curiosity)*. Kitu cha nne, anakuwa mbunifu *(innovative)*. Kwa hiyo, wanaoshughulika na mitaala hapa nchini, lazima tuzingatie hivyo vitu vine. Je, mitaala yetu itaongeza maarifa, ujuzi, udadisi na ubunifu wa mwanafunzi? *(Makofi)*

Mheshimiwa Mwenyekiti, sasa haya ndiyo ninapendekeza upande wa elimu wayafanye. Kwa sababu haya manne hayapo, ndiyo maana tunaona hata kwenye mitandao mtu anaweka tangazo alipwe fedha amfanyie mtu utafiti na alipwe fedha amwandikie mtu *paper*. Nilishangaa sana nilivyoona matangazo ya namna hiyo. Kwa miaka yangu yote ya kukaa kwenye *academics* sijawahi kukuta mtu anaandikiwa *paper*. Hiyo ni kwetu tu.

Mheshimiwa Mwenyekiti, sasa ndugu zangu, baada ya hivi vitu vine, tuangalie dunia nyingine inakokwenda. Hivi vinne lazima tukiwa navyo, ndiyo tunaweza kuwa na vijana watakaoweza kushindana na vijana wengine dunia. Hii ajira tutakuwa tunaionea Serikali kila saa kulia ajira, ukweli ni kwamba, dunia ya sasa hivi ajira ni nyingi sana zinatafuta watu lakini ni watu wenye hivi vitu nne. *(Makofi)*

Mheshimiwa Mwenyekiti, kwa hiyo, nikaona niangalie ni ajira zipi ambazo sasa hivi zinatakiwa kwa bidii sana duniani. Ninamuomba Mheshimiwa Almas Maige wa Kiswahili, alipita hapa nikamwambia ndugu yangu uje ujaribu kutafsiri. Sisi wengine tunatoka huko mikoani, Kiswahili chetu siyo kizuri sana. Hizi kazi, sijui hata Kiswahili chake. Kazi namba moja duniani inayotafutwa ni *software developer*, namba mbili ni *data scientist*, namba tatu ni *information security analyst*, namba nne ni ma-*nurse* wanao-*practice*. Unajua kipindi cha *COVID* walikufa wengi, sasa dunia inatafuta ma-*nurse* ambao ni *competent*; kazi namba tano ni *management analyst* na namba sita ni *artificial intelligence specialist*. Hizi ndiyo kazi sita duniani na kwa ushauri wangu sasa, ili tuzipate hizi kazi sita ni lazima tuwekeze kwenye *science* na technology. Ndiyo maana ninasema *COSTECH* lazima iwe *foundation* la sivyo hatutavuka. *(Makofi)*

Mheshimiwa Mwenyekiti, haya yote ukiyafanya unarudi kwenye uchumi. Unavyojadili elimu lazima ujadili na Uchumi. Sasa uchumi wa mwaka jana wa dunia, na utaona hizi kazi sita ambazo ni muhimu duniani nchi zenye uchumi mkubwa zote ndizo zinashugulika na hizi sita; kama haupo huku lazima uchumi wako utakuwa unadorola.

Mheshimiwa Mwenyekiti, mwaka jana uchumi wa dunia ulikuwa wa jumla ya trilioni 105 *(105 trillion USD dollars)*. Namba moja alikuwa Mmarekani, uchumi wake ulikuwa trillioni 26.9 sawasawa na asilimia 25.5 ya Uchumi wa Dunia, namba mbili alikuwa China trillioni 19.4 alikuwa na asilimia 18.4, akafuata Japan asilimia 4.2, akafuata Ujerumani asilimia 4.1 na wa tano India, kwa mara ya kwanza, amefika namba tano kwa uchumi wa dunia mwaka jana alikuwa na trillioni 3.7, ambayo ni sawasawa na asilimia 3.5.

Mheshimiwa Mwenyekiti, bado nazidi kusisitiza, hata tukiwadharau wasomi labda tutabaki kwenye uchumi wetu huu. Lakini kama unataka uchumi ambao ni *competitive* duniani lazima usomeshe watu, na lazima uheshimu wasomi. lakini kama tupo kwenye *primitive accumulation* utatukana wasomi hawafai chochote. *(Makofi)*

Mheshimiwa Mwenyekiti, sasa nimechukua India ambayo ni ya tano mwaka jana kwa uchumi duniani nikaangalia ni maeneo gani ambayo India inayawekea mkazo. Yaani kijana wa India anakazana awe na elimu gani ili apate ajira ambazo ziko juu India. Angalia ile ya dunia, angalia na India. India wanaotafutwa namba moja ni *data scientist*, namba mbili *block chain engineer*, *block chain* ya kucheza na *data,* ndizo kampuni kubwa kama Amazon zinakuwa na data hizi. Ndiyo Amazon anataka ma-*Engineers* kama hawa *block chain*, kazi namba tatu India ni *digital marketing*. Ndiyo maana mnanunua vitu kwenye mitandao sasa hivi…

(Hapa kengele ililia kuashiria kwisha kwa muda wa Mzungumzaji)

MWENYEKITI: Ahsante sana, Mheshimiwa *Professor*.

MHE. PROF. SOSPETER M. MUHONGO: Mheshimiwa Mwenyekiti, namalizia dakika moja.

Mheshimiwa Mwenyekiti, na tano ni *machine engineering*, sita *artificial intelligence*. Sasa kwa mfano Wachina; nimalizie na wewe ni mchumi, ni muhimu sana. Angalia India ilivyowekeza kwenye *science* na *technology* mwaka 2021, *GDP* yake ilikuwa dola trillioni 3.2, mwaka 2023, mwaka jana *GDP* ya *3.7, trillion* ameongeza *0.5 trillion* ndani ya miaka miwili. Na mwaka huu anategemea kuvuka zaidi ya trillioni nne za Kimarekani.

Mheshimiwa Mwenyekiti, kwa hiyo, pendekezo langu kwa upande wa elimu lazima tuwekeze sana kwenye *science* na *technology* na tuheshimu tafiti, ahsante sana. *(Makofi)*

MWENYEKITI: Ahsante sana, Mheshimiwa *Professor* Muhongo. Nilimtaja Mheshimiwa Riziki Saidi Lulida, atafuatiwa na Mheshimiwa Hamisi Shabani Taletale.

MHE. RIZIKI S. LULIDA: Mheshimiwa Mwenyekiti, na mimi nikushukuru kwa kunipatia hii nafasi; na tumshukuru Mwenyezi Mungu mwingi wa rehrma, aliyetujalia na tuzidi kumuombea Mheshimiwa Rais wa Jamhuri ya Muungano wa Tanzania,

kumjaalia kuwa na afya njema na aweze kufanya kazi kwa ufanisi kwa kweli anakwenda kwenye ufanisi wa kidigitali.

Mheshimiwa Mwenyekiti, awali ya yote nimshukuru na niwapongeze Mawaziri wote wa hizi Wizara, Mheshimiwa Ndalichako, Mheshimiwa Adolf Mkenda, Naibu Waziri Mheshimiwa Katambi na Naibu Waziri Mheshimiwa Kipanga; na Makatibu Wakuu wote, Katibu Mkuu wa Wizara ya Kazi, Ajira na Watu wenye Ulemavu, ndugu yangu au mwanangu Luhemeja na Katibu Mkuu wa Wizara ya Wanawake na Watoto, Mwenyezi Mungu, awabariki sana; na bila kumsahau pacha wangu Mama Dorothy Gwajima, kwa kweli wanafanya kazi ya ziada.

Mheshimiwa Mwenyekiti, Bunge lililopita nilikuwa nimelizungumzia suala la fedha kwa watu wenye ulemavu, lakini leo binadamu wanakwambia asiyekuwa na shukrani basi atakuwa kidogo siyo mpenzi wa Mwenyezi Mungu. Mimi ninamshukuru sana Waziri wa Fedha, Mheshimiwa Mwigulu Nchemba, ametekeleza kutoa fedha za mfuko kwa watu wenye ulemavu bilioni moja, kwa kweli na mimi nimefarijika. Kwa muda wa miaka kumi huu mfuko ulikuwa haujaingizwa hizo fedha na watu wenye ulemavu walikuwa wamekaa hawajui wanategemea nini; lakini kwa kweli jana nimepata simu kuambiwa watu wenye ulemavu fedha zimeingia katika mfuko. *(Makofi)*

Mheshimiwa Mwenyekiti, na nina imani mambo yatakuwa *super* na hata timu yangu ya *Tembo Warriors*, ambayo inataka kuingia katika *AFCON* ifanya vizuri. Mwenyezi Mungu azidi kumbariki Mheshimiwa Mwingulu Nchemba, ambaye ni balozi wa watu wenye ulemavu. Katibu Mkuu wa Fedha pia naye alisimama kidedea, Mama Natu, Naibu Katibu Mkuu na yeye alikuwa anapambana nalo, kwa kweli nasema ahsante. *(Makofi)*

Mheshimiwa Mwenyekiti, nasema tusameheane kwa yote, lakini hakika tumefikia mwafaka kuwa walemavu sasa hivi tuko kifua mbele. Tunaomba hizi fedha zisiwe mwaka huu ni kila mwaka iwe ni mtiririko hatutaki tena kuja kuzungumza humu ndani.

Mheshimiwa Mwenyekiti, nitazungumzia suala la ubunifu na usimamizi wa fedha ambazo zinabidi ziende katika Wizara hizi mbili. Mimi nazungumzia fedha za Machinga, Machinga kwa Tanzania ni watu ambao wanahitaji msaada wa kusukuma katika biashara zao, mikopo na kila kitu. Lakini kitu kinachosikitisha sana katika upande wa Machinga hakuna *data base* ambayo inaonyesha mpaka sasa hivi tuna Machinga wangapi, lakini katika *data base* hii tulikuwa tunatakiwa tuwe na vitambulisho vyao hawa Machinga. Chukua mfano wa Mbagala, palivyojaa watu wanaofanya biashara ndogondogo wale wote hawana vitambulisho, lakini wanakatwa kila siku wanalipwa shilingi 1000; ina maana kwa mwezi ni shilingi 30,000 kwa mwaka ni shilingi 360,000.

Mheshimiwa Mwenyekiti, hii haihitaji hata mazungumzo hii fedha 360,000 wanayotozwa Machinga ukiwa katika *data base* ya Machinga milioni tano, pigeni hesabu Waheshimiwa Wabunge, nalizungumza hili kila siku; tunafedha zaidi ya milioni 300 imekaa pembeni hivi. Zinakwenda wapi hizi fedha haijulikani. Hakuna hesabu ambayo inaonesha hizi fedha zinafanya nini, hakuna; shilingi 360,000 ukizidisha kwa watu wanaofanya biashara ndogondogo milioni tano, Tanzania tuna watu milioni 61, kwa kweli ni fedha nyingi ambazo Mheshimiwa Samia Suluhu Hassan, anauwezo fedha hizi akazifanyia Wizara mbili, bila kutegemea fedha zingine zozote. *(Makofi)*

Mheshimiwa Mwenyekiti, mimi nashangaa nazungumza zaidi ya mara tatu hakuna mtu anayekuja kuniuliza. Mimi niko tayari kushirikiana nao, kufanya nao kazi ili fedha hizi ziende kwa Machinga. Utasikia mwaka huu tumekwama hatuna mikopo kwa Machinga kwa vile hatuna fedha. Je, fedha zao hizi zinakwenda wapi, zinafanya kazi gani? Ninaomba tushirikiane kwa pamoja Wizara tatu; Wizara ya TAMISEMI, ambao wao ndio wanaokusanya ushuru, Wizara ya fedha, wanapokea ushuru lakini vilevile Wizara ya Wanawake na Watoto ili zile fedha zinazotoka kule pawepo na mgawanyiko maalum. *(Makofi)*

Mheshimiwa Mwenyekiti, leo tunasema tunashindwa kufanya kazi, kutembelea taasisi mbalimbali na shughuli mbalimbali ikiwemo ya ukatili wa kijinsia ambao unaendelea sasa

hivi lakini fedha walizotengewa Wizara, ni ndogo, kazi ni kubwa lakini bado kuna fedha zinachezewa chezewa chezewa tu. Mimi nasema kabisa tuzungumze na *data*. *Data* hizi zitatusaidia kuwa wabunifu na wasimamizi wa hizi fedha.

Mheshimiwa Mwenyekiti, kwa nini unakopa nje? Ni kwa sababu wenzetu walikuwa wabunifu na iwekwe akilini, kuwa kila siku tutakopa wakati tuna fedha yetu ya ndani.

Mheshimiwa Mwenyekiti, nilifanya hesabu ndogo tu shilingi 360,000 ukizidisha kwa watu milioni tano tunapata takriban bilioni 1.8. Zinakwenda wapi hizi fedha? Ni fedha za ndani zinachezewa chezewa tu. Ukisema ile ambayo ililetwa shilingi 20,000. Shilingi 20,000 kwa watu milioni tatu ni bilioni 60 ni Bajeti ya Wizara moja. Lakini hizi fedha zinachezewa, hazifanyi kazi na zinaingia katika mifumo ambayo haiko sahihi. *(Makofi)*

Mheshimiwa Mwenyekiti, nimshukuru Mheshimiwa Rais na timu zake sasa hivi kila Wizara imefungua mtandao wa kidigitali. Hii mitandao ya kidigitali inafanya nini? Ni kwa ajili ya kuingiza hizi *data* na kuwa na uhakika na tunachokifanya, kwamba zinaingia ndani ya *data center* ambayo itasaidia kujua. Kwamba, jamani katika fedha za Machinga milioni tano wana vitambulisho vyao. Na wala haina haja kuwawekea fedha nyingi. Ukiwapa kwa mwezi shilingi 5,000 ina maana kwa mwaka analipa shilingi 60,000. ukidisha 60 hapo mlipokaa kama mna *calculator;* zidisheni 60 mara watu 5,000,000 utaona fedha hizi mabilioni na mabilioni yanakwenda wapi. Mimi matumaini yangu tusimame kwa pamoja nchi ina uwezo wakuweza kutafuta *resource findings* za fedha.

Mheshimiwa Mwenyekiti, lakini watendaji wengi wavivu wanashindwa kusimamia hiki kitu kikawa kinaweza kusaidia kama *revolving fund* kwa kuwasaidia Machinga wakaweza kutoka. Ninazungumzia sasa hivi hizi Wizara, mimi baada ya kuingia kumbe ni Wizara ngumu kuliko Wizara zote.

Mheshimiwa Mwenyekiti, bahati nzuri nilikuwa Mjumbe wa Kamati ya Nishati na Madini, nimeingia Maliasili, nimeingia Kamati ya *Local Government (LAAC)* wakati huyu alikuwa Dkt. Slaa. Kwa

kweli kama kuna Wizara ngumu ni hizi mbili; Wizara ya Wanawake, Watoto na hii Kazi, Vijana na Watu wenye Ulemavu ni Wizara ngumu.

Mheshimiwa Mwenyekiti, ninaanzia kwa wanawake. Tanzania tunaingia katika mazingira magumu sana ya ukatili wa kijinsia kila ukiamka watu wanauana, watu wanachinjana, watu wanatoa mpaka mtu ana mimba anaambiwa mke wako ana mimba ya watoto mapacha toa watoto hawa utakwenda kupata utajiri; yote ni ukatili. Lakini bila kuwa na fedha watafanyaje kazi hii Wizara? Kuna *NGO's*. *NGO's* Tanzania ziko 10,000 lakini hizi *NGO's* mapato yake ni *2.4 trillion* zinakwenda wapi hizi fedha? Zinaenezwa kwa ajili ya kuhakikisha Tanzania ushoga unawezekana.

Mheshimiwa Mwenyekiti, kwa kweli hizi fedha zikaguliwe. Serikali isimame na hizi fedha ambazo zinaingizwa na *NGO's,* na zote hizi zifanyiwe *vetting*. Hali ya ushoga Tanzania ni mbaya, mbaya, mbaya. Kwa nini nazungumza hivyo? Fedha nyingi zimepelekwa kwenye elimu, baadhi ya *private schools* wanapeleka *prestation,* wanapeleka misaada ya vitabu, wanapeleka misaada ya vyakula lakini sisi hatujui; na zinafanya kazi ambayo itakuja kuwafanya Watanzania tunaowategemea kizazi cha baadaye kuwa kimekufa kabisa.

Mheshimiwa Mwenyekiti, kuna fedha zinakwenda kwa wasanii. Mimi kwanza niwapongeze watu wa Arumeru, wakimuona mtoto wao anasuka nywele wanamkata zile nywele, watu wa Arumeru inabidi wapongezwe. Leo kila unapomuona kijana amesuka nywele, amevaa pete, anavaa ndani koti la kike na *blouse* za kike, tunawaona. Tunazungumza nini? kimya, tumeona huyo mama ameonekana jana anagawa vitabu Tanzania, vile vitabu vyake anavyogawa vinaeneza ushoga. Naomba Serikali ituletee majibu amechukuliwa hatua gani? *(Makofi)*

Mheshimiwa Mwenyekiti, tumemuona yuko baba anakaa Masaki ameoa watoto wa Kitanzania wawili mmoja anaitwa Kelvin, katika ile Kamati ya Mwakyembe, yule baba mpaka leo hatujui amefanyiwa kazi gani…

(Hapa kengele ililia kuashiria kwisha kwa muda wa Mzungumzaji)

MWENYEKITI: Ahsante sana Mheshimiwa Riziki Lulida kwa mchango mzuri.

MHE. RIZIKI S. LULIDA: Mheshimiwa Mwenyekiti, naunga mkono hoja. *(Makofi)*

MWENYEKITI: Ahsante, sana. Mheshimiwa Hamisi Shabani Taletale.

MHE. HAMISI S. TALETALE: Mheshimiwa Mwenyekiti, ahsante, kwanza kabisa napenda kumshukuru Mwenyezi Mungu *Azza wa Jalla*, lakini pia nimshukuru Mheshimiwa Rais wetu wa Awamu ya Sita, Mama Samia Suluhu Hassan lakini vilevile niishukuru Kamati yetu, Mheshimiwa Mwenyekiti na Wanakamati wenzangu wote kwa ujumla.

Mheshimiwa Mwenyekiti, leo nitachangia eneo moja la michezo na nimshukuru Katibu wa Bunge, aliyepanga majina amepanga kiutaratibu. Ameanza na Profesa akaenda kwa Mama pale akaja kwangu Dkt. Taletale. *(Makofi)*

Mheshimiwa Mwenyekiti, mimi ninachangia kwenye suala la michezo. Watu wote humu ndani, labda tujizime *data,* lakini tunafahamu michezo ni uhai, tunafahamu michezo ni amana ya nchi hii. Kabla sijaenda mbali, wiki iliyopita tulikuwa tuna bonanza letu la michezo wale wenzetu, wapinzani wetu wakiongozwa na *striker* wao kaka yangu Mwingulu Nchemba, wakanunua mchezaji kutoka nje ni kwa sababu ya michezo tulikutana pale. *(Makofi)*

Mheshimiwa Mwenyekiti, lakini tukirudi kwenye hii Wizara ya Michezo. Wizara hii ni kama Wizara yatima katika Wizara zote ambazo zinaongozwa na Serikali ya Awamu ya Sita. Mimi nimechoka kuimba neno michezo, kuimba jamani Wizara ya Michezo ipewe fedha. Lakini Mheshimiwa Rais, kwa mapenzi yake ya dhati na kwa mapenzi ya kuonyesha anapenda michezo

akaielekeza Wizara ya Fedha, kutoka kwenye michezo ya kubashiri wapeleke asilimia tano.

Mheshimiwa Mwenyekiti, lakini wakija kwenye Kamati ile asilimia tano kama bado wanaomba. *Alhamdullilah*, *brother* wangu Mwigulu yuko hapa; mimi leo ningeomba, na hata Mheshimiwa Mwigulu, aongee kwamba ile asilimia tano ambayo inatoka kwenye michezo ya kubashiri tungependa kujua *exactly date*. Kwa mfano mwezi wa nne tarehe fulani asilimia tano itatoka Wizara ya Fedha, itakwenda Wizara ya Michezo, ni aibu. *(Makofi)*

Mheshimiwa Mwenyekiti, sisi tunajifunza kwenye nchi zilizoendelea. Leo hii kama *Sports Betting* inafanya vizuri Japani, ipo ndani ya Wizara ya Michezo, inafanya vizuri Uingereza ipo ndani ya Wizara ya Michezo. Kaka yangu Mheshimiwa Mwigulu, mimi nikuombe kama hautojali hili gurudumu lote hili la michezo ya kubashiri ipeleke pale Wizara ya Michezo. *(Makofi)*

Mheshimiwa Mwenyekiti, ushahidi huu mimi ninao kutokana na Serikali ya Uingereza ambako Michezo ya Kubashiri ipo ndani ya Wizara ya Michezo, Serikali ya Japani, Michezo ya Kubashiri ipo ndani ya Wizara ya michezo. Kama mnaona ni suala la fedha hata Wizara ya Utalii, inatengeneza pia fedha mbona haipo ndani ya, mifano hiyo midogo midogo. Lakini mmeona kwa sababu huku kuna michezo, kuna fedha basi mnaona hii Wizara ya Michezo, isiwekewe fedha.

Mheshimiwa Mwenyekiti, hapa nimeongea vitu viwili. Kitu cha kwanza naomba Wizara ya Fedha kama haitojali isimame itutajie *exact date* ya ile *5%* ambayo ipo kisheria Mheshimiwa Rais, ameelekeza Wizara wapatiwe hii fedha hawapewi. Hata ukiwahoji hawakumbuki lini wamepata huyo hapo mtani wangu wa Kingoni na anongeza kubadilisha miwani tu ya *lens* kwamba haoni vizuri kwa sababu fedha hapati. *(Makofi)*

Mheshimiwa Mwenyekiti, nina Kaka yangu, ndugu yangu Mwana FA. Unajua kuna Wizara ukiwa unaona ujiko ni hii Wizara ya Michezo, ni Wizara ujiko, lakini ujiko wenyewe ni ujiko wa kutokuwa na fedha *brother*. Mimi nikwambie, wiki iliyopita tumepata bahati ya kutembelea Uwanja wa Taifa na; hata hivyo

tukapata bahati ya kutembelewa na mtu kutoka kwenye *Gaming Board*. Yule bwana anachoongea anadhani sisi hatuna mamlaka ya kuitoa *Gaming Board* kutoka kwenye Wizara ya Fedha, kuleta Wizara ya Michezo. *(Makofi)*

Mheshimiwa Mwenyekiti, Kaka yangu Mheshimiwa Mwigulu, wewe ni Mwanamichezo, unajua michezo ni *striker*. Kuna Mbunge wa Bunge la Kenya, alikuja kucheza Arusha alipoona Mheshimiwa Mwigulu, hayupo uwanjani akaona hapa tunafungwa. Sasa kama kweli unajua Michezo, michezo bila fedha ni uongo jamani, Wizara ya Michezo haina fedha *ABMT*, haina bajeti hata sisi Wajumbe tukipata nafasi ya kusafiri kwenda kwenye Kamati yoyote, tukiwa tunasafiri na Wizara ya Michezo tunaanza kupiga lamli sijui tutajilipa? Unajua *of course* mkisafiri *cash absorber* lazima mpate kwenye Wizara, lakini Wizara yetu ya Michezo inatia huruma. *(Makofi)*

Mheshimiwa Mwenyekiti, mimi nimuombe Mheshimiwa Mwigulu, kama hatojali tunaomba *Gaming Board* ihamie Wizara ya Michezo. Kuhusu wataalam ituhamishie na wataalam, yote ipo Serikali moja, yote inaongozwa na Mama mmoja. Wakati nikiongea hapa Kaka yangu Mheshimiwa Tarimba, ananiangalia kwa sababu napiga sehemu ambayo yeye ndipo anajua zaidi. *(Makofi)*

Mheshimiwa Mwenyekiti, lakini ukweli ni kwamba kama hii asilimia tano imeelekezwa na Mheshimiwa Rais, na bado Wizara inapuuza wasomi mnanitia mashaka mimi tabu darasa. Wasomi mnatuharibia michezo, wasomi ambao tunawategemea mjue umuhimu wa michezo mnatuharibia michezo, mnataka kuua ndoto za Mheshimiwa Rais. Mheshimiwa Rais, ndoto yake kubwa ni kuona michezo inakua nchini, lakini leo hii tunawaamini wasomi, kwamba mnajua bila fedha hakuna mchezo bado mmekumbatia fedha mnasubiria muda ufike mtembeze bakuli. Hii ndiyo nchi pekee ambayo inaoongoza kwa kutembeza bakuli. Hii ndiyo nchi pekee ambayo kiukweli, ndiyo tunaanza wale wengine…

MHE. TARIMBA G. ABBAS: Mheshimiwa Mwenyekiti, taarifa.

TAARIFA

MWENYEKITI: Mheshimiwa Hamisi, kuna taarifa kutoka kwa Mheshimiwa Tarimba.

MHE. TARIMBA G. ABBAS: Mheshimiwa Mwenyekiti, Meshimiwa Taletale anatoa hoja nzuri sana, hoja ambayo inapaswa kuungwa mkono. Hivi hawezi akashauri Serikali Mheshimiwa Taletale, katika mchango wake kwamba Serikali ilete mapendekezo ya kubadilisha baadhi ya vifungu vya sheria vinavyohusu upelekaji wa ile asilimia tano? Kwamba sasa asilimia tano ile itajwe kwenye sheria kwamba ikifika tarehe kumi ya kila mwezi fedha zile ziwe zinapelekwa Wizarani kwenye Wizara ya Michezo.

MWENYEKITI: Ahsante. Mheshimiwa Taletale, taarifa unaipokea?

MHE. HAMISI S. TALETALE: Mheshimiwa Mwenyekiti, naipokea kwa mikono miwili. Nakumbuka nimesema nina utaalam na ninachokiongea kwa hiyo hata ule mchele ambao unaingia kwenye Wizara kule anajua, ukija huku tataneemeka kiasi gani, Kaka yangu Tarimba, ahsante sana Wanakinondoni wana jembe.

Mheshimiwa Mwenyekiti, naendelea kuchangia. Kwenye hili suala la hii asilimia tano ya michezo ya kubashiri ambayo sisi tumepunguza makali ni kamali. Kwa sababu sisi Waislamu tunajua kamali haramu hatuwezi kusema kamali tunasema kubashiri, sawa. Hii michezo ya kubashiri, niiombe Serikali, niombe Kiti chako kielekeze Wizara, utaratibu wa hii asilimia tano ambayo imetajwa na Mheshimiwa Rais wa Jamhuri ya Muungano wa Tanzania, bado hawa Wizara hawapati hii fedha. *(Makofi)*

Mheshimiwa Mwenyekiti, sasa nijue, kuna mtu anabisha na kauli ya Mheshimiwa Rais au? Mimi nimesema hapa Bungeni mara mbili kuna mtu anabisha na kauli yangu nikiwa Bungeni, shida ni nini? tuongee ukweli *(let's be honest)*. Kama tunafuata utaratibu wa kuchangia michango leo hii kuna michango mmechangia pale hotelini kuna baadhi ya watu hawajachangia vilevile.

Mheshimiwa Mwenyekiti, mimi nilipata bahati ya kwenda *AFCON*, nchi kama Ivory Coast imeendelea sana lakini imeendelea kwa sababu Serikali imeweka fedha kwenye Wizara yake ya Michezo, nchi kama Senegal imeendelea sana kuanzia timu zake zote za ndani inafanya vizuri, inafanya vizuri kwa sababu Serikali imeweka fedha kwenye michezo.

MHE. KHADIJA S. TAYA: Mheshimiwa Mwenyekiti, taarifa.

TAARIFA

MWENYEKITI: Mheshimiwa Hamisi, una taarifa kutoka kwa Mheshimiwa Keysha.

MHE. KHADIJA S. TAYA: Mheshimiwa Mwenyekiti, nataka nimpe taarifa mzungumzaji na kum-*support* kwamba michezo ni sehemu moja wapo kama hii nchi tutaizingatia zaidi ni sehemu moja wapo ya kutengeneza ajira nyingi kuliko sehemu nyingine yoyote. Kwa hiyo, ni eneo ambalo Serikali ikitizama kwa umakini na kwa jicho la tatu ni sehemu ambayo tutaingiza fedha nyingi sana na tutakomboa lile tatizo letu la *unemployment* katika nchi yetu, ahsante.

MWENYEKITI: Ahsante. Mheshimiwa Hamisi, taarifa unaipokea?

MHE. HAMISI S. TALETALE: Mheshimiwa Mwenyekiti, naipokea kwa mikono miwili. Mimi niongezee hapa maana wanasema kijiji bila wazee ni uhuni, wewe ni Mwenyekiti wa Bajeti, unajua mimi ninachokiongelea kinapita kwenye eneo lako. Sasa kama hujakaza wewe atakaza nani? Sikubani pabaya, najua nimeshambana kaka yangu Mheshimiwa Mwigulu. Tumuonee huruma yule Baba wa Kingoni pale, yule Baba wa Kingoni tia maji tia maji Wizara yake haina fedha anatia huruma, Mheshimiwa Rais, hajampa Wizara ili aje kuchubuka kuongeza mvi humu ndani. *(Makofi)*

Mheshimiwa Mwenyekiti, Rais amempa Wizara na ameelekeza fedha ije inapita kwenye Kamati ya Bajeti na wewe unaona. Basi nikuombe kwenye hili utafute njia ya sisi wapenda

michezo, sisi Watanzania tuna amani kwa sababu michezo inafanya vizuri. Lakini bado inafanya vizuri kwa namna ya tia maji tia maji. Nikuombe nafahamu unalifahamu hili twende tukaangalie hii *5%* kama alivyosema kwenye taarifa yake Kaka yangu Mheshimiwa Tarimba, tuombe tupate *exact date* kutoka kwenye Wizara ya Fedha, tujue hii *5%* aliyoelekeza Mheshimiwa Rais, inakuja vipi na tarehe ngapi… *(Makofi)*

(Hapa kengele ililia kuashiria kwisha kwa muda wa Mzungumzaji)

MWENYEKITI: Ahsante sana, Mheshimiwa. Muda wetu umekwisha.

MHE. HAMISI S. TALETALE: Mheshimiwa Mwenyekiti, hii ni kengele ya kwanza.

MWENYEKITI: Ya pili, muda wako umekwisha Mheshimiwa, malizia.

MHE. HAMISI S. TALETALE: Mheshimiwa Mwenyekiti, ahsante sana. Naunga mkono hoja. *(Makofi)*

MWENYEKITI: Ahsante sana.

Waheshimiwa Wabunge, ahsanteni sana kwa michango. Mchana tutaendelea na Mheshimiwa Mariam Nassoro Kisangi, Mheshimiwa Angelina Adam Malembeka, Mheshimiwa Neema Kichiki Lugangira, Mheshimiwa Tecla Mohamedi Ungele; na watatajwa kadri muda unavyoendelea.

Nina tangazo moja kutoka kwa Waziri wa Maliasili na Utalii, anawatangazia Waheshimiwa Wabunge, kuwa kutakuwa na Kikao cha Wabunge wote wa Mikoa ya Mtwara na Lindi, leo tarehe 7 Februari, 2024 mchana mara baada ya kuahirisha shughuli za vikao vya Bunge. Kikao hicho kitafanyika katika ukumbi Na. 9 uliyopo *ground floor* kwenye Jengo la Utawala.

Baada ya maelezo haya machache, nasitisha shughuli za Bunge, hadi saa 11.00 jioni, ahsanteni sana.

7 FEBRUARI, 2024

(Saa 7.04 Mchana Bunge Lilisitishwa hadi Saa 11.00 Jioni)

(Saa 11.00 Jioni Bunge Lilirudia)

MWENYEKITI: Waheshimiwa Wabunge, tukae.

Katibu.

NDG. LAWRANCE MAKIGI – KATIBU MEZANI:

HOJA ZA KAMATI

Taarifa ya Kamati ya Kudumu ya Bunge ya Ustawi na Maendeleo ya Jamii kuhusu Shughuli za Kamati kwa Mwaka 2023
na
Taarifa ya Kamati ya Kudumu ya Bunge ya Elimu, Utamaduni na Michezo kuhusu Shughuli za Kamati kwa Mwaka 2023

(Majadiliano Yanaendelea)

MWENYEKITI: Ahsante sana.

Waheshimiwa Wabunge, tunaendelea na tutaanza na Mheshimiwa Mariam Nassoro Kisangi, atafuatiwa na Mheshimiwa Angelina Adam Malembeka na Mheshimiwa Neema Kichiki Lugangira, ajiandae.

MHE. MARIAM N. KISANGI: Mheshimiwa Mwenyekiti, ahsante sana kwa kunipa nafasi niweze leo kuzungumzia hoja hii. Kwanza napenda nimshukuru Mwenyezi Mungu mwingi wa rehema kwa kuniwezesha siku ya leo kuweza kusimama katika Bunge lako Tukufu na mimi kuchangia kwenye hoja hizi za Kamati.

Mheshimiwa Mwenyekiti, kwanza naomba niwapongeze Wenyeviti wote wa Kamati zote zilizowasilisha leo hapa, kwa kweli wamewasilisha vizuri sana hongereni sana Wenyeviti wetu lakini pia napenda nipongeze Makamu Wenyeviti wote na Wajumbe wote wa Kamati kwa kazi kubwa na nzuri waliyoifanya katika kuwasilisha maoni na mapendekezo yetu katika Kamati hizi husika.

Mheshimiwa Mwenyekiti, mchango wangu kwanza utajikita katika maeneo mawili au matatu iwapo nitapata muda. Kwanza nitaanza katika Wizara ya Kazi, Ajira, Vijana na Wenye Ulemavu halafu nitakwenda kwenye Wizara ya Maendeleo ya Jamii, Jinsia, Wanawake na Makundi Maalum na kama muda utakuwepo nitakwenda kwenye Wizara ya Elimu, Sayansi na Teknolojia.

Mheshimiwa Mwenyekiti, napenda nimpongeze kwanza Mheshimiwa Rais wetu. Mheshimiwa Rais wetu alitoa kauli kwamba miradi yote iliyoanza itakamilika. Mimi nimpongeze sana Mheshimiwa Rais wetu wa Jamhuri ya Muungano wa Tanzania kupitia miradi ambayo ilikuwa inafanyika katika taasisi zilizopo kwenye Wizara ya Kazi, Ajira, Vijana na Wenye Ulemavu. Kupitia kwenye mifuko yetu ya *NSSF* kulikuwa na miradi mingi ambayo ilianzishwa ikiwemo mradi wa kiwanda cha sukari cha Mkulazi II. Kiwanda kile kwa kweli tulikuwa hatudhani kwamba kiwanda kile kinaweza kukamilika lakini mimi kama Mjumbe wa Kamati na wenzangu wa Kamati tumeshuhudia kwamba kiwanda cha Mkulazi II kimeanza kazi rasmi na kinafanya kazi pamoja na changamoto zingine tu za kimazingira. Hilo ni jambo kubwa kupata kiwanda chetu sisi kama Watanzania kinachomilikuwa na Serikali ubia baina ya *NSSF* na Magereza siyo jambo dogo ni jambo kubwa nani jambo la kumpongeza Mheshimiwa Rais kwa kutoa fedha kuhakikisha mradi huo unakamilika. *(Makofi)*

Mheshimiwa Mwenyekiti, kama haitoshi kwenye miradi ya ujenzi wa majengo ya *NSSF* kule Dar es Salaam majengo ya Mzizima lakini hata mradi mkubwa ule wa Dege ambao ulikuwa ni mtihani katika miaka kadhaa sasa una mwelekeo mzuri. Mradi ule unaelekea kwenye kuuzwa na una majadiliano yanaendelea na *Insha'Allah* tuna imani mradi ule sasa utakwenda kuuzwa na ile hoja ambayo ilikuwa inatesa miaka yote ya mradi wa Dege sasa tunakwenda kuimaliza.

Mheshimiwa Mwenyekiti, kipekee napenda niipongeze Mifuko yetu yote ya Serikali *PSSSF, WCF, OSHA, NSSF* na mifuko hiyo mingine yote kwa kufanya kazi nzuri. Kwa kweli matokeo tumeyaona kazi inaendelea. *NSSF* tunawaona wakiendelea katika miradi yao lakini *PSSSF* tunawaona jinsi gani sasa wastaafu

wanavyopata taarifa zao kwa haraka na pensheni zao zinakuja kwa haraka kupitia mitandao.

Mheshimiwa Mwenyekiti, ukikaa wewe kama mstaafu unakuja kushtuliwa na meseji unaambiwa tayari kitu kimeingia huku, siyo jambo dogo. Tukiangalia tulipotoka watu mpaka wakafuatilie huko lakini leo unaambiwa umeingiziwa kiasi gani kwa ajili ya pensheni yako ni jambo kubwa, ni jambo la kupongeza sana sana sana lakini mfuko wetu wa *WCF* unatoa elimu ya fidia kwa wafanyakazi.

Mheshimiwa Mwenyekiti, wapo wafanyakazi wengi walikuwa hawaelewi hata nini wanapopata ajali kazini wafanye. Sasa hivi kutokana na elimu ambayo wanaitoa tunaona kwamba jamii inaanza kuelewa. Tunachoomba kwa mfuko huu bado elimu iendelee katika maeneo mbalimbali ya kazi. Wapo Watanzania ambao wanafanya kazi kwenye maeneo hatarishi sana, ni vyema mfuko huu ukaenda kutoa elimu katika maeneo ya kazi.

Mheshimiwa Mwenyekiti, pamoja na changamoto zao za ukosefu wa watumishi lakini wajipange vizuri kuhakikisha wanaenda kwenye viwanda na maeneo mbalimbali ya taasisi mbalimbali kwenda kuwaeleza wananchi wa Tanzania haki yao kwamba pale wanapopatwa na matatizo wakimbilie wapi.

Mheshimiwa Mwenyekiti, pia kuna mfuko wa *OSHA*. *OSHA* watu walikuwa hawaielewi zamani na walikuwa wanaielewa kwa upande wa pili kama kitu fulani korofi hivi lakini sasa hivi Watanzania wameanza kuelewa umuhimu wa *OSHA*. Tunaona mazingira rafiki katika maeneo ya kazi yanazingatiwa, hii yote ni kutokana na juhudi ambayo wanaifanya wao, kutoa elimu, kuwatembelea, kwenda kwenye maeneo mbalimbali kwa kweli mimi niipongeze sana Taasisi hii inapiga kazi niwaombe waendelee kufanya hivyo na kutoa elimu kwa Watanzania.

Mheshimiwa Mwenyekiti, nikija kwenye mfuko wa *NSSF*. Pamoja na mambo yote mazuri ambayo nimewasifia na kuona kwamba wana miradi lakini pia kwenye mazuri hapaokosi changamoto. Ipo changamoto kubwa ya madeni, Serikali *NSSF* wanaida Serikali takribani trilioni 13, katika kuchangia miradi

mbalimbali lakini pia kwenye madeni yale ambayo ni ya watumishi wa Serikali kuletwa kwenye mfuko.

Mheshimiwa Mwenyekiti, *PSSSF* nao vile vile wana madeni mengi ikiwepo takribani bilioni 787 ambazo zipo katika mashirika mablimbali. Mimi niombe madeni haya yalipwe yaongezee ule mfuko, pamoja kwamba madeni hayo ni mashirika ambayo ya Serikali lakini haya mashirika *PSSSF* na *NSSF* vitabu vyao vinakuwa havikai vizuri. Tutawasifu, watafanya kazi nzuri lakini kama vitabu vyao vya kimahesabu havijakaa vizuri kazi yao nzuri inakuwa kama ni bure, kumbe kazi hiyo hawajasababisha wao matatizo hayo yamesababishwa na Taasisi nyingine.

Mheshimiwa Mwenyekiti, wote ni wa aina moja tuangalie jinsi gani wa kuondoa haya madeni. Madeni megine ni ya Serikali, kama ni ya Serikali na madeni yale yamekuwa chechefu sasa hayalipiki basi ni bora wakafutiwa madeni hayo na wao waendelee kuendelea na miradi yao mingine.

Mheshimiwa Mwenyekiti, nikija kwenye mfuko wa *CMA*. Hii *CMA* ni mamlaka ya usuluhishi lakini wana changamoto kubwa sana wa kokosa kusimika mfumo wa kieletroniki. Hii inaendesha kazi yake sambamba na Kimahakama, tunaona jinsi Mahakama sasa zilivyoboreshwa yanaendesha mambo yake yote kupitia mfumo wa *electronic*. Sasa tuombe Serikali iwape fungu wao wahimize huu mfumo uendelee ili na wao waweze kufanya maamuzi ya yale mashitaka kwa haraka.

Mheshimiwa Mwenyekiti, nakuja sasa kwenye *TAESA*. *TAESA* hii ni Taasisi ambayo inashughulika na kutoa na kusimamia vijana na ajira. *TAESA* walikuwa ni taasisi ambayo inajitegemea Serikali wakaitoa wakaipeleka Wizarani wakaiweka kwenye benchi ni *basic* katika Wizara hiyo ya Kazi, Ajira, Vijana na Wenye Ulemavu sasa hawa watu hawana bajeti, wanategemea bajeti ya Wizara kupewa fungu. Lakini tunaona *crisis* ya vijana Tanzania ukosefu wa ajira ile ajenda ya vijhana ni ajenda ya dunia, duniani kote kuna tatizo la vijana.

Mheshimiwa Mwenyekiti, sasa hii taasisi ilikuwa inawa-train vijana wetu, inawatafutia ajira maeneo mbalimbali tofauti tofauti

lakini wanashindwa kuendesha kwa sababu wao kama wao siyo Muhimili unaojitegemea wanaitegemea Wizara na Wizara hii ina bajeti ndogo kwa hivyo wanashindwa kufanya kazi yao.

Mheshimiwa Mwenyekiti, hii *TAESA* tumeshawaona wengine vijana mbalimbali wanapata ajira zile za *intern,* watoto wa vyuo wanavyotoka chuoni. Wanapata ajira zile za muda zile mwaka mmoja, miaka miwili lakini hata wengine wanabahatika wanatafutiwa hata ajira za kudumu ni taasisi ambayo inafanya kazi yake vizuri sana. Niombe Serikali wahakikishe kwamba wanatenga fungu kwa ajili ya *TAESA*. *(Makofi)*

MWENYEKITI: Mheshimiwa Mariam ahsante sana.

MHE. MARIAM N. KISANGI: Mheshimiwa Mwenyekiti, naomba nimalizie kidogo.

MWENYEKITI: Mheshimiwa maliza sekunde 30.

MHE. MARIAM N. KISANGI: Mheshimiwa Mwenyekiti, naipongeza Wizara ya Maendeleo ya Jamii, Jinsia, Wanawake wa Makundi Maalum, nayo vilevile kwa ujenzi na ukarabati wa maeneo mbalimbali ya watoto, makazi ya wazee jambo hilo limefanyika, nimpongeze sana Mheshimiwa Rais wetu kwa kuhakikisha anaboresha maeneo yote ya makazi ya wazee. Makazi hayo yakikuwa chakavu, hayafai lakini pia ujenzi wa Vyuo vya walemavu ni jambo kubwa.

Mheshimiwa Mwenyekiti, hii Wizara ya Maendeleo ya Jamii, Jinsia, Wanawake wa Makundi Maalum haina fungu. Fungu lake ni dogo sana waongezewe bajeti ili waweze kuendeleza *program* zao ikiwemo zile za watoto na kupinga ukatili wa kijinsia. *(Makofi)*

MWENYEKITI: Ahsante sana.

MHE. MARIAM N. KISANGI: Mheshimiwa Mwenyekiti, nakushukuru naunga mkono hoja. *(Makofi)*

MWENYEKITI: Ahsante sana. Mheshimiwa Angelina Adam Malembeka atafuatiwa na Mheshimiwa Neema Kichiki Lugangira, Mheshimiwa Tecla Mohamedi Ungele ajiandae.

MHE. ANGELINA ADAM MALEMBEKA: Mheshimiwa Mwenyekiti, kwa kunipa fursa na mimi kuchangia katika Wizara hizi. Pia, nichukue nafasi hii kumshukuru Mwenyezi Mungu mwenye wingi wa rehema kwa kuniwezesha kuweza kuongea katika siku hii ya leo.

Mheshimiwa Mwenyekiti, kwanza nianze kwa kumpongeza Mheshimiwa Rais Mama yetu Mama Samia Suluhu Hassan kwa kazi kubwa anayoifanya hapa nchini na sisi wote tunamuunga mkono tunasema mitano tena. Niwapongeze Mawaziri wa Wizara zote mbili, Naibu Mawiziri wao, Makatibu Wakuu na watendaji kwa ujumla kwa kazi nzuri wanayoifanya ya kumsaidia Mheshimiwa Rais katika kutekeleza majukumu yake.

Mheshimiwa Mwenyekiti, nianze kwa Vazi la Taifa. Vazi la Taifa limekuwa ni mjadala na swali ambalo tumelizungumza kwa kipindi kirefu tangu Bunge la Kumi na Moja tumezungumza na hili Bunge la Kumi na Mbili, nina wasiwasi tunaweza tukafika wengine mpaka Bunge la Kumi na Tatu Vazi la Taifa halijapatikana lakini ni pesa nyingi zimetumika, vikao vingi vimefanyika, posho nyingi wamelipana kwa ajili ya kutafuta Vazi la Taifa kana kwamba mpaka sasa hivi Watanzania hatujui kuvaa.

Mheshimiwa Mwenyekiti, mimi nafikiri Vazi la Taifa kinachotakiwa ipatikane nguo ya stara yenye ustaarabu, yenye heshima na inayoonyesha unadhifu ambayo inaweza ikavaliwa na rika lolote kwa umbo lolote na nguo ambayo inaweza iikatengenezwa na kwa malighafi yoyote ina maana kwa *cotton* kama tetroni kama ni *ginger*, kwa kitenge itapatikana na hiyo nguo iweze kuvaliwa mahali popote.

Mheshimiwa Mwenyekiti, mimi nafikiria kwa mavazi anayovaa Mama yetu Mheshimiwa Mama Samia Suluhu Hassan inatosha kabisa kuwa vazi la Taifa, kwa sababu zile nguo zina stara, zina ustaarabu, zina heshima na unadhifu wa hali ya juu. Vazi la kanzu na ndani suruali hata mwanaume ameweza kuvaa

tukawa tunashindana tu huku juu mbwembwe huyu akaweka vifungo, huyu akaweka zipu lakini nguo ya Taifa ikapatikana. Haiwezekani miaka kumi tunatafuta Vazi la Taifa. Naomba pafanyiwe kazi tujue nguo gani tunavaa mpaka sasa hivi.

Mheshimiwa Mwenyekiti, lingine nilizungumzie ni juu ya mdundo wa Taifa. Tanzania hii tuna makabila zaidi ya 120 lakini nilivyouliza mdundo wa Taifa nikaambiwa mtaalamu amepatikana anataka kuchanganya midundo ya makabila yote ili upatikane mdundo, hiko kitu hakiwezani. Kuna Mikoa ya Kaskazini ngoma zao zinachezwa kuanzia mabega kwenda juu. Kuna wale wa Kusini ngoma zao zinachezwa kuanzia kwenye kiuno kwenda chini wewe unataka kuniambia ngoma ya Mngoni utaenda kumchezesha Mmasai, unataka kuniambia ngoma ya Mmakonde utaenda kumchezesha Mpare, unataka kuniambia ngoma ya Muhaya unaweza kumchezesha Mpemba? Kwa kweli hicho kitu hakiwezekani.

Mheshimiwa Mwenyekiti, tunayo midundo ya Taifa ambayo ipo *automatically* imefika ipo. Nikitolea mfano ule mziki unaopigwa kabla ya taarifa ya habari ya Zanzibar popote ukipigwa ule wanajua sasa taarifa ya habari huo unafaa kuwa Mdundo wa Taifa. Kuna mziki unaopigwa na Redio Tanzania wa Mourice Nyunyusa ule ngoma 12 zile ukipigwa kokote tunajua hii ni taarifa ya habari inakuja. Kwa nini hiyo midundo hiyo isitafutwe ikasemwa hii ni Midundo ya Taifa badala ya kwenda kutafuta makabila 120 utuchanganyie utuambie mziki, huo mziki gani tunaenda kudundia wapi, tutachezaje kwanza? Mimi ninaomba hiyo Kamati iliyotengenezwa kwa ajili ya Mdundo wa Taifa japo imesema imemaliza kazi yake bado kuzindua mimi naona tuangalie huo mdundo tunaotengeneza una asili gani, hizo mbili tu nilizotaja mtu anajua ngoma hii asili yake mahali fulani na ilipigwa na fulani na ina historia yake badala ya kutuchanganyia vyombo.

Mheshimiwa Mwenyekiti, nije kwenye suala la Mfuko wa Wasanii; Kwanza kwenye upande wa sanaa nimeona hata huo mfuko umeangalia zaidi kwa waimbaji siyo kwamba sitaki wapewe, kwa waimbaji, lakini tumesahau kuna waumbaji, wafinyanzi, watengeneza mikeka kama jamvi, vikapu, matenga,

wasusi na wasokotaji kamba, wapaka rangi, wachoraji na wabunifu yani *designers* hao naona amesahauliwa.

Mheshimiwa Mwenyekiti, katika kusahauliwa kwao sasa hivi wazungu wanakuja, wanajifunza huko kusuka mikeka, kutengeneza makapu, kutengeneza sijui matenga halafu sisi tunaletewa ya plastiki vikapu vya plastiki, matenga manini tunapeleka mpaka kijijini. Ule utaalamu kule unakufa, hakuna watu wa kuwafundisha na wale ambao wapo hatuwawezeshi, matokeo yake baada ya miaka kadhaa watauambia hizo *plastic* zinaleta kansa na zinachafua mazingira, makapu ya kwetu watatuletea watatuuzia tena wakati wale wenye uwezo wa kutengeneza wameshapotea na hiyo fani haipo. Mimi napendekeza Serikali iwaone hawa wenye ufundi wa jadi wawasaidie ili ile fani iendelee na tuepukane na haya mambo mengine ya kuletewa.

Mheshimiwa Mwenyekiti, nije katika lugha yetu ya Kiswahili, sasa hivi Kiswahili kimekua na kimekua sana na kimekua kwa kasi. Nipongeze BAKITA kwa kuleta kamusi mpya kubwa na yakisasa ambayo imechanganua vitu vingi sana. Kuna wakati BAKITA walikuwa wanatoa baadhi ya maneno ya Kiswahili alafu wanatoa tafsiri yake kwamba neno hili maana yake hii tunaona kwenye mtandao sioni sijui kwanini wameacha.

Mheshimiwa Mwenyekiti, hoja yangu na hofu yangu ni kwamba hiki Kiswahili kinachokua kuna maneno ya Kiswahili ambayo yana maana tofauti wao wanayatengeneza wanavyotaka wenyewe halafu mtu unashindwa hata kutamka mbele za watu lile neno wakati unajua ni neno la kawaida la Kiswahili.

Mheshimiwa Mwenyekiti, zamani mtu anaweza akakwambia mimi napenda msondo, napenda sikinde, napenda taarabu; lakini siku hizi ukisema mbele za watu napenda taarabu wanakushangaa kutokana na tafsiri waliyoiweka huko mtaani. Sasa BAKITA iwe inatoa amelezo kamili kwamba lugha hii maana yake hii na lugha hii maana yake hii nah ii siyo sahihi wanavyonyamaza kimya lile neno linakua na watu wanaona la kawaida.

Mheshimiwa Mwenyekiti, nije nizungumzie kwenye suala la michezo ya kubahatisha. Nakumbuka mwaka 2021 tulikaa hapa kufanya marekebisho ya Sheria katika Baraza la Michezo ambapo tulikubaliana 5% ya mapato yanayopatikana kwenye hii michezo ya kubahatisha ipelekwe kwenye Wizara hususani kwenye Baraza la Michezo la Taifa ili kufanyia kazi. *(Makofi)*

Mheshimiwa Mwenyekiti, mimi ninahisi mpaka sasa hivi hizo hela haziendi na kama zinaenda zinaenda kidodo sasa basi Serikali ituambie kwanini hizo pesa haziendi wakati Sheria imeshapitishwa, Wizara kwa nini inashindwa kupokea hiyo pesa wapelekewe hizo pesa waweze kufanya kazi badala ya kuwa kila siku tunawalaumu tu kwenye michezo kumefanya hivi kumefanya hivi wakati pesa hatupeleki.

Mheshimiwa Mwenyekiti, pamoja na shida hiyo niwapongeze watu wa Wizara kwa kweli kwa mwaka huu wamejitahidi timu zetu nyingi zimefuzu japo huko mbele ya safari tumekosa bahati. *AFCON* wanaume wameenda Ivory Coast walifuzu japo kule tulipoteza lakini kuna *AFCON* wanawake wanaenda Morocco kuna…

(Hapa kengele ililia kuashiria kwisha kwa muda wa Mzungumzaji)

MWENYEKITI: Mheshimiwa ahsante sana muda wako umeisha malizia.

MHE. ANGELINA ADAM MALEMBEKA: Mheshimiwa Mwenyekiti, ahsante naomba dakika mbili za kumalizia. Kwa ufupi nizipongeze timu zote lakini mwisho kabisa nimpongeze Mama Samia Suluhu Hassan kwa hoja ya Kigoma Mjini kwa yule mtoto Ally Haji ambapo pamoja na matatizo yalivyojitokeza Mama Samia Suluhu Hassan Mheshimiwa Rais wetu aliyeamua kuonyesha Umama wake, ameamua kumtibia yule mama kujenga nyumba kwa yule mama kumpa mtaji wa biashara na kumsomesha, lile jambo ni zuri tunampongeza tunamuunga mkono. *(Makofi)*

Mheshimiwa Mwenyekiti, ninawaomba Wizara ya Maendeleo ya Jamii kwamba tunapowakuta watoto mitaani

tupate fursa ya kukaa nao, tuwahoji, tujue wana matatizo gani ili tuweze kuwasaidia. Ahsante sana, naunga mkono hoja. *(Makofi)*

MWENYEKITI: Ahsante sana. Mheshimiwa Neema Kichiki Lugangira, atafuatiwa na Mheshimiwa Tecla Mohamedi Ungele na Mheshimiwa Charles John Mwijage, ajiandae.

MHE. NEEMA K. LUGANGIRA: Mheshimiwa Mwenyekiti, nashukuru kwa kunipa fursa ya kuchangia kwenye Taarifa yetu ya Ustawi na Maendeleo ya Jamii. Napenda kuanza kwa kumpongeza sana Mheshimiwa Rais Dkt. Samia Suluhu Hassan kwa jitihada kubwa anazozifanya za kuimarisha haki za wanawake.

Mheshimiwa Mwenyekiti, pongezi hizi zinaenda sambamba kabisa na namna ambavyo Mheshimiwa Rais Dkt. Samia Suluhu Hassan kupitia Wizara ya Katiba na Sheria wameanzisha *Samia Legal Aid Campaign* ambayo inalenga kwenda kutatua maeneo mbalimbali ya changamoto za wanawake kupata haki zao.

Mheshimiwa Mwenyekiti, halikadhalika, namshukuru sana Mheshimiwa Spika na Wabunge wenzangu wote ambao tulichangia katika Miswada ya Sheria ambazo zinahusu masuala ya siasa na uchaguzi, na kwa namna ambavyo tuliibeba agenda ya wanawake na hadi kupelekea kuweza kuongeza vitendo vya unyanyasaji na ukatili wa kijinsia kama moja ya kosa la uchaguzi.

Mheshimiwa Mwenyekiti, kwa muktadha huo, mchango wangu utajielekeza katika maeneo manne yafuatayo:-

Mheshimiwa Mwenyekiti, eneo la kwanza ni Sheria ya Ukatili wa Kijinsia kwa maana ya *GBV*; tukirejea wakati tunajadili hapa Bungeni kwenye kupitisha Muswada wa Sheria ya Uchaguzi wa Rais, Wabunge na Madiwani, Mheshimiwa Waziri Jenista Mhagama alielezea namna ambavyo Serikali imetambua ukubwa wa tatizo la ukatili wa kijinsia na kwamba sasa Serikali iko mbioni kuleta Bungeni Muswada wa Sheria ya Ukatili wa Kijinsia kwa maana ya *GBV*.

Mheshimiwa Mwenyekiti, nami nijielekeze katika eneo hili. Serikali ifanye jitihada ya haraka ituletee huu Muswada Bungeni kwa maana ya Muswada wa Sheria ya *GBV* na Sheria hii itakayokuja hapa Bungeni isijielekeze tu katika kuweka makosa na adhabu zake yaani *offences* na *penalties,* lakini pia ijielekeze katika kutoa elimu ya namna ya kupambana na kuthibiti vitendo vya *GBV* na vilevile ijielekeze katika namna ya kutoa *compensation* kwa wale wahanga ikiwemo na adhabu. *(Makofi)*

Mheshimiwa Mwenyekiti, vivyo hivyo napenda kusisitiza kwamba Sheria hii ya *GBV* isiyajumuishe makosa yote kwenye kundi moja, badala yake iainishe makosa kwenye makundi tofauti kulingana na jinsi yalivyo. Kwa mfano, ukatili wa kijinsia mitandaoni, kwenye ndoa, nyumbani, watoto na kadhalika. *(Makofi)*

Mheshimiwa Mwenyekiti, eneo la pili ni kuhusiana na umiliki wa ardhi kwa wanawake. Kumekuwa na changamoto kubwa sana ya umiliki wa ardhi kwa wanawake japokuwa Sheria ya Ardhi ya Mwaka 1995 inazingatia kwamba umiliki wa ardhi kwa wanawake na inaainisha iwe vipi, lakini kuna Sheria mbalimbali ambazo zinakinzana na jambo hili. Kwa hiyo, hapa napenda kupendekeza kwa Serikali kwamba lazima ije na mfumo wa kisheria na kikanuni ambao utaweza kurahisisha namna ya kuhakikisha wanawake wanamiliki ardhi.

Mheshimiwa Mwenyekiti, hapa kipekee nampongeza Mheshimiwa Jerry Silaa, Waziri wa Ardhi pamoja na Mama yangu Mheshimiwa Waziri Dkt. Dorothy Gwajima kwa namna ambavyo wanashirikiana kwa ukaribu kutatua changamoto za umiliki wa ardhi kwa wanawake likiwemo eneo la mirathi. *(Makofi)*

Mheshimiwa Mwenyekiti, jambo hili halipaswi kuwa kwa utashi wa viongozi, kwa hiyo, ni vyema sasa Serikali ione namna ambavyo itaweka mfumo rafiki kuhakikisha masuala ya wanawake ya umiliki wa ardhi yanaratibiwa ipasavyo. Kwa mfano, kunaweza kukawa na dawati la umiliki ardhi kwa wanawake na watoto wa kike ndani ya Wizara hii inayosimamia masuala ya Jinsia, Wanawake na Makundi Maalum, halikadhalika hivyo hivyo kwenye Wizara ya Ardhi. *(Makofi)*

Mheshimiwa Mwenyekiti, eneo la tatu ni kuhusu MTAKUWA. Wote tunafahamu kwamba Serikali iko mbioni kukamilisha Mpango wa Kutokomeza Ukatili Dhidi ya Wanawake na Watoto Awamu ya Pili. Sasa katika maeneo haya, yako maeneo mawili ambayo napenda kusisitiza kwa Mheshimiwa Waziri Dkt. Dorothy Gwajima kuhakikisha kwamba MTAKUWA unayazingatia.

Mheshimiwa Mwenyekiti, tayari hapa Bungeni tumeshatambua kisheria kwamba vitendo vya unyanyasaji na ukatili wa kijinsia katika uchaguzi ni kosa la uchaguzi. Vivyo hivyo basi na kwenye MTAKUWA itakuwa ni vyema pia kutambua unyanyasaji na ukatili wa kijinsia katika uchaguzi kama moja ya maeneo ambayo MTAKUWA lazima iangazie. Jambo la pili, ni ukatili wa kijinsia mtandaoni kwa wanawake, mabinti, watoto na jinsia zote. Ni muhimu sana jambo hili nalo likazingatiwa. *(Makofi)*

Mheshimiwa Mwenyekiti, eneo la nne ni unyanyasaji katika maeneo ya kazi. Tanzania imeridhia mikataba mbalimbali ya kidunia pamoja na ya kikanda. Mathalan, kwa haraka haraka Tanzania imeridhia Mkataba wa Kimataifa wa Haki za Binadamu, *Article 2* na *21* ambayo inaangalia haki za kisiasa bila ubaguzi, pia imeridhia Mkataba wa Haki za Kisiasa kwa Wanawake wa1952, pia imeridhia *Beijing Declaration and Platform for Action* ya Mwaka 1995; pia tumeridhia Mkataba wa Afrika wa Haki za Binadamu na Watu Juu ya Haki za Wanawake ambayo hii ni Itifaki ya Maputo 2003; vilevile tumeridhia Itifaki ya *SADC* ya Usawa wa Kijinsia 2008 pamoja na Mkataba wa Kuondoa Aina Zote za Ubaguzi Dhidi ya Wanawake *(CEDAW) 1979,* lakini Tanzania tuliridhia 1985.

Mheshimiwa Mwenyekiti, pia upo Mkataba mmoja wa Kimataifa ambao bado Tanzania hatujaridhia. Tanzania bado hatujaridhia Mkataba wa *C190* ambayo inahusu *sexual harassments at work*. Yaani kwa maana kwamba bado hatujaridhia Mkataba wa Kimataifa…

MHE. JACQUELINE N. MSONGOZI: Mheshimiwa Mwenyekiti, taarifa.

TAARIFA

MWENYEKITI: Mheshimiwa Neema, kuna taarifa kutoka kwa Mheshimiwa Jacqueline Msongozi.

MHE. JACQUELINE N. MSONGOZI: Mheshimiwa Mwenyekiti, ahsante sana. Kwanza nampongeza sana Mheshimiwa Neema Lugangira kwa namna ambavyo anachangia hasa kwenye hili eneo la ukatili wa kijinsia makazini.

Mheshimiwa Mwenyekiti, nilitaka tu niongezee kwake kwa maana ya taarifa, kwamba siyo tu makazini kwa maana ya maofisini kama alivyosema, lakini pia kumekuwa na ukatili wa kijinsia kwenye maeneo ya kazi ambayo kwa wafanyakazi wa majumbani. Kwa lugha nyingine ni ma-*house girl* na ma-*house boy*. Kumekuwa na ukatili mkubwa sana.

Mheshimiwa Mwenyekiti, kwa hiyo, anapozungumza, basi aongeze na hilo ili sasa Muswada utakapokuwa unaletwa hapa Bungeni, basi uzingatie pia kwenye maeneo haya kwa sababu kwenye maeneo haya ni waathirika wakubwa pia, ahsante. *(Makofi)*

MWENYEKITI: Ahsante. Mheshimiwa Neema, taarifa unaipokea?

MHE. NEEMA K. LUGANGIRA: Mheshimiwa Mwenyekiti, naipokea hiyo taarifa na huko ndiko ambako nilikuwa naelekea, kwa sababu tunapoongelea huu Mkataba wa Kimataifa wa *C190* wa *Sexual Harassment,* maeneo ya kazi ni maeneo yote yakiwemo majumbani. Pia uko Mkataba wa Shirika la Kazi Duniani *(ILO)* ambao una vipengele mbalimbali. Katika itifaki hizi za mikataba ya kimataifa na kikanda, siyo lazima nchi iridhie vipengele vyote. Kwa hiyo, sisi kama Tanzania tunaweza tukachambua tukachagua maeneo ambayo yanaweza yakaendana na tamaduni, desturi na namna ambavyo Tanzania tunaendesha masuala yetu.

Mheshimiwa Mwenyekiti, tunapoongelea ukatili huu wa kijinsia na unyanyasaji kwenye maeneo ya kazi ni pamoja…

NAIBU WAZIRI, OFISI YA WAZIRI MKUU, KAZI, AJIRA, VIJANA NA WENYE ULEMAVU (MHE. PASCHAL P. KATAMBI): Mheshimiwa Mwenyekiti, taarifa.

MWENYEKITI: Mheshimiwa Neema, taarifa kutoka kwa Naibu Waziri Mheshimiwa Patrobass.

TAARIFA

NAIBU WAZIRI, OFISI YA WAZIRI MKUU, KAZI, AJIRA, VIJANA NA WENYE ULEMAVU (MHE. PASCHAL P. KATAMBI): Mheshimiwa Mwenyekiti, nakushukuru sana kwa nafasi hii. Nampongeza sana Mheshimiwa Neema, ana ujuzi na ubobevu mzuri kwenye hayo maeneo, lakini ni muhimu wakati anachangia mchango wake mzuri akumbuke pia tayari kwa Tanzania tumeshazingatia maeneo mengi. Tunayo Sheria yetu ya *penal code* ambayo ilifanyiwa maboresho baada ya kuwa na *Sexual Offences Special Provincial Act* ya Mwaka 1998.

Mheshimiwa Mwenyekiti, Sheria hii ilikuwa inahusiana na masuala ya makosa yote yanayofanana na masuala yanayohusiana na unyanyasaji wa kijinsia. Utakumbuka kuna kipindi ilikuwa hata kukonyeza ni kosa, kwa hiyo, ikawekwa kwenye Sheria yetu ya *Penal Code*. Sheria *Penal code* iko *extensive* sana kwa maana kwanza ina-*establish offence* na pili inaeleza adhabu na utendekaji wa kosa.

Mheshimiwa Mwenyekiti, mwisho ili aweze kuendelea na mchango wake, kwenye Sheria yetu ya Rushwa na Sheria ya Ajira na Mahusiano Kazini, zimetambua makosa hayo *specific,* masuala ya *sexual harassments* kuwa ni makosa. Kwa hiyo, hatuko nyuma, tusiseme kama vile Tanzania iko nyuma sana.

MWENYEKITI: Ahsante sana. Mheshimiwa Neema malizia mchango wako, muda umeisha.

MHE. NEEMA K. LUGANGIRA: Mheshimiwa Mwenyekiti, nashukuru na naomba unilinde, nataka tu kumsahihisha kidogo kaka yangu Wakili mbobezi kabisa, hakuna ambapo nilisema kwamba Tanzania haijafanya vizuri, na ndiyo maana nilianza kwa

kutambua mikataba yote ambayo Tanzania imeridhia Kimataifa na Kikanda. *(Makofi)*

Mheshimiwa Mwenyekiti, pia nikasisitiza na nikatambua kauli ya Serikali wakati tunajadiliana hapa kwenye Miswada ya Sheria za Uchaguzi na masuala ya siasa kwamba Serikali yenyewe imetambua kwamba kwa ukubwa wa changamoto ya masuala ya ukatili wa kijinsia, ije na sheria mahususi ya *GBV*. Hata mwaka 2022, *SADC* tayari wametoa *SADC GBV Model Law*. Kwa hiyo, ni kwa muktadha huo huo najaribu kuainisha kwamba, ni lazima sasa ile ahadi ya Serikali iliyoitoa ndani ya Bunge hili siku ya Ijumaa wiki iliyopita, sheria ile ije kwa haraka ili maeneo haya yote ya *GBV* kwa umahususi wake yaweze kuzingatiwa badala ya ilivyo hivi sasa. *(Makofi)*

MWENYEKITI: Ahsante sana Mheshimiwa Neema.

MHE. NEEMA K. LUGANGIRA: Mheshimiwa Mwenyekiti, ahsante sana na naunga mkono hoja. *(Makofi)*

MWENYEKITI: Ahsante. Namwita Mheshimiwa Tecla Mohamedi Ungele, atafuatiwa na Mheshimiwa Charles John Mwijage na Mheshimiwa Mussa Ramadhani Sima, ajiandae.

MHE. TECLA M. UNGELE: Mheshimiwa Mwenyekiti, ahsante kwa kunipatia nafasi hii. Awali ya yote namshukuru Mwenyezi Mungu kwa zawadi ya uzima, hata sasa hivi naendelea kuchangia katika Bunge hili. *(Makofi)*

Mheshimiwa Mwenyekiti, nampongeza Mheshimwia Rais Dkt. Samia Suluhu Hassan kwa kazi kubwa anayoifanya ya kuleta ustawi na maendeleo ya jamii katika nchi hii. Kila kona tunaendelea kushuhudia maendeleo mbalimbali yanaendelea kufanyika. *(Makofi)*

Mheshimiwa Mwenyekiti, mchango wangu nitauelekeza kwenye hoja za Kamati ambazo zimeelekezwa kwenye Ofisi ya Waziri Mkuu, Kazi Vijana, Ajira na Wenye Ulemavu, lakini pia kama muda ukitosha, basi na Wizara ya Maendeleo ya Jamii, Wanawake na Makundi Maalum.

Mheshimiwa Mwenyekiti, Ofisi ya Waziri Mkuu, Kazi, Vijana, Ajira na Wenye Ulemavu ina taasisi hizi za *PSSSF, NSSF, OSHA, WCF* na *CMA*. Taasisi hizi zinafanya kazi zake vizuri na tunaendelea kuona mabadiliko siku hadi siku na wanaendelea kutekeleza yale ambayo wamepata ushauri. Kwa ajili ya muda nitachukua taasisi moja tu na nyingine nikipata nafasi wakati mwingine nitazielezea kwa jinsi wanavyofanya kazi vizuri. Nitajielekeza kwa eneo la Wakala wa Usalama na Afya mahala pa kazi *(OSHA)*. *(Makofi)*

Mheshimiwa Mwenyekiti, huyu Wakala inafanya kazi yake vizuri ya kuangalia na kulinda usalama wa wafanyakazi mahala pa kazi pia na afya zao. Tunajua kabisa kinga ni bora kuliko tiba, na ndicho wanachofanya Wakala wa *OSHA*. Hata hivyo, tumeshuhudia miaka miwili au mmoja uliopita, Mheshimiwa Rais alitoa vitendea kazi kwenye taasisi hii, lakini bado vitendea kazi vile havijatosha. Kikubwa zaidi, ajira ya eneo hilo, watumishi wa *OSHA* hawatoshi pamoja na miundombinu yao haitoshi.

Mheshimiwa Mwenyekiti, kwa sasa hivi Wakala unafanya kazi kwa mfumo wa kanda. Kwa mfano Kusini Ofisi Kuu iko Mtwara ikiangalia Mikoa ya Lindi, Mtwara na Ruvuma. Sasa kama Ofisi iko Mtwara na watumishi wako wachache, inaweza ikawa vigumu kwa wakati huu kwenda hata vijijini.

Mheshimiwa Mwenyekiti, tunaona wakati huu, Awamu ya Sita ya Dkt. Samia Suluhu Hassan imeelekeza sana kwenye uchumi wa viwanda mbalimbali na kunaanzishwa viwanda sehemu zote, na tunaona hata *REA* inaendelea kusambazwa huko na huko, kwa hiyo, bado kutakuwa na shughuli mbalimbali za kiuchumi kila maeneo. Kwa hiyo, ushauri wangu ni kwamba tunaomba Serikali iongeze bajeti katika Wakala huu ili ipate kuwa na watumishi wa kutosha na miundombinu ya kutosha kwenye ngazi ya vijiji ili huduma hizi zipate kufika kwa watu wapate kuelewa. *(Makofi)*

Mheshimiwa Mwenyekiti, kwa uzoefu katika Kamati yetu tumegundua kwamba kuna maeneo mengi katika nchi hii bado watu hawajawa na uelewa kuhusu huduma na umuhimu wa Wakala wa *OSHA*. Kwa hiyo, nilikuwa naomba watumishi waongezwe. Pia elimu endelevu iendelee kutolewa katika jamii zetu kwa kupitia vyombo mbalimbali, kama redio za kijamii ili jamii

yetu ipate kuelewa kwamba kuna umuhimu wa usalama na afya mahala pa kazi. *(Makofi)*

Mheshimiwa Mwenyekiti, nikienda kwenye Wizara ya Maendeleo ya Jamii, Jinsia Wanawake na Makundi Maalum. Wizara hii ni mtambuka, hakuna jambo lolote utakalofanya katika jamii ambalo haligusa ustawi na maendeleo ya jamii, lakini tunaona Wizara hii bajeti yake ni ndogo, hivyo wakati mwingine inashindwa kutekeleza majukumu yake. *(Makofi)*

Mheshimiwa Mwenyekiti, kuna suala hili liloibuka na ni janga kubwa la ukatili wa kijinsia. Tunaona kuna ukatili wa kijinsia kwa wafanyakazi wa majumbani. Ni jambo linaloendelea chini chini lakini kuna maumivu makubwa yanayoendelea kupatikana kwa vijana wetu na mabinti zetu huko majumbani. Kuna unyanyasaji wa hali ya juu. Hivyo basi, kama Wizara hii ikipatiwa Maafisa Ustawi wa Jamii wa kutosha, maana sasa hivi waliopo ni asilimia tano tu.

Mheshimiwa Mwenyekiti, pamoja na kwamba tunajua suala hili la kudhibiti ama kupambana na ukatili wa kijinsia ni letu sote, kila mmoja anahusika, lakini kuna taasisi ama kuna watendaji ambao wanatakiwa wao ndio wawe wanaratibu, wanafuatilia, wanaleta msimamo na katika jamii wao ndio wanahamasisha na ndio wanaoleta uelewa ndani ya jamii kuhusu upingaji wa ukatili wa kijinsia. Hii kada ni ya ustawi wa jamii, lakini sasa hivi nchi nzima kuna watumishi asilimia tano tu. Hivi inakuwa ni ngumu. Tunawezaje kupambana na ukatili wa kijinsia na athari za kisaikolojia zinazoletwa na hili janga sasa hivi iwapo watumishi hawa ni wachache? *(Makofi)*

Mheshimiwa Mwenyekiti, pia katika Wizara hii Maafisa Maendeleo ya Jamii wako wachache, ni asilimia 56 tu nchi nzima. Hivi sasa tunawezaje kupambana na hii hali ya kiuchumi ambayo tunatakiwa kila kona tupambane na kuboresha hali ya kimaisha iwapo wale wenyewe wanaohusika kuhamasisha, kuratibu maendeleo katika jamii zetu, hawapo? *(Makofi)*

Mheshimiwa Mwenyekiti, kuna baadhi ya kata hatuna kabisa Maafisa Maendeleo ya Jamii. Hivyo, hali hii ya kujikwamua

kiuchumi ambayo Mheshimiwa Dkt. Samia Suluhu Hassan, Rais wetu ameendelea kuisisitiza na kuipigania usiku na mchana ili Watanzania tukwamuke na hali duni ya kimaisha. *(Makofi)*

Mheshimiwa Mwenyekiti, hivyo basi, naomba Wizara hii iongezewe bajeti ili kuwepo na Maafisa Ustawi wa Jamii na Maafisa Maendeleo ya Jamii ili tupate kukwamuka.

Mheshimiwa Mwenyekiti, bila kupoteza muda zaidi, nilikuwa na hiyo michango miwili, inatosha na ninaunga mkono hoja. *(Makofi)*

MWENYEKITI: Ahsante sana Mheshimiwa. Mheshimiwa Charles John Mwijage, atafuatiwa na Mheshimiwa Mussa Ramadhani Sima na Mheshimiwa Mohamed Said Issa ajiandae.

MHE. CHARLES J. P. MWIJAGE: Mheshimiwa Mwenyekiti, nakushukuru kwa kunipatia fursa hii. Mimi nitachangia Kamati ya Elimu, Utamaduni na Michezo. Kwa kipindi cha miaka hii miwili mitatu, ni wazi kwa kila mtu kwamba tasnia hii imeitendea haki Tanzania. Kwa hiyo, nichukue fursa hii kuishukuru Serikali, lakini na sisi Bunge tujishukuru. Unajua inabidi wakati mwingine ujishukuru, lakini kipekee nawashukuru Wajumbe wa Kamati na Mwenyekiti, kwa kusimamia kazi hii. *(Makofi)*

Mheshimiwa Mwenyekiti, mimi niko hapa kushukuru, na anayeshukuru anaomba. Siyo siri na sioni aibu kuomba. Katika haya mengi ninayoyazungumza, maamuzi ya Serikali na Mheshimiwa Rais, mmefanya jambo moja jema, yaani elimu mmeipeleka kwao. Uamuzi wa kujenga Chuo Kikuu Bukoba au Kagera ni kuipeleka elimu kwao, ni jambo zuri sana. *(Makofi)*

Mheshimiwa Mwenyekiti, jambo moja nataka kuzungumza, nimepitia Taarifa ya Kamati kuhusu vyuo vikuu vyote. Kuna upungufu wa watumishi, na unaponiambia upungufu wa watumishi chuo kikuu, ni Wahadhiri. Hili jambo lisikae likatokea. Ni kama kujenga hospitali nzuri wasiwepo waganga na wauguzi. Haupaswi kuwa na chuo kikuu ambacho hakina wataalam. Hili jambo linapaswa lijulikane mapema kwamba huyu atastaafu au kuna programu mpya tuweze kutengeneza hawa watu.

Mheshimiwa Mwenyekiti, hospitali bila daktari siyo hospitali, ni majengo tu. Kwa hiyo, hizi mnazoziita changamoto, mimi sikubaliani kama ni changamoto au tuseme ni uzembe. Tuseme ni uzembe, haya mambo yarekebishwe kusudi tuweze kuwa na chuo kikuu, na niwaeleze, watu wengi wangependa kuja kusoma hapa. Kama nilivyosema, kwa kuweka Chuo Kikuu Kagera, Bukoba ina maana watu wa maziwa makuu watakuwa wanakuja kusoma sehemu ile. Pamoja na kutoa elimu, tutaweza kupata utalii wa kielimu.

Mheshimiwa Mwenyekiti, nizungumzie kuhusu *VETA, VETA* imefanya kazi nzuri, naweza kuwa ugomvi binafsi na Kamati na Waziri kwamba kila wanapokuja Kagera kukagua *VETA* hawaji kwenye VETA ya kwetu. VETA sio ile ya Bukoba tu, kwa hiyo mnapokuja kukagua Bukoba muende na Karagwe kuna VETA mtembelee VETA zote mje na Kamachumu kuna *VETA* ili kusudi muweze kuona tunakwama wapi. Mimi nina *VETA* huenda majengo hayatoshi, Karagwe kuna *VETA* huenda kuna mapungufu, ninyi ndiyo mnaojua. Mje mtukague ili kusudi mjue mapungufu ukienda ugenini lazima uende na zawadi yoyote, mtuletee zawadi yoyote. *(Makofi)*

Mheshimiwa Mwenyekiti, muhimu kuhusu *VETA*, mitaala yenu isiwe ya mchakato, iwe *situational*. Leo soko linataka mafundi wa pikipiki, leo soko linataka mafundi wa simu. Kwa nini leo msilete Wachina *VETA* wakafundisha vijana wetu namna ya kuunda simu, kutengeneza simu na kutengeneza pikipiki?

Mheshimiwa Mwenyekiti, lakini *VETA* watu leo wanakula kwa nini msilete *VETA* wataalamu wa *food processing* na vinywaji mkatengeneza vinywaji vyenye ubora ili watu wakaburudika na wakala maisha? Kwa hiyo, msitengeneze mchakato mirefu ya mitaala *(situational* au *radical change)*. Tunataka *VETA* ya namna hiyo, msiwe mnapenda muda mrefu. Kuna mahitaji vijana wanajifunza. Kwa sababu unampeleka mtoto shule na unamuaminisha atapata kazi *by the time* anamaliza, kwa sababu ni mtaala wa kimchakato anakuta hiyo fursa imeondoka, tuwe *situational*, tuwe *situational*, tuwe *situational* kwenye hiyo. *(Makofi)*

Mheshimiwa Mwenyekiti, niombe kuishukuru *TEA* (Mamlaka ya Elimu). Mlifika kwetu Kisiwa cha Bumbire mkatujengea nyumba nne za walimu, nawashukuru sana. Lakini mlituahidi kutujengea mabweni, kule ni kisiwani, watoto wanakaa kisiwani. Najua maombi yako mezani, muwasaidie vijana wale wanapata shida, mamba ni wa kwao, mawimbi ni ya kwao. Nimesema leo nimekuja kushukuru, kwa hiyo watu wa *TEA* tafadhali, mnapoangalia yale yanayobaki muweze kutuzungumzia na sisi. *(Makofi)*

Mheshimiwa Mwenyekiti, mwisho nizungumzie mitaala mipya. Mitaala mipya inalenga kumuelimisha mtoto na ina wadau watano. Linalonipa shida, mimi ni muumini wa mitaala mipya kwa madhumuni yake, linalonipa shida ni kwamba, hawa wadau watano hawana uelewa, muwajengee uelewa ili wajue wanakwenda wapi. Kama mtu anaingia kwenye mitaala hii ajue anapofika mwisho wa safari anaweza kujiajiri au kuajiriwa, asifikirie kuajiriwa tu, alijue hilo.

Mheshimiwa Mwenyekiti, lakini tunapozungumza kwa mfano wadau wote ni pamoja na Serikali, na kwa shule za msingi unaizungumzia TAMISEMI. Kwa mfano mimi katika wilaya yangu tunapokwenda kwenye mitaala mipya nina upungufu wa vyumba vya madarasa kwa shule za msingi karibu 2000. Tunakwenda vipi? Kwa hiyo, ninakuwa na hofu ambayo wataalam wanasema Mwijage unakuwa na hofu isiyokuwa na maana. Lakini mimi nina upungufu wa vyumba 2000, watoto nitawasomeshaje kwenye mtaala wa namna hii?

Mheshimiwa Mwenyekiti, lakini kuna watu wengine kwamba labda tunataka kulipua. Tuwaeleze kwa namna gani hatutaki kulipua na kwa namna gani tunataka kufanya vitu vya namna hiyo. Lakini wengine wana upungufu wa walimu, tuwaeleze kwamba, tuna mpango wa kuwaandaa walimu na wameelewa vipi. Hoja ni kuelewa, na mpiganaji yeyote anayejua kwa nini anakwenda kupigana, atapigana vipi na nguvu ya adui, vita ataishinda kabla haijaanza.

Mheshimiwa Mwenyekiti, suala la kutokuwa na uelewa wa pamoja kwa sisi hawa wadau watano ambaye ni mwanafunzi,

mzazi, jamii, mwalimu, shule na Serikali, wote watano wakiwa na uelewa wa pamoja ninaimani tutaweza kuisimamia hii mitaala mipya, ukweli mimi leo asubuhi nilikimbilia kwa Mkuu wa shule, nilikuwa na wasiwasi na mitaala hii na nikawa nimejipanga kwamba, hapana nakwenda kukataa ili tubadilishe; lakini nilipokaa kwa Mwenyekiti hapa mwanangu akanieleza Baba hakuna hofu, usiwe na hofu, yale uliyokubali mwanzoni ulikuwa sawa, hii mitaala muwaeleze.

Mheshimiwa Mwenyekiti, kama mimi naweza kutiwa hofu na umahili wangu huu, sasa wengine kule watakuwa na hofu kubwa, lakini tuiombe Serikali iongeze bajeti kama ilivyoelezwa, lakini bajeti iende na mipango isiwe ya ujumla. Kuna watu wa pembezoni tuna hali ngumu, mtu una shule zenye upungufu wa madarasa 2000 huwezi kulingana na mtu ambaye mwingine madarasa yanakaa yamefungwa.

Mheshimiwa Mwenyekiti, nakushukuru sana, niipongeze Serikali na nimpongeze Mheshimiwa Rais, zawadi aliyotutumia ya bilioni 3.8 tumeipokea na tunasubiri maua yake muda ukifika. *(Makofi)*

MWENYEKITI: Mheshimiwa Mwijage, ahsante sana. Mheshimiwa Mussa Ramadhani Issa, atafuatiwa na Mheshimiwa Mohammed Issa Said, Mheshimiwa Festo Sanga, ajiandae.

MHE. MUSSA R. SIMA: Mheshimiwa Mwenyekiti, ninakushukuru na niweke tu sawa hapo ni Mussa Ramadhani Sima, Mbunge wa Jimbo la Singida Mjini.

Mheshimiwa Mwenyekiti, nianze kumshukuru Mwenyezi Mungu lakini pia nimpongeze sana Rais wa Jamhuri ya Muungano wa Tanzania kwa kazi kubwa ambayo ameendelea kuifanya na mabadiliko makubwa mno kwenye kila sekta ya Wizara zote. *(Makofi)*

Mheshimiwa Mwenyekiti, nimpongeze sana Waziri wa Elimu, Profesa lakini nimpongeze pia Kaka yangu Waziri wa Sanaa, Utamaduni na Michezo na timu yote. Nimpongeze Mwenyekiti wangu wa Kamati, ametuongoza vizuri lakini pia niwapongeze

Wajumbe wa Kamati, kwa kweli wamekuwa na imani nasi na tumefanya kazi vizuri sana. *(Makofi)*

Mheshimiwa Mwenyekiti, leo nataka nijikite sana kwenye Wizara ya Michezo, Sanaa na Utamaduni na sababu ya msingi ndiyo Wizara pekee ambayo ina ukomo mdogo wa bajeti. Mwaka 2023 tumepitisha hapa bajeti ya bilioni 35. Katika bilioni 35, fedha za maendeleo ni bilioni 11.8. Katika miradi 14 ni miradi minne tu imepokea fedha mpaka sasa hivi tunavyozungumza. Vile vile, hii miradi minne ni kama bilioni mbili tu.

Mheshimiwa Mwenyekiti, sasa najaribu kutazama. Mpaka tunafika Juni mana yake sisi mliotupatia kazi ya kusimamia Wizara hii ya Michezo, tutashindwa kwenda tukasimamie nini, tukaangalie mradi gani wakati hawana fedha? Sasa, jambo hili linatupatia wakati mgumu sana. Kamati tumeeleza Vizuri na mimi nataka niweke msisitizo. Hatuwezi kuendelea kwa utaratibu huu wa Wizara kutokupewa fedha wakati tumepitisha bajeti. *(Makofi)*

Mheshimiwa Mwenyekiti, sasa leo hii tunapozungumza, 2027 sisi ndiyo wenyeji wa *AFCON* Mungu akitujalia uhai, lakini mwakani 2025 hii timu ya *AFCON* (ambao wanaandaa *AFCON*) watakuja kukagua viwanja. Viwanja ambavyo tunatarajia sasa hivi tuwe tunazungumza kwamba Wizara imeanza kujenga ama kukarabati viwanja.

Mheshimiwa Mwenyekiti, Kiwanja cha Arusha pekee kinahitaji zaidi ya bilioni 187.5. Dodoma kinahitaji zaidi ya bilioni 187.5. Hapo sijazungumza *recreation center,* Dodoma tu inataka bilioni 32, kule Arusha inataka bilioni 21 kwa ujumla wake unazungumzia kama bilioni 492. Hizi fedha zinatakiwa ziwe zimekwishatengwa kwenye bajeti. Bajeti ambayo tunaizunguzmia sasa tunazunguzmia bilioni 35 na hiyo bilioni 35 fedha haijatoka.

Mheshimiwa Mwenyekiti, napata mashaka watakapokuja kutukagua sisi mwakani, je, haya maandalizi tutakuwa tumekwishafanya ya kutosha? Maana yake ni kwamba, kama tusipokimbia kwa sasa *AFCON* 2027 tutaikosa na kwa nini tuikose? Tutaikosa kwa sababu Serikali haijaamua kwa dhati kuweka fedha kwenye maeneo hayo. *(Makofi)*

Mheshimiwa Mwenyekiti, nataka niwaombe ndugu zangu wanaohusika kwenye eneo hili, huu ndio wakati sahihi wa kupeleka fedha kwenye Wizara ya Michezo ili tuweze ku-*meet* yale mahitaji ambayo yanatakiwa na *AFCON*. *(Makofi)*

Mheshimiwa Mwenyekiti, tumetembelea kiwanja cha Benjamini Mkapa, hali ni mbaya sana. Tumetenga zaidi ya bilioni 31 kwenye bajeti na zimetoka bilioni saba. Katika zile bilioni saba juzi tumetembea uwanja umekarabatiwa kwa asilimia 24 tu, shilingi bilioni saba kwa hesabu yao ulitakiwa ufikie asilimia 40, sasa asilimia 24 unazungumza leo, mkataba unaisha tarehe 24 Agosti, 2024. Tumebakisha miezi sita tu, hata leo Wizara ya Fedha wakisema watupatie fedha yote twende tukamalize ukarabati, nina uhakika hatuwezi tukamaliza ule ukarabati. *(Makofi)*

Mheshimiwa Mwenyekiti, nataka muone hali ilivyo mbaya, kama una uwanja wa Taifa leo uko asilimia 24 na Serikali imetenga fedha lakini bado hakuna kazi inayofanyika ya kuturidhisha.

Mheshimiwa Mwenyekiti, nataka kusema nini hapa? Mshauri mwelekezi ambaye tumempa kazi sisi ambaye ni *TBA* ndiyo jicho letu, nina mashaka kama ana uwezo wa kusimamia miradi mikubwa kama hii. Yeye ndiye alitakiwa atuambie anakwama wapi ili turudi kwenye mikataba yetu tuone huyu Mkandarasi tuliyempa kazi, hana uwezo wa kufanya kazi yetu. Sasa sisi mmetuambia tukasimamie na sisi tuwe sehemu ya kulaumiwa. Hatutakuwa tayari kwenye eneo hilo. *(Makofi)*

Mheshimiwa Mwenyekiti, ninachokiomba Serikali, leo hii kama unafikia asilimia 24 na imebaki miezi sita mkataba uishe, wanataka kutupeleka wapi na uwanja huu ndiyo unaotegemewa? Napata mashaka huko tunakoelekea kwenye kuandaa mashindano ya *AFCON*. Tunaweza tusifikie malengo haya.

Mheshimiwa Mwenyekiti, eneo lingine muhimu sana nataka nilielezee…

WAZIRI WA UJENZI: Mheshimiwa Mwenyekiti, Taarifa.

MWENYEKITI: Mheshimiwa Sima, kuna Taarifa kutoka kwa Mheshimiwa Waziri wa Ujenzi, Mheshimiwa Bashungwa.

TAARIFA

WAZIRI WA UJENZI: Mheshimiwa Mwenyekiti, Mheshimiwa Sima anachangia vizuri lakini nilitaka nimpe Taarifa kwamba, *TBA* inafanya kazi nzuri na ina uwezo mzuri. Kwa hiyo, nilitaka nimpe hiyo Taarifa kwamba tuko vizuri. *(Makofi)*

MWENYEKITI: Ahsante. Mheshimiwa Sima, taarifa hiyo unaipokea?

MHE. MUSSA R. SIMA: Mheshimiwa Mwenyekiti, ninamheshimu sana Kaka yangu, mimi ni mwanamichezo, nazungumza kitu ambacho nimekiona, ataniwia radhi. Kwenye eneo hili niko *very serious,* tunazungumza 24 *percent*, tulitakiwa tufikie asilimia 40. Mimi mashaka yangu, kama kweli *TBA* wana uwezo huo, inawezekana wanao lakini mimi nimejionea. Nimeonesha mashaka, kwenye hili naomba waniwie radhi sana. Tunatakiwa tufanye kazi kwa uhalisia, Serikali inatakiwa iwe *serious* kwenye mambo ya msingi. *(Makofi)*

Mheshimiwa Mwenyekiti, nataka kueleza eneo hili la *sport betting*. Mwaka 2020 tulifanya *amendment* hapa *(Miscellaneous Amendment)* kwenye Wizara ya Fedha. Tukasema kuwe na asilimia tano iende kwenye maendeleo ya michezo.

Mheshimiwa Mwenyekiti, tunazungumza miaka mitatu sasa, tukiomba taarifa ya kile kilichopatikana, hatuwezi kupata taarifa iliyokamili. Mpaka sasa hatuna taarifa kwamba, imekusanywa nini kwa mwaka ili tuweze kupata hiyo asilimia tano. Hakuna anayeweza kuelewa jambo hili. Pia, ndiyo maana Mheshimiwa Taletale amesema sanana kwenye Kamati amesema sana.

Mheshimiwa Mwenyekiti, nataka kusema nini? Huko tunakoelekea kama hatuwezi kuwa na taarifa kamili ya fedha inayokusanywa halafu ukapewa asilimia tano, itakuwa tunafanya hisani wakati sisi tumetunga sheria ambayo inatakiwa Sheria hii tuitekeleze. *(Makofi)*

Mheshimiwa Mwenyekiti, jambo la kwanza ambalo ningependa kuishauri Serikali. Kuna haja ya makusudi kabisa, fedha hii ambayo inakusnywa na *TRA* sina mashaka na Mamlaka ya Mapato. Fedha hii ikitoka *TRA* inakwenda kwa watu wa Hazina, mambo haya yawekwe wazi, tumekusanya nini na asilimia tano yenu ni hii. Hilo ni jambo la kwanza.

Mheshimiwa Mwenyekiti, jambo la pili. Sisi tunapaswa fedha ambayo inatengwa kwa asilimia tano wapewe, wapewe kwa wakati. Leo unaona hizi timu za Taifa zote zinategemea Baraza la Michezo la Taifa kuziwezesha kuweza kuendelea na mashindano. *(Makofi)*

Mheshimiwa Mwenyekiti, sasa juzi umeona wamefanya harambee. Sasa kama Wizara imeanza kutembeza bakuli maana yake inatupeleka wapi? Unatembeza bakuli wakati hela unayo na Serikali inajua hela yao ipo. Kwa nini wasipewe hela yao?

Mheshimiwa Mwenyekiti, sisi mmetupatia kazi ya kusimamia Wizara kwenye suala la maendeleo, hamuwapi fedha na fedha yao wanayo ipo, wananchi tayari kwenye *Sport Betting* tayari fedha imekwishapatikana. Nataka niiombe Serikali, ni muhimu mno na ni jambo la msingi tunahitaji maendeleo ya michezo tuweze kuyasimamia na tuyasimamie kwa dhati. *(Makofi)*

Mheshimiwa Mwenyekiti, binafsi kwa kweli nakushukuru sana. nakushukuru na ninajua kwenye Kamati yako ya Bajeti wewe ndiye Mwenyekiti. Haya tunayoyasema kwa uchungu utarudi kule kwenda kuangalia lile kapu la Wizara ya Fedha kuwawezesha wenzetu hawa kupata fedha ili tuweze kuendelea. Ahsante sana. *(Makofi)*

MWENYEKITI: Mheshimiwa ahsante sana. Mheshimiwa Mohammed Said Issa, atafuatiwa na Mheshimiwa Aloyce John Kamamba, nilimtaja Mheshimiwa Festo Sanga atafuata.

MHE. MOHAMMED SAID ISSA: Mheshimiwa Mwenyekiti, nianze kwa kumshukuru Mwenyezi Mungu ambaye amenifanya leo hapa nikasimama mbele ya Bunge lako Tukufu na kuweza kupata nafasi hii ya kuchangia. Pia, nikushukuru wewe kwa kunipa

nafasi ya kuweza kuchangia katika wasilisho letu hili la Wizara ya Elimu pamoja na Mihezo na Sanaa.

Mheshimiwa Mwenyekiti, nitaanza na elimu na nitachangia sehemu zote mbili. Mchango wangu, lolote lile nitakalolizungumza litaelekea kwenye bajeti ndogo lakini pia hata hiyo ndogo kutokufikia kwa wakati na wakati mwingine hata kutokufikiwa.

Mheshimiwa Mwenyekiti, mimi ni Mjumbe wa Kamati ya Elimu pamoja na Michezo. Katika kuhudumu katika Kamati hii, nilikuwa kwenye Wizara nyingi. Nilianzia kwenye Nishati na Madini kule mambo ni safi, Wizara ya Biashara, Kilimo na Mifugo, kule bajeti zao zinakwenda vizuri. Huku kwenye Elimu, huku kwenye Michezo, kwa kweli hali ni mbaya. Kama Mheshimiwa Spika, alitaka nije kuangalia Wizara ambazo zinapokea fedha hizi na kuweza kuzifanyia kazi, basi huku kwa kweli fedha haiendi na hiyo inayokwenda ni ndogo mno. *(Makofi)*

Mheshimiwa Mwenyekiti, nianze kwa kuangalia hapa, naanzia kwa upande wa elimu ya watu wenye mahitaji maalum. Nimeona hapa sisi tunajikaza kupeleka mahitaji ya wanafunzi wote, mashuleni kote, vyuoni kote lakini kuna kundi muhimu la watu wenye mahitaji maalum, hili tumelisahau. Kundi hili ni muhimu sana kwa sababu tunataka twende nao kwa pamoja. Sasa jambo la kusikitisha, mambo yaliyoko huko kwa watu wenye mahitaji maalum, unaweza kulia wakati unapokea mawasilisho.

Mheshimiwa Mwenyekiti, mapungufu yaliyopo kwa upande wa vifaa vya kufundishia, vitabu hakuna walimu wanalalamika. Jana nilikuwa naangalia *TBC* hapa nikamuona mwalimu ambaye anafundisha watu wenye mahitaji maalum na yeye mwenyewe akiwa anahitaji hayo mahitaji maalum, analalamika kupata yale *material* ya kufundishia. Zile karatasi ambazo zinafaa kwa nukta nundu kufundishia, vitabu hamna, nikashangaa sana.

Mheshimiwa Mwenyekiti, mimi ni Mjumbe wa Kamati hii nikaona hii nayo ni *point*. Wanalalamika hawa hawana vitabu, hawana *printer*, hawapati yale mafunzo ya kitaalamu. Kwa hiyo, wao kama alikuja na utalaamu wake ndiyo wamebakia hivyo. Mimi natoa hayo lakini lengo langu Wizara iongezewe bajeti ili vitu

hivi vipatikane. Kwa sababu tukiuliza Wizara wanasema bajeti ni ndogo na hiyo hiyo ndogo yenyewe bado haijafika.

Mheshimiwa Mwenyekiti, kwa upande wa wanafunzi, kwanza hawa walimu, walimu hawa wenye mahitaji maalum naamini wana kazi kubwa. Tumchukulie mtu ambaye anafundisha mtu ambaye hasikii, hivi ni sawa na mtu ambaye anamfundisha anayesikia? Ana kazi kubwa huyu kubwa lazima tumhurumie leo tunauliza hapa, hana posho lakini ana mshahara sawa na yule anayefundisha mtu wa kawaida. *(Makofi)*

Mheshimiwa Mwenyekiti, hebu fikirini kama unamfundisha mtu mwenye mahitaji maalumu, mtu asiyesikia, mtu asiyeona, kazi yake ikoje?

NAIBU WAZIRI, OFISI YA WAZIRI MKUU, SERA, BUNGE NA URATIBU (MHE. UMMY H. NDERIANANGA): Mheshimiwa Mwenyekiti, taarifa.

MWENYEKITI: Mheshimiwa kuna taarifa kutoka kwa Mheshimiwa Naibu Waziri.

TAARIFA

NAIBU WAZIRI, OFISI YA WAZIRI MKUU, SERA, BUNGE NA URATIBU (MHE. UMMY H. NDERIANANGA): Mheshimiwa Mwenyekiti, nashukuru kwa namna anavyochangia lakini nilitaka nirekebishe kidogo maneno; haitwi mtu asiyesikia, anaitwa Kiziwi, mtu asiyesikia kwa tafsiri ya Kiswahili ni mtukutu au mjeuri.

Vilevile unaposema mtu mzima na huyu kwa tafsiri mtu mzima ana umri wa miaka 18 kwenda juu lakini kuna mtu aliyehai na aliyekufa, sasa, tafsiri hapa usiseme mtu mzima na huyu siyo, ni mtu asiye na ulemavu na huyu ni mtu mwenye ulemavu. Nashukuru. *(Makofi)*

MWENYEKITI: Mheshimiwa Mohammed Issa, unaipokea taarifa hiyo?

MHE. MOHAMMED SAID ISSA: Mheshimiwa Mwenyekiti, nakushukuru mtoa taarifa kwa kunielimisha, sijabobea kwenye hizi lugha ambazo ni za kuficha ukakasi. Lengo langu ni kupeleka ujumbe, sasa nimepokea taarifa.

Mheshimiwa Mwenyekiti, lakini la pili hilo Serikali ilitakiwa ilizingatie kwa sababu hawa wanafundisha watu ambao wana mahitaji maalum. Kwa hiyo, ni lazima wawe na ziada kazi yao ni kubwa na ni tofauti.

Mheshimiwa Mwenyekiti, lakini upande wa wale wanafunzi, mimi nilitamani wawe na vile vitu ambavyo vinasaidia. Tumeuliza hapa *wheelchair* tu hawana, zile fimbo za kutembelea hawana. Watafikaje shuleni? Pia, hawana wasaidizi wa kuwafikisha pale. Inachukua wiki haji shuleni, wiki anakuja, anasomaje huyu? Kwa nini hatuwapi nafasi?

Mheshimiwa Mwenyekiti, napendekeza bajeti yao hawa, walimu wapandishiwe mishahara ama posho lakini wale wanafunzi wapewe hivi vitu vya kusaidia.

Mheshimiwa Mwenyekiti, niende kwa upande wa Wizara ya Michezo. Mimi nilibahatika kufika kule Ivory coast, lengo kubwa ni kwenda kuangalia miundombinu ili kuja kuishauri Serikali.

Mheshimiwa Mwenyekiti, sisi tuko nyuma kwa asilimia karibu 80, wenzetu wamewekeza kwenye miundombinu hii. Sisi tunajiandaa kufanya hii *AFCON* 2027 lakini naona bado hatuko *serious*. Hatuko *serious* kabisa kwa sababu mpaka sasa hivi tunacho kiwanja kimoja tu ambacho tunakikarabati. Lakini viwanja viwili ambavyo tayari kule bajeti imetengwa havijaanza mpaka leo mwaka wa fedha unakwisha, sijui tuko *serious* kiasi gani.

Mheshimiwa Mwenyekiti, sasa mimi nishauri juu ya yale ambayo nimeyaona kule. Wenzetu kule kwanza katika maandalizi yale wamejenga Kijiji cha Michezo ili kuepuka gharama za timu zile kuziweka kwenye mahoteli pamoja na Maafisa wale. Kwa hiyo kuna kijiji cha michezo maalum ambacho baada ya kumaliza michezo hii kitafanyiwa shughuli nyingine; pengine ni nyumba

zitauzwa kwa watu binafsi ama kwa mashirika. Napendekeza ipatikane bajeti maalum kwa ajili ya kufanya miundombinu itumike kwa ajili ya kufanya mashindano yetu haya. *(Makofi)*

Mheshimiwa Mwenyekiti, pia suala hili la mapato, huu Mfuko wa Maendeleo ya Michezo tumekwenda kutenga *five percent* kwenye *sport betting* wakati hilo ilikuwa tupate sehemu zote. *(Makofi)*

Mheshimiwa Mwenyekiti, naomba dakika moja nimalizie kwa sababu ni muhimu sana. Hii hata Mheshimiwa Rais anakuwa na ukakasi wa kutoa fedha huku kwa sababu fedha hizi zinakwenda kwenye miundombinu ya Serikali. Sheria zetu hazionyeshi kwamba tunapata vipi mapato, BMT hawa wanapata huku lakini ukija kwenye *TFF* hawapati. Kwa hiyo sheria hizi zote zingaliwe upya. *TFF* wachangie kule, michezo ile ya kukimbia wachangie kule na kila sehemu ili Mheshimiwa Rais awe na nguvu ya kutupa fedha. Tunamuona Mheshimiwa Rais ana nia ya dhati, ametoa bilioni 31 kwa kukarabati Uwanja wa Taifa na ninaamini atatoa nyingi zaidi ya hizo…

(Hapa kengele ililia kuashiria kwisha kwa muda wa Mzungumzaji)

MWENYEKITI: Ahsante sana.

MHE. MOHAMED SAID ISSA: Mheshimiwa Mwenyekiti, nakushukuru kwa kunipa nafasi, ahsante. *(Makofi)*

MWENYEKITI: Mheshimiwa Festo Richard Sanga, atafuatiwa na Mheshimiwa Aloyce John Kamamba, Mheshimiwa Nashon William Bidyanguze ajiandae.

MHE. FESTO R. SANGA: Mheshimiwa Mwenyekiti, ahsante kwa kunipa nafasi niweze kuchangia hoja iliyoko mezani na nitajikita kwenye suala la michezo. Kwanza nimpongeze Mheshimiwa Rais kwa kazi kubwa ambayo anaifanya ya kuhamasisha michezo kwenye Taifa letu. Anafanya kazi kubwa sana ambayo kila mtanzania anaona, na kwa kweli anastahili pongezi nyingi sana kwa ku-*support* michezo nchini. *(Makofi)*

Mheshimiwa Mwenyekiti, nimpongeze Mwenyekiti wa Kamati hii ambayo inasimamia mambo ya elimu na michezo kwa uchambuzi wao mzuri ambao umeweka wazi bayana yale yaliyoko na yale ambayo wameyaona kwenye utendaji wa Serikali. *(Makofi)*

Mheshimiwa Mwenyekiti, mimi nitaomba nizungumzie suala la michezo; na michezo yote lakini nikijikita zaidi kwenye *football*. Sisi kama Taifa tumepata nafasi ya kuandaa michuano ya *AFCON* mwaka 2027 katika zile nchi tatu, kwa maana ya Kenya, Uganda pamoja na Tanzania, lakini niseme wazi hadi dakika hii ninavyozungumza na Watanzania wanaotusikiliza nia ya dhati ya kuhakikisha kwamba Serikali au nchi yetu inafanya vizuri kwenye michezo hiyo hadi dakika hii hatujaiona dhahiri kama ambavyo Kamati imeyasema. *(Makofi)*

Mheshimiwa Mwenyekiti, mimi nilichangia hapa kuhusu ujenzi wa viwanja na nitumie nafasi hii kuipongeza Serikali ya Mapinduzi ya Zanzibar kwa jinsi ambavyo imejenga uwanja wao imeukarabati, uwanja ambao tumeenda kuushuhudia wakati wa Mapinduzi. Kila Mtanzania aliyeingia pale alitamani anakoenda awe na kiwanja angalau kile. Kiwanja ambacho hakichukui watu wengi lakini kina ubora na kina kidhi mahitaji ya matumizi. *(Makofi)*

Mheshimiwa Mwenyekiti, hii niiombe Serikali, kwamba tujisikie wivu, tujisikie wivu ninarudia tena. Kama Baba wa Taifa Mwalimu Nyerere alijenga viwanja nchi nzima kipindi ambacho teknolojia haipo, kipindi ambacho rasilimali ya watu iko chini, kipindi ambacho fedha hazikuwa nyingi, lakini akajenga viwanja vya Ali Hassan Mwinyi, CCM Kirumba, Sokoine na Mkwakwani; leo Taifa lenye watu milioni 61 tumekuwa tukipiga ajenda kila siku jinsi ya kujenga viwanja kwenye Taifa letu. *(Makofi)*

Mheshimiwa Mwenyekiti, ni lazima Serikali ione dhamira ya dhati jinsi gani ya ku-*support* michezo hapa nchini. Mojawapo ni hili suala la asilimia tano. Tutamlaumu Ndumbaro, tutamlaumu Mheshimiwa Hamis Mwinjuma Mwana FA, tutalaumu Wizara ya Michezo; lakini Bunge hili lilipitisha *five percent* ya *sport betting* ambayo mimi nilichangia wakati ule, iende kwenye kusuport michezo kwenye Taifa letu. *(Makofi)*

Mheshimiwa Mwenyekiti, hii *sport betting* haipo kama michezo haipo, michezo yenyewe ndiyo inayozalisha fedha hii, kwa hiyo ni wajibu wa Serikali kuendelea kuipatia fedha Wizara; lakini ukisoma kwenye maoni ya Kamati wanasema toka tumepitisha asilimia tano hadi leo hakuna hata shilingi kumi iliyokwenda BMT kwa ajili ya ku-*support* michezo. Akina Ali Mayai watahangaika tu tutawapigia kelele lakini hawana fedha.

Mheshimiwa Mwenyekiti, na mimi niiombe Serikali, asilimia tano ni fedhaa ndogo sana; tuombe angalau hata asilimia zaidi ya 60. Ukiwa ni mkakati wa miaka mitatu kuelekea *AFCON* Serikali iachie fedha za *sport betting* na zielekezwe kwenye kuwekeza maendeleo ya soka nchini ili Taifa letu tusije tukapata aibu mwaka 2027. *(Makofi)*

Mheshimiwa Mwenyekiti, niiombe sana Serikali iwe Sikivu; na bahati nzuri aliyeko kwenye Wizara ya Fedha kwenye kapu la fedhaa ni Mheshimiwa Mwigulu Nchemba ambaye ni mwanamichezo kwenye Taifa letu. Inasikitisha pale ambapo tunaona Waziri wa Fedha hajapeleka hata shilingi moja kwenye michezo. *Sport betting* wanaripoti kwamba ndani ya mwaka mmoja Bodi ya Michezo ya kubashiri wanatengeneza bilioni 170.

Mheshimiwa Mwenyekiti, kama wanatengeneza bilioni 170, bajeti ya Wizara ya Michezo ni bilioni 35 zaidi ya mara sita ya fedha ambayo inazalishwa na *sport betting*. Kwa kweli Serikali ione haja ya kuwafanya akina Ndumbaro wapate fedha za kuendesha michezo kwenye nchi hii, na kumfanya Ali Mayayi mipango aliyonayo kichwani ya kuifanya *TFF* na Serikali iweze kufanya kitu kikubwa iweze kutekelezeka. Kwa hiyo niombe sana Serikali iachane na biashara hii ya kukalia hiyo asilimia tano ya *sport betting* na hivyo iweze kwenda kwa ajili ya ku-*support* michezo. *(Makofi)*

Mheshimiwa Mwenyekiti, tuna kila sababu; ukifuatilia timu za taifa muda mwingine hadi kusafiri zinachangisha fedhaa ili ziweze kusafiri kwenda kwenye michuano. Tusiendelee kuleta mzaha huku kwenye michezo. Kuna sehemu nimezungumza wakati Brazil na Marekani au na Uingereza wanawaza kucheza fainali za

Kombe la Dunia sisi Tanzania tunawaza nauli ya kuipeleka Timu ya Taifa kwenye michezo, jambo ambalo kwa kweli kwenye Taifa ni aibu. Ni vyema tukachukua hatua kuhakikisha kwamba hizi fedha zinaenda kwa ajili ya ku-*support* michezo kwenye Taifa letu ili mwaka 2025 kuwepo na tija kwenye hiki ambacho tunaenda kukifanya na Watanzania waone kwamba kweli Serikali ilikuwa *serious* na ujenzi wa hiki kinachofanyika. *(Makofi)*

Mheshimiwa Mwenyekiti, kwenye suala la Uwanja wa Taifa ndani ya mwaka huu 2023/2024; kwa maana Oktoba mwaka jana hadi Juni mwaka huu; Uwanja wa Taifa ni zaidi ya mechi 25 za kimataifa zinachezwa, na *the lowest amount* ambayo inatolewa ni dola laki mbili tu; *the highest amount* zinaenda hadi milioni moja, timu kutoka Morocco, timu kutoka Rwanda, kutoka Burundi zinaomba kuchezea Uwanja wa Taifa. Mapato mengi yanakusanywa pale lakini Serikali inayachukua hairudishi tena ku-*support* Wizara ya Michezo ili iweze ku-*run* kwa maslahi makubwa ya Taifa letu. Niiombe Serikali uwanja huu uweze kujiendesha lakini pili Wizara ya Michezo iweze kuwezeshwa. *(Makofi)*

Mheshimiwa Mwenyekiti, jambo jingine ni kuhusu wachambuzi wa michezo kwenye Taifa letu. Nizungumze wazi; kwanza wachambuzi wasiokuwa na uzalendo, wachambuzi wasiokuwa na nia njema ndio wanweza kuilalamikia Wizara ya Michezo, kwamba wakianzisha Kozi ya Wachambuzi kwenye Taifa letu basi wao watakuwa wamekosa fursa. *(Makofi)*

Mheshimiwa Mwenyekiti, tuna-*records*, Taifa hili mwaka 2012 kuna mchezaji alikuwa anitwa John Bocco aliwahi kujiuzuru Timu ya Taifa kwa sababu ya wachambuzi na Watanzania wasiokuwa na uzalendo wa kuzomea wachezaji wetu. Sasa ni vema wanachoenda kukifanya Wizara ya Michezo lazima tuwe na *certified and qualified* hawa *sport analyst* ili watu wajue kwamba ile ni kazi mmalum kama kazi nyingine, kama ambavyo madaktari wako hospitalini wanafanya kazi ya *specialist* ndivyo ambavyo hii *sport analyst* iwe na watu ambao wana taaluma.

Mheshimiwa Mwenyekiti, isingekuwa vyema kuwa na wachambuzi ambao wanaingia kuchambua kwa sababu mtu ana *followers* wengi *Instagram,* mtu anaweza kushawishi watu

kwa mambo mengine akaenda kuchambua michezo na baadaye kusababisha wachezaji wetu au Taifa letu likaingia kwenye kuwakasirikia wachezaji na kukosa uzalendo. *(Makofi)*

Mheshimiwa Mwenyekiti, ukiangalia hata kipindi hiki cha *AFCON* kuna wachambuzi wamechambua sana wachezaji wakati Taifa na Serikali inawekeza kuwaita Watanzania walioko nje kuja kulitumikia Taifa lao. Kuna wachambuzi kwenye vyombo vya Habari wamekuwa waki-*discourage effort* za Serikali wamekuwa wakishambulia wachezaji, ni wachezaji wadogo ambao wanahitaji kuwa moyo wa kulichezea Taifa lao. Sasa wakiona kwamba kuna wachambuzi ambao hawajitambui wanawashambulia kwa kweli inavunja moyo wa Serikali…

(Hapa kengele ililia kuashiria kwisha kwa muda wa Mzungumzaji)

MWENYEKITI: Ahsante sana Mheshimiwa Festo Sanga kwa mchango mzuri.

MHE. FESTO R. SANGA: Mheshimiwa Mwenyekiti, mwisho nakushukuru na niseme wazi kwamba Wizara inafanya vizuri; lakini Serikali kuelekea *AFCON* tujiandae vizuri ili tulifanye Taifa letu liwe na heshima kubwa kwa Watanzania, ahsante. *(Makofi)*

MWENYEKITI: Ahsante sana. Nilimtaja Mheshimiwa Aloyce John Kamamba atafuatiwa na Mheshimiwa Nashon William Bidyanguze, Mheshimiwa Athuman Almas Maige ajiandae.

MHE. ALOYCE J. KAMAMBA: Mheshimiwa Mwenyekiti, nashukuru kwa kunipa nafasi niweze kuchangia hoja ambayo iko mbele yetu lakini zaidi nawapongeza sana Wenyeviti wa Kamati kwa uwasilishaji mzuri wa taarifa pamoja na Kamati zote kwa kazi nzuri ambayo wameifanya, wametuwakilisha vema wanakamti kwenye maeneo hayo. *(Makofi)*

Mheshimiwa Mwenyekiti, nampongeza Mheshimiwa Rais sisi Buyungu ametusikia, sisi Buyungu tumemwelewa, sisi Buyungu tunamshukuru sana. Mwaka kesho 2025 kazi yetu itakuwa ni moja tu kwenda kumpigia kura za ndiyo ili aweze kuendelea kutuongoza. *(Makofi)*

Mheshimiwa Mwenyekiti, nianze na ujenzi wa shule za sekondari na msingi. Katika maeneo ambayo Serikali imefanya kazi vizuri sana ni kwenye upande wa elimu ya msingi na sekondari. Yamejengwa madarasa mengi, vimejengwa vyoo, zimejengwa nyumba za walimu lakini idadi ya wanafunzi vilevile imeongezeka sana. Tunapongeza sana Serikali kwa kazi hiyo. *(Makofi)*

Mheshimiwa Mwenyekiti, tatizo ongezeko la wanafunzi halikwenda sambamba na ongezeko la kuajiri walimu. Nikikupa takwimu kwa upande wa elimu ya sekondari uhitaji wa walimu kwa asilimia 47, na upande wa shule za msingi uhitaji wa walimu ni asilimia 42. Nikichukua Mkoa wa Kigoma upande wa uhitaji wa walimu sekondari asilimia 33 upande wa shule za msingi asilimia 46. Nikichukua Wilaya yangu ya Kakonko uhitaji wa walimu shule za msingi asilimia 38, upande wa sekondari asilimia 52. Ukiangalia kwa ujumla bado walimu waliopo na wanaohitajika ni nusu kwa nusu. *(Makofi)*

Mheshimiwa Mwenyekiti, ninachoshangaa ni kuona kwamba walimu wapo kwa asilimia 47 lakini wanafaulisha kwa asilimi 80. Maana yake ni nini? Walimu wa nchi hii wamefanya kazi ya ziada kuziba pengo la walimu ambao hawapo. Hoja yangu walimu waajiriwe. *(Makofi)*

Mheshimiwa Mwenyekiti, ukiangalia kwenye uhitaji wa walimu na ajira, ajira inakwenda kwamba ikishapita umri wa miaka 45 hawezi kuajiriwa; lakini tunao walimu wana miaka zaidi ya kumi wako mitaani. Tuombe sana ajira ya walimu ifanyike ili walimu waweze kuja kusaidia katika maeneo haya. *(Makofi)*

Mheshimiwa Mwenyekiti, shule za sekondari zimejengwa kila kata nchini, lakini shule hizi zinapojengwa zilizo nyingi zimejengwa katikati ya kata. Na kutoka Kijiji kimoja kwenda kwenye shule zinapojengwa ni umbali mrefu. Kwa hiyo jua likiwaka ni la wanafunzi hao, mvua ikinyesha ni ya wanafunzi hao. Niombe sana yajengwe mabweni kwenye shule zetu za sekondari. Yakijengwa mabweni tuna uhakika moja, wanafunzi wetu wawe wa kike wawe wa kiume tuna uhakika sehemu ambayo wataishi,

lingine, itakuwa ni rahisi kwa walimu hawa kuweza kuwafuatilia. Inapotokea kwamba sasa wanafunzi hawa hawana sehemu maalum ambayo wanaishi ni rahisi kuingia kwenye vishawishi, ni rahisi kuja kukutana na mimba za utotoni. Niombe sana mabweni yajengwe ili yaweze kuhudumia watoto wetu katika shule za sekondari. *(Makofi)*

Mheshimiwa Mwenyekiti, kuhusu elimu ya watu wazima. Ukifuata takwimu ambayo walitupatia Wizara ya Elimu wakati wanawasilisha kwenye Kamati idadi ya ambao hawajui kusoma, kuandika na kuhesabu inaongezeka kwenye nchi hii. Lakini tunao vijana wanaoanza shule ya msingi wanakosa kuendelea kutokana na sababu mbalimbali. Wapo wengine wanaanza lakiniwanakutana na vishawishi mbalimbali, wengine wanapata ujauzito, wengine wanakwenda kwenye biashara. *(Makofi)*

Mheshimiwa Mwenyekiti, kuna mpango wa elimu ya msingi kwa walioikosa (MEMKWA) isimamiwe vizuri ili iweze kukidhi mahitaji ya vijana hao ambao wamekosa nafasi. Lakini wapo wale ambao wanakwenda sekondari, nao wanakutana na changamoto ya kushindwa kuendelea kutokana na mahitaji mbalimbali, mwingine anakwenda kwenye biashara na pia wapo wanaopata ujauzito. Tuombe sana vijana hawa wapewe nafasi ya kurudi shuleni, lakini vilevile walimu waajiriwe maalum kwa ajili ya kuhudumia vijana hawa ambao wanahitaji nao kupata elimu ya sekondari kupitia mpango wa elimu ya sekondari nje ya mfumo rasmi. *(Makofi)*

Mheshimiwa Mwenyekiti, kuhusu Bodi ya Mikopo. Tunashukuru Serikali imeongeza fedha Bodi ya Mikopo, lakini si vijana wote ambao wanahitaji wanapata mikopo, vilevile wapo ambao wanapata lakini kwa kuchelewa. Tuombe sana Wizara ijipange vijana wetu wapte taarifa mapema wale ambao watapata; lakini iangalie zaidi wapo wanaostahili kupata hawapati, hawapati kwa nini? Tumbe sana Serikali ijipange ili kuhakikisha kwamba vijana wetu wanaohitaji mikopo wanapata na wapate kwa wakati. *(Makofi)*

Mheshimiwa Mwenyekiti, kwa upande wa mitaala mipya imeanza vizuri na wameipanga vizuri, na inakuja kujibu

changamoto zinazokabili wananchi na vijana wa nchi hii. Hata hivyo hapakuwa na maandalizi ya kutosha. Walimu maalum kwa ajili ya kuendesha mtaala mpya hawapo; lakini vilevile vitabu havipo. Isitoshe, wale walimu ambao tunao wanaotekeleza mradi au mtaala huu mpya hawajapewa mafunzo. Niombe vitabu viandaliwe, walimu wapewe semina na walimu wengine waongezwe kwa ajili ya kukidhi huu mtaala mpya. *(Makofi)*

Mheshimiwa Mwenyekiti, wenzangu wamezungumza sana kwenye upande wa michezo, lakini mimi kwenye upande wa michezo nitazungumzia suala uboreshaji wa michezo hadi kwenye ngazi ya jamii. Tunaipongeza Wizara, inatumia michezo kwa shule za sekondari (UMISETA) na shule za msingi (UMITASHUMTA) kupata vijana kutoka kule kuja kuwaendeleza. Lakini tunao vijana ambao hawako shule ya msingi lakini hawako shule za sekondari, hawa nao sasa tunawasaidiaje? *(Makofi)*

Mheshimiwa Mwenyekiti, unaweza ukamkuta haujui kusoma na kuandika lakini ukimpeleka kwenye mpira wa miguu ni mzuri sana. Uwekwe utaratibu maalumu wa kuhakikisha kwamba vijana wote walioko mitaani waandaliwe na wafuatiliwe kule ili kuhakikisha kwamba na wao wanaendelezwa kwenye upande wa michezo na katika hilo iandaliwe shule maalum ambako hawa vijana wanaotoka UMISETA, UMITASHUMTA wapelekwe katika maeneo hayo…

(Hapa kengele ililia kuashiria kwisha kwa muda wa Mzungumzaji)

MWENYEKITI: Ahsante sana Mheshimiwa kwa mchango wako mzuri sana.

MHE. ALOYCE J. KAMAMBA: Mheshimiwa Mwenyekiti, nakushukuru naunga mkono hoja, ahsante sana. *(Makofi)*

MWENYEKITI: Ahsante sana, Mheshimiwa Nashon William Bidyanguze, atafuatiwa na Mheshimiwa Athuman Almas Maige Mheshimiwa Dkt. Thea Medard Ntara ajiandae.

MHE. NASHON W. BIDYANGUZE: Mheshimiwa Mwenyekiti, ahsante kwa kunipa nafasi ya kuweza kuchangia kwenye Wizara

hizi mbili. Nimshukuru Mwenyezi Mungu kwa kuniruzuku uhai na afya hapa ninapoenda kuzungumza mambo ya wananchi, mambo ya Serikali. *(Makofi)*

Mheshimiwa Mwenyekiti, kwanza naomba kwa dhati kabisa nimpongeze Rais wetu Mheshimiwa Dkt. Samia Suluhu Hassan kwa kazi nzuri anazofanya kwenye Wizara hizi mbili. Ni ukweli usiopingika Mheshimiwa Rais wetu ni Mwanamichezo kwelikweli. *(Makofi)*

Mheshimiwa Mwenyekiti, nianze kwenye elimu kwenye eneo la *VETA*. Ni kweli Serikali imefanya mapinduzi ya kuhakikisha kwamba kila wilaya inapata chuo cha *VETA*. Na mimi namshukuru kwamba tayari kwenye Wilaya ya Uvinza kuna *VETA* tayari na imeanza mwezi huu wa kwanza. *(Makofi)*

Mheshimiwa Mwenyekiti, kwenye eneo hili la *VETA*, ambapo sasa *VETA* hizi zinaenda kujengwa kila wilaya kwenye nchi yetu hii; ni jambo jema sana kwa sababu vijana wetu wanakwenda kupata ujuzi na maarifa moja kwa moja, na vijana wetu watakuwa na uhakika wakitoka pale wanakwenda kujiajiri kwa sababu tayari wana utaalamu. Hili ni jambo jema sana ambalo limefanywa na Serikali ya Awamu ya Sita. *(Makofi)*

Mheshimiwa Mwenyekiti, nina sehemu ambayo kidogo napata wasiwasi kwenye eneo la walimu, tusije tukajenga majengo na wanafunzi wakaenda pale wakakosa walimu wa kuwapa yale *material* ambayo yanakusudiwa kwenye kile chuo. Naomba sana kwenye eneo hili Serikali iwekeze kwenye upande wa walimu na vifaa vya kufundishia. Kwa kweli, mimi nilishangaa juzi nilikutana na kijana mmoja ambaye amesoma vizuri lakini anatamani apate mafunzo ya ufundi, kwa hiyo, yuko tayari kwenda *VETA*, alishamaliza elimu yake lakini anatamani aende *VETA* ajifunze utaalamu ili aweze kuingia kwenye ajira, maana amesubiri ajira hapati, basi anaona bora apate utaalam na maarifa, ujuzi ili aweze kuingia sokoni aanze kutafuta maisha. *(Makofi)*

Mheshimiwa Mwenyekiti, kwenye eneo hili naomba Serikali iweke fedha kwa ajili ya kuwalipia hawa vijana. Kule kwenye vijiji

vyetu hali ni mbaya sana, tusije tukajikuta tunajenga vyuo halafu watoto hawapo, kutokana na hiyo fedha ambayo watatakiwa kwenda kulipa pale. Mimi naishauri Serikali iweke fedha wale vijana wakopeshwe baada ya kukopeshwa, wale watakaokuwa wamehitimu vizuri wapewe mtaji mbegu, wapewe vifaa vya kwenda kufanyia kazi. *(Makofi)*

Mheshimiwa Mwenyekiti, kama amejifunza ufundi wa kushona nguo, fundi cherehani, amehitimu vizuri apewe cherehani, atakuwa anaweza kulipa ile fedha ambayo alilipiwa na Serikali wakati anaingia chuoni na mpaka kumaliza lakini pia atakuwa na uwezo wa kulipa hata hiyo cherehani. Hata wale watakao kuwa ni mafundi wa *welding* waweze kupewa mtaji mbegu kwa maana ya kupewa mashine ya *welding* ili waweze. Maana yake ukiishia pale kumpa tu maarifa halafu ukamuacha bado atazurura mtaani, bado atahitaji aende apate ajira. Sasa nadhani kwenye eneo hilo Serikali kama itafanya hivyo nina imani kwamba hapo tutakuwa tumepatia. *(Makofi)*

Mheshimiwa Mwenyekiti, niende kwenye eneo la michezo. Ninaipongeza Serikali ya Awamu ya Sita ambayo inaongozwa na Mheshimiwa Dkt. Samia Suluhu Hassan, Rais wetu wa Jamhuri ya Muungano wa Tanzania, kwa kuja na mpango wa kujenga viwanja vitatu vya michezo vyenye hadhi ya Kimataifa. Kiwanja ambacho kitajengwa Dar es Salaam, kingine hapa Dodoma, kingine Arusha hili ni jambo jema sana. *(Makofi)*

Mheshimiwa Mwenyekiti, tumekaa na Uwanja wa Mkapa kwa muda mrefu sana …

(Hapa kengele ililia kuashiria kwisha kwa muda wa Mzungumzaji)

MWENYEKITI: Malizia mchango Mheshimiwa, muda umeisha.

MHE. NASHON W. BIDYANGUZE: Mheshimiwa Mwenyekiti, basi naomba kuunga mkono hoja. *(Makofi)*

MWENYEKITI: Ahsante sana. Mheshimiwa Athuman Almas Maige, atafuatiwa na Mheshimiwa Dkt. Thea Medard Ntara, Mheshimiwa Anastazia James Wambura ajiandae.

MHE. ATHUMAN A. MAIGE: Mheshimiwa Mwenyekiti, nakushukuru sana na mimi kuniruhusu nichangie hii hoja ya Kamati ya Ustawi na Maendeleo ya Jamii. Mimi nitaongelea mambo matatu, jambo la kwanza ni Mfuko wa Maendeleo ya Vijana, pili ni programu ya kukuza ujuzi na Sheria ya Kazi, Ajira na Mahusiano Kazini.

Mheshimiwa Mwenyekiti, nianze na Mfuko huu wa Maendelo ya Vijana. Mfuko huu ulianzishwa mwaka 1993 na mpaka mwaka 2023 ulikuwa umekopesha vijana wetu jumla ya shilingi bilioni 8.9 hongera sana Serikali. Mfuko huu una mapungufu makubwa mawili, kwanza Serikali imekuwa ikitenga shilingi bilioni moja kila mwaka tangu mwaka ule wa 1993 lakini hasa hasa kuanzia mwaka 2015 mpaka 2022. Kwa hiyo ukipiga hesabu jumla ya hela zote ilikuwa bilioni tisa lakini mpaka 2020/2021, 2021/2022 ilikuwa imekusanya bilioni moja tu. *(Makofi)*

Mheshimiwa Mwenyekiti, kwa hiyo Serikali imeufelisha Mfuko huu kwa sababu mwaka 2022/2023 kulikuwa na maombi ya shilingi bilioni 6.7 ya mikopo lakini mfuko ulikuwa na shiling bilioni tatu tu, kwa hiyo ukashindwa kabisa kufanya wajibu wake. Mfuko pia umekuwa na utata wa pili wa kukusanya madeni ambapo mwaka 2022/2023 Mfuko ulipata marejeshio ya shilingi bilioni 2.6 lakini ulikuwa unadai jumla ya shilingi bilioni 4.6, kwa hiyo hela nyingi haijakusanywa. *(Makofi)*

Mheshimiwa Mwenyekiti, kuhusu utekelezaji wa Programu ya Taifa ya Kukuza Ujuzi inayochangiwa na theluthi moja ya Tozo ya *CBL* kutoka kwa waajiri wote Tanzania, Kamati ilibaini kuwa mgao huo umekuwa ukipungua kila mwaka. Mfano, kutoka bilioni 18 mwaka 2019/2020 mpaka bilioni tisa tu mwaka 2023/2024, upungufu huo umefanya idadi ya vijana waliotakiwa kuwasomesha kupata ujuzi kupungua kutoka 42,000 kwa mwaka mpaka 12,000. Jambo hili limeangusha programu nzima. Kwa hiyo, Serikali imepunguza idadi ya wanaotakiwa kupokea mafunzo hayo kutoka wale watu iliyokusidia kuwafundisha kwa mwaka 136,000 mpaka 12,000 haya ni mapungufu makubwa. *(Makofi)*

Mheshimiwa Mwenyekiti, suala langu la tatu nataka niongelee mahusiano yetu waajiri, Serikali na wafanyakazi, utatu ambao unasimamiwa na Shirika la Kazi Duniani *(ILO)*. Tunaunganishwa na Sheria ya Kazi, Ajira na Mahusiano Kazini, Sheria hii imepitwa na wakati, inashindwa kufanya kazi ya kutibu kasoro ya ajira na kazi na mahusiano kazini kama ilivyokusudiwa. Mfano mzuri tulipatwa na *COVID* hapa, *COVID-19* matokeo yake nchi ilipokuwamba na *COVID* wafanyakazi fulani walizuiwa majumbani, wengine waliwekwa karantini hospitali lakini waajiri wengine walifunga, lakini muda wote huu waajiri walitakiwa kuwalipa wafanyakazi mishahara yao, hii haikuwa sahihi kwa sababu waajiri hawakuleta *COVID* hapa nchini. *(Makofi)*

Mheshimiwa Mwenyekiti, kwa hiyo wao kuendelea kuwalipa wakati hawazalishiwi mali yoyote na wafanyakazi ambao walikuwa wanafanya kazi kwa muda wa kulipwa kila siku wakang'ang'ania kwenda kazini ambako hakuna kazi na mwajiri amefunga mlango. Kwa hiyo, wafanyakazi waliokuwa wanapata hela kwa wiki hawakupata hela, waajiri mali haikuzalishwa lakini vilevile waliofungiwa ndani kwa sababu ya *COVID* hawakufanya kazi, lakini waajiri walitakiwa kuendelea kuwalipa. Tuona kwamba sheria hii sasa Serikali iilete kupia Baraza la Sheria za Kazi *(LESCO)* ili iweze kurekebishwa iweze kutibu kasoro au mapungufu haya ambayo tumeyaona.

Mheshimiwa Mwenyekiti, tumeshuhudia pia sekta ya ulinzi binafsi ambayo inafanya kazi kwa kutumia sheria hii ya kiraia ipo katika matatizo makubwa sana na haitendewi haki. Moja, hawa wa sekta ya ulinzi binafsi wanabeba silaha, wanavaa sare, wanafanya kazi kama askari lakini wanatumia Sheria hii ya Kiraia na sheria hii itakuwa sawa tu kama sheria hii ya *Labour Relations Act* ya mwaka 2004 itarekebishwa. Sasa hivi wafanyakazi hawa askari, walinzi wanalazimishwa kufanya kazi masaa mengi zaidi kuliko saa ambazo zimetajwa katika Sheria hii ya *Labor* ya sasa. Kwa hiyo, tungependekeza sheria mpya itakayokuja itibu pia tatizo la askari binafsi wa ulinzi ambao wanafanya kazi kama askari lakini wanatumia Sheria ya Kiraia. *(Makofi)*

Mheshimiwa Mwenyekiti, matokeo yake ni nini? Wakati huo wote ambao askari hawa, walinzi hawa binafsi wanafanya kazi

wanasukumwa na sheria hii ya sekta ya ulinzi binafsi ambayo haipo, lakini wanasukumwa sasa na sheria hii ya kiraia, matokeo yake waajiri wengi wako mahakamani - *CMA* kwa ajili ya kudai *overtime* au kwa ajili ya kutumikishwa masaa ya ziada kuliko ambavyo sheria inataka. Dawa yake ni kuleta Sheria mpya ya Ajira, Kazi na Maelewano kazini. *(Makofi)*

Mheshimiwa Mwenyekiti, nakushukuru sana kwa kunipa ruhusa, ahsante sana. *(Makofi)*

MWENYEKITI: Ahsante sana Mheshimiwa Almas. Mheshimiwa Dkt. Thea Medard Ntara atafuatiwa na Mheshimiwa Anastazia James Wambura, Mheshimiwa Janeth Elias Mahawanga ajiandae.

MHE. DKT. THEA M. NTARA: Mheshimiwa Mwenyekiti, nakushukuru sana kwa kunipa nafasi. Nami nianze kwa kuwapongeza Mwenyekiti wa Kamati ya Elimu na Mwenyekiti wa Kamati ya Maendeleo ya Jamii, hongereni sana kwa hotuba zenu.

Mheshimiwa Mwenyekiti, nichukue nafasi hii kwanza kabisa kwa sababu nachangia kwenye elimu, niwapongeze sana sana watumishi wote ambao wameonesha hamasa kubwa ya kusoma kujiendeleza na hasa Wabunge wengi ambao safari hii wameingia katika kujiendeleza, wasikatishwe tamaa na watu ambao mara nyingi wanakwenda kubeza wasomi. *(Makofi)*

Mheshimiwa Mwenyekiti, nitakwenda kwenye suala la mikopo. Suala la mikopo niipongeze sana Serikali imejitahidi kutoa mikopo lakini hasa kwa upande wa vyuo vya kati. Safari hii vyuo vya kati vinavyoingia kwenye yale madaraja sita wanafunzi wote wa *Diploma* watapata mikopo, hata hivyo, inaonyesha kabisa kwamba bado kuna kundi ambalo halitapata mikopo. Kwa mfano, wale wanaochukua *Diploma* za Utumishi na sehemu nyingine hawako kwenye hii *list*.

Mheshimiwa Mwenyekiti, mimi nitakuja kwa upande mwingine zaidi kwenye suala la mikopo, kama Serikali imejitahidi kutoa mikopo kwa maeneo haya sita ambayo ni afya na sayansi,

elimu ya ualimu, usafiri na usafirishaji, uhandisi wa nishati, madini na sayansi ya ardhi, kilimo na mifugo ina maana Serikali hapo imejitahidi na hawa ndiyo watakaofanya kazi katika maeneo yetu ya kati, kwa kufanya hivyo tutapunguza ule upungufu wa wafanyakazi katika zahanati zetu, katika afya, maafisa wa maendeleo na watu wa manunuzi, hao wote wanaingia huko. *(Makofi)*

Mheshimiwa Mwenyekiti, sasa niseme hizi fedha ingawa zimetolewa hazitoshi, kitu kingine kinachotufanya bado tukalalamika kwamba wanafunzi wetu wanahitaji mikopo hasa hawa wa kati ni kwa sababu wale waliopata mikopo hawalipi mikopo yao. Niombe sana Serikali sasa ijipange watu waliokopeshwa wamesoma, wamemaliza na wengine wapo kwenye ofisi, kwenye taasisi mbalimbali walipe ile mikopo ili hawa watoto wengine wote wapate mikopo, wakifanya hivyo hatutakuwa tena na makundi kwamba hili kundi ndiyo lipate mikopo, watoto wote watapata mikopo. *(Makofi)*

Mheshimiwa Mwenyekiti, wengine wako humu ndani, tumalize kulipa mikopo ili watoto wetu wote wapate mikopo. Tena kuna wengine marafiki zangu nawafahamu, sasa tukifanya hivi, mimi nawaambia tukifanya hivi hatutapata tena shida ya watoto kusema aah! Mimi sijui sina mkopo, *diploma* hii ipate mikopo, hii isipate mikopo kwa sababu wote watapata mikopo.

Mheshimiwa Mwenyekiti, Serikali na Bodi ya Mikopo ninawapongeza sana wameanza kampeni inaitwa "Fichua" hiyo kampeni inafichua wale wote wenye madeni hawataki kulipa mikopo. Kwa hiyo, usishangae utakapoona na mimi nipo kwenye hiyo Kamati ya fichua, mimi nina maeneo yangu na mimi nimepangiwa huko. Niwaombe tuwe wazalendo, tulipe madeni ili tusilalamike ili hawa watoto wetu wote wapate kusoma. Kama wewe umesomeshwa na hii mikopo kwa nini usiwalipie watoto na wengine wazazi wana uwezo walipieni vijana mikopo yao. *(Makofi)*

Mheshimiwa Mwenyekiti, baada ya kusema hivyo basi nije kwenye hizi taasisi mbili nitazungumzia. *COSTECH* pamoja na Elimu ya Watu Wazima. Tulitembelea pale *COSTECH* mimi nilishaangaa,

wale watu wanafanya utafiti na ubunifu, kuna ubunifu unaoshangaza na unaofurahisha lakini *COSTECH* tatizo hawajitangazi wako pale. Tulikuta vijana wamebuni utengenezaji wa mbolea kiasi kwamba wakati mwingine unaweza ukasamehe hii mbolea ya Waziri wa Kilimo, Mheshimiwa Bashe. Wanatengeneza mbolea ya asili inafungwa kabisa safi, haina chumvi chumvi wala nini. *(Makofi)*

Mheshimiwa Mwenyekiti, sasa *COSTECH* nao wana tatizo moja, niombe Serikali iwasimamie *COSTECH,* kwanza waorodheshe wabunifu wote katika vyuo vyote. Namba mbili, wabunifu wote waliopo kwenye jamii, wako vijana huko wanabuni vitu vya ajabu vinavyofurahisha lakini wamekaa pale ukiwauliza naomba *list* ya wabunifu katika vyuo, hawana! Naomba *list* ya wabunifu mtaani, hawana! Wabunifu wapo ili hawa wabunifu waweze kuwekwa vizuri, wapewe mipango na hao wabunifu watawezakujitegemea vizuri zaidi kiuchumi. Kwa hiyo, hii *COSTECH* bado haijajitangaza lakini wajipange vizuri ili tujue hawa vijana huu ubunifu tumefikia kiasi gani. Siyo wanakuja tu kwenye maonesho pale uwanjani, wanatuonyesha ubunifu tunashangaa shangaa hatuelewi kinachoendelea, tunataka wale wabunifu waje wawe matajiri, ubunifu wao uwasaidie. *(Makofi)*

Mheshimiwa Mwenyekiti, nije kwenye elimu ya watu wazima. Hiyo elimu ya watu wazima kwenye miaka ya 1980 mpaka 1990 sisi tukiwa tunakua tulikuwa tunaisikia elimu ya watu wazima, elimu ya watu wazima leo hii ni kama haipo. Elimu ya Watu Wazima nao wana tatizo, wajitangaze hawa kama walivyosema wenzangu. Kuna watoto wale ambao wengine wanaona aibu wale ambao walitoka walishindwa kuendelea na masomo Mheshimiwa Rais akasema waingie na wao wasome. Sasa kuna wengine wanajinyanyapaa wanasikia aibu kwenda kwenye haya madarasa ya kawaida, haya ya sekondari ya kawaida lakini Elimu ya Watu Wazima ina vituo inaweza ikawachukua wao, hapa nyuma ya *VETA* wapo wanafunzi wanaosoma elimu hii ya sekondari kupitia elimu ya watu wazima. *(Makofi)*

Mheshimiwa Mwenyekiti, kwa hiyo Elimu ya Watu Wazima ijipange kila Mkoa ikusanye, isaidiane na sekondari za kawaida,

wajipange wakusanye watoto waingie wasome. Kwa kufanya hivyo tutasaidia sana kupata idadi kabisa ya wanafunzi wetu walioko nje ya mfumo wa kawaida ambao wamerudi katika madarasa. Nimesema hivyo kwa sababu gani? Elimu ya Watu Wazima wajitangaze kwa nini?

(Hapa kengele ililia kuashiria kwisha kwa muda wa Mzungumzaji)

MWENYEKITI: Ahsante sana Mheshimiwa.

MHE. DKT. THEA M. NTARA: Mheshimiwa Mwenyekiti, muda umeisha?

MWENYEKITI: Muda umeisha Dkt. Thea.

MHE. DKT. THEA M. NTARA: Mheshimiwa Mwenyekiti, nipe dakika moja tu nimalizie.

MWENYEKITI: Mheshimiwa malizia kwa sekunde 30.

MHE. DKT. THEA M. NTARA: Mheshimiwa Mwenyekiti, haya, hawa Elimu ya Watu Wazima wenzao walikuwa wanatangaza zamani, tulikuwa na Redio Tanzania tu lakini ilisikika, leo tuna *social media* kibao, Elimu ya Watu Wazima wajipange wafanye kazi yao tuwasikie. Ahsante sana. *(Makofi)*

MWENYEKITI: Ahsante sana Mheshimiwa Dkt. Thea. Mheshimiwa Anastazia James Wambura, atafuatiwa na Mheshimiwa Janeth Elias Mahawanga, Mheshimiwa Hassan Zidadu Kungu, ajiandae.

MHE. ANASTAZIA J. WAMBURA: Mheshimiwa Mwenyekiti, nakushukuru kwa kunipa nafasi ili nami niweze kuchangia katika hoja mbili ambazo ziko mezani.

Mheshimiwa Mwenyekiti, nianze kuwapongeza Wenyeviti wote wawili wa Kamati ambao wamewasilisha vizuri sana lakini nipongeze pia Kamati zetu ambazo zimejadili vizuri na hatimaye kuja na taarifa hizi ambazo tutazitolea maazimio. *(Makofi)*

Mheshimiwa Mwenyekiti, tumesikia kuna mapungufu yamezungumzwa lakini niseme tu kwamba mapungufu yote ambayo yanazungumzwa haina maana kwamba Serikali haijafanya kazi. Serikali imefanya kazi sana, kazi nzuri katika sekta zote ambazo zimewasilishwa hapa, na kwa namna ya pekee nichukue nafasi hii kuipongeza sana Serikali ya Chama cha Mapinduzi inayoongozwa na Rais wetu Mpendwa Dkt. Samia Suluhu Hassan na Wasaidizi wake ambao ni Mawaziri wa Wizara ambazo zinahusika. *(Makofi)*

Mheshimiwa Mwenyekiti, niende moja kwa moja kwenye Wizara ya Elimu. Mimi nitazungumzia kidogo mapungufu ambayo tumekuwa tukiyaona pamoja na kazi nzuri nyingi sana ambazo zimefanyika katika Wizara ya Elimu, ikiwa ni pamoja na ujenzi na miradi ya *HEET* pamoja na ujenzi wa vyuo vya *VETA* na vyuo vingine lakini kuna tatizo kubwa sana la ajira katika Wizara hii, tatizo kubwa sana la ajira za Walimu. Tumekuta katika mijadala yetu kuna upungufu mkubwa wa walimu katika shule zetu hususani Walimu wa Sayansi na Hesabu. *(Makofi)*

Mheshimiwa Mwenyekiti, niungane na Kamati kuwa upande huu kuomba nguvu zaidi iongezwe katika kuajiri walimu. Kwa maana hiyo basi, uwepo mkakati madhubuti ili kuweza kuhakikisha kwamba ujenzi wa shule au uboreshaji wa miundombinu unakwenda sambamba na ajira za walimu ili tuweze kuimarisha elimu na kutoa elimu iliyo bora kwa watoto wetu. *(Makofi)*

Mheshimiwa Mwenyekiti, kuna suala zima la elimu ya watu wazima limeshazungumzwa pia. Katika ziara zetu tulikuta kule kuna changamoto ambayo walimu wanajitolea sana na wanafundisha. Hii elimu ni ya lazima sana kwa wale ambao wameacha shule kwa sababu mbalimbali, lakini utaona kwamba ukilinganisha elimu iliyo rasmi na elimu ya watu wazima, utaona Serikali imeelekea upande mmoja kwamba inatoa elimu bure kwa elimu rasmi, lakini hakuna fungu katika hii elimu ya watu wazima. Hivyo niungane na Kamati kuishauri Serikali itoe fungu la elimu bure ili kuwawezesha wale ambao wanawasaidia vijana wetu ambao wameacha shule katikati. *(Makofi)*

Mheshimiwa Mwenyekiti, kwa upande mwingine nizungumzie wanafunzi wenye mahitaji maalum wakiwemo watoto wenye ulemavu. Kazi inayofanyika kule kwenye idara hii ni kubwa sana, lakini utashangaa fungu ambalo linatoka, kwa mfano kama kipindi hiki zimetoka shilingi milioni 300 tu, na ukilinganisha idadi, ni kubwa mno.

Mheshimiwa Mwenyekiti, sasa niseme tu kwa mfano kuna kazi ambayo inabidi walimu waende moja kwa moja katika majumba ya hawa watoto wenye ulemavu ambao hawawezi kufika shule, watahitaji nauli. Naiomba sana Serikali iongeze fungu katika upande huu ili kuwawezesha walimu kufanya kazi vizuri. *(Makofi)*

Mheshimiwa Mwenyekiti, kwa upande wa mikopo ya elimu ya juu, ushauri wangu ni kwamba Serikali iruhusu sasa Wizara au Bodi ya Mikopo iweze ku-*retain* zile fedha zinazorejeshwa. Naambiwa ni zaidi ya shilingi trilioni moja. Sasa kama shilingi trilioni moja imekuwa *retained,* ina maana itasadia wanafunzi walio wengi ambao hawapati mikopo na inawezekana pia watoto wote wakapata mikopo. *(Makofi)*

Mheshimiwa Mwenyekiti, Wizara ya Utamaduni inahusika sana na Sekta ya Burudani na Sanaa. Sekta ya Burudani na Sanaa ina sifa kuu mbili; ya kwanza, hii ni *software* au ni nguvu laini ya Taifa; pili, sekta hii inakua kwa kasi kubwa sana kuliko sekta zote. Kwa mfano, mwaka 2022 imekua kwa asilimia 19. Kuna changamoto kubwa hapa, *budget sealing.* Samahani nakwenda kwenye maeneo haya kwa sababu ni mahitaji muhimu sana katika maendeleo ya sekta hizi. *Budget sealing* ni ndogo na ukiangalia vipaumbele vingi katika Wizara hii vimeshindwa kutekelezwa kwa mwaka huu. *(Makofi)*

Mheshimiwa Mwenyekiti, utaona hata yale maeneo ambayo yamepangiwa *budget* kwa mfano shilingi milioni 60, kwenye ujenzi wa Kiwanja cha kisasa hapa Dodoma na hiki ni kipaumbele kwa sababu utakikuta kwenye kifungu cha 243 (a) cha Ilani yetu ya Chama cha Mapinduzi. Imetengwa shilingi milioni 60, lakini hakuna hata shilingi moja ambayo imetolewa. Sasa unajiuliza, watu hawa watafanyaje kazi? Kwa sababu

inakuja kutokea kwamba kila wanapokuja kwenye Kamati wanazungumzia mambo yale yale ambayo pesa yake inatolewa kidogo kidogo au wakati mwingine haitolewi. Ni kwa sababu utekelezaji haupo kutokana na kutokupata mafungu. *(Makofi)*

Mheshimiwa Mwenyekiti, naomba sana sana Serikali iangalie Wizara hii kwa jicho la kipekee. *(Makofi)*

Mheshimiwa Mwenyekiti, baada ya kuyasema hayo, naunga mkono hoja. *(Makofi)*

MWENYEKITI: Ahsante sana Mheshimiwa. Mheshimiwa Janeth Elias Mahawanga, atafuatiwa na Mheshimiwa Hassan Zidadu Kungu na Mheshimiwa Tunza Issa Malapo ajiandae.

MHE. JANETH E. MAHAWANGA: Mheshimiwa Mwenyekiti, ahsante kwa kunipa nafasi hii. Nami pia niungane na wenzangu kumpongeza sana Mwenyekiti wa Kamati ya Ustawi na Maendeleo ya Jamii na Mwenyekiti wa Kamati ya Elimu na Utamaduni. Nawapongeza Mawaziri wa Wizara husika na pia naipongeza na Serikali ya Awamu ya Sita kwa kazi kubwa na nzuri wanayoifanya.

Mheshimiwa Mwenyekiti, nitaanza na Wizara ya Maendeleo ya Jamii, Jinsia, Wanawake na Makundi Maalum. Wizara hii inafanya kazi kubwa sana na ina *program* nyingi sana kwenye jamii yetu, lakini tatizo kubwa wanalo-*face* ni ufinyu wa bajeti. Ukiangalia kwenye hii *program* yao ya hawa Machinga, fedha walizotakiwa kupewa, ni miaka miwili sasa hawajapewa fedha yoyote. Masoko, miundombinu ya Machinga imeandaliwa lakini fedha bado hazijatoka. Hii inakwamisha juhudi kubwa za Wizara hii.

Mheshimiwa Mwenyekiti, vilevile naiomba Wizara hii ijaribu kuangalia hizi fedha zitakapotoka, wasiangalie tu kundi moja la Machinga; tuna vijana wengi mtaani ambao wanatafuta hizi fursa. Kuna kundi kubwa la vijana wa boda boda ambao ni wengi sana, inawezekana ni wengi kuliko hata Machinga. Kuna *program* ya kuwaandalia Machinga vitambulisho. Vitambulisho hivyo vitakuja kuwasaidia kupata mikopo kwenye taasisi za kifedha,

lakini bado kuna hata hawa vijana wa boda boda, nao wakiandaliwa hivi vitambulisho wanaweza kusaidiwa.

Mheshimiwa Mwenyekiti, pia kumekuwa na mifuko mingi sana ya uwezeshaji katika sekta mbalimbali ambayo haishabihiani jambo linalosababisha fursa hizi kutoleta tija kwenye jamii yetu. Wizara hii pia inamfuko wa maendeleo ya wanawake katika kutoa mikopo kwenye vikundi, na mikopo hii imepitia halmashauri, lakini ukienda huko mtaani wanawake wengi bado wanalia hawajapata hizi fedha. Halmashauri zote 184 za Tanzania zilipewa hizi fedha kwa ajili ya kukopesha akina mama. Ni halmashauri chache sana zimeweza kurudisha lakini nyingi hazijarudisha. *(Makofi)*

Mheshimiwa Mwenyekiti, sasa tuiombe Serikali kupitia Wizara waangalie utaratibu wa fedha hizi kuwafikia walengwa, lakini kwa njia tofauti na kupitia halmashauri. Tumeona mikopo ya 10% iliyopo kupitia halmashauri imefeli. Fedha zinakopeshwa hazirudi. Sasa tunajiuliza, fedha hizi ni kweli wanakopeshwa wahusika sahihi? Fedha hizi zinakwenda wapi? Ni kundi gani linalokopeshwa? *(Makofi)*

Mheshimiwa Mwenyekiti, ukienda kwenye vikundi vya akina mama mtaani wanalia, hakuna fedha, hakuna mikopo waliyopata, lakini pia mikopo maarufu huko mitaani ni mikopo ya 10%. Sasa kama Wizara ina fursa kama hii kwa akina mama na fursa hii inapitia huko huko halmashauri, mbona bado haitangazwi? Akina mama wengi wajasiriamali hawaijui hii mikopo kama ipo huko halmashauri, lakini ukija kuangalia unaambiwa mabilioni ya hela yameshakopeshwa. Anakopeshwa nani? Hakuna vikundi vinavyofanya biashara kubwa au shughuli kubwa za ujasiriamali kupitia manufaa ya mfuko huu, lakini huku Wizarani ipo. *(Makofi)*

Mheshimiwa Mwenyekiti, kwa hiyo, tunaomba fursa kama hizi zitangazwe, akina mama wafahamu kwamba kuna mikopo halmashauri, lakini Wizara ya Wanawake, Jinsia na Maendeleo ya Jamii kuna mikopo mingine fursa zinazotakiwa kwa ajili ya akina mama. Tunaomba Wizara ijitahidi kutangaza fursa hizi ziwafikie walengwa. Pia waangalie namna ya kuwafikishia akina mama

hawa hizi fedha tofauti na mfumo wa halmashauri, kwa sababu halmashauri zetu kiukweli zimefeli katika sekta hii. *(Makofi)*

Mheshimiwa Mwenyekiti, tulikuwa tunaomba Serikali isaidie kuongeza bajeti ya mashirika yasiyo ya kiserikali katika Wizara hii. Sasa hivi mpaka Augosti, 2023 kuna mashirika yasiyo ya kiserikali yaliyosajiliwa zaidi ya 9,600. Mashirika haya tunafahamu yapo mengine yanayojihusisha na mmomonyoko wa maadili ambayo ni kinyume na utamaduni wa nchi yetu, pia yapo mashirika mengine yanafanya shughuli za utakatishaji fedha, vile vile yapo mashirika mengine yanajihusisha na siasa wakati wa uchaguzi. *(Makofi)*

Mheshimiwa Mwenyekiti, sasa Wizara ili ishuke chini vizuri na kuyabaini, inahitaji bajeti na fungu la kutosha. Tunaomba Serikali iwaongezee nguvu Wizara hii ili wakafanye hii kazi vizuri. Tukienda kwenye mmomonyoko wa maadili, tunaona kabisa mimba za utotoni zinaendelea kuongezeka siku hadi siku, ubakaji na ulawiti umeendelea kuongezeka, pia kampeni ya kuzuia ukeketaji bado tunajiuliza imefikia wapi? Au bado Serikali sasa imeona hiki ni kitu cha kawaida? Tunaomba Wizara hii ijitahidi kujikita zaidi kwenye haya masuala. Ina kampeni nyingi sana. Mheshimiwa Waziri na timu yake wanajitahidi kweli kweli lakini wanashindwa kushuka zaidi huko chini kwa sababu ya ufinyu wa bajeti wanayopewa. *(Makofi)*

Mheshimiwa Mwenyekiti, tunatamani kuona kwenye kila kata kuna madawati ya jinsia, tunatamani kuona kwenye mashule, tunatamani kuona *program* mbalimbali kwenye redio, na *TV* zikihamasisha kutokomeza haya mambo ya ukatili na unyanyasaji wa kijinsia. Pia tunaomba Wizara wadau wajitokeze tuhakikishe adhabu kubwa zinatolewa. Walete hapa Muswada kuwe na adhabu kubwa ya kukomesha hivi vitendo. Inaonekana hii ya kuwapeleka tu jela, bado haikomeshi suala hili. *(Makofi)*

Mheshimiwa Mwenyekiti, tukienda kwenye Wizara ya Ofisi ya Waziri Mkuu, Kazi, Vijana, Ajira na Watu wenye Ulemavu kuna Mfuko wa Maendeleo ya Vijana ambao ulianzishwa mwaka 1993. Mfuko huu mpaka Agosti, 2023 ni kama miaka 30, umeweza kutoa mikopo kwa vijana kiasi cha shilingi bilioni 8.9. Kwa ukubwa na

umri wa mfuko huu na hii fedha, bado. Uhitaji kwenye jamii ni mkubwa sana kwa vijana, lakini bado hili fungu ni dogo sana kwa sababu limeenda kwa vijana.

(Hapa kengele ililia kuashiria kwisha kwa muda wa Mzungumzaji)

MWENYEKITI: Ahsante sana Mheshimiwa.

MHE. JANETH E. MAHAWANGA: Mheshimiwa Mwenyekiti, ahsante. Naunga mkono hoja. *(Makofi)*

MWENYEKITI: Ahsante sana. Mheshimiwa Hassan Zidadu Kungu, atafuatiwa na Mheshimiwa Tunza Malapo na Mheshimiwa Furaha Ntengo Matondo ajiandae.

MHE. HASSAN Z. KUNGU: Mheshimiwa Mwenyekiti, ahsante, nami kwanza nianze kwa kumshukuru Mwenyezi Mungu ambaye hutuwezesha kutupa uhai na kusimama kwenye Bunge hili Tukufu. *(Makofi)*

Mheshimiwa Mwenyekiti, nami kwanza kabisa niwapongeze Wenyeviti wote wa Kamati mbili pamoja na Makamu Wenyeviti. Pia nitachangia upande wa elimu kidogo na baadaye nitamalizia upande wa michezo. *(Makofi)*

Mheshimiwa Mwenyekiti, nianze kwa kusema kama kuna watu ambao wamefanya miujiza katika nchi hii, basi ni walimu. Kwa sababu tunafahamu kabisa walimu tunao kwa 40% lakini wamefanikisha ufaulu kwa zaidi ya 80%. Sasa nini nakusudia kusema hapa? Ninachokusudia kusema ni kwamba, laiti kama tungekuwa na walimu wa kutosha, tafsiri yake tungekwenda kupata ufaulu kwa zaidi ya 100%. Kwa hiyo, pamoja na changamoto nyingi za kielimu zinazopatikana, jambo la kwanza la kufanyiwa kazi kwa asilimia kubwa au kwa umakini mkubwa ni kuhakikisha idadi ya walimu inaongezeka, inakuwa ile ambayo inastahili. *(Makofi)*

Mheshimiwa Mwenyekiti, idadi ya walimu inapaswa kwenda sambamba na miundombinu ya elimu. Tunampongeza sana Mheshimiwa Rais wetu wa Jamhuri ya Muungano wa

Tanzania, Mheshimiwa Dkt. Samia Suluhu Hassan kwa kuweka imara ama kwa kuimarisha miundombinu ya elimu nchini, lakini walimu ni wachache sana. *(Makofi)*

Mheshimiwa Mwenyekiti, nitakupa mfano, ziko baadhi ya shule unakuta ina madarasa saba lakini walimu ni watatu. Mfano kule Jimboni kwangu mimi kwenye Shule ya Msingi ya Mindu na Shule ya Msingi Nampungu; shule hizi zina madarasa saba saba lakini walimu ni watatu watatu. Sasa nini kinakwenda kutokea pale? Wanafunzi wanaokwenda kusoma, je, watapata elimu bora kama madarasa ni saba walimu ni watatu? Tujaribu kuona. Kwa hiyo, najaribu kuishauri Wizara, itakapotokea ama Mheshimiwa Rais atakapotoa ajira basi naomba tuweke kipaumbele kwenye zile shule ambazo zina uhaba wa walimu ili kuweza kuwasaidia wanafunzi wale wapate elimu. *(Makofi)*

Mheshimiwa Mwenyekiti, nikienda kwenye upande wa vyuo, nakipongeza sana ama naipongeza Wizara kwa kuamua Chuo cha Kilimo *(SUA)* kwa kuweza kusogeza huduma ile ya kilimo ama elimu ya kilimo karibu na wananchi. Kwa upande wangu mimi Tunduru tunalo tawi la Chuo cha Kilimo *(SUA)* na Chuo kile kilianza muda mrefu sana. Yaani kilianza muda mrefu kabla ya Tawi la Chuo cha *SUA* Katavi. Mheshimiwa Waziri na Katibu Mkuu kama wananisikiliza, hebu twende tukawasaidie watu wa Tunduru, kwa sababu Halmashauri ya Tunduru ilitenga takribani ekari 300 kwa ajili ya Tawi lile la *SUA*. Tumeweka majengo ya kutosha karibia asilimia 65, vifaa vipo, majengo yapo, kinachotokea majengo yale yanakwenda kuharibika bila ya kutumika. *(Makofi)*

Mheshimiwa Mwenyekiti, namwomba sana Mheshimiwa Waziri, hebu afikirie Tawi lile la Chuo cha *SUA* kikafunguliwe na badala ya kama kilivyo hivi sasa kinafanya kwa siku 14 tu kama *practice* kwa wanafunzi ambao wanatoka maeneo mengine, tunaomba utuangalie Tunduru Tawi lile la *SUA* liende likafanye kazi na hatimaye tupate elimu ya kilimo. Kwa maana tunatambua kwamba kila kitu kwa sasa ni elimu. Tunaomba elimu ya kilimo isogezwe Tunduru kwa kwenda kufungua tawi lile la Chuo cha *SUA*. *(Makofi)*

Mheshimiwa Mwenyekiti, nikienda upande wa michezo. Michezo zamani ilikuwa ni burudani pekee, lakini kwa sasa michezo ni ajira, michezo ni burudani, michezo ni afya na michezo ni uchumi. Wenzangu wamezungumza sana, tunakwenda 2027 sisi kwa kushirikiana na nchi jirani tutakuwa wenyeji wa *AFCON,* lakini ili tuweze kuwa wenyeji wa *AFCON,* tafsiri yake ni lazima tuwe tumekamilisha miundombinu ya michezo kwa maana ya kukamilisha vile viwanja vitatu ambavyo tunapaswa kuvijenga.

Mheshimiwa Mwenyekiti, kama sikosei tarehe 24 Desemba *CAF* wanakuja kukagua miundombinu ile ambayo sisi itatufanya kuwa wenyeji, lakini hadi dakika hii bado hatujaanza ujenzi wa viwanja vile vitatu. *(Makofi)*

Mheshimiwa Mwenyekiti, nini mashaka yangu? Mashaka yangu ni kwamba utafika muda wa *CAF* kuja kukagua, sisi hatujakamilisha ama hatujafikia hata asilimia 50 ya ujenzi wa viwanja vile. Kitakachokwenda kutokea, tunakwenda kutia aibu kama Taifa kwa sababu tutakwenda kunyang'anywa wenyeji. Wenzetu Morocco waliomba ambao tayari wana viwanja. Sisi tumeomba tunataka kujenga viwanja, lakini mpaka leo jitihada zile za makusudi bado naziona kama ziko nyuma. *(Makofi)*

Mheshimiwa Mwenyekiti, katika hili, Serikali iliangalie na ichukulie kwa umakini mkubwa sana na ikiwezekana kama zitaanza kazi za ujenzi huo, basi zifanyike usiku na mchana ili kuendana na muda kwa sababu tumebakiza muda mchache sana ili kuweza kuthibitishwa kuwa wenyeji. Sasa naomba tukamilishe angalau hata kwa asilimia 70 au 60 ili tuweze kuwa wenyeji wa michuano hiyo ya *AFCON. (Makofi)*

Mheshimiwa Mwenyekiti, pamoja na miundombinu hiyo ya michezo, nataka nizungumzie Timu ya Taifa. Timu ya Taifa inapaswa tuiangalie mara mbili. Hatuwezi kuwa wenyeji wa *AFCON* halafu tukawa na Timu ya Taifa ambayo siyo Madhubuti. Lazima Timu ya Taifa letu iwe madhubuti. Tumeona mfano wenzetu kule *Ivory Coast* wamefanya vizuri, wamekwenda sawa sawa wamekuwa wenyeji lakini na timu yao imefanya vizuri. *(Makofi)*

Mheshimiwa Mwenyekiti, nini nataka kuzungumza hapa? Ninachotaka kusema ni kwamba kwenye nchi yetu ni lazima tuingize kitu kinachoitwa uraia pacha. Tunao wachezaji wengi sana wanaocheza nje ya nchi na ni wachezaji wazuri kabisa ambao wangeweza kufanikiwa kuja kwenye Timu yetu ya Taifa, maana yake wangekuja kuiimarisha Timu ya Taifa. Sasa wanashindwa kuja kuiimarisha Timu ya Taifa kwa sababu nchi yetu hairuhusu uraia pacha. *(Makofi)*

Mheshimiwa Mwenyekiti, timu nyingi tulizocheza nazo kule, zilizoshiriki *AFCON* ya hii iliyokwisha…

(Hapa kengele ililia kuashiria kwisha kwa muda wa Mzungumzaji)

MWENYEKITI: Ahsante sana Mheshimiwa, muda wako umeisha, malizia.

MHE. HASSAN Z. KUNGU: Mheshimiwa Mwenyekiti, naomba nimalizie sekunde kama moja au tatu au nne au tano.

Mheshimiwa Mwenyekiti, mfano mzuri *Cape Verde*, yaani katika ile Timu ya *Cape Verde* waliocheza ambao wametoka nchi angalau kidogo haina upeo mkubwa wa mpira ni wachezaji wawili tu ambao nakumbuka kama alikuwa ni Inonga na Baka, ambao wametokea Tanzania, lakini wengine wote wanacheza *Europe* na maeneo mengine. Kwa mfano vile Morocco, Tunisia, Algeria, *Cameroon, Congo, South Africa,* hawa wote wanatumia mfumo wa uraia pacha na timu zao zile zilizoshiriki *AFCON*…

MBUNGE FULANI: Mheshimiwa Mwenyekiti, taarifa.

MWENYEKITI: Ahsante sana Mheshimiwa, muda wako umeisha, nashukuru sana.

MHE. HASSAN Z. KUNGU: Mheshimiwa Mwenyekiti, nashukuru sana, naomba kuunga mkono hoja. *(Makofi)*

MWENYEKITI: Ahsante sana. Mheshimiwa Tunza Issa Malapo, atafuatiwa na Mheshimiwa Furaha Ntengo Matondo na Mheshimiwa Ali Hassan Omar King, ajiandae.

MHE. TUNZA I. MALAPO: Mheshimiwa Mwenyekiti, nakushukuru sana kwa kunipa nafasi. Awali ya yote nimshukuru Mwenyezi Mungu kwa kuniwezesha kusimama kuchangia jioni hii.

Mheshimiwa Mwenyekiti, kimsingi Serikali kama kweli imedhamiria kukuza michezo nchini, ni lazima iwekeze kwenye michezo bila kuleta masihara. Yaani hatuna namna nyingine ya kuongea. Serikali itoe fedha, ipeleke kwenye Wizara yetu ya Michezo ili kusudi waweze kutekeleza majukumu ambayo wamejipangia. *(Makofi)*

Mheshimiwa Mwenyekiti, sisi Wajumbe wa Kamati ambao tunaisimamia Wizara hii tunajua ni kwa namna gani Wizara ina-*struggle* kuhakikisha michezo inaimarika nchini. Kama alivyotoka kuongea mwenzangu, sasa hivi michezo hatuchukulii mazoea, watu wanatakiwa wacheze michezo kitaalamu. Ili ucheze michezo kitaalamu ni lazima kama nchi iwekeze. *(Makofi)*

Mheshimiwa Mwenyekiti, juzi tumeenda kuangalia ukarabati wa uwanja wa Benjamin Mkapa, bado mambo hayafurahishi. Kuna uwanja ujenzi wa uwanja wa michezo Dodoma, Arusha na maeneo mengine lakini upelekaji wa feda katika wizara hii bado hauridhishi. Kwa hiyo, hatuna namna nyingine ya kuongea Serikali ichukulie kwa nama ya pekee kwa sababu pamoja na mambo mengine huko inawasaidia vijna wetu wengi ambao wana *interest* hizo kuweza konesha vipaji vyao na kusonga mbele katika michezo mbalimbali walio wengi wanafikia hapo walipofika kwa jitihada zao binafsi. Sasa tunataka tuone Serikali ina jitihada gani za makusudi za kuwezesha michezo katika nchi yetu inaendelea. *(Makofi)*

Mheshimiwa Mwenyekiti, pia, tulitembelea Chuo Kikuu cha Dodoma, nimwambie Waziri anayehusika na mambo ya maji, watu wa Chuo Kikuu cha Dodoma hawana maji. Hapo *UDOM* karibu tu na hapa, wafanye jitihada ya kuhakikisha maji yanapatikanawafanye jitihada ya kuhakikisha maji yanapatikana. Tumeenda siku zile ripoti yao inasema wanapata maji 30% tu. Sasa chuo kikubwa kina wanafunzi wengi tunategemea kitoe wataalam wa mambo mbalimbali maji nayo yanakosekana,

kweli? Kwa hiyo, wale ambao wanahusika na mabo ya maji wakiangalie kwa jicho la tatu Chuo Kikuu cha Ddoma wahakikishe wanapata maji ya kutosha. *(Makofi)*

Mheshimiwa Mwenyekiti, elimu ya watu wazima, wenzangu wameizungumza kwa kasi kikubwa na pia nizungumzie kidogo kwenye eimu ya watu wazima. Hapa tunategemea wale watu ambao walikosa fursa kwa namna moja ama nyingine ya kusoma kwenye hizi shule katika mifumo hii ya kawaida waende wakasome kule lakini hali ya vile vituo vyetu vya elimu ya watu wazima ni dhoofu kweli kweli. *(Makofi)*

Mheshimiwa Mwenyekiti, wana malengo mazuri na mipango mizuri lakini wanaitekelezaje katika hali ambayo wako nayo. Nikupe mfano, katika Mkoa wa Mtwara mwaka jana 2023 kuanzia mwezi Januari mapaka mwezi Oktoba wanafunzi wa kike 6,906 walipata mimba, kwa miezi 10 wanafunzi 6,906 katika Mkoa mmoja wa Mtwara.

Mheshimiwa Mwenyekiti, sasa hao ndiyo tunawatarajia waende huko na kwenye sehemu nyingine hizi zinazotoa elimu nje ya mfumo rasmi lakini wakifika kule wanaambiwa walipie ada. Ada wanaitoa wapi? Huyu mtu ambae kakatisha masomo kwa sababu mbalimbali kwa kukosa ada na huduma nyingine leo unamwambia akiingia kule alipe anatoa wapi hiyo fedha? *(Makofi)*

Mheshimiwa Mwenyekiti, kwa taarifa zilizopo sisi Wabunge wawakilishi wa wananchi tujue sasa hivi *dropout* ziko kwa kiasi kikubwa kwa watoto wa kiume kuliko wakike. Kwa hiyo, wakati tunawapambania watoto wa kike tukumbuke pia kuwapambania watoto wa kiume. Huo ndiyo wito wangu. Nao wanakumbwa na madhila mengi makubwa lakini kila tukisimama tukiongea nikiwepo na mimi mwenyewe tunana kama watoto wa kike wanachangamoto nyingi, sikatai wanazo lakini tusiwaache nyuma Watoto wa kiume nao wanachangamoto nyingi na Mheshimiwa Waziri wa Eimu ametuambia atatuletea takwimu anafanyia utafiti waone ni kwa kiasi gani watoto wa kiume wanaacha shule na sababu ambazo zinazosababisha kuacha shule. *(Makofi)*

Mheshimiwa Mwenyekiti, kwa sababu ya muda naomba nimalizie jambo moja. Kila siku tumekuwa tukiongea upungufu wa walimu tunaongea *general.* Sasa tumeletewa takwimu naomba niwape taarifa kidogo kwa takwimu tulizoletewa yaani hapa nchini kwetu walimu wa *Civics* wanaotakiwa ni 16,695 lakini tunao walimu wa *Civics* 68. Walimu wa *English* wanaotakiwa 23,663 tunao 12,000 na walimu wa *Physics* tunatakiwa 13,000, tunao 6,000.

Mheshimiwa Mwenyekiti, nimeyasema haya muone huku tunahamasisha uzalendo na utamaduni sijui vitu gani wakuwafundisha darasani watoto wetu wako 68. Huku tunazungumza ujasiramai na vitu gani walimu wa *Bookkeeping* wa *commerce* hawapo. Huku tunazungumza viwanda kuwekeza kufanyaje walimu wa *physics,* wa hesabu hawapo, tunaendaje namna hiyo.

Mheshimiwa Mwenyekiti, nafikiri kama nchi tunatakiwa tujitafakari na tujue hasa lengo letu ni nini. Tunaenda kwenye Mfumo wa Amali kwangu nasema kila siku naunga mkono hoja hiyo ya Mfumo wa Amali lakini ni lazima Serikali iwekeze vya kutosha ili kusudi tuwapate walimu wenye ujuzi wa kuweza kufikia malengo ambayo nchi itakuwa imejipangia. *(Makofi)*

MWENYEKITI: Ahsante sana.

MHE. TUNZA I. MALAPO: Mheshimiwa Mwenyekiti, ahsante. *(Makofi)*

MWENYEKITI: Ahsante. Mheshimiwa Furaha Ntengo Matondo atafuatiwa na Mheshimwia Ali Hassan Omar King Mheshimiwa Agnes Mathew Marwa ajiandae.

MHE. FURAHA N. MATONDO: Mheshimiwa Mwenyekiti, kwanza nikushukuru kwa kuweza kunipatia nafasi na mimi kuweza kuchangia. Kwanza kabisa niweze kumshukuru Mheshimiwa Rais kwa kazi kubwa anayoifanya hasa kwa wananchi wa Tanzania. Niweze kuwapongeza Mawaziri wote, Manaibu Waziri, Wenyeviti

wa Kamati, Makatibu Wakuu lakini pia na wajumbe wa Kamati kwa kazi kubwa waliyoifanya mpaka kutuletea leo hapa Bungeni.

Mheshimiwa Mwenyekiti, naomba ni-*deal* kwenye Ustawi na Maendeleo ya Jamii. Kuna mfuko ulioanzishwa wa Maendelo ya Wanawake. Mfuko huu ulianzishwa mahususi kabisa kwa ajili ya kumkwamua mwanamke kutoka katika hali moja na kwenda katika uchumi wa hali nyingine. Mpaka tunavyoongea hapa mfuko huo ulianzishwa kwa ajili ya riba nafuu.

Mheshimiwa Mwenyekiti, mwanamke ambaye aweza kukopa kwa riba ya 4% inayomuwezesha kulipa na akalipa vizuri pasipokuwa na shaka pasipo kunyang'angwa mali na pasipokuwa na riba kichefuchefu ambazo zinawenda kumflisi. Kamati tumebaini huu mfuko hauwasadi wanawake wengi ni kwa sababu ya elimu ndogo ambayo imetolewa haijaenda kuwagusa wanawake wengi. *(Makofi)*

Mheshimiwa Mwenyekiti, niiombe Serikali ione sasa kuna haja ya kutoa elimu kwa wanawake. Wanawake wote waweze kufahamu nia na lengo zuri la Serikali la mfuko huu ambao unakwenda kuwakwamua kwenye hali nzuri ya uchumi. Kamati pia tulibaini Wizara haina mkakati Madhubuti wa kuhakikisha fedha ambazo zimekopwa zinarudishwa kwa wakati ili wanawake wengine ambao hawajakopa waweze kupata mikopo hii.

Mheshimiwa Mwenyekiti, nikitoa mfano kwenye halmashauri kuna fedha shilingi milioni 574 zinadaiwa. Mpaka leo bado hazijarejeshwa ili kuona kwamba hawa wanawake wegine ambao hawajapata mikopo waweze kupata. Kamati tumefuatilia hizi halmashauri ni halmashauri zenye uwezo na zinauwezo wa kulipa zile fedha. Niiombe Serikali sasa kuweza kufuatilia fedha hizi shilingi milioni 574 ziweze kutoka ili wanawake wengine waweze kujikwamua kiuchumi.

Mheshimiwa Mwenyekiti, naomba niongelee kidogo kuhusu machinga. Kwanza nimpongeze Mheshimiwa Rais wa Jamhuri ya Muungano Dkt. Samia Suluhu Hassan kwa kazi kubwa na nzuri anayoifanya ya kuhakisha vijana na machinga wanakwenda kuinuka kiuchumi. Serikal imetenga bajeti ya shilingi bilioni 18.5

kwa ajili ya machinga. Hii yote ni kwenda kumtoa machinga kwenye hali moja na kwenda kwenye hali nyingine. Rais wetu mpendwa kwa kuona hilo ametoa shilingi milioni 10 kila mkoa kujengewa ofisi za mamchinga. Kamati tuliondoka tukaenda mkoa wa Mbeya tukaona ofisi nzuri ambayo imejengwa ya machinga lakini mpaka ninavyoongea hivi ni mikoa minne tu ambayo imejenga ofisi za machinga.

Mheshimiwa Mwenyekiti, niiombe Serikali kuweza kufuatilia nia nzuri na mapenzi mazito ya Dkt. Samia Suluhu Hassan Rais wetu wa Jamhuri ya Muungano wa Tanzania kuona vijana wake wanainuka kiuchumi zile feddha shilingi milini 10 ambazo zimetoka zinakwenda kufanya kile ambacho kimekusudiwa. *(Makofi)*

Mheshimiwa Mwenyekiti, kuna suala zima la watoto wetu walemavu. Leo hii tukitoka tukaenda kwenye vijiji vetu hatujaona kwamba kuna ile kasi ya kuona kuna vitenda kazi ambavyo vinapelekwa kwa watoto wetu ili waweze kujitoa hapa na kwenda sehemu nyingine mfano shuleni. Watoto wetu wenye ulemavu hasa kipindi hiki cha mvua wamepata shida sana lakini wangekuwa wanavitu vya kuwatoa sehemu moja mfano *wheel chair* au viti mwendo vya kuwatoa sehemu moja na kwenda mpaka shule wasingeweza kukaa nyumbani. Niiombe Serikali iweze kuliangalia hili kwa mara nyingine kuona watoto wetu na vijana wetu wanaweza kusoma. *(Makofi)*

Mheshimiwa Mwenyekiti, ajira zinatolewa kila siku lakini sijaona 3% ya watu wenye ulemavu. Tunaingia ofisini sijawaona walemavu walioajiriwa. Kama mama napata uchungu mkubwa kuona wale watoto wetu wamesoma lakini ajira zikitoka hatuwaoni kwamba wameingia na wenyewe kwenye ajira ambazo zimetangazwa. Kwa hiyo, niiombe Serikali kuweza kufuatilia 3% ili watoto wetu wenye ulemavu waweze kupata ajira. *(Makofi)*

Mheshimiwa Mwenyekiti, kuna mfuko wa maendeleo ya vijana wa kukuza uchumi kwa vijana. Mfuko huu ulianzishwa kwa lengo la kuwainua vijana kuweza kujiajiri na kuajiriwa. Changamoto ya mfuko huu ni bajeti ndogo. Niiombe Serikali itenge fedha kwa ajili ya mfuko vijana. Vijana tulionao ni wengi

ambao wanahitaji kuwezeshwa waweze kujiajiri na waweze kuajiriwa.

Mheshimiwa Mwenyekiti, kwa hiyo, niiombe sana Serikali iweze kulichukua hili bajeti ambayo ni ndogo na vijana wetu ni wengi waweze kupata ajira. Vijana wetu waweze kuondokana na janga kubwa lililopo la umasikini.

Mheshimiwa Mwenyekiti, Kwenye Ofisi ya Waziri Mkuu Kazi, Ajira na Watu wenye Ulemavu napenda nizipongeze taasisi zifuatazo:- taasisi ya *OSHA, NSSF, PSSSF* na *WCF* kiukweli taasisi hizi zimekuwa zikifanya kazi nzuri. Sisi kama Kamati tunazipongeza taasisi hizi kwa kazi nzuri wanazozifanya. Tunaomba waendelee kuwekewa bajeti nzuri hizi kazi ziende kutendeka vizuri na wananchi wetu waweze kupata huduma, nashukuru sana.

Mheshimiwa Mwenyekiti, naunga mkono hoja. *(Makofi)*

MWENYEKITI: Ahsante sana. Nilimtaja Mheshimiwa Ali Hassan Omar King atafuatiwa na Mheshimiwa Agnes Mathew Marwa Mheshimiwa Profesa Mkenda ajiandae.

MHE. ALI HASSAN OMAR KING: Mheshimiwa Mwenyekiti, ahsante namshukuru Mungu na nashukuru kwa yote na wote waliofanya vizuri. Kule kwetu kulikuwa kuna bomba/mfereji ambao unatoa maji safi. Sasa kuna mtu alienda akafunga koki kwa sababu yeye ana kisima chake huko yale maji ya kisima chake yanazidi kupanda bei. Katika hii kesi ya pesa za machinga huku nje tunasikia kuna kausha damu wanakopesha kwa riba kubwa lakini kwa nini hizi pesa za wamachinga kwa miaka miwili zilipangwa shilingi bilioni 22 hazikutoka na sasa zimepangwa shilingi bilioni 18 hazikutoka au inafanana na hii kesi ya huyu aliyekwenda kulifunga bomba na huku ana kisima chake ili apandishe maji kwenye kisima, tulitizame vizuri sana hili suala.

Mheshimiwa Mwenyekiti, tunaambiwa utaratibu wa benki, ni sawa utaratibu wa benki hivi hiyo Serikali imeshindwa kuwasiliana mpaka leo pesa zikafika hapo. Mwenyekiti alitoa hii hoja kwamba hizi fedha zitolewe kwa haraka na riba ipungue lakini na utaratibu wa kupatikana vitambulisho uende vizuri. Kwa

hiyo, hii tunahofia katika suala hili kwa sababu ni mwaka wa pili pesa hizi hazijatoka na mna *component* tatu, kuna *other charges* hazijatoka pia kuna fedha ambazo zikajenge zile ofisi amabazo amezizungumzia Mheshimiwa Furaha pale.

Mheshimiwa Mwenyekiti, suala jingine na kwenda katika Wizara ya Kazi na Ajira, huku tumesema kuna *programme* ya kukuza ujuzi lakini tumepata poromoko tumetoka kutoka watu 42,000 mpaka 12,000, tumeanguka kwa 71%. Isitoshe kuna mpango wetu wa Taifa tumeuweka kwamba kwa miaka mitano tufikie watu 600,000,081 ambapo kila mwaka ni watu 136,000,000. Hivyo, sisi tunakwenda tunapata watu wachache zaidi. Fedha zilizopangwa zilikuwa zitumike kwa mwaka shilingi bilioni 109 lakini tunatumia shilingi bilioni 9, maana yake tunafikia kwa 8% tu peke yake.

Mheshimiwa Mwenyekiti, kwa hiyo je, ipo haja ya kuwa na hii programu? Hii programu ilipaangwa kwa kulenga *one third* ya *skills development levy* ndiyo maana ukaja ukaona kwamba hatuendi sanjari. Sasa je, *skills development levy* hatupeleki kwa *one third*. Hapa Mheshimiwa Waziri wa Fedha alileta sheria lakini akaja akaiondosha kwamba ku-*ring fence* ile *one third,* aliiondosha. Sasa tutizame je, tunaweza kufikia hili lengo, kama hatufikii tunajidanganyia nini? 8% mwanafunzi au mtoto huwezi ukasema umefaulu kwa 8%.

Mheshimiwa Mwenyekiti, lakini kingine tuna mifuko yetu ya hifadhi ya jamii, hapa Mwenyekiti ametoa hoja kwamba wastaafu wanaomba kuongezewa pensheni zao. Huku Wizara imesema inataka kufanya *actuarial study* utafanyaje *actuarial study* wakati Serikali yenyewe ina deni la shilingi trilioni 2.45 la *PSSSF*. Kule kwenye *NSSF* pia *1.39 trillion shillings* Serikali wanadaiwa Serikali. Ukitaka kufanya *actuarial* ina maana kwamba ni lazima uingize na uwezkezaji wa hizi taasisi.

Mheshimiwa Mwenyekiti, kwa hiyo, uwekezaji hizi fedha zitakuwa ziko nje. Sasa tukisema tunafanya *actuarial study* ina maana hata tukienda tukataka kuwalipa tutawapunja. Kwa hiyo, Serikali ijaribu kuangalia hivi vitu kwa maana hiyo kweli tuongeze lakini tujaribu kuangalia hilo suala. Jingine alizungumza hapa

Babu Tale ameondoka na nilimtania pale kidogo kutokana na hii…

MHE. HAMISI S. TALETALE: Mheshimiwa Mwenyekiti, taarifa.

MWENYEKITI: Mheshimiwa Ali Hassan King kuna taarifa kutoka kwa Mheshimiwa Taletale.

TAARIFA

MHE. HAMISI S. TALETALE: Mheshimiwa Mwenyekiti, nampa taarifa muongeaji kwa neno la *Hayyakum dhanna* amedhani kama nimeondoka wakati nipo, ahsante.

MWENYEKITI: Mheshimiwa King endelea na mchango wako.

MHE. ALI HASSAN OMAR KING: Mheshimiwa Mwenyekiti, alikusudia *iyyakum wadhanna* (Jiepusheni na kudhani). Mimi sikumuona pale alipo kwa hiyo nilikuwa niko sahihi macho yangu ndiyo yaliyosema hivyo. Babu tale alisema hapa kwamba ingawaje hii *sports betting* ni haramu lakini kwa nini isitoke? Kule kwetu kuna usemi, Mshairi mmja anaseama “Ingawa haramu, malipo yake ni moto, msaidie mwenzako.” Kwa hiyo, namuunga mkono kwamba hili fungu la *sports* ambalo tumesema ni 5% liende kule. *(Makofi)*

Mheshimiwa Mwenyekiti, si kweli kwamba Bunge lako hili unajua kwamba pesa za *sports betting* kwamba hazijulikani, zinajulikana hata na mimi ninazo. Mtu atakayezitaka hizo hata na mimi nnazo naweza nikazileta za mwaka juzi, mwaka jana na mwaka wa leo kwa sababu zipo lakini kwa nini hazitoki? Nashauri tu-*ring fence* hii 5%, tu-*ring fence* Serikali iki-*fence* tu hapa moja kwa moja zinakwenda zake Wizara ya michezo. Kama hatukufanya hivyo bila ku-*ring fence* ina maana kwamba matumizi yake bado yatabakiwa kuwepo katika Wizara ya Fedha. *(Makofi)*

Mheshimiwa Mwenyekiti, sina mengi ya kuzungumza, nashukuru sana kwa kupata nafas, naunga mkono hoja. *(Makofi)*

MWENYEKITI: Ahsante sana Mheshimiwa Ali Hassan King, Mheshimiwa Agnes Marwa atafuatiwa na Mheshimiwa Profesa Mkenda, Mheshimiwa Dkt. Damas Ndumbaro ajiandae.

Mheshimiwa Profesa Mkenda.

WAZIRI WA ELIMU, SAYANSI NA TEKNOLOJIA: Mheshimiwa Mwenyekiti, ahsante sana kwa fursa hii kwanza naomba nisimame kumshukuru sana Mwenyekiti wetu wa Kamati ya Kudumu ya Bunge ya Elimu, Utamaduni na Michezo Mheshimiwa Husna Sekiboko na Makamu Mwenyekiti, Mheshimiwa Mussa Ramadhani Sima na wajumbe wote wa Kamati kwa taarifa nzuri na kwa usimamizi mzuri wa Sekta yetu ya Elimu kwa kutuongoza na kutusimamia vizuri sana.

Mheshimiwa Mwenyekiti, vilevile napenda kuwashukuru Waheshimiwa Wabunge wote kwa sababu kazi kubwa iliyo mbele yetu sasa hivi ni mageuzi makubwa ya elimu. Wamesimama kidete na sisi na wamekuwa wakiuliza maswali mapendekezo kutufuatilia mpaka hapa tulipofika. Kwenye hili la mageuzi ya elimu niseme mambo machache kwanza. Moja, hii ilikuwa ni ahadi ya Rais wetu Mheshimwa Dkt. Samia Suluhu Hassan aliiotoa hapa Bungeni kwa Watanzania kwamba Serikali yake italeta mageuzi makubwa ya elimu kukidhi matakwa ambayo yapo hapa nchini.

Mheshimiwa Mwenyekiti, kazi hiyo imefanyika na imeanza na Mheshimiwa Profesa Ndalichako na tumeendelea nayo hadi sasa hivi. Tunayo sera sasa hivi inayotuongozo na tuna mitaala mipya. Nataka tu kuotoa taarifa kwamba tumeendesha mafunzo kwa zaidi ya walimu 10,000 kwa ajili ya mitaala mipya na tumepeleka mafunzo kwenye kata zote hapa nchini kwa ajili ya mitaala mipya.

Mheshimiwa Mwenyekiti, mkakati ambao tunaufanya ni utekelezaji kwa awamu kwa sababu tulijua na haya mapendekezo ya wajumbe wengine na Wabunge kwamba tukifanya kila kitu kwa mkupuo tunaweza tukajikuta hatutekelezi kwa ufanisi mkubwa. kwa maana hiyo tuliamua kwamba mitaala mipya inaanza kwa elimu ya awali, darasa la kwanza, darasa la tatu, kidato cha kwanza kwa mafunzo ya amali ambapo mpaka

sasa hivi ni shule 96 zinatekeleza mafunzo ya amali na baadae tutakuwa na kidato cha tano na mafunzo ya uwalimu.

Mheshimiwa Mwenyekiti, kwa sababu hiyo si kwamba madarasa yote yanatekeleza mitaala mipya tutakwenda taratibu tukifika Mwaka 2027 tutakuwa tumefika *turning point* ya utekelezaji huo lakini mafunzo yanaendelea vizuri yanakwenda kwa walimu wote na kadhalika.

Mheshimiwa Mwenyekiti, labda niseme vile vile kwamba kupitia Bunge lako Tukufu na hasa kwa Kamati yetu Serikali imewekeza sana katika miundombinu ambayo ni muhimu sana katika mageuzi. Sitaweza kusema yote, natoa mfano tu; kupiti mradi wetu wa *Higher Education for Economic Transformation, HEET*, sasa hivi mikoa ifuatayo kwa mara ya kwanza kabisa itapata kampus ya vyuo vikuu. Naanza na Kagera ambapo Mheshimiwa Mwijage amesema tumepeleka elimu ambapo inastahili.

Mheshimiwa Mwenyekiti, kwa hiyo mikoa hiyo ni pamoja na Kagera, Shinyanga, Simiyu, Mwanza, Lindi, Manyara, Ruvuma, Njombe, narudia tena Njombe, Singida, Kigoma, Katavi, Rukwa, Tabora, Tanga na Mtwara. Vilevile tunakaribia kutoa tangazo kwa maalum kwa Mtwara. Hayo yote ni maelekezo ya Rais wetu na usimamizi wa Bunge lako tukufu kwamba tutekeleze yale yote ambayo Rais wetu Mheshimiwa Dkt. Samia Suluhu Hassan aliahidi akaagiza tuyatekeleze. Yajayo yanafurahisha.

Mheshimiwa Mwenyekiti, kadhalika, na kama ilivyosemwa hapa sasa hivi tunaendelea na juhudi za kujenga vyuo vya *VETA* kwa wilaya zote 64 ambazo sasa hivi hazina vyuo vya *VETA*. Ujenzi huo unaendelea, na kupitia Wizara yetu ya Fedha najua tutakuwa tunapata fedha kwa *speed* inayotakiwa ili tuweze kukamilisha ujenzi huo.

Mheshimiwa Mwenyekiti, vilevile kumalizia ujenzi wa *VETA* ya Mkoa wa Songwe ambao ndiyo mkoa pekee ambao tulikuwa hatujaanza ujenzi wa *VETA* kwa ajili ya mkoa huo tutakuwa tumekamilisha kila kitu katika shule zote. Kazi kubwa itakuwa ni hiyo ambayo mapendekezo ya Kamati na Waheshimiwa

Wabunge kwamba tuhakikishe tuna wakufunzi na vifaa vya kufanyia kazi katika vyuo vyote. Serikali imejipanga vizuri tutahakikisha kwamba tunatekeleza.

Mheshimiwa Mwenyekiti, hata hivyo, kwa sasa hivi napenda kutaja tu baadhi ya taasisi ambazo zinasaidia kwa mfano, *NBC Bank* na *KCB Bank*. Wao wameamua kumuunga mkono Rais wetu Mheshimiwa Dkt. Samia Suluhu Hassan kwa kuhakikisha kwamba si tu wanatoa ufadhili kwa wanafunzi kusoma kwenye vyuo vya VETA klakini wanawaandaa kwa ajili ya kuwa wajasiriamali. Kwa hiyo kila mmoja ambaye anapata ufadhili wa *NBC Bank* au *KCB Bank* anaenda anasoma *VETA* akitoka pale anasaidiwa yeye mwenyewe kuanzisha shughuli zake kwa kupewa, kama alivyosema Mheshimiwa mmoja hapa, mtaji mbegu na usimamizi ili elimu aliyoipata iweze kumsaidia siyo tu kujiajiri lakini vilevile kuongeza ajira kwa wengine hapa Tanzania.

Mheshimiwa Mwenyekiti, Kamati imezungumzia suala la kuongeza bajeti ya elimu ya juu na kwa Wizara kwa ujumla wake. Ni vizuri wakati tunazungumzia hilo ambalo ni muhimu sana vilevile tuone muelekeo wa kibajeti ambao umekuwepo kwa sababu ni vizuri tukatoa maua panapostahili.

Mheshimiwa Mwenyekiti, mwaka 2019/2020 bajeti ya mikopo ya elimu ya juu ilikuwa ni shilingi bilioni 450, 2019/2020 bajeti hiyo ikaongezeka kidogo kufikia shilingi bilioni 464. Alivyoingia Rais wetu Mheshimiwa Dkt. Samia Suluhu Hassan na mmesikia hapa Bungeni, aliagiza kwamba haridhiki na ongezeko hili. Akaagiza tuongeze kwa kiasi kikubwa sana mpaka kufikia shilingi bilioni 570, hiyo ilikuwa 2021/2022 na hivyo sasa hivi bajeti kwa ajili ya mikopo ya elimu ya juu ni shilingi bilioni 738.7.

Mheshimiwa Mwenyekiti, kwa vyovyote vile hakuna mtu anayesema bajeti inatosha lakini cha muhimu ni kwamba kwanza kwa maelekezo ya Rais wetu kwa kweli tumekuwa tukiongeza bajeti vizuri sana. Kazi iliyopo kwetu sisi ni kuhakikisha kwamba tunapambana kuhakikisha wale ambao wamepata mikopo warejeshe. Hatua mbalimbali zinafanyika ikiwa ni pamoja na kushirikiana na mifumo mbalimbali kama *NIDA* kuhakikisha kwamba tunamtambua nani amepata mkopo na vilevile

kutangaza ambao wanadaiwa ili kama ameajiriwa kwenye sekta isiyo rasmi watu wajue *by naming and shaming* kwamba rudisha fedha watoto wa Tanzania wengine wasome.

Mheshimiwa Mwenyekiti, kubwa zaidi limesemwa hapa na ni vizuri Watanzania wajue. Kupitia mapendekezo ya Kamati yetu na kwa kibali na maelekezo ya Rais wetu sasa hivi tumeanza kutoa mikopo kwa vyuo vya kati. Tumeanza na shilingi milioni 48 na tumechagua maeneo yale ambayo kwa kweli Serikali ikitangaza ajira tunakosa wataalam. Kwa hiyo tuna uhakika hawa tunaowapa mkopo sasa hivi wakimaliza watapata ajira na watarudisha fedha hizo kwa ajili ya kuweza kuwapa watu wengine.

Mheshimiwa Mwenyekiti, jambo lingine ni suala la *Samia Scholarship.* Ndiyo, kama ilivyopendekezwa tuongeze bajeti lakini vilevile tupeleke maua panapostahili. Tulianza na shilingi bilioni tatu na sasa hivi tuna shilingi bilioni 6.7.

Mheshimiwa Mwenyekiti, dhana ya *Samia Scholarship* ilitokana na maelekezo ya Rais wetu kwamba hebu wale vijana wanaosoma sayansi ambao wamefaulu vizuri sana, ambao ni vizuri tuhakikishe kwamba wakienda vyuo vikuu wanasoma mambo ya TEHAMA, hisabati, sayansi, uhandisi na elimu tiba hebu tuwape ufadhili wa asilimia 100 ili kuwashawishi waende huko, ili kile ambacho Profesa Muhongo alikuwa anasema kwa ajili ya kuhakikisha kwamba tunaandaa wataalam wa *big data*, *machine learning, block chain, artificial intelligence* tuweze kufikia kwa kasi tuweke fedha hizi.

Mheshimiwa Mwenyekiti, sisi tulipewa maelekezo, Wizara tukakaa tukasema kwa sababu ni maelekezo ya Rais wetu tutaita *Samia Scholarship*. Fedha zinaongezeka lakini tunazipeleka kwa wale ambao wamefaulu vizuri sana katika masomo ya sayansi kwa masharti kwamba watakwenda vyuo vikuu kuendelea kusoma sayansi, hisabati, TEHAMA, uhandisi au elimu tiba. Kwa hiyo, hata kama tunaona kwamba kiasi hiki ni kidogo tukipiganie kiongezeke lakini *basis* yake ndiyo hiyo, sababu ni kuendeleza masomo ya sayansi; kati ya hatua kadhaa; tunaona muda ni mfupi; ambapo tunachukua…

(Hapa kengele ililia kuashiria kwisha kwa muda wa Mzungumzaji)

MWENYEKITI: Mheshimiwa muda umeisha malizia.

WAZIRI WA ELIMU, SAYANSI NA TEKNOLOJIA: Mheshimiwa Mwenyekiti, muda umeisha nakushukuru sana. Naomba kusema moja tu, la mwisho ambalo linaleta taharuki kidogo kuhusu maji katika Chuo Kikuu cha Dodoma.

Mheshimiwa Mwenyekiti, Mheshimiwa Aweso yuko hapa, tuliwasilana naye mara ya kwanza akapeleka wataalam kule, tulivyoona mambo hayaendi kwa kasi tukawasiliana naye, amekwenda mwenyewe pale, amebadilisha mfumo na ametuhakikishia kwamba tutapambana kuhakikisha kwamba *UDOM* inapata maji ya kutosha. Naomba tumpe Mheshimiwa Aweso maua yake. Nashukuru sana. *(Makofi)*

MWENYEKITI: Ahsante sana. Mheshimiwa Dkt. Damas Ndumbaro atafuatiwa na Mheshimiwa Dkt. Dorothy Gwajima. Mtoa hoja namba moja Mheshimiwa Fatma Toufiq, Mwenyekiti jiandae.

WAZIRI WA UTAMADUNI, SANAA NA MICHEZO: Mheshimiwa Mwenyekiti, nakushukuru sana kwa kunipa nafasi hii. Nachukua nafasi hii kutoa pongezi za dhati kabisa kwa Mwenyekiti wa Kamati ya Kudumu ya Bunge ya Elimu Utamaduni na Michezo kwa taarifa nzuri ambayo amewasilisha mbele ya Bunge lako Tukufu. Pia nampongeza Makamu Mwenyekiti na Wajumbe wote kwa namna ambavyo wanaiongoza Wizara katika kufikia malengo yake na kuwatumikia Watanzania.

Mheshimiwa Mwenyekiti, kwa ujumla nasema kwamba Wizara tumepokea maelekezo na michango ya Waheshimiwa Wabunge ambayo tunaahidi tutakwenda kuifanyia kazi katika kuboresha sekta za utamaduni, sanaa na michezo ili ziweze kufanya vizuri zaidi kuliko ambavyo iko sasa.

Mheshimiwa Mwenyekiti, baada ya kusema hayo niruhusu kutoa ufafanuzi kwenye baadhi ya maeneo pamoja na

michango yangu. Eneo la kwanza ni kuhusu ukarabati wa uwanja wa Benjemin William Mkapa. Uwanja huu ndiyo uwanja pekee ambao unatambulika na Shirikisho la Soka Barani Afrika kwa sasa katika nchi zote za *CECAFA*. Ndiyo maana tumepata nchi nyingi na vilabu vingi nje ya Tanzania kuomba kuja kutumia uwanja huu, vikiwemo vilabu vyetu pendwa vya Simba na Yanga. *(Makofi)*

Mheshimiwa Mwenyekiti, wanatumia uwanja wakati ukarabati unaendelea hivyo mkandarasi analazimika kusimama kipindi fulani ili kuruhusu mechi ziweze kucheza. Kama pale ambapo tumekuwa na *African Football League*, tumekuwa na mechi za Simba na Yanga za kimataifa.

Mheshimiwa Mwenyekiti, pia tumekuwa na nchi ya Burundi na Gambia wakitumia uwanja huo, hiyo inasababisha ucheleweshaji kidogo. Pia, wakati muda wa mkandarasi umekwenda kwa asilimia 40, kazi aliyofanya imekwenda kwa asilimia 24, hii inatokana na sababu hizo ambazo nimezisema. Pia, fedha ya awamu ya pili ambayo Wizara ya Fedha imeitoa kwa wakati ndiyo imefika kwa mkandarasi. Akiitumia fedha hii yote atafika sambamba na muda na fedha ambayo imetolewa.

Mheshimiwa Mwenyekiti, tumefanya mkutano na mkandarasi pamoja na *consultant* ambaye ni *TBA* na Kamati ilivyotembelea niliwaambia Waheshimiwa Wabunge kwamba *TBA* anafanya kazi nzuri sana kusimamia mradi ule. Ahadi ya mkandarasi ambayo na mimi naomba kuitoa katika Bunge lako hili tukufu ni kwamba atamaliza ukarabati kwa wakati. Sisi kama Wizara, kama Serikali, tunatarajia Tarehe 24 Agosti, 2024 mkandarasi atukabidhi uwanja uliokarabatiwa. Endapo atachelewa tutam-*charge liquidated damages* ili aweze kuwajibika kwa uzembe wowote ambaoo atakuwa ameufanya.

Mheshimiwa Mwenyekiti, hoja ya pili ni *AFCON 2027* ambapo sisi Tanzania, Kenya na Uganda tutakuwa wenyeji. Sisi nchi hizi tatu tumeipa jina *AFCON* hii inaitwa *Pamoja AFCON*. Kwa sababu ni kwa mara ya kwanza katika historia ya Bara la Afrika, nchi zaidi ya moja zinaandaa mashindano kama haya, kwa hiyo tunaita *Pamoja AFCON*.

Mheshimiwa Mwenyekiti, kabla ya *Pamoja AFCON* mwaka huu Septemba nchi hizi tatu zitakuwa wenyeji wa pamoja wa mashindano ya *CHAN*. *CHAN* ni *AFCON* ya wachezaji wa ndani, inatumika kama *rehearsal* kabla ya kwenda kwenye *AFCON* kubwa. Kwa hiyo, tayari tunaendelea na maandalizi hayo, sisi Tanzania tutakuwa na vituo viwili, Dar es Salaam na Zanzibar, Kenya vituo viwili na Uganda pia watakuwa na vituo viwili.

Mheshimiwa Mwenyekiti, naongelea *AFCON* ya *2027*. Kwa upande wa Tanzania tutakuwa na viwanja vitatu. Kiwanja cha kwanza ni cha Benjamin William Mkapa ambacho kama ambavyo nimesema kitakuwa tayari Agosti mwaka huu. Kiwanja cha pili ni kiwanja cha Amani pale Jijini Unguja Zanzibar na tunaona kabisa Disemba mwaka jana uwanja ule ulizinduliwa rasmi kwa maana uko tayari. Uwanja wa tatu ni uwanja wa Arusha ambao tayari tunategemea ndani ya mwezi huu wa pili mkandarasi atakabidhiwa *site*.

Mheshimiwa Mwenyekiti, nimeyasema haya ili kuwatoa hofu Waheshimiwa Wabunge na kuwatoa hofu Watanzania wote kwamba maandalizi ya *AFCON 2027* yanakwenda vizuri. Tayari viwanja viwili vipo na cha tatu kwa maelekezo na ahadi ya Mheshimiwa Rais Samia Suluhu Hassan tutaumaliza kwa wakati na sisi tutakuwa wenyeji hatuwezi kukubali kupoteza heshima hii ambayo Bara la Afrika limetupatia.

Mheshimiwa Mwenyekiti, hivyo nachukua nafasi hii kuwatoa hofu Waheshimiwa Wabunge na Watanzania wote kwamba ahadi ya Mheshimiwa Rais Dkt. Samia Suluhu Hassan ya kwamba maandalizi ya *AFCON* yanakwenda vizuri tutakwenda kwa wakati. Kwenye hili nampongeza sana Mheshimiwa Mwigulu Lameck Nchemba, Waziri wa Fedha, yuko kwenye hatua za mwisho kuhakikisha kwamba *program* ya *EPC+F* inakamilika na ndani ya mwezi huu wa Februari uwanja wa kisasa kabisa utajengwa katika Jiji la Arusha. Uwanja huu tayari sisi tumeshaupa jina, unaitwa Uwanja wa Samia Suluhu Hassan. Utakuwa uwanja mzuri zaidi katika ukanda wetu huu. *(Makofi)*

Mheshimiwa Mwenyekiti, umeongelewa Uwanja wa Dodoma; Uwanja wa Dodoma siyo sehemu ya maandalizi ya

AFCON. Uwanja wa Dodoma ni utekelezaji wa Ilani ya Chama cha Mapinduzi hususan katika Ibara ya 243 *capitals (A)*. Chama cha Mapinduzi kiliahidi kitajenga uwanja wa kisasa jijini Dodoma sasa huu ndiyo utekelezaji wa hayo. Tunasema kwamba uwanja huu utakwenda sambamba na ule wa Dodoma ili tuweze kukaa vizuri zaidi.

Mheshimiwa Mwenyekiti, kuwa mwenyeji si tu kuwa na uwanja bali ni pamoja na kuwa na timu nzuri. Tunajipanga, kama mmeona timu yetu ambayo imekwenda *AFCON* sasa hivi ilikuwa na wachezaji takriban saba ambao wana umri wa miaka chini ya 22. Wengi hawakucheza walikuwa wamekaa benchi lakini pale benchi ni darasa la wao kujifunza. Mwaka huu wamekaa benchi *AFCON*, *AFCON* ya mwakani 2025 tunataka tupambane ili wacheze angalau nusu. Ikifika 2027 hawa *under 23* ndiyo watakuwa wachezaji ambao watatuvusha.

Mheshimiwa Mwenyekiti, hapa nasisitiza, ukiangalia tulikuwa na wachezaji 27 waliokwenda *AFCON*, 13 wanatoka kwenye vilabu vya ndani, 14 wanatoka kwenye vilabu vya nje. Napenda kuongelea hivi vilabu vya ndani, ni vilabu vitano ambavyo vyote ama vinashiriki au vimeshiriki mashindano ya Afrika. Hivyo, ushiriki wa vilabu vyetu katika mashindano ya Afrika unawakomaza wachezaji wetu kuweza kufanya vizuri zaidi kwenye Timu ya Taifa.

Mheshimiwa Mwenyekiti, mfano mzuri hapa, timu yetu ya Taifa imesifiwa sana kwamba ilikuwa na ukuta mzuri ndiyo maana tumeweza kutoa suluhu zile mechi mbili. Ukuta ule mzuri tunaongelea wachezaji wawili pale katikati kwenye *central defense*, Mwamnyeto na Baka. Hao ni wachezaji ambao wanachezea *Dar es Salaam Young Africans*. *(Makofi)*

Mheshimiwa Mwenyekiti, Yanga walifika fainali mwaka jana, na safari hii wanacheza *Champions League*. Uzoefu ambao kina Baka na Mwamnyeto wameupata wakiwa Yanga ndio unatusaidia sasa. Hivyo, tunaendelea kuimarisha ushiriki wa vilabu vyetu katika mashindano ya Afrika ili tukichanganya na wachezaji wale wa nje tuweze kupata timu nzuri zaidi. *(Makofi)*

Mheshimiwa Mwenyekiti, imesemwa hapa kwamba Uwanja wa Taifa wa Benjamin Mkapa unatumika sana, hata sisi tumeliona. Tunakarabati Uwanja wa Uhuru, tayari tumeshampata mkandarasi na tayari tunafanya vizuri katika eneo hilo.

Mheshimiwa Mwenyekiti, nia ya Mheshimiwa Rais wetu, Mheshimiwa Dkt. Samia Suluhu Hassan, ni kuhakikisha kwamba sekta hizi tatu, Utamaduni, Sanaa na Michezo zinaendelea kufanya vizuri na sisi wasaidizi wake tutaendelea kumsaidia hilo.

Mheshimiwa Mwenyekiti, nasema moja la mwisho…

(Hapa kengele ililia kuashiria kwisha kwa muda wa Mzungumzaji)

MWENYEKITI: Malizia Mheshimiwa muda umekwenda.

WAZIRI WA UTAMADUNI, SANAA NA MICHEZO: Mheshimiwa Mwenyekiti, Mheshimiwa Rais Dkt. Samia Suluhu Hassan ametuagiza sisi wasaidizi wake kwamba tuchukulie hizi sekta tatu za utamaduni, sanaa na michezo kama ajira na uchumi. Sisi tumepokea falsafa hiyo, tunaifanyia kazi; na ndiyo maana sekta hizi zinaongoza kwa ukuaji kwa asilimia 19. Tunachotaka kukifanya sasa asilimia hizo asilimia 19 tuweze kuzitafsiri katika uchumi.

Mheshimiwa Mwenyekiti, nakushukuru sana naunga mkono Taarifa ya Kamati. *(Makofi)*

MWENYEKITI: Ahsante sana, Mheshimiwa Dkt. Dorothy Gwajima, mtoa hoja ajiandae.

WAZIRI WA MAENDELEO YA JAMII JINSIA, WANAWAKE NA MAKUNDI MAALUM: Mheshimiwa Mwenyekiti, nachukua muda huu kuwashukuru sana Wajumbe wa Kamati yangu ya Ustawi na Maendeleo ya Jamii wakiongozwa na Mwenyekiti, Mheshimiwa Fatma Toufiq, Mbunge pamoja na Makamu wake Mheshimiwa Lulida pamoja na Wajumbe wote wa Kamati hii kwa uongozi wao, kwa maoni na mchango wao ambao umetuwezesha kufanikisha yale ambayo yamesomwa na Mwenyekiti hapa; kwamba kuna mafanikio yametokea kwenye Wizara hii.

Mheshimiwa Mwenyekiti, namshukuru sana Mheshimiwa Dkt. Samia Suluhu Hassan kwa maono yake ya kuunda hii Wizara ambayo sasa naona inafariji sana kuona imemilikiwa na Waheshimiwa Wabunge na jamii, kwamba ilikuwa inahitajika na ndiyo maana hoja zinazidi kuongezeka na michango inaongezeka.

Mheshimiwa Mwenyekiti, sasa naomba nijielekeze kwenye kutoa mchango wangu kwenye maeneo machache kutokana na muda. Kwanza ni suala la maendeleo na ustawi wa machinga ambalo limezungumzwa sana hapa na ikatakiwa tutoe maendeleo yake.

Mheshimiwa Mwenyekiti, napenda kuchangia kwamba Serikali inachukulia kwa uzito sana ajenda ya maendeleo na ustawi wa machinga ambapo sasa suala la *database* yao ambayo awali ilikuwa haikidhi mahitaji limefanyiwa kazi na tunakuja na mfumo wa kidijitali ambao umeshakamilika kwa ajili ya kutoa vitambulisho. Vitambulisho hivyo vitasomana na mifumo mingine ikiwepo Kitambulisho cha Taifa, anwani za makazi, taasisi za fedha, bima za afya na mifuko ya hifadhi ya jamii. Kwa hiyo ni kitambulisho bora kabisa.

Mheshimiwa Mwenyekiti, ninavyosema hapa wiki ijayo tunazindua mafunzo hayo ili wataalamu sasa warudi kwenye jamii kwenda kuwaelimisha wamachinga waanze kujisajili.

Mheshimiwa Mwenyekiti, sambamba na hilo, fedha zile ambazo ni za mikopo zimesemwa sana hapa, kwa ajili ya wamachinga, benki zimeshatoa majibu; na sasa hivi Kamati inafanya uchambuzi kwa kushirikiana na Wizara ya Fedha ili ile benki ambayo imeonyesha unafuu kulingana na mahitaji yetu ianze kutoa ile mikopo. Kwa hiyo kuna mambo yanaendelea hapa. Mpango wetu ni ifikapo mwezi wa tatu hivi vitambulisho wawe tayari wameshaanza kupewa na hiyo mikopo waanze kuipata.

Mheshimiwa Mwenyekiti, naomba pia kusema kuhusu *WDF; WDF* ni mfuko wa wanawake wa maendeleo ambao Wizara ulikuwa unaitoa. Ulianza tangu mwaka 2015/2016 lakini mtaji wake

ulikuwa shilingi bilioni 1.3. changamoto zilezile zilizokumba mfuko wa 4.4.2 ule wa Halmashauri, kuanzia kwenye vyanzo vyake, uliukumba na huu mfuko watu wakawa wanakopeshwa hawarejeshi. Tuna madeni yanayokaribia shilingi milioni 500 ambayo yako kwenye Halmashauri, haya tunayafuatilia.

Mheshimiwa Mwenyekiti, tunajirudisha kujiunganisha na huu mfumo wa kidijitali wa wamachinga ili kuanza sasa kuwasajili na wanawake ambao wataanza kuzipata zile fedha ambazo zingine ziko benki kama shilingi milioni 254 na zingine zipo kwenye mkopo unaozunguka. Kwa hiyo, tutaurejesha huu na tutausemea sana ili wanawake hawa waweze kupewa hii mikopo kupitia utaratibu wa vitambulisho hivi vilivyoboreshwa.

Mheshimiwa Mwenyekiti, naomba kumalizia maneno machache kuhusu *NGOs* hizi ambazo zinazoonekana hazizingatii sheria, miongozo na taratibu za nchi yetu. Hizi tunazifuatilia kupitia kuimarisha majukwaa ya Halmashauri yatakayoongozwa na Waheshimiwa Wakuu wa Wilaya.

Mheshimiwa Mwenyekiti, huyu Mtaalamu wa Maendeleo ya Jamii anayeongoza Dawati la *NGO*, watafufua majukwaa haya. Kwa hiyo itakuwa Halmashauri palepale inaimarisha ufwatiliaji na wale wanaoenda kinyume wanatolewa taarifa na huyo Msajili Msaidizi aliyeko kwenye Halmashauri anachukua hatua na siyo kusubiri mpaka jambo liwe kubwa katika ngazi ya kitaifa. Tunaimarisha hizi *regulatory mechanisms* katika Halmashauri zote nchini, tumeshaongea na TAMISEMI na barua zilishakwenda, sasa ni ufUatiliaji. Mengine tutawasilisha kwa maandishi, nashukuru.

MWENYEKITI: Ahsante sana. Mtoa hoja.

MHE. FATMA H. TOUFIQ – MWENYEKITI WA KAMATI YA KUDUMU YA BUNGE YA USTAWI NA MAENDELEO YA JAMII: Mheshimiwa Mwenyekiti, ahsante sana kwa kunipa nafasi ya kuhitimisha hoja ya Kamati ya Kudumu ya Bunge ya Ustawi na Maendeleo ya Jamii. Hoja hii imepata jumla ya wachangiaji tisa wa kuzungumza lakini pia ninaamini kutakuwa na wachangiaji walioleta kwa njia ya maandishi ambayo bado sijaipata.

Mheshimiwa Mwenyekiti, baadhi ya maeneo ambayo wachangiaji wamegusia ni pamoja na kuwepo na ubunifu wa usimamizi wa fedha za wamachinga, lakini pia sambamba na hilo kwenye suala zima la kuwa na *data* za uhakika.

Mheshimiwa Mwenyekiti, suala lingine lililozungumziwa ni upatikanaji wa vitambulisho vya wajasiriamali ufanyike haraka ili kusudi wajasiriamali hawa waweze kupata fursa ambazo zipo.

Mheshimiwa Mwenyekiti, jambo lingine ni kwamba, wachangiaji wengi wamempongeza sana Rais wetu, Mheshimiwa Dkt. Samia Suluhu Hassan, Rais wa Jamhuri ya Muungano wa Tanzania kwa kazi yake nzuri sana ya kuhakikisha kwamba makundi mbalimbali yanafikiwa na yanapata maendeleo. *(Makofi)*

Mheshimiwa Mwenyekiti, kubwa lingine ambalo limesisitizwa ni kuhusiana na elimu kwa hii mifuko mbalimbali ya Serikali ili kusudi waajiri mbalimbali waweze kuijua na wafanyakazi waweze kufaidika na mifuko hiyo.

Mheshimiwa Mwenyekiti, jambo lingine ni kwamba, Bajeti ya Wizara ya Maendeleo ya Jamii inabidi iongezwe kwa sababu ina kazi nyingi sana. Pia, kwenye suala zima la Mfuko wa Maendeleo ya Vijana, imebainika kwamba uhitaji ni mkubwa, kwa hiyo kunahitajika kuongezwe bajeti ya kutosha.

Mheshimiwa Mwenyekiti, kwa dhati ya moyo wangu, ninawashukuru wachangiaji wote waliojitokeza kwani wamesaidia kufafanua na kuifanya hoja ya Kamati ieleweke vizuri zaidi.

Mheshimiwa Mwenyekiti, nahitimisha hoja hii kwa kuweka msisitizo kwenye mapendekezo ambayo Kamati imeyatoa ili Bunge lako Tukufu liweze kuyaazimia na Serikali iyatekeleze kwa manufaa ya Taifa letu na ustawi wa wananchi kwa ujumla kama ifuatavyo:-

Kwa kuwa, Bajeti inayotengwa na Serikali kwenye Mifuko ya Maendeleo ya Vijana kila mwaka ni ndogo na vilevile bajeti hiyo

haijatolewa kwa takribani miaka mitano na kupelekea kushindwa kukidhi haja ya mikopo kwa vijana;

Na kwa kuwa, uwepo wa Mifuko mingi ya uwezeshaji wananchi unasababisha ufanisi wa Mifuko hiyo kukosa tija iliyokusudiwa;

Hivyo basi, Bunge linaazimia kwamba: -

(a) Serikali iongeze bajeti na kutoa fedha iliyoidhinishwa na Bunge kila mwaka kwa wakati ili kukidhi mahitaji ya mkopo;

(b) Pia Serikali ifanye tathmini itakayosaidia kuona umuhimu wa kuunganisha mifuko yote ya uwezeshaji wananchi ili kusudi kuweza kuwa na mifuko michache ambayo itaweza kufikisha lengo.

Kwa kuwa, mwenendo wa mgao wa fedha za utekelezaji wa programu hii umekuwa ukishuka kila mwaka kwa kipindi cha miaka mitano;

Na kwa kuwa, kushuka kwa mgao wa fedha hizi kumesababisha kushuka kwa idadi ya vijana wanaonufaika na programu hii;

Hivyo basi, Bunge linaazimia kwamba:-

(a) Serikali itenge na kutoa fedha za programu hii kwa kufuata makubaliano ya kutoa 1/3 ya michango ya *SDL.*

(b) Pia Serikali itoe mafunzo ya urasimishaji ujuzi kwa wanafunzi ili kukabiliana na changamoto ya uhaba wa wakufunzi.

Kwa kuwa, ipo changamoto ya baadhi ya wastaafu kutopata stahiki zao kwa ukamilifu na kwa wakati, jambo linalosababisha usumbufu kwa wastaafu;

Na kwa kuwa, changamoto hii imesababishwa na madeni ya malimbikizo ya michango ya wanachama ambayo hawalipwi kwa wakati na baadhi ya waajiri na uwepo wa madeni ya muda mrefu hivyo kusababisha kushindwa kutelekeza majukumu kwa ufanisi;

Hivyo basi, Bunge linaazimia kwamba: -

(a) Serikali iandae mpango unaotekelezeka kwa kulipa madeni ya Mifuko ya Hifadhi ya Jamii ambayo ni mikopo ya miradi ya Serikali;

(b) Pia *NSSF* ichukue hatua kali za kisheria kwa waajiri wadanganyifu wanaowasilisha michango iliyo chini ya mishahara halisi ya watumishi;

(c) Pia *NSSF* iongeze kasi ya kuandikisha wanachama wapya ikiwa ni pamoja na kurudisha Fao la Matibabu; na

(d) Pia mifuko itoe elimu ya mara kwa mara juu ya mambo muhimu yanayohusu mifuko hiyo kwa lengo la kuongeza ufanisi.

Kwa kuwa, uhaba wa watumishi na vitendea kazi hususani maeneno ya vijijini, imeonyesha ni changamoto muda mrefu sana kwa *OSHA* na kushindwa kutekeleza majukumu yake, Bunge linaazimia kwamba: -

(a) Serikali itenge bajeti itakayokidhi mahitaji ya *OSHA* ili kuweka vitendea kazi vya kuwawezesha kufika hadi vijijini;

(b) Wizara kwa kushirikiana na Ofisi ya Rais, Utumishi na Utawala Bora waweke mkakati wa kuajiri watumishi wa *OSHA* kulingana na Ikama;

(c) Hali kadhalika Serikali ikamilishe mchakato wa kuridhia mikataba ya Kimataifa ambayo ni Mkataba Na.155 wa mwaka 1981 kuhusu Usalama na Afya Mahali pa Kazi na Mkataba Na. 187 wa mwaka 2006 wa Mfumo wa

Kuhamasisha Masuala ya Usalama na Afya Mahali pa Kazi; na

(d) Wakala pia iongeze kazi ya usajili wa maeneo ya kazi nchini na kutoa miongozo ya namna ya kuwalida wafanyakazi wote ili kusudi wafanyakazi waweze kuwa salama.

Kwa kuwa, hadi kufikia Disemba 2023 Tume ya Usuluhishi na Uamuzi *(CMA)* ilikuwa imekamilisha mfumo wa kieletroniki katika Ofisi nne nchini. Kukosekana kwa mfumo wa kieletroniki kunaathiri ufanisi wa utekelezaji wa majukumu ya Tume katika uendeshaji wa mashauri na utunzaji kumbukumbu.

Hivyo basi, Bunge linaazimia kwamba: -

(a) Serikali iongeze Bajeti ya Tume ya Usuluhishi na Uamuzi sambamba na kutoa fedha kwa wakati ili Tume iweze kusimika mfumo wa kielektroniki katika ofisi zake zote 32.

(b) Kuongeza kasi ya usimikaji wa Mfumo wa Kielektroniki ili kuongeza ufanisi wa utatuzi wa migogoro kuendane na mfumo wa kieletroniki wa Mahakama.

Kwa kuwa, ipo changamoto ya uelewa kuhusiana na masuala mbalimbali yanayohusiana na fidia kwa wafanyakazi;

Hivyo basi, Bunge linaazimia kwamba: -

(a) Mfuko uandae mkakati endelevu unaotekelezeka wa kutoa elimu kwa waajiri na waajiriwa juu ya masuala mahususi kuhusiana na fidia za wafanyakazi.

(b) Sambamba na hilo, mfuko uwachukulie hatua kwa mujibu wa sheria waajiri wasiowasilisha michango ili mfuko uweze kukusanya kwa ufanisi.

(c) Mfuko uweke mkakati utakaosaidia kusajili waajiri wapya ikiwa ni pamoja na kufungua ofisi za mikoa yote nchini kusogeza huduma kwa wanachama.

Kwa kuwa, utekelezaji wa sheria hii unakabiliwa na changamoto mbalimbali zikiwemo sheria kutoweka masharti kwa waajiri wa kigeni ya kuwasilisha mpango wa kurithisha ujuzi kwa wazawa, kutoweka adhabu kwa mwajiri anayechelewa kuwasilisha maombi ya kuhuisha kibali cha kazi.

Na kwa kuwa, changamoto hizo zinapekelea kushindwa kuratibu kwa ufanisi ajira za wageni na hivyo baadhi ya wageni kufanya kazi bila kuwa na vibali vya kazi au kuhuisha vibali na kupelekea kuikosesha mapato Serikali.

Hivyo basi, Bunge linaazimia kwamba: -

(a) Serikali ifanye marekebisho ya sheria hii ili kuimarisha utekelezaji wake sambamba na kuongeza mapato ya Serikali.

(b) Serikali iongeze bajeti na vitendea kazi kwa watumishi wa Idara ya Kazi ili kuwawezesha kufanya kaguzi mara kwa mara katika maeneo ya kazi.

(c) Pia Serikali iwachukulie hatua za kisheria waajiri wa kigeni watakaobanika kufanya vitendo vya unyanyasaji wazawa.

Kwa kuwa, upungufu wa rasilimali fedha na watu unaathiri kwa kiasi kikubwa ufanisi katika utekelezaji wa shughuliza uratibu wa Mashirika yasiyo ya Kiserikali;

Na kwa kuwa, kukosekana kwa rasilimali fedha watu kumepelekea kushindwa kufuatilia mashirika takribani 9887 yaliyoenea maeneo mbalimbali Tanzania, basi tunaishauri Serikali ifanyie kazi jambo hili.

Hivyo basi, Bunge linaazimia kwamba: -

(i) Serikali iongeze bajeti ya Wizara kwa kushirikiana na taasisi nyingine ziweze kufuatilia na kuhakikisha kuwa mashirika yanafanya kazi kwa manufaa ya jamii na maslahi ya Taifa kwa ujumla.

(ii) Serikali ichukue hatua za haraka na madhubuti kuhakikisha pamoja na kuyafutia Mashirika yeyote ambayo yanajihusisha na masuala ya mmomonyoko wa maadili.

Kwa kuwa, katika kipindi cha miaka miwili mfululizo hakuna fedha iliyotolewa kwa ajili ya mikopo yenye masharti nafuu kwa wafanyabiashara ndogondogo jambo linalokwamisha juhudi ya kuwawezesha wafanyabiashara hao kujinasua kiuchumi; basi kiasi cha riba ya asilimia saba ya mikopo kinachopendekezwa na Wizara ni kubwa inabidi iangaliwe upya.

Hivyo basi, Bunge linaazimia kwamba: -

(a) Serikali itoe fedha zilizoidhinishwa na Bunge kwa ajili ya mikopo nafuu kwa wafanyabiashara ndogondogo kwa wakati ili kuwawezesha kukuza mitaji.

(b) Serikali iandae mwongozo wa uratibu na usimamizi wa fedha zilizotengwa kwa ajili ya mikopo ya Wafanyabiashara ndogondogo.

(c) Hali kadhalika Serikali iongeze kasi ya utoaji wa vitambulisho kidijitali kama alivyoelezea Mheshimiwa Waziri kwamba wameshaanza kuifanyia kazi.

Kwa kuwa, Taasisi za Vyuo vilivyopo chini ya Wizara ya Maendeleo ya Jamii zinakabiliwa na changamoto ya ufinyu wa bajeti, basi, tunaishauri Serikali ione umuhimu wa kuiongezea Wizara hii bajeti.

Na kwa kuwa, bajeti hii, ufinyu wa bajeti unaathiri ufanisi.

Hivyo Basi, Bunge linaazimia kwamba Serikali iongeze bajeti, itoe vibali vya kuajiri watumishi na kununua vifaa pamoja na

vitendea kazi. Suala zima la kulipwa mikopo limezungumziwa na lipo kwenye taarifa hii, ukurasa wa 28.

Mheshimiwa Mwenyekiti, naomba kutoa hoja kwamba Bunge lako sasa lipokee Taarifa ya Kamati na likubali Maoni na Mapendekezo yote ya Kamati kama ilivyo. *(Makofi)*

Mheshimiwa Mwenyekiti, naomba kutoa hoja. *(Makofi)*

(Hoja ilitolewa laumuliwe)

MHE. TECLA M. UNGELE: Mheshimiwa Mwenyekiti, naafiki. *(Makofi)*

MWENYEKITI: Hoja imeungwa mkono, ahsante sana Mheshimiwa Mwenyekiti.

Waheshimiwa Wabunge, sasa nitawahoji hoja iliyopo ambayo ni Hoja ya Kamati ya Kudumu ya Bunge ya Ustawi na Maendeleo ya Jamii ipitishwe na Bunge.

(Hoja iliamuliwa na kuafikiwa)

MWENYEKITI: Ahsante sana, wote wameafiki, tunashukuru sana. Tuchukue nafasi hii kumpongeza Mheshimiwa Mwenyekiti, Makamu Mwenyekiti na Wajumbe wa Kamati hii kwa kazi nzuri mliyofanya, lakini pamoja na Waheshimiwa Wabunge wote mliochangia tunawapongeza sana. Tuiombe Serikali ikatekeleze Maelekezo au Maazimio haya ya Bunge, tayari kwa ajili ya utekelezaji, ahsanteni sana. *(Makofi)*

Mtoa Hoja namba mbili, Mheshimiwa Mwenyekiti. *(Makofi)*

Waheshimiwa Wabunge, kwa mujibu wa Kanuni ya 34(5), tunaongeza muda wa nusu saa ili tumalize shughuli iliyo mbele yetu.

MHE. HUSNA J. SEKIBOKO – MWENYEKITI WA KAMATI YA KUDUMU YA BUNGE YA ELIMU, UTAMADUNI NA MICHEZO: Mheshimiwa Mwenyekiti, nashukuru kwa kunipa nafasi ya kuja

kuhitimisha Hoja ya Kamati ya Kudumu ya Bunge ya Elimu, Utamaduni na Michezo iliyowekwa Mezani mapema leo.

Mheshimiwa Mwenyekiti, naanza kwa kuwashukuru wachangiaji wote wa hoja hii na wachangiaji wa hoja hii kwa siku ya leo walikuwa wachangiaji 16. *(Makofi)*

Mheshimiwa Mwenyekiti, nianze kwa kumshukuru Waziri wa Sayansi na Teknolojia, Mheshimiwa Adolf Mkenda, kwa kufafanua hoja mbalimbali ambazo zimeulizwa na Waheshimiwa Wabunge, hali hii itarahisisha sana kuacha mambo mengi ambayo tayari yameshafafanuliwa. Vivyo hivyo, namshukuru sana Mheshimiwa Dkt. Ndumbaro, kwa ufafanuzi alioutoa Waziri wa Utamaduni, Sanaa na Michezo. *(Makofi)*

Mheshimiwa Mwenyekiti, naanza kwa kusema, kupanga ni kuchagua; kama Taifa na kwa kunukuu maelezo au maneno aliyoyasema Mheshimiwa Profesa Sospeter Muhongo asubuhi ya leo kwamba ili kupata Taifa lililoelimika, lenye maendeleo endelevu, msingi wake mkubwa ni kuwa na elimu bora. Elimu bora ni ile ambayo inazingatia ubunifu, inazingatia uvumbuzi, inazingatia utayari wa Taifa kutengeneza wasomi ambao ni *creative* na ni *innovative*. *(Makofi)*

Mheshimiwa Mwenyekiti, nataka kusema Kamati inapokea mchango wa Mheshimiwa Sospeter Muhongo na iko tayari kutoa maazimio ambayo yatatolewa baadaye, lakini kwa hapa nasema maneno machache.

Mheshimiwa Mwenyekiti, kupitia mitaala mipya ya elimu, sera na mitaala ya elimu, mabadiliko haya tuna Imani yatazingatia ubunifu, uvumbuzi, yataipa nguvu *COSTECH* kuendeleza kufanya tafiti na kubaini bunifu zote nchini kwa lengo la kuweka msingi bora kwa ajili ya kuimarisha maendeleo endelevu. *(Makofi)*

Mheshimiwa Mwenyekiti, ili kufanya hayo, ni vyema Serikali ikaona umuhimu wa kuwekeza katika elimu. Kuwekeza kwa maana ya miundombinu, kuwekeza kwa maana ya walimu, kuwekeza kwa maana ya mambo mbalimbali ambayo yanagusa

ukuaji wa sekta ya elimu hususani katika kuboresha sekta hii na mwisho wa siku kupata matokeo ambayo yatalisaidia Taifa kusonga mbele kimaendeleo. *(Makofi)*

Mheshimiwa Mwenyekiti, katika sekta ya elimu, sayansi na teknolojia, yamezungumziwa hususani mambo saba makubwa; la kwanza ni lile ambalo nimeeleza la Mabadiliko ya Sera na Mitaala, lakini suala la ajira ya walimu, elimu ya watu wazima, elimu maalum, bajeti ya miradi ya Wizara kwa ujumla, bajeti ya elimu ya juu na elimu ya kati na *VETA* kwa maana ya Mamlaka ya Vyuo vya Ufundi na katika eneo hili yamezungumziwa zaidi masuala ya vifaa, walimu na mitaji mbegu.

Mheshimiwa Mwenyekiti, hapa nasema Kamati inaunga mkono mawazo na michango iliyotolewa na Waheshmiwa Wabunge wote 16 juu ya maeneo haya saba katika eneo hilo la Elimu, Sayansi na Teknolojia na Kamati itatoa Maazimio hivi punde. *(Makofi)*

Mheshimiwa Mwenyekiti, katika eneo la Utamaduni, Sanaa na Michezo; mambo makubwa matatu yamezungumziwa na Waheshimiwa Wabunge na tunawapongeza wote ambao wamechangia katika hoja ya Kamati. Sitaweza kuwataja wote, lakini nawashukuru wote ambao wameweka msisitizo katika suala la ukomo wa bajeti ya Wizara ya Utamaduni, Sanaa na Michezo, wote ambao wameweka Hoja katika *Sports Betting* asilimia tano ya fedha inayotoka kwenye *Gaming Board* au Bodi ya Michezo kubahatisha lakini wote ambao pia wamechangia na kutoa msisitizo katika ujenzi wa viwanja vya michezo na miundombinu ya michezo kwa ujumla. Hapa napo niseme, kama Taifa, Taifa lolote ambalo linataka kupiga hatua ya maendeleo kwa haraka, ni lazima kuwekeza katika *soft power* au nguvu laini na Wizara ya Utamaduni, Sanaa na Michezo ndiyo *soft power* ya Taifa.

Mheshimiwa Mwenyekiti, *soft power* ikifeli, Taifa lolote linalazimika kwenda kwenye *hard power* kwa maana ya…, ikishindwa kutumia nguvu laini, itakwenda kutumia nguvu ngumu. Nguvu ngumu ni nguvu ya kutumia mabomu, mitutu ya bunduki na kadhalika.

Sasa ili tusiende huko, ni vyema Serikali ikatoa fedha zinazohitajika katika kukuza sekta ya michezo, utamaduni na sanaa ili kuwezesha Wizara hii kutekeleza miradi yote ambayo inategemewa kutekelezwa. *(Makofi)*

Mheshimiwa Mwenyekiti, kwa sababu ya muda, naomba sasa kujikita moja kwa moja kwenye Maazimio ya Kamati.

Mheshimiwa Mwenyekiti, kuhusu ufinyu wa bajeti ya Sekta ya Elimu;

Kwa kuwa, Wizara ya Elimu, Sayansi na Teknolojia ambayo sehemu kubwa ya bajeti yake ni kwa ajili ya mikopo ya elimu ya juu inakabiliwa na changamoto ya ufinyu wa Bajeti;

Na kwa kuwa, hali hiyo inakwamisha dhamira ya kuimarisha na kuendeleza kujielimisha na kuongeza tija katika maendeleo ya Taifa.

Hivyo basi, Bunge linaazimia kwamba: -

(a) Serikali iendelee kuongeza fedha zinazotengwa kwa ajili ya Wizara ya Elimu, Sayansi na Teknolojia; na

(b) Hazina ijitahidi kutoa fedha za Wizara hii kwa wakati kama ambavyo imeidhinishwa na Bunge lako Tukufu.

Mheshimiwa Mwenyekiti, kuhusu upungufu wa walimu wa amali nchini;

Kwa kuwa, licha ya Serikali kuanza kutekeleza Mtaala Mpya wa Elimu, na kusisitiza mafunzo ya amali, lakini taarifa zimeonesha kuwa kuna upungufu mkubwa wa walimu wa amali;

Na kwa kuwa, kutokuwa na walimu wa amali kwa idadi inayohitajika ni jambo linaloathiri madhumuni ya mitaama mipya na kwamba inaathiri manufaa ya elimu wanayopatiwa wanafunzi;

Kwa hivyo basi, Bunge linaazimia kwamba: -

(a) Serikali iongeze fedha na uwezo wa Vyuo vya Ualimu kuandaa walimu wa amali;

(b) Na hivyo vyuo vya ualimu nchini viweke mkazo katika mafunzo yanayoendana na mitaala mipya.

Mheshimiwa Mwenyekiti, upungufu wa walimu nchini; kwa kuwa, taarifa ya Serikali imeonesha changamoto ya Sekta ya Elimu ikiwemo: -

(i) Upungufu wa walimu wenye ujuzi unaostahili hususan katika masomo ya Hisabati, Fizikia na masomo mengine ya sayansi;

(ii) Upungufu wa miundombinu na vifaa vya elimu; na

(iii) Uchache na uduni wa zana za kufundishia na kujifunzia.

Na kwa kuwa, hali hiyo inaathiri ubora wa elimu nchini, na kwamba inachangia ufaulu usioridhisha wenye madhara kwa hazina na wataalamu wa Taifa.

Kwa hiyo basi, Bunge linaazimia kwamba, Serikali iandae mkakati wa kuongeza ajira kwenye sekta yenye mahitaji yanayowezesha utekelezaji bora wa mitaala.

Mheshimiwa Mwenyekiti, kuhusu ufanisi mbovu wa Bodi ya Mikopo ya Elimu ya Juu;

Kwa kuwa, Bodi ya Mikopo ya Elimu ya Juu inayotegemea kuweka mifumo ya taratibu kupata idadi kubwa ya wananchi walioelimika inakabiliwa na changamoto za ufinyu wa bajeti kwa ajili ya kuwezesha upatikanaji wa mikopo ya wanaostahili, kutokupata marejesho ya mikopo ya wanaonufaika na wanaweza kurejesha kupata bodi kuweza kuweka mkazo katika jambo hili ipasavyo.

Na kwa kuwa, mambo hayo yamebainishwa na bodi kushindwa kutekeleza azma yake na kusababisha idadi kubwa ya watanzania wanaostahili kupata mikopo wanufaika wa mikopo hiyo.

Kwa hiyo basi, Bunge linaazimia kwamba,

(a) Serikali iongeze bajeti ya Bodi ya Mikopo kwa ajili ya kuongeza idadi ya wanafunzi wa elimu ya juu wanaopata mikopo.

(b) Bodi ya Mikopo ya Elimu ya Juu iongeze juhudi ya utoaji wa elimu kwa umma kuhusu umuhimu na ulazima wa wanafunzi wanaopata mikopo kurejesha fedha hizo kama sheria inavyoelekeza.

(c) Serikali kwa kutumia balozi iandae taratibu madhubuti ya kufatilia wanufaika wa mikopo ya bodi walioko nje ya nchi ili kuweza kurahisisha urejeshwaji wa mikopo.

Mheshimiwa Mwenyekiti, kuhusu sheria, kanuni na taratibu za Bodi ya Mikopo kuendana na wakati;

Kwa kuwa, sheria, kanuni na taratibu zinazotumika na Bodi ya Mikopo zimekuwepo kabla ya bodi kuanza kutoa mikopo kwa wanafunzi wa vyuo vya elimu ya kati na kwamba haziendani na masharti ambayo yanahitajika kwa sasa.

Na kwa kuwa, hali ya sheria na taratibu kupitwa na wakati haitoi mwongozo stahiki kwa sasa na hali inayoweza kuathiri ufanisi.

Kwa hiyo basi, Bunge linaazimia kwamba, Serikali ifanye mapitio ya sheria, kanuni na taratibu ili kuzihaisha kulingana na mahitaji ya sasa.

Mheshimiwa Mwenyekiti, uchakavu wa miundombinu na upungufu wa wahadhiri kutoka Chuo Kikuu cha Dodoma;

Kwa kuwa, taarifa za Serikali zimeonesha kuwa Chuo Kikuu cha Dodoma kinakabiliwa na uchakavu wa miundombinu ikiwemo miundombinu ya maji; upungufu wa wahadhiri, uhaba wa mabweni kutokana na badhi ya majengo yake kutumika kama Ofisi za Serikali.

Na kwa kuwa, mambo haya yanakwamisha madhumuni ya chuo katika kutoa elimu bora.

Kwa hiyo basi, Bunge linaazimia kwamba;

i. Serikali iwezeshe Chuo Kikuu cha Dodoma kuajiri wahadhiri kulingana na uhitaji;

ii. Serikali iongeze jitihada na kuwa na mkakati wa dhamira wa kutatua changamoto ya maji katika Chuo Kikuu cha Dodoma; na

iii. Serikali iongeze kasi ya kukamilisha majengo ya ofisi kwenye Mji wa Serikali ili kuacha kutumia majengo ya Chuo Kikuu cha Dodoma.

Mheshimiwa Mwenyekiti, ujenzi wa vyuo vya mafunzo ya ufundi usioendana na mahitaji ya wanafunzi na vitendea kazi;

Kwa kuwa, Serikali imefanya kazi nzuri ya ujenzi wa vyuo vya ufundi kwa maana ya *VETA,* lakini haijatatua changamoto za idadi ndogo ya wakufunzi, upungufu wa vitendea kazi na ukosefu wa zana za kufundishia na kujifunzia.

Na kwa kuwa, changamoto hizo zinahitajika zisipotatuliwa tija wa ujenzi wa vyuo hivyo itakosekana.

Kwa hiyo basi, Bunge linaazimia kwamba;

(a) Serikali iwezeshe upatikanaji wa fedha na ununuzi wa vitendea kazi na uandaaji wa zana za kufundishia na kujifunzia; na

(b) Serikali iweze kuajiri wakufunzi wa mafunzo ya ufundi kulingana na mahitaji.

Mheshimiwa Mwenyekiti, ufinyu wa bajeti kwa ajili ya uendeshaji wa Taasisi ya Elimu ya Watu Wazima;

Kwa kuwa, Taasisi ya Elimu ya Watu Wazima imebainika kukabiliwa na ufinyu wa bajeti.

Na kwa kuwa, ufinyu wa bajeti unaathiri uwezo wa taasisi kuendelea kutoa elimu nje ya mfumo rasmi wa elimu bila malipo na kwamba athari hiyo imekwamisha nia ya kuwezesha wanafunzi walioacha shule kwa sababu mbalimbali ikiwemo ujauzito na kadhalika.

Kwa hiyo basi, Bunge linaazimia kwamba, Serikali itenge bajeti kwa ajili ya elimu inayotolewa nje ya mfumo rasmi.

Mheshimiwa Mwenyekiti, changamoto ya uendeshaji wa Tume ya Taifa ya Sayansi na Teknolojia;

Kwa kuwa, Taasisi za Serikali zinasababisha ufinyu wa bajeti ya *COSTECH*, hususan eneo la utafiti.

Na kwa kuwa, ufinyu huu wa bajeti unaathiri mwelekeo wa *COSTECH,* kuwezesha nchi kujielekeza katika sayansi ya teknolojia na ubunifu kwa maendeleo ya haraka ya kiuchumi na kijamii.

Kwa hiyo basi, Bunge linaazimia kwamba Serikali iendeee kuongeza bajeti inayotengwa kwa ajili ya *COSTECH* kila mwaka na *COSTECH* ijiimarishe kuratibu bunifu zote vyuoni na katika jamii kwa lengo la kukuza vipaji na kuleta tija inayotegemewa.

Mheshimiwa Mwenyekiti, kuhusu Mradi wa *EASTRIP;*

Kwa kuwa, utekelezaji wa mradi huu umeripotiwa kuwa wa kusuasua.

Na kwa kuwa, hali hiyo inatokana na tofauti ya mifumo ya kifedha kati ya Benki ya Dunia na Tanzania, taratibu za manunuzi

nchini zinasababisha tofauti ya bajeti inayotekelezwa na bei halisi ya vifaa vya ujenzi kuchelewa kukamilika kwa miradi.

Kwa hiyo basi, Bunge linaazimia kwamba;

(a) Serikali itatue changamoto na tofauti za mifumo ya kifedha ya Benki ya Dunia na Tanzania pamoja na kushughulikia taratibu za ununuzi unavyostahili; na

(b) Serikali iongeze mkazo katika utekelezaji wa Miradi ya *EASTRIP* ili kuwezesha wanafunzi wengi hususan wanawake kujiunga na vyuo.

Mheshimiwa Mwenyekiti, maazimio kuhusu Wizara ya Utamaduni, Sanaa na Michezo; kukosekana kwa fedha ya miradi ya maendeleo zilizoidhinishwa na Bunge:-

Kwa kuwa, taarifa za Serikali zimeshakuwa; Wizara ya Utamaduni, Sanaa na Michezo haipokei fedha za miradi ya maendeleo zilizoidhinishwa na Bunge.

Na kwa kuwa, kukosekana kwa fedha hizo zilizoidhinishwa na Bunge ni jambo linalikwamisha utekelezaji wa miradi ya maendeleo iliyopitishiwa fedha.

Kwa hiyo basi, Bunge linaazimia kwamba, fedha zote zilizoidhinishwa na Bunge kwa ajili ya miradi ya maendeleo inayotekelezwa na Wizara hii kwa mwaka wa fedha 2023/2024 zitolewe ipasavyo na kwa mwaka wa fedha 2024/2025 Serikali iongeze bajeti ya Wizara ya Utamaduni, Sanaa na Michezo.

Mheshimiwa Mwenyekiti, kukosekana kwa viwanja vya mpira vyenye hadhi inayokubalika kimataifa:-

Kwa kuwa, Tanzania imefuzu kuwa mwenyeji wa michuano ya *AFCON* kwa mwaka 2027 lakini haina viwanja vyenye hadhi inayokubalika.

Na kwa kuwa, hatua ya Serikali zilizoanza kwa lengo la kujenga viwanja vya mpira vya Dodoma, Arusha haziridhishi,

kutakuwa na ugumu kuendelea kuwa mwenyeji wa michuano ya *AFCON,* uchumi wetu utapoteza fursa muhimu kutokana na michuano hiyo kutokufanyika Tanzania kama viwanja havitapatikana, na itaathiri heshima na hadhi ya Taifa letu katika masuala ya michezo.

Kwa hiyo basi, Bunge linaazimia kwamba;

(a) Serikali itoe fedha kwa ajili ya kukamilisha ujenzi wa viwanja hivyo; na

(b) Serikali ijipange kuwa na usimamizi madhubuti wakati wa utekelezaji wa miradi hiyo ili kuwa na ujenzi wenye thamani halisi ya fedha (*value for money*). *(Makofi)*

Mheshimiwa Mwenyekiti, hali isiyoridhisha ya Uwanja wa Benjamin Mkapa:-

Kwa kuwa, uchambuzi wa taarifa na hali halisi umeonesha kuwa Uwanja wa Benjamin Mkapa unakabiliwa na changamoto za uchakavu wa eneo la kuchezea mpira *(pitch);* changamoto ya kutumika kupita kiasi na mfumo wa makusanyo kutokuruhusu viwanja kubaki na sehemu ya makusanyo.

Kwa hiyo basi, Bunge linaazimia kwamba;

(a) Fedha zinazotengwa kwa ajili ya ukarabati na uendeshaji wa miundombinu ya viwanja, uwanja huo wa Benjamin Mkapa zipatikane kwa wakati;

(b) Serikali iweke utaratibu wa sehemu ya makusanyo kubaki kwa uwanja *(retention);* na

(c) Serikali iandae mkakati wa kuboresha viwanja vingine ili kupunguza matumizi ya Uwanja wa Benjamin Mkapa. *(Makofi)*

Mheshimiwa Mwenyekiti, kuhusu Sera na Sheria ya Baraza la Michezo kutoendana na hali halisi:-

Kwa kuwa, uchambuzi umebainisha kwamba, Sera na Sheria ya Baraza la Michezo haziendani na hali halisi licha ya kuwa michezo inachangia takribani asilimia 19 katika Pato la Taifa.

Na kwa kuwa, hali hiyo inayotokana na sheria kuwa zoefu tangu 1976 wakati wa mtizamo tofauti wa kiuchumia inakosesha uzingatiaji wa mchango wake katika Taifa.

Kwa hiyo basi, Bunge linaazimia kwamba, Serikali ianze mchakato wa kuboresha sera na sheria inayohusika.

Mheshimiwa Mwenyekiti, upungufu wa fedha na watumishi wa Baraza la Kiswahili Tanzania:-

Kwa kuwa, Baraza la Kiswahili Tanzania (BAKITA) linategemea kuwa na mfumo madhubuti wa kusimamia na kukuza maendeleo ya Kiswahili Kitaifa, Kikanda na Kimataifa lakini inakabiliwa na ukosefu wa fedha za kutosha, inakabiliwa na upungufu wa walimu au wakalimani wa lugha mbalimbali.

Na kwa kuwa, hali hiyo ina kasi ndogo ya kubidhahisha Kiswahili na juhudi ndogo za BAKITA kuelimisha wananchi kuhusu matumizi sahihi ya lugha ya Kiswahili na fursa ya kiuchumi kutokana na lugha ya Kiswahili.

Kwa hiyo basi, Bunge linaazimia kwamba;

(a) Serikali iwezeshe BAKITA kuajiri wataalamu wa lugha ya Kiswahili wenye ujuzi wa lugha nyingine ili kuongeza kasi ya ukuaji wa lugha sanifu ya Kiswahili;

(b) Serikali izingatie ahadi iliyotolewa kwenye Ilani ya CCM aya ya 283(d) kuhusu kuimarishwa kwa mila, desturi, utamaduni na kujenga Taifa lililobora na kuiwezesha BAKITA kuongeza wigo wa kuelimisha umma; na

(c) Serikali iwezeshe BAKITA kufanya tafiti katika nchi ambapo Kiswahili kinabidhaishwa ili kubaini fursa manufaa na namna ya kuwezesha kukistawisha.

Mheshimiwa Mwenyekiti, viwango duni vya filamu Tanzania:-

Kwa kuwa, Bodi ya Filamu Tanzania yenye dhamira ya kuweka mazingira bora na wezeshi kwa utoaji wa Tasnia ya Filami haijaweza kufanikisha ubora wa filamu Tanzania, kushawishi wasanii kuongeza upeo wao kuhusu filamu na Sanaa Tanzania. Kutoa msukumo kwa wasanii kuwa na *script* au maandiko yenye ufasaha wa lugha.

Na kwa kuwa, mambo haya yanasabisha mchango hafifu wa tasnia ya elimu katika biashara ya kimataifa na uchumi hasa kwa wasanii na ustawi wa watu wa Tanzania.

Kwa hiyo basi, Bunge linaazimia kwamba;

(a) Bodi ya Filamu ifatilie uzingatiaji na uhalisi wa filamu na kutoa msukumo stahiki kwa wasanii; na

(b) Bodi ya Filamu ihakikishe kuwa kuna mwongozo wa wasanii wanaoandaa andiko la filamu *(script)* ili kuzingatia ufasaha wa lugha na mvuto katika soko.

Mheshimiwa Mwenyekiti, kuhusu *Samia Scholarship:-*

Kwa kuwa, Mama Samia amefanya jambo jema la kutoa fedha maalum kwa ajili ya motisha kwa vijana kujikita katika masomo ya sayansi.

Na kwa kuwa, hali hii imeonesha uhitaji mkubwa kwa jamii kuhitaji hii *sponsorship* ya Mama Samia.

Kwa hiyo basi, Bunge linaazimia;

(a) Kumpongeza Mama Samia kwa jambo hili jema kwa jamii ya Tanzania;

(b) Kuhimiza Serikali kuongeza fedha za mfuko huu ili wanufaika waweze kuongezeka zaidi. *(Makofi)*

Mheshimiwa Mwenyekiti, kutokana na michango mingi iliyochangiwa na Waheshimiwa Wabunge wengi kuhusu Bodi ya Michezo ya Kubahatisha Tanzania *(Gaming Board of Tanzania)*, naomba kuongeza Azimio ili Bunge liweze kuazimia azimio hilo lisomeke kama ifuatavyo:-

Mheshimiwa Mwenyekiti, Bodi ya Michezo ya Kubahatisha Tanzania *(Tanzania Gaming Board)*:-

Kwa kuwa, Serikali ilipitishia Wizara ya Utamaduni, Sanaa na Michezo kupokea asilimia tano ya mapato yatokanayo na kubashiri matokeo ya michezo *(sports betting)* inayosimamiwa na Bodi ya Michezo ya Kubahatisha.

Na kwa kuwa, Wizara haipokei fedha hizo kwa mtiririko unaoeleweka na hivyo kuathiri utekelezaji wa shughuli za michezo.

Kwa hiyo basi, Bunge liazimie kwamba:-

(a) Serikali ipeleke fedha kwa wakati kama ambavyo inapeleka fedha za *OC* kila mwezi;

(b) Bunge liazimie kwamba, Serikali ianze mchakato wa kuihamisha *Gaming Board* kutoka Wizara ya Fedha na kwenda Wizara ya Utamaduni, Sanaa na Michezo ili kuongeza ufanisi wa michezo ya kubahatisha, lakini vilevile kuongeza tija na kukuza mapato ya Wizara hii. *(Makofi)*

Mheshimiwa Mwenyekiti, naomba kutoa hoja kwamba, Bunge lako sasa lipokee Taarifa ya Kamati na likubali maoni na mapendekezo yote ya Kamati kama yalivyo. *(Makofi)*

Mheshimiwa Mwenyekiti, naomba kutoa hoja. *(Makofi)*

(Hoja ilitolewa iamuliwe)

MHE. ALOYCE J. KAMAMBA: Mheshimiwa Mwenyekiti, naafiki. *(Makofi)*

MWENYEKITI: Ahsante, hoja imeungwa mkono sasa nitawahoji kwa mujibu wa kanuni zetu kuhusu hoja ya Kamati ya Kudumu ya Bunge ya Elimu, Utamaduni na Michezo.

(Hoja iliamuliwa na kuafikiwa)

MWENYEKITI: Wote mmeafikia tunawashukuru sana.

Waheshimiwa Wabunge, nitumie nafasi hii kuwapongeza sana Mwenyekiti wa Kamati, Makamu Mwenyekiti pamoja na Wajumbe wa Kamati hii kwa kazi nzuri mliyoifanya. Pia, nawapongeza Waheshimiwa Wabunge wote mliopata fursa ya kuchangia katika taarifa hizi. Pia, tuombe Serikali itekeleze maazimio haya ya Bunge. *(Makofi)*

Baada ya maelezo haya naahirisha shughuli za Bunge hadi kesho saa 3.00 asubuhi.

(Saa 2.15 Usiku Bunge Liliahirishwa hadi Siku ya Alhamisi, Tarehe 8 Februari, 2024 Saa Tatu Asubuhi)